

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Faglighed og forståelighed i kontrakter

En undersøgelse af sproglige forskelle i tyske lejekontrakter rettet mod henholdsvis fagmand og lægmand

Larsen, Aase Voldgaard

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Larsen, A. V. (2009). *Faglighed og forståelighed i kontrakter: En undersøgelse af sproglige forskelle i tyske lejekontrakter rettet mod henholdsvis fagmand og lægmand*. Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Aase Voldgaard Larsen

Faglighed og forståelighed i kontrakter

**En undersøgelse af sproglige forskelle i tyske lejekontrakter
rettet mod henholdsvis fagmand og lægmand**

**Ph.d.-afhandling
Aalborg Universitet
2008**

© Copyright 2008

Aase Voldgaard Larsen

Faglighed og forståelighed i kontrakter.

En undersøgelse af sproglige forskelle i tyske lejekontrakter rettet mod henholdsvis fagmand og lægmand

Sprogvidenskabelig ph.d.-afhandling

Indleveret til

Det Humanistiske Fakultet

Aalborg Universitet

September 2008

Forord

Hermed foreligger min ph.d.-afhandling, som har været meget lang tid undervejs. Jeg begyndte på arbejdet i februar 1996 og arbejdede videre på afhandlingen indtil august 2000, med et mindre afbræk i perioden februar til august 1998, hvor jeg var frikøbt til undervisning på fuld tid. Derefter lå arbejdet med afhandlingen helt stille i lidt mere end syv år, hvorefter jeg igen påbegyndte arbejdet i januar 2008. Der er altså tale om et forskningsprojekt, som er blevet taget op igen efter lang tids forløb, og det faktum har givet nogle udfordringer, som jeg har søgt at udnytte til min fordel, fx ved at anlægge et mere diakront perspektiv i afhandlingens teoretiske del end oprindeligt planlagt.

Jeg vil hér gerne takke de mennesker, der har gjort det muligt for mig at gennemføre arbejdet med denne afhandling; først og fremmest alle de privatpersoner og firmaer, der har stillet kontrakter til rådighed, og de jurister, der har deltaget i rundspørgen og beredvilligt har givet mig mange nyttige oplysninger og tips.

Jeg vil dernæst gerne bringe en meget stor tak til mine vejledere, Torben Vestergaard, Jan Engberg og Inger Askehave. Jeg vil gerne fremhæve Torbens værdifulde bidrag til metode og problemformulering, samt Ingers og Jans store faglige viden og engagement i mit arbejde, og deres konstruktive kritik samt deres tro på mine evner, som har været en uvurderlig hjælp for mig.

Jeg vil ligeledes gerne takke Det Humanistiske Fakultet og det daværende Institut for Sprog og Internationale Studier, der i 1996 med projektet ”Forskning for alle” gjorde det muligt for mig som fuldtidsunderviser at blive frikøbt fra en del af undervisningen for at gennemføre et ph.d.-studium, og Fakultetet og Institut for Sprog og Kultur, der i 2008 gav mig mulighed for at fortsætte arbejdet. I den forbindelse vil jeg især gerne takke Inger Askehave endnu engang for hendes særlige indsats.

Desuden vil jeg gerne takke mine kolleger for deres interesse for mit arbejde, især sendes en stor tak til Anne Grethe for hendes gennemlæsning af og konstruktive kommentarer til det næsten færdige manuskript.

Endelig vil jeg sige tak til Carsten, som har støttet og opmuntret mig igennem hele forløbet, og Emil og Andreas, som i arbejdets sidste fase har gjort deres yderste for, at jeg skulle bibeholde jordforbindelsen.

Indhold

Kapitel 1	Indledning og problemformulering	1
1.1	Indledning	1
1.2	Baggrund for valg af faglighedsgraden som parameter	4
1.3	Problemformulering	8
1.4	Metode og videnskabsteoretisk indplacering	9
Kapitel 2	Kontrakterne i korpus	14
2.1	Indledning	14
2.2	Sammensætning af korpus	14
2.3	Kriterier for udvælgelse og inddeling af korpusteksterne	16
2.3.1	Tematisk emne	16
2.3.2	Grad af faglighed	17
2.3.2.1	Fagmand – fagmand	18
2.3.2.2	Fagmand – lægmand	18
2.3.3	Grad af individualitet	19
2.3.3.1	Modelkontrakter	20
2.3.3.2	Standardkontrakter	20
2.3.3.3	Individuelle kontrakter	21
2.4	Korpusteksternes betegnelser	22
2.5	Oversigt over korpusteksterne	23
2.6	Korpus' relevans i år 2008	24
Kapitel 3	Diakront overblik over forskningen inden for juridisk sprog	25
3.1	Indledning	25
3.2	Faglighed, fagmand, fagsprog og fagkommunikation	25
3.3	Diakron forskningsoversigt	30
3.3.1	Genreorienterede tilgange til juridisk sprog: Genreanalyse, konventionalisering og handlingsmønstre	33
3.3.2	Forståelses- og tilgængelighedsmæssige tilgange til juridisk sprog: Forståelighed, tekstkvalitet og tekstopptimering	40
3.4	Indplacering af mit arbejde i forskningen	47
Kapitel 4	Teksttypologisering og genre	48
4.1	Indledning	48
4.2	Teksttypologisering	49
4.2.1	Den endimensionale modeltype	50
4.2.2	Den flerdimensionale modeltype	51
4.2.2.1	Sammenfatning af den flerdimensionale typologiseringsmåde	60
4.2.3	Sammenfatning af teksttypologisering	60
4.3	Tekstgenre	61

4.3.1	Indledning	61
4.3.2	Forskellige definitioner af tekstgenre	62
4.3.3	Den valgte genredefinition	64
4.3.4	Opdeling af genren i subgenrer	66
Kapitel 5	Situation	68
5.1	Indledning	68
5.2	Valg af tilgang til situationsbeskrivelsen	68
5.3	Bibers situationsbeskrivelse	70
5.3.1	Deltagerroller og -karakteristika	72
5.3.2	Deltagernes indbyrdes relationer	73
5.3.3	Scene, bestående af Ramme, Emne og Formål	74
5.3.4	Social evaluering	74
5.3.5	Deltagernes relationer til teksten	75
5.3.6	Kanal	76
5.3.7	Særligt interessante komponenter i situationsbeskrivelsen	76
5.4	Kontrakternes situation – på basis af Bibers situationsbeskrivelse	77
5.4.1	Deltagerroller og -karakteristika	77
5.4.1.1	Kommunikationssituationens deltagere	77
5.4.1.2	Deltagernes personlige og gruppebetingede karakteristika	81
5.4.2	Deltagernes indbyrdes relationer	84
5.4.2.1	Deltagernes sociale rolle-forhold	84
5.4.2.2	Deltagernes fælles viden	86
5.4.2.3	Deltagernes personlige relationer	87
5.4.2.4	Pluralitet i afsender- og modtagerfunktionen	88
5.4.3	Scene, bestående af Ramme, Emne og Formål	89
5.4.4	Ramme	90
5.4.4.1	Temporal og fysisk kontekst	90
5.4.4.2	Overordnet aktivitetstype	91
5.4.5	Emne	91
5.4.6	Social evaluering	93
5.4.6.1	Holdning til den kommunikative begivenhed	93
5.4.6.2	Deltagernes holdning til indholdet	94
5.4.7	Deltagernes relationer til teksten	94
5.4.8	Kanal	96
5.5	Sammenfatning	97
Kapitel 6	Funktion	98
6.1	Indledning	98
6.2	Forskellige tilgange til funktion	98
6.2.1	Tilgange, der arbejder med “officielle” og “skjulte” funktioner	100
6.2.2	Tilgange, der arbejder med åbenlyse funktioner	102
6.3	Sammenfatning og definition af begrebet funktion	105
6.4	Kontraktens funktion	105
6.4.1	Beskrivelse af kontraktens overordnede funktion	106

6.4.2	Beskrivelse af kontraktens delfunktioner	108
6.4.2.1	Delfunktion: SKABE RETSFORHOLD	108
6.4.2.2	Delfunktion: FASTLÆGGE HANDLINGER	109
6.5	Sammenfatning	111
Kapitel 7	Sproglige midler	113
7.1	Indledning	113
7.2	Karakteristikkere af fagsprog og juridisk sprog	113
7.2.1	Karakteristik af fagsprog	114
7.2.2	Karakteristik af juridisk sprog	121
7.3	Lovmæssige påbud om klart og forståeligt sprog	127
7.4	Den praktisk-normative litteratur	129
7.5	Sammenfatning	134
Kapitel 8	Advokatrundspørgen	136
8.1	Indledning	136
8.2	Det stillede spørgsmål og udvælgelsen af de adspurgte	136
8.2.1	Det stillede spørgsmål	137
8.2.2	Udvælgelsen af de adspurgte	139
8.3	Svarprocent og kommunikationskanal	141
8.4	Overordnet gennemgang af besvarelserne	142
8.4.1	Kvantitativ gennemgang af besvarelserne	143
8.4.2	Kvalitativ gennemgang af besvarelserne	146
8.5	Sammenfatning	154
Kapitel 9	Analysemodel til undersøgelse af kontrakterne	155
9.1	Indledning	155
9.2	Udarbejdelse af analysemodel	155
9.3	Opstilling af analysemodellen	158
9.4	Udvalg af de to kontrakter	162
Kapitel 10	Detaljeret analyse af to kontrakter	165
10.1	Indledning	165
10.2	Analyse af de to udvalgte kontrakter	166
10.2.1	Leksis	166
10.2.1.1	Valg af leksemer	166
10.2.1.1.1	Valg af leksemer med højt formalitetsniveau	167
10.2.1.1.2	Leksemer med uddybning	170
10.2.1.1.3	Leksemer med en anden betydning i dagligdags sprog end i juridisk sprog	172
10.2.1.1.4	Komposita	176
10.2.1.2	Repetition og variation af leksikalske enheder	180
10.2.1.2.1	Repetition af leksikalske enheder	180
10.2.1.2.2	Variation af leksikalske enheder	183
10.2.2	Syntaks	185
10.2.2.1	Sætningslængde	185

10.2.2.2	Markeret eller umarkeret ledstilling	188
10.2.2.2.1	Markeret eller umarkeret ledstilling i FF-kontrakten	189
10.2.2.2.2	Markeret eller umarkeret ledstilling i LF-kontrakten	195
10.2.2.3	Repetition af syntaktiske enheder	199
10.2.2.3.1	Repetition af syntaktiske enheder i FF-kontrakten	200
10.2.2.3.2	Repetition af syntaktiske enheder i LF-kontrakten	203
10.2.2.4	Periodestil	205
10.2.2.4.1	Periodestil i FF-kontrakten	206
10.2.2.4.1.1	Perioder med konditionalt eller restriktivt indhold	206
10.2.2.4.1.2	Perioder med præcision og uddybning	211
10.2.2.4.2	Periodestil i LF-kontrakten	213
10.2.2.4.2.1	Perioder med konditionalt eller restriktivt indhold	213
10.2.2.4.2.2	Perioder med præcision og uddybning	218
10.2.2.5	Nominalstil	221
10.2.2.5.1	Nominalstil i FF-kontrakten	222
10.2.2.5.1.1	Verbalsubstantiver	222
10.2.2.5.1.2	Substantivsyntagmer	223
10.2.2.5.1.3	Attributive participialkonstruktioner	226
10.2.2.5.2	Nominalstil i LF-kontrakten	231
10.2.2.5.2.1	Verbalsubstantiver	231
10.2.2.5.2.2	Substantivsyntagmer	232
10.2.2.5.2.3	Attributive participialkonstruktioner	233
10.2.2.6	Verbalkonstruktioner	236
10.2.2.6.1	Kontraktens præambel	236
10.2.2.6.2	Verbalkonstruktioner som udtryk for rettigheder og pligter	237
10.2.3	Henvisninger	250
10.2.3.1	Intern og ekstern henvisning	253
10.2.3.1.1	Intern henvisning i FF-kontrakten	253
10.2.3.1.2	Ekstern henvisning i FF-kontrakten	254
10.2.3.1.3	Intern henvisning i LF-kontrakten	256
10.2.3.1.4	Ekstern henvisning i LF-kontrakten	257
10.2.3.2	Lovcitater	259
10.2.3.2.1	Begreber fra loven	260
10.2.3.2.1.1	Begreber fra loven, kun brugt i LF-kontrakten	261
10.2.3.2.1.2	Begreber fra loven, kun brugt i FF-kontrakten	261
10.2.3.2.1.3	Begreber fra loven, brugt i begge kontrakter	263
10.2.3.2.2	Sætninger og passager fra loven	264
10.2.3.2.2.1	Sætninger og passager fra loven i FF-kontrakten	264
10.2.3.2.2.2	Sætninger og passager fra loven i LF-kontrakten	269
Kapitel 11	Konklusion og perspektivering	275
11.1	Konklusion på teoridelen	275
11.2	Konklusion på analyserne	277
11.3	Perspektivering	279

Bibliografi	284
Resumé på dansk	301
English summary	305

Appendiks

Bilag 1: Teksterne i korpus

Bilag 2: Pilotundersøgelse af tre nye kontrakter

Bilag 3: Makrostrukturer i kontrakterne M-M-FF 08 og M-M-LF 06

Bilag 4: Oversigt over jurister, adspurgte i advokatrundspørgen

Bilag 5: Pilotundersøgelse af udsnit af alle kontrakter i korpus

Oversigt over tabeller og figurer

Tabeller

Tabel 2.1: Personfordeling i kontrakter	22
Tabel 2.2: Oversigt over kontrakterne i korpus	23
Tabel 8.1: Kvantitativ præsentation af besvarelserne	143
Tabel 8.2: Besvarelserne fordelt på tyske delstater	145
Tabel 10.1: Leksemer med højt formalitetsniveau	168
Tabel 10.2: Optælling af udvalgte ordforekomster i de to kontrakter	180
Tabel 10.3: Kontrakternes ord-, sætnings- og tekstlængde samt LIX-værdi	186
Tabel 10.4: Ledrækkefølge ved umarkeret ledstilling i fremsættende sætninger (Stellungstyp 1)	188
Tabel 10.5: Grundstruktur i en periode med periodestil	207
Tabel 10.6: Verbalformer i FF-kontrakten	240
Tabel 10.7: Verbalformer i LF-kontrakten	242
Tabel 10.8: Begreber fra loven	260

Figurer

Figur 2.1: Individualitetsskala	19
Figur 3.1: Faglighedsskala	26
Figur 3.2: Fagvidenskala	27
Figur 3.3: Fagsproglighedsskala	28
Figur 4.1: Engbergs typologisering af juridiske tekster	57
Figur 4.2: Engbergs trekantmodel	65
Figur 5.1: Kommunikationssituationens komponenter	71
Figur 5.2: Kontrakternes kommunikationssituation	80
Figur 5.3: Personfordeling i lejekontrakterne	88
Figur 9.1: Analysemodel	159
Figur 9.2: Arbejdsspørgsmål til analysemodellen	161
Figur 10.1: Vurdering af stilistisk niveau for leksemer	167

Oversigt over tabeller og figurer

Tabeller

Tabel 2.1: Personfordeling i kontrakter	22
Tabel 2.2: Oversigt over kontrakterne i korpus	23
Tabel 8.1: Kvantitativ præsentation af besvarelserne	143
Tabel 8.2: Besvarelserne fordelt på tyske delstater	145
Tabel 10.1: Leksemer med højt formalitetsniveau	168
Tabel 10.2: Optælling af udvalgte ordforekomster i de to kontrakter	180
Tabel 10.3: Kontrakternes ord-, sætnings- og tekstlængde samt LIX-værdi	186
Tabel 10.4: Ledrækkefølge ved umarkeret ledstilling i fremsættende sætninger (Stellungstyp 1)	188
Tabel 10.5: Grundstruktur i en periode med periodestil	207
Tabel 10.6: Verbalformer i FF-kontrakten	240
Tabel 10.7: Verbalformer i LF-kontrakten	242
Tabel 10.8: Begreber fra loven	260

Figurer

Figur 2.1: Individualitetsskala	19
Figur 3.1: Faglighedsskala	26
Figur 3.2: Fagvidenskala	27
Figur 3.3: Fagsproglighedsskala	28
Figur 4.1: Engbergs typologisering af juridiske tekster	57
Figur 4.2: Engbergs trekantmodel	65
Figur 5.1: Kommunikationssituationens komponenter	71
Figur 5.2: Kontrakternes kommunikationssituation	80
Figur 5.3: Personfordeling i lejekontrakterne	88
Figur 9.1: Analysemodel	159
Figur 9.2: Arbejdsspørgsmål til analysemodellen	161
Figur 10.1: Vurdering af stilistisk niveau for leksemer	167

Kapitel 1

Indledning og problemformulering

1.1 Indledning

Vi har alle evnen til at bruge forskellige genrer af sproget i det daglige, og vi tager denne evne for givet. Evnen er tillært gennem sprogtilegnelsen, og de anvendte genrer skifter med situationen, vi befinder os i (Kress & Knapp 1992:5ff). Ofte bruger vi genrerne ubevidst, dvs. at vi ikke bevidst, altså ikke ved hjælp af aktiv tankevirksomhed konstruerer eller omsætter vore tanker og udtalelser, så de passer til den situation, vi er i; og at vi ikke tænker over, at genren, vi anvender, ændrer sig efter situationen (Crystal & Davy 1969:4).

Tilegnelsen af sprog foregår løbende gennem hele livet, i særdeleshed under opvæksten, hvor hele den grundlæggende indlæring af mange forskellige genrer foregår, fra de første ord i barndommen til de langt mere komplicerede discipliner, som for eksempel udformning af kærestebreve, udarbejdelse af biologirapporter i gymnasiet og udformning af stillingsansøgninger.

Et barn lærer allerede tidligt, at der eksisterer bestemte regler inden for den enkelte sproglige genre. Hvis barnet således på den ene eller anden måde bryder reglerne for høflig samtale mellem slægtninge ved for eksempel at sige ”Moster Aase er en dum ko”, så siger forældrene til barnet: ”Nej, sådan siger man ikke til Moster Aase!”. En udtalelse som ”sådan siger man ikke” lærer barnet, at der findes regler, som er almindeligt vedtagne og som ikke bør brydes, eller som i hvert fald ikke kan brydes, uden at det får visse konsekvenser for den, der bryder reglerne. Ordet ”man” udtrykker i denne forbindelse, at der er tale om almindeligt vedtagne regler, dvs. regler, der er vedtaget af gruppen af personer med relevans for den givne type kommunikation. Tilføjelsen ”til Moster Aase” fremhæver, at de almindeligt vedtagne regler gælder for én bestemt tekstgenre, eller i en bestemt kommunikationssituation. Det lille barn vil i mange tilfælde opfatte genren meget konkret som ”samtale med personen Moster Aase”, selv om den nok kunne siges også at omfatte andre personer end netop Moster Aase som kommunikationspartner, i dette tilfælde som modtager i kommunika-

Indledning og problemformulering

tionssituationen, fx andre personer med slægtsmæssig forbindelse til barnet og/eller personer, som har krav på eller forventer samme niveau af respekt og høflig tiltale. Samme kommunikationsregler findes således også i andre lignende kommunikationssituationer.

Der findes altså en passende ”lingvistisk opførsel” til forskellige typer af situationer, hvor sproget bruges (Bhatia 2004:23). Man forventes at følge de konventioner (Crystal & Davy 1969:4), hvori denne passende ”lingvistiske opførsel” kommer til udtryk (Lassen 1999:84). I mange tilfælde ønsker vi også selv at følge disse regler, fordi vi – som regel gennem egen erfaring – har forstået, at et brud på reglerne kan medføre uheldige konsekvenser for os. For hvis man undlader at følge de sproglige regler, enten med vilje eller af uvidenhed, så kan sproget blive en barriere for vellykket kommunikation (Crystal & Davy 1969:4).

Nogle genrer kan man bruge uden problemer, men kommer man i berøring med en genre, man ikke kender til bunds, opstår der ofte problemer i kommunikationen. Nogle mennesker accepterer uden videre, at de ikke forstår sproget i en genre, som de er nødt til at have med at gøre. Det drejer sig eksempelvis om tekster inden for det juridiske univers, fx kontrakter. Det juridiske tekstunivers har en meget lang og veletableret tradition for at udtrykke sig på en måde, som for lægfolk er yderst svært tilgængelig (Göpferich 2002:226f). Men den sproglige og indholdsmæssige udformning af sådanne tekster tolereres som nævnt af mange mennesker, simpelthen fordi det er så velkendt, at tekster inden for dette univers er udformes sådan, som de er (Crystal og Davy 1969:6).

Med et gammelt ordsprog kan man vel sige, at man ”hyler med de ulve, man er iblandt” – sådan at forstå, at en tekst, fx en kontrakt, for at være hensigtsmæssig ofte udformes på en måde, som er acceptabel, dvs. sådan at den har de grammatiske og stilistiske kvaliteter, som er passende for situationen (Lassen 1999:iii). Det betyder, at den er i overensstemmelse med de konventioner, der er på det givne område, fx kontraktområdet inden for det juridiske tekstunivers, således at de sproglige formuleringer ikke fjerner fokus fra det juridiske indhold af kontrakten og dermed indvirker forstyrrende på forståelsen af det juridiske indhold. Bhatia (2004:115) taler i den forbindelse om genreintegritet. Andre årsager til, at man vælger en gammelkendt, neutral formulering af en kontrakttekst, kan være, at denne formulering findes i lovgivningen eller har været afprøvet ved domstolene og derfor giver større sikkerhed for udlægningen af den i tilfælde af, at der opstår stridigheder mellem parterne, fordi jurister ved læsning af juridiske tekster ikke blot læser den pågældende tekst, men

sætter den ind i en større sammenhæng med andre tidligere tekster, fx love eller domme Busse (1992)¹. Vælger man derfor en ny formulering, risikerer man muligvis, at formuleringen bliver mangelfuld, fordi de kendte nuancer går tabt, eller at domstolene i tilfælde af strid om udlægningen tror, den nye formulering skal udlægges anderledes end den gammelkendte formulering. Der er naturligvis også mange andre årsager til at vælge de gammelkendte løsninger, fx vane, frygt for forandringer, inertie og prestige (Kimble 1993:6). Alt dette gør, at kontraktgenren er meget konservativ, hvad angår optagelsen af nye vendinger (Crystal & Davy 1969:194), ikke mindst når det drejer sig om mere dagligdagssproglige vendinger, som kunne gøre det lettere for en eventuel lægmand, der skal indgå en kontrakt, rent sprogligt at forstå kontrakten.

Kommunikation mellem eksperter er koncentreret om præcis udveksling af informationer mellem nogle personer eller repræsentanter for institutioner, som alle er i besiddelse af en stor juridisk viden, hvorfor man ikke nødvendigvis behøver at gøre teksterne forståelige for almindelige mennesker. Spørgsmålet er imidlertid, om der ved alle typer af kommunikation inden for det juridiske tekstunivers, altså fx også ved kontrakter, er tale om kommunikation mellem eksperter indbyrdes, således som fx Crystal & Davy hævder det (1969:193).

Der findes mange typer af kommunikation inden for det juridiske tekstunivers, hvor det ikke er givet, at begge kommunikationens parter er eksperter, hverken på det juridiske område eller på det tematiske område, kommunikationen drejer sig om. Eksempelvis kan nævnes de mundtlige genrer inden for det juridiske univers (Hoffmann 1983 og 1989), fx advokat-klient-konsultationer, jurybelæringer og mundtlige afhøringer i retten, hvor det i mange tilfælde kun er én af kommunikationens parter, der er ekspert. Ved den mundtlige afhøring i retten i en voldssag er dommeren naturligvis juridisk ekspert, mens en eventuelt anklaget eller et vidne ikke nødvendigvis er hverken juridisk ekspert eller voldsekspert. Som et andet eksempel kan nævnes lejekontrakter, hvor ingen af parterne, der indgår kontrakten med hinanden, dvs. som indgår i den direkte kommunikation, behøver at være juridiske eksperter, og hvor den ene part ofte er lægmand, også inden for det lejemæssige område. Han har blot behov for et sted at bo og lejer derfor en lejlighed.

¹ Bhatia (2008:164, 169) taler om interdiskursivitet, fx interaktion mellem to genrer.

1.2 Baggrund for valg af faglighedsgraden som parameter

I mange teoretiske fremstillinger inden for fagsprogsforskningen hævdes det, at fagsproget ændrer sig alt efter, hvilken modtagerkreds eller adressatkreds man henvender sig til. Fx arbejder Hoffmann (1985) ud fra en model med fem vertikale lag eller niveauer. Niveau A udgør det højeste abstraktionsniveau, hvor man bl.a. anvender mange symboler, og det bruges i kommunikationen mellem videnskabsfolk. Det nederste abstraktionsniveau er Niveau E, hvor der anvendes naturligt sprog med en vis mængde fagtermer og ubunden syntaks – det niveau bruges i kommunikationen mellem repræsentanter for handel, produktion og konsumenter. Det vil altså ifølge Hoffmann sige, at et fagsprog antager forskellige ydre sproglige former, alt efter kommunikationsniveau, miljø og kommunikationsparter (1985:65-66).

Gunnarsson (1982) har analyseret den svenske medbestemmelseslov og er nået frem til, at loven har to hovedfunktioner, nemlig den handlingsdirigerende funktion og den kontrollerende funktion. I forbindelse med den handlingsdirigerende funktion er borgerne primæradressater, for det skal være muligt for dem at finde ud af, hvordan de bør forholde sig i forskellige samfundsmæssige situationer. Domstolsjuristerne er primæradressater ved den kontrollerende funktion. Juristerne skal i ”domstols-situationer”, som hun kalder det, have mulighed for i loven at finde retningslinier for den kontrol, de udøver over borgernes handlinger, altså for deres bedømmelser (1982:120) og domme. En lov eller rettere forfatterne til en lov kan vælge enten at give den kontrollerende funktion eller den handlingsdirigerende funktion førsteprioritet. Udfaldet af dette valg kunne ifølge Gunnarsson føre til, at loven formuleres forskelligt, alt efter hvilken funktion man vælger at give førsteprioritet (1984:82).

Gunnarsson fastslår, at den svenske medbestemmelseslov har valgt domstolsperspektivet. Det betyder, at den kontrollerende funktion (1984:83) er dominerende, og at domstolsjuristerne er primæradressater. Hun foretager bl.a. et eksperiment, hvor hun gennem omformulering af lovteksten giver borgerperspektivet førsteprioritet i stedet for, og derefter afprøver hun den nye tekst på forskellige grupper af personer, som har forskelligt kendskab til tekstgenren lov. Jeg vil hér ikke gå nærmere ind på de resultater, hun når frem til i sin undersøgelse, men blot nævne, at hun kan konstatere, at især gruppen af fagligt aktive personer, som altså er fagfolk inden for lovens konkrete emne, forstår såvel den gamle som den nye tekst bedre end de andre grupper. Og gruppen

af lægfolk uden genrekendskab forstår den nye tekst langt bedre, end de forstod den gamle tekst; men generelt forstår lægfolkene begge tekster dårligere end såvel gruppen af jurister som gruppen af fagligt aktive. Det faktum, at lægfolk forstår teksten dårligt, er naturligvis et problem, hvis disse lægfolk skal have med lovens tematiske emne at gøre.

Ved etableringen af nogle maskinlæsbare fagsproglige tekstkorpora her i Danmark var det centrale element i rammebeskrivelsen for arbejdet følgende: ”Hvilke forandringer må fagsproget nødvendigvis undergå, efterhånden som dets budskab skal kommunikeres til en stadig bredere, og samtidig stadig mindre indforstået kreds af interesserede?” (Riiber 1994:1) Rammebeskrivelsens udtryk, om at fagsproget ”nødvendigvis” må undergå forandringer, når det kommunikeres ud til mindre specialiserede persongrupper, må formodes at gælde for fagsprog i al almindelighed, og således også for juridisk fagsprog. Forskergruppen valgte i øvrigt som klassifikationsprincip at skelne mellem forskellige typer af afsender-/modtager-forhold, sådan at de går ud fra afsender og modtagers status som fagekspert eller lægmand (Riiber 1994:2). Med fagekspert mener de en person, som beskæftiger sig med det pågældende fagområde professionelt og/eller har en tilsvarende faglig uddannelse (Lauridsen et al. 1991:128).

Også hos Klinge (1996) finder vi en henvisning til betydningen af fagligheden hos i hvert fald den ene af kommunikationsparterne, netop når det drejer sig om aftalesituationer. Han skriver, at ”ytringsmotageren har en antagelse om, at en kontrakt eksisterer som et implikationsprodukt af en aftalesituation” og at der i aftalesituationen ”aktiveres netop den delmængde af antagelser om verden, der har med aftalesituationer at gøre”; som eksempler nævnes blandt andet, at kontrakter har kontrahenter, og at disse er potentielle agenter, samt at kontrakter ekspliciterer bestemmelser. Han tilføjer herefter: ”Antagelsernes mængde og art afhænger naturligvis af ytringsmotagerens faglighed, hvad angår aftaleret” (1996:14). Fagligheden sættes hér i forbindelse med det aftaleretlige område og ikke med kontraktens konkrete emne, som det var tilfældet hos Gunnarsson (1982); og dette ses ligeledes som en bekræftelse på, at fagligheden har betydning for modtagerens forståelse af en kontrakttekst.

Igen bemærker man, at det hos Klinge (1996) ses som noget givet, at der ”naturligvis” er en relation til ytringsmotagerens faglighed, ligesom vi så det ovenfor i forbindelse med rammebeskrivelsen

for de maskinlæsbare fagsproglige tekstkorpora (Riiber 1994), hvor fagsproget ”nødvendigvis” må undergå forandringer, når det kommunikeres ud til mindre specialiserede modtagerkredse.

Göpferich (2002) beskriver forståelighed som et kvalitetskendetegn ved (fagkommunikative) tekster, men nævner dog også, at ”Schwerverständlichkeit”, dvs. svært-forståelighed, i nogle tilfælde kan være en intenderet tekstegenskab, fx i politiske tekster. Göpferich vælger at lade spørgsmålet om, hvorvidt cancellistilen i juridiske tekster er udtryk for en intenderet svært-forståelighed eller blot er unødvendigt indviklet, stå ubesvaret hen, men fremhæver dog, at der *bliver* gjort noget fra de tyske myndigheders side for at forhindre svært-forståeligheden i fx love (2002:226ff).

I Tyskland blev der i 1976 indført bestemmelser om almindelige forretningsbetingelser² i lovgivningen, som også gælder for mange typer kontrakter, med mindre de er formuleret individuelt (Schachner et al. 1995:639). Disse bestemmelser beskæftigede sig ganske vist ikke med eksplicit med sprogbrug, men man gik heri alligevel ud fra en skelnen mellem lægfolk og fagfolk, som svarede til den skelnen, den danske forskergruppe anvendte. I dette tilfælde drejede det sig også om personer, der er fagfolk, nemlig de såkaldte ”Kaufleute”, som bedst kan oversættes med erhvervsdrivende i juridisk forstand. I loven stod der udtrykkeligt, at nogle af lovens bestemmelser ikke gjaldt i tilfælde, hvor begge parter er ”Kaufleute” (§ 24 i AGBG (1994)). I 2001 blev den tyske obligationsret moderniseret, og i den forbindelse ændrede man udtrykket ”Kaufleute” til ”Unternehmer”; man har således bibeholdt den nævnte skelnen mellem erhvervsdrivende og forbrugere.

Med en dom i 1988 blev det endvidere afgjort³, at der gælder et ”transparens-krav” i almindelige forretningsbetingelser, dvs. at betingelserne skal være gennemskuelige. Dette krav var ikke formuleret eksplicit i den gamle udgave af AGBG, men er i den nye udgave formuleret direkte i § 307 BGB⁴ (2003), hvor der står:

² ”Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen“ (forkortet AGBG) fra december 1976. Loven blev med moderniseringen af obligationsretten i 2001 omskrevet og er nu indarbejdet i Bürgerliches Gesetzbuch som §§ 305-310.

³ Og dette er bekræftet med den efterfølgende domspraksis (BGB 2003:XXVIII).

⁴ I denne afhandling henviser jeg til 1994-udgaven af den tyske civillov, Bürgerliches Gesetzbuch (forkortet BGB), med mindre andet er angivet eller fremgår direkte af konteksten. Grunden til dette er, at det var denne eller lignende udgaver af loven, der var gældende på det tidspunkt, hvor kontrakterne i korpus (se kapitel 2) blev produceret og kom i anvendelse; hvorimod de nyeste udgaver fra tiden efter moderniseringen af obligationsretten i 2001, fx udgaven fra 2003, er ændret på væsentlige punkter i forhold til afhandlingens emne.

”Bestimmungen in Allgemeinen Geschäftsbedingungen sind unwirksam, wenn sie den Vertragspartner des Verwenders entgegen den Geboten von Treu und Glauben unangemessen benachteiligen. Eine unangemessene Benachteiligung kann sich auch daraus ergeben, dass die Bestimmung nicht klar und verständlich ist.”

Det betyder, at bestemmelser i almindelige forretningsbetingelser er ugyldige, hvis de er til urimelig ulempe for den anden kontraktpartner i strid med princippet om tro og love. Transparens-kravet tydeliggøres ved, at der står, at en sådan urimelig ulempe også kan bestå i, at bestemmelsen ikke er klar og forståelig. Denne anden sætning stod som nævnt ikke i den tidligere version af loven, som var gældende da arbejdet med denne afhandling blev påbegyndt, men der var allerede på det tidspunkt etableret en domspraksis, som tolkede kravet om overholdelse af tro og love i denne retning. Der er ved ekspliciteringen i den nuværende lov således blot tale om en præcisering af bestemmelsen med udgangspunkt i domspraksis.

Målet med lovgivningen på dette område er nemlig at sætte grænser for indholdet og anvendelsen af almindelige salgs- og leveringsbetingelser og derved beskytte forbrugeren (Klunzinger 1987:83). Man går altså ud fra, at personer, der beskæftiger sig professionelt med et emne, har større indsigt eller i hvert fald større forsigtighed eller større erfaring med emnet, end almindelige forbrugere som lægfolk har. Den professionelle skal selv være med til at sørge for, at han ikke får urimelig ulempe ud af en forretningsforbindelse; og det kan man ikke i samme grad forvente af den almindelige forbruger, som har brug for beskyttelse (BGB 2003:XXVIII).

Forståelighed spiller en stor rolle i forbindelse med beskyttelse af forbrugeren eller lægmanden. Det er en forudsætning for, at lægmanden ved, hvad han egentlig skriver under på, og at han har mulighed for at overholde de bestemmelser, der står i den kontrakt, han har underskrevet, at han overhovedet forstår, hvad der står i den pågældende kontrakt. Forståelse er i denne sammenhæng et vidt begreb, som skal ses i mange perspektiver. Forståeligheden drejer sig såvel om de ord, der anvendes i kontrakten, som om sammensætninger af ord til syntagmer og til hele sætninger og perioder. Hvis lægmanden ikke forstår ordene, fordi der anvendes termer i kontrakten, han ikke er bekendt med eller ikke forstår de juridiske implikationer af, eller fordi nogle ord anvendes på en anden måde i juridisk sprog end i almindelig dagligdags sprog, kan der opstå problemer. Eller hvis sætningernes

led eller konstruktioner er så komplekse, at lægmanden ikke kan overskue sætningerne, opstår der ligeledes problemer for forståelsen.

Sammenfattende kan vi fastslå, at såvel sprogforskere som lovgivere går ud fra, at der er en forskel mellem fagfolk og lægfolk. Det vil derfor være interessant at undersøge, om fagsproget i tyske kontrakter ændrer sig i overensstemmelse med forskernes antagelser, således at sproget ændrer sig alt efter, hvilken adressatkreds teksten er rettet mod.

1.3 Problemformulering

Formålet med afhandlingen er at undersøge den fagsproglige genre, kontrakten, for at fastslå, om der kan findes sproglige forskelle mellem på den ene side kontrakter, hvor begge kontraktparter er erhvervsfolk, og på den anden side kontrakter, hvor den ene part er erhvervsmand og den anden er lægmand, og i givet fald undersøge, hvilke forskelle der er tale om. Min hypotese er, at der kan findes de ovennævnte forskelle mellem kontrakter med de nævnte partskonstellationer, og for at undersøge og om muligt få bestyrket denne hypotese analyseres to eksemplarer af tekster fra genren, hvoraf den ene er en kontrakt mellem erhvervsfolk og den anden er en kontrakt, som involverer en lægmand og en erhvervsmand.

For at realisere det ovennævnte formål inddrages et korpus bestående af 22 autentiske, tyske lejekontrakter, som anvendes til en undersøgelse af kontraktens situation, funktion og sproglige midler. Der gennemføres endvidere en rundspørge blandt et antal jurister, der fungerer som tekstproducenter, med henblik på at undersøge deres praksis i forbindelse med kontraktformulering i relation til denne afhandlings emne. Dernæst udvikles en analysemodel på baggrund af de 22 kontrakter som redskab til at finde eventuelle forskelle, hvorefter to af kontrakterne udvælges til at teste hypotesen ved hjælp af en detaljeret analyse med udgangspunkt i analysemodellen. I det følgende afsnit uddybes opbygningen af afhandlingen yderligere.

1.4 Metode og videnskabsteoretisk indplacering

Jura som fagområde er socialt konstrueret. Det udtrykkes på denne måde i Søderberg & Villemoes (1994): ”Juraens genstand er forholdet mellem mennesker i et givet samfund. Juristens værktøj er hans sprog, og juraen eksisterer kun i kraft af sproget” (1994:202). Denne afhandling beskæftiger sig naturligvis ikke primært med jura som fagområde, men dog med det sprog, som anvendes i en bestemt juridisk genre, nemlig kontrakter. Bhatia (2004) skriver, at genrer er socialt konstruerede: “... genres are socially constructed, interpreted and used in specific academic, social, institutional and professional contexts, and have their own individual identity” (2004:87). I forbindelse med en kontrakt aftaler to parter, at bestemte regler skal gælde for deres samarbejde, dvs. de etablerer eller konstruerer en virkelighed, hvor de er forpligtet i forhold til hinanden ved hjælp af en kontrakt. De aftaler, at reglerne skal gælde, når de har underskrevet kontrakten. De tilskriver altså et stykke papir (nærmere bestemt kontrakten), som parterne har underskrevet med deres navn, en bindende virkning, som skal være gældende i fremtiden. Men det er ikke blot parterne selv, som tilskriver kontrakten denne bindende virkning, også retssystemet, repræsenteret ved en dommer, vil gøre det i tilfælde af stridigheder mellem parterne, fx angående overholdelse af de forpligtelser, som er aftalt i kontrakten. Repræsentanter for retssystemet vil, foruden at se på selve kontraktens tekst, også se på, hvorledes love og domspraksis regulerer det pågældende område, og disse er i høj grad kulturafhængige (Søderberg & Villemoes 1994:204). Det er derfor naturligt at have socialkonstruktivisme som det ene af to videnskabsteoretiske udgangspunkter for denne afhandling.

Det andet videnskabsteoretiske udgangspunkt for afhandlingen er hermeneutikken, idet mit arbejde med kontrakterne som tekster indebærer en forståelse og en fortolkning af teksterne. Jeg arbejder intuitivt med at inndelege kontrakterne i subgenrer og søger herefter ved hjælp af undersøgelser at få verificeret eller falsificeret denne inddeling. Jeg anvender kritisk rationalisme som grundlæggende metodik, hvilket består i, at jeg i mit arbejde på forhånd har nogle antagelser om, hvordan tingene hænger sammen (Pahuus 2004:15). Derudfra opstilles en hypotese, som jeg undersøger med henblik på at få den falsificeret eller verificeret⁵. Denne falsificerings-/verificeringsproces foregår ved, at jeg forsøger at forstå, fortolke og forklare de analyserede fænomener i afhandlingen.

⁵ Eller måske snarere blot befæstet (Pahuus 2004:17).

Arbejdet er hovedsageligt deduktivt⁶ og foregår på den måde, at jeg først søger at etablere et grundlæggende teoretisk apparat, som skal gøre det muligt for mig at lægge et teoretisk fundament for arbejdet. Det vil indledningsvis i kapitel 3 være nødvendigt at se på, hvordan fagsprogsforskning inden for juridisk sprog er blevet udført indtil nu, herunder vil jeg koncentrere mig om to af de fokuspunkter, som forskningen inden for juridisk sprog hidtil har anvendt, nemlig genreforskning og forståelighedsforskning. Dette kapitel skal give et overblik over forskningen, og det kan jeg bedst gøre ved at arbejde deskriptivt. Jeg præsenterer forskellige forskningstilgange i dette kapitel og tager herefter nogle af dem under en mere kritisk behandling i de efterfølgende kapitler. Forskningsoversigten er diakron, og dette skyldes ikke mindst, at afhandlingen har været så lang tid undervejs, men den diakrone fremstilling har samtidig vist sig at være meget givtig, fordi oversigten dermed kan afspejle væsentlige milepæle i den udvikling, som har fundet sted inden for det pågældende forskningsområde.

Det teoretiske fundament skal dernæst inddrage de elementer, der er relevante for et arbejde af denne type. Det vil først og fremmest være kontrakten som genre i kapitel 4, idet genreanalysen er det grundlag, jeg arbejder på. Genreanalysetilgangen anvendes som et middel til at nå målet (ikke som et mål i sig selv), nemlig at nå mit mål om at få undersøgt min problemformulering og min hypotese. Genretilgangen anvendes desuden til at blive klogere på kontrakter.

Med udgangspunkt i Engbergs (1993 og 1998) tilgang til genreteorien i form af trekantmodellen arbejder jeg herefter med tre elementer, som udgør modellens tre ben: situation i kapitel 5, funktion i kapitel 6 og sproglige midler i kapitel 7. I forbindelse med kapitlerne 4 til 7 diskuterer jeg forskellige mulige teoretiske tilgange til henholdsvis genre og hvert af de tre elementer, og på baggrund af disse diskussioner lægger jeg mig fast på en bestemt opfattelse af de forskellige begreber, som er egnede til brug i denne afhandling. På baggrund af resultaterne af disse overvejelser og som afslutning på hvert af kapitlerne om situation og funktion analyserer jeg herefter kontrakten ud fra hvert af elementerne. Denne empiriske analyse foretages med udgangspunkt i et korpus bestående af 22 autentiske tyske kontrakter, og derfor er det nødvendigt for mig, allerede i kapitel 2 at præsentere korpus, som er udvalgt i overensstemmelse med min problemformulering.

⁶ Der forekommer dog også et induktivt element i kapitel 9.

Som kapitel 8 præsenteres ligeledes en del af det empiriske materiale, nemlig en rundspørge, som foretages blandt 100 tyske jurister, der til dagligt beskæftiger sig med udformningen af kontrakter. Denne rundspørge skal bidrage til at skabe klarhed over, hvad et antal advokater i Tyskland gør i deres praktiske arbejde med formulering af kontrakter, dvs. først om fremmest om de udformer kontrakterne forskelligt ud fra nogle overvejelser om karakteren af de parter som fagfolk eller lægfolk, der skal indgå som parter i kontrakten. Dette skal belyse anvendelsen af de sproglige midler i praksis nærmere.

På baggrund af min viden om de sproglige midler i juridisk sprog og på baggrund af en induktivt inspireret analyse af nogle udsnit af kontrakterne i korpus opstiller jeg dernæst i kapitel 9 en analysemodel, som skal anvendes til at foretage en eksemplarisk analyse af to autentiske kontrakter ud fra min problemformulering. Og den detaljerede empiriske analyse af de sproglige midler i de to kontrakter foretages herefter i det meget omfattende kapitel 10. Som afslutning på afhandlingen følger der i kapitel 11 en konklusion og en perspektivering.

I denne afhandling beskæftiger jeg mig således med de sproglige midler, som anvendes i kontrakterne, men jeg har af tidsmæssige årsager ikke foretaget rundspørger blandt informanter eller potentielle lægmands-læsere af kontrakterne el.lign. om deres reception af konkrete tekster. Jeg kan derfor ikke sige noget sikkert om eventuelle læsers reception og deres konkrete forståelse af kontraktteksterne. Jeg kan ikke sige noget om, hvorvidt teksten er let at læse eller svær at læse, men derimod udelukkende noget om hvilke sproglige elementer, der forekommer, og hvorledes de må formodes at påvirke tekstens læselighed.

Der anvendes primært en kvalitativ tilgang til forskningsarbejdet i denne afhandling, men der indgår også i mindre grad kvantitative elementer, hvor der fx anføres procentuelle eller lignende kvantitative angivelser i forbindelse med forekomsten af nogle af de sproglige elementer i kontrakterne, hvor det skønnes hensigtsmæssigt. Det vil typisk være i de tilfælde, hvor der er en relativt begrænset mængde muligheder for sproglig udformning. Men den primære metode i denne afhandling er som nævnt den kvalitative metode. Denne metode anvender jeg ved såvel rundspørgen blandt jurister som ved analyserne af situation, funktion og ikke mindst de sproglige midler. Ved rundspørgen blandt juristerne er udgangspunktet i spørgsmålet egentlig kvantitativt, idet der stilles et lukket spørgsmål, men resultatet og gennemgangen bliver i højere grad kvalitativ, fordi respon-

denternes besvarelser er så omfattende, at de lægger op til en mere kvalitativ gennemgang. I den eksemplariske sproglige analyse af de to kontrakttekster foretages der ligeledes en kvalitativ undersøgelse med en testning af, om der forekommer forskelle, og i givet fald hvilke forskelle der forekommer, i de to kontrakttekster, når man i den ene tekst indtænker en lægmand som kontraktpart, mens man i den anden tekst ikke indtænker en lægmand som kontraktpart. Der foretages samtidig en testning af analysemodellens anvendelighed til at fastslå disse forskelle. Det vigtige i denne analyse er derfor ikke primært de numeriske værdier, dvs. de konkrete antal af forekomster, men derimod *om* der kan afdækkes forskelle og i givet fald hvilke.

Biber (1991) har en udmærket gennemgang af fordele og ulemper ved kvantitative og ikke-kvantitative tilgange til forskning. Den væsentligste fordel ved den kvantitative undersøgelse er, at man skaber en solid empiri, således at resultaterne af undersøgelserne er baseret på konkrete undersøgelser af tekster, mens den væsentligste ulempe er, at de forskellige undersøgelser i praksis har vist sig ofte at føre til ganske forskellige og endda modstridende resultater. Biber nævner i den forbindelse undersøgelser af forskelle i frekvensen af passiv-konstruktioner i talt og skrevet sprog; eksemplerne er ganske vist af ældre dato, men illustrerer alligevel meget fint pointen hos Biber. Chafe foretog i 1982 en sådan undersøgelse og Brown & Yule gjorde det i 1983, hvor de samstemmende kom til det resultat, at passiv-konstruktioner i noget højere grad var karakteristisk for skrevet sprog end for talt sprog. Bankenship kom derimod i 1962 ved sin undersøgelse frem til, at passiv-konstruktioner kun forekom lidt mere hyppigt i skrevet sprog end i talt sprog, og Poole & Field kom i 1976 frem til, at der kun var få forekomster af passiv-konstruktioner i såvel talt som skrevet sprog (Biber 1991:49). Sådanne modstridende resultater er problematiske, idet det derved bliver umuligt gennem undersøgelserne at få et entydigt billede af det undersøgte emne. Biber fremhæver, at mange forskere har undladt at tage hensyn til forskellene inden for blandt andet formål, formalitetsniveau og planlægningsforløb, når de har undersøgt forskellige dele af sproget (1991:51). Hensyntagen til sådanne elementer kan kun foretages ved at inddrage en ikke-kvantitativ undersøgelsesdel.

Undersøgelser, der er baseret udelukkende på en ikke-kvantitativ tilgang, har på deres side den store fordel, at det bliver muligt at gå i dybden med undersøgelsen og at opnå en større detail-indsigt i det valgte emne, idet der kan inddrages elementer som kontekst, funktioner osv. (1991:52), hvilket netop er det, jeg gør i denne afhandling. Man kan således i langt højere grad komme til at forstå sin

undersøgelsesgenstand og forklare, hvilke motiver der ligger bag et givet valg af udtryk⁷. Ulempen ved denne type undersøgelser er, at man risikerer at basere sine undersøgelsesresultater på formodninger og intuitioner, hvorved subjektiviteten af resultaterne øges. Man kan søge at mindske subjektiviteten ved at skabe en solid teoretisk basis, således at intuitionen eller formodningen er begrundet, hvorved man til en vis grad kan undgå den rene subjektivitet. Men alle forskningsresultater er dog i et vist omfang subjektive, også de rent kvantitative, idet forskeren ved fx en kvantitativ spørgeundersøgelse har formuleret en række spørgsmål, som utvivlsomt kunne have været formuleret anderledes⁸ og desuden tolker resultaterne, også af fx naturvidenskabelige forsøg.

Biber fremhæver desuden, at den tidligere forskning har været præget af en række begrænsninger, som fx at der har været undersøgt få tekster, få genrer, få lingvistiske træk samt få sprog. Disse restriktioner har gjort det umuligt med rette at hævde undersøgelsernes universelle gyldighed, dvs. at hævde konklusionernes gyldighed generelt for sprog ”som sådan”, altså for alle tekster på alle sprog inden for alle genrer. En eventuelt påstået universalitet er dog efter min mening i det hele taget problematisk og formentlig udtryk for et ønske, der i et vist omfang tidligere fandtes blandt sprogforskere. Man er i høj grad gået væk fra tankegangen om, at man skulle kunne udsige noget universelt om sprog ”som sådan”, idet sproglige fænomener er relateret til mange forskellige elementer, fx situation, funktion eller genrer⁹. Biber nævner i en anden forbindelse en undersøgelse foretaget af Besnier i 1986 inden for det polynesiske sprog, som Biber omtaler som ”nukulaelae tuvaluan” (1991:205), som opviser ganske andre resultater, end man har set ved vestlige sprog. Denne undersøgelse kan tjene som eksempel på undersøgelsers manglende universelle gyldighed.

Den undersøgelse, som foretages i denne afhandling, påstår således på ingen måde, at dens resultater er gyldige for sprog som helhed eller for tysk som helhed, end ikke for juridisk tysk som helhed. Formålet med undersøgelsen er blot at fastslå, om det er muligt at tage sproglige hensyn til en eventuel lægmand, der indgår som part i en kontrakt.

⁷ Jf. den hermeneutiske tilgang.

⁸ Jf. min diskussion i kapitel 8 af det spørgsmål, der blev formuleret i forbindelse med advokatrundspørgen.

⁹ Jf. kapitel 4 om teksttypologisering og genre.

Kapitel 2

Kontrakterne i korpus

2.1 Indledning

I det følgende præsenteres afhandlingens korpus og mine grundlæggende overvejelser og forbehold vedrørende dette korpus. Korpus skal anvendes til at foretage det sproglige analysearbejde i kapitel 10, som skal afdække eventuelle forskelle mellem forskellige typer af kontrakter. Desuden opstilles analysemodellen i kapitel 9 på baggrund af en analyse af korpus, ligesom korpus danner grundlag for beskrivelsen af kontrakten som genre i kapitlerne om kommunikationssituation (kapitel 5), funktion (kapitel 6) og sproglige midler (kapitel 7).

2.2 Sammensætning af korpus

Teksterne i dette korpus er kontrakter. Min definition siger, at en kontrakt er en retshandel, der består af to overensstemmende viljeserklæringer afgivet af to (eller flere) personer (Klunzinger 1987:73)¹⁰. De kontrakter i korpus, der har været anvendt i praksis, er for langt størstedelens vedkommende stillet til rådighed for dette forskningsprojekt under forudsætning af fortrolighed og fuldstændig anonymitet. Derfor er samtlige eksempler og citater fra alle kontrakter anonymiseret overalt, hvor de forekommer; ligesom alle kontrakter i bilag 1 er anonymiseret.

Ved etablering af korpus er der lagt stor vægt på, at kontrakterne stammer fra forskellige kilder, så vidt det overhovedet har været muligt. Formålet med denne kildespredning er at undgå, at enkelte kilder har påvirket en stor del af korpus sprogligt. En kildekonzentration ville måske kunne gøre resultaterne af undersøgelsen mindre troværdige, idet undersøgelsen muligvis ville give et fortegnet billede forskellene inden for kontrakternes sproglige udseende. Man kan ikke med sikkerhed sige, om en kildekonzentration ville have haft disse følger for undersøgelsens troværdighed, men det har været vigtigt for mig at sikre, at muligheden for en sådan påvirkning ikke forelå.

Som eksempel på en undersøgelse med et andet mål, hvor man ikke har taget sådanne forholdsregler kan nævnes Bhatias undersøgelse af den britiske Housing Act fra 1980 (Bhatia 1983). I denne undersøgelse består korpus af kun én tekst, nemlig den britiske boliglov fra 1980. Det fremgår ikke tydeligt af undersøgelsen, hvor mange medarbejdere der har været involveret i udformningen af denne lov, men det må formodes, at det drejer sig om relativt få mennesker. Disse mennesker og deres eventuelle særlige præferencer inden for formulering af lovtekster får således en meget stor indflydelse på undersøgelsens resultater, og en sådan metode ville derfor i en afhandling som denne være uheldig. Jeg ønsker hér at undersøge, om der findes sproglige forskelle mellem forskellige tekster, mens Bhatias har et andet mål med sin undersøgelse, nemlig at undersøge sammenhænge mellem funktion, tekstuelle midler og situation.

Der gennemføres ganske vist kurser inden for rammerne af de juridiske uddannelser, hvor juristerne bibringes visse retningslinjer for forfatning af juridiske dokumenter, fx lovtekster og domme. Men på trods af disse kurser til fremme af en ensartet formulering af juridiske tekster har undersøgelser af tyske domme (Engberg 1997) peget på, at hver enkelt dommer har bestemte sproglige præferencer ved formulering af domsteksterne, bl.a. at den enkelte dommer har sin egen formuleringsstil. Det kan ikke udelukkes, at sådanne præferencer også kommer til udtryk i forbindelse med kontrakter, hvorfor det synes hensigtsmæssigt at inddrage så mange forskellige kilder som muligt.

Ønsket om, at kontrakterne skal stamme fra så mange forskellige kilder som muligt, har gjort det sværere at sammensætte korpus, idet der fra nogle sider har været en modvilje mod at stille kontrakter til rådighed overhovedet. Kontrakter betragtes øjensynligt som forretningshemmeligheder, ikke mindst når det drejer sig om kontrakter, der har været brugt i erhvervslivet. Grunden til dette er, at sådanne kontrakter ofte giver mange væsentlige oplysninger om firmaernes interne forhold, som firmaerne ikke ønsker at stille til rådighed for offentligheden, og i særdeleshed ikke for eventuelle konkurrenter. Konkurrenter kunne herigennem finde oplysninger om fx priser og forretningsbetingelser.

Andre forskere har ligeledes måttet konstatere modvilje fra forskellige firmaers side mod at udlevere kontrakter, fx Werther & Helmersen (1989a og 1989b), som beskriver, at de modtog 34 agent-

¹⁰ Se nærmere i kapitel 6 (Funktion).

kontrakter efter henvendelse til 850 firmaer (1989a:1f)¹¹. Dog må jeg retfærdigvis også fremhæve, at jeg fra andre sider har mødt stor velvillighed med hensyn til at stille kontrakter til rådighed for forskningsprojektet, men dog langt de fleste steder kun under forudsætning af fuldstændig anonymitet.

Én af grundene til, at der er forsket så relativt lidt i kontrakter, som tilfældet er, kan måske være netop det forhold, at de fleste kontrakter traditionelt ikke har været offentligt tilgængelige. Dette har dog i høj grad ændret sig med udbredelsen af internettet, hvor der nu kan findes mange kontrakter. Tidligere var det kun modelkontrakter, man uden problemer kunne komme i besiddelse af gennem fx formularhåndbøger og vejledninger. Visse typer af modelkontrakter, blandt andet lejekontrakter, kan desuden købes i butikker og andre steder (fx på nettet). Men som nævnt synes mange kontrakter at blive betragtet som en forretningshemmelighed, især når der er tale om kontrakter, der bliver eller har været brugt i praksis.

2.3 Kriterier for udvælgelse og inddeling af korpusteksterne

Jeg har foretaget en udvælgelse og inddeling af korpusteksterne i grupper med henblik på de videre undersøgelser af kontrakterne. I den forbindelse har det været formålstjenligt at anvende tre forskellige kriterier, som beskrives nedenfor. Det ene er kontraktens tematiske emne, det andet kriterium er graden af faglighed, og det tredje er graden af individualitet i kontrakten.

2.3.1 Tematisk emne

Som det første element foretages en udvælgelse af kontrakterne, som angår kontraktens emne. Jeg har til denne afhandling udvalgt en række kontrakter, som beskæftiger sig med et bestemt indholdsmæssigt emne, nemlig lejeforhold.

Jeg har udvalgt ét og kun ét indholdsmæssigt emne¹² på baggrund af en formodning om, at kontraktens emne kan spille en rolle for kontraktens udformning, opbygning og sproglige formulering.

¹¹ Werther & Helmersen (1989b:1) angiver, at der findes 35 kontrakter i deres korpus.

Dette begrundes i, at forskellige indholdsmæssige delaspæker vil skulle behandles i kontrakten, at der eventuelt anvendes forskellige sproglige midler for hver type kontrakt, hvorfor der vil forekomme forskellige termer og konstruktioner, som er specifikke for det enkelte kontraktemne, og at der gælder forskellige juridiske regelsæt for hver type kontrakt. Ved at vælge udelukkende at inddrage kontrakter, der behandler samme type juridiske retsforhold, gøres teksterne i korpus i højere grad sammenlignelige.

Ved andre arbejder, fx Dyrberg et al. (1991) har man valgt at se bort fra en indholdsmæssig skelnen. Ved etableringen af aftaleretlige korpora på engelsk, fransk og dansk indgår der i gruppen af kontrakter bl.a. lejekontrakter, factoringkontrakter, skøder, forsikringsbetingelser, salgs- og leveringsbetingelser, foreningsvedtægter, hensigtserklæringer, fuldmagter og en luftfartsoverenskomst mellem to staters regeringer (1991: bilag 7). Dette forekommer at være en uhomogen gruppe af kontrakter, der, som det ses, omfatter såvel regeringskontrakter som kontrakter mellem virksomheder og privatpersoner. Dyrberg et al. opererer ligeledes med en bredere definition af begrebet kontrakt end den definition, jeg anvender i denne afhandling, hvor kontrakten som nævnt defineres som en retshandel, der består af to overensstemmende viljeserklæringer¹². Fuldmagten, som er en ensidig viljeserklæring (Klunzinger 1987:148), falder derfor uden for denne definition af begrebet. Dyrberg et al. har et andet sigte med deres arbejde, end jeg har med mit, nemlig at sammenstille et aftaleretligt korpus, som skal kunne anvendes til mange forskellige typer af forskningsprojekter, hvilket muligvis kan retfærdiggøre deres meget omfattende kategorier; men en sådan tilgang til arbejdet ville være uegnet til brug i denne type projekt.

2.3.2 Grad af faglighed

Efter at have fastlagt, at korpus til denne afhandling skal bestå af kontrakter med det tematiske emne leje forhold, går jeg videre, og opdeler disse kontrakter ud fra et andet kriterium, som angår graden af faglighed.

Graden af faglighed skal forstås som den faglighed, kontraktens parter besidder inden for deres fag, dvs. inden for det indholdsmæssige emne, som kontrakten omhandler (leje forhold). Det drejer sig

¹² Teksterne i korpus var oprindeligt del af et større korpus på 90 tekster, som jeg har indsamlet og som omfatter leje-, ansættelses- og selskabskontrakter.

¹³ Se tidligere i dette kapitel.

således ikke om, hvorvidt den ene eller den anden af parterne er juridisk uddannet eller ikke er juridisk uddannet. Derimod drejer det sig om parternes indsigt i kontraktens tematiske emne, eller med andre ord i hvor høj grad kontraktens parter er bekendt med det emne, kontrakten beskæftiger sig med, og dermed formodentlig også med terminologien, de gængse sproglige formuleringer og disses juridiske implikationer osv.

I denne afhandling er formålet, som angivet i problemformuleringen, at finde eventuelle forskelle mellem kontrakter, hvor lægfolk er involveret, og kontrakter, hvor kun fagfolk er involveret som kontraktparter. Derfor er det nødvendigt, at jeg har en gruppe kontrakter, hvor der kan skelnes mellem disse to grupper af kontraktparter eller kommunikationsdeltagere. Lejekontrakter giver mulighed for en sådan skelnen, idet man kan opdele dem i på den ene side kontrakter, der beskæftiger sig med erhvervslejemål, dvs. hvor der lejes lokaler, som skal anvendes til erhvervsmæssige formål, og på den anden side kontrakter, der beskæftiger sig med private lejemål, altså hvor der lejes en bolig, som regel en lejlighed.

2.3.2.1 Fagmand - fagmand

Ved denne type kontrakter kan begge parter betegnes som fagfolk inden for deres fag. Det betyder som hovedregel, at de har kendskab til de almindelige juridiske regler på området, at de ved, hvilke pligter og rettigheder, der normalt er knyttet til indgåelsen af en kontrakt af den givne type. De kender desuden de gængse sproglige vendinger og den anvendte terminologi og forstår i øvrigt de juridiske implikationer heraf. De antages således at have den fornødne indsigt i emneområdet til at kunne overskue kontraktforholdet og konsekvenserne af deres kontraktindgåelse. Fagfolkene har mulighed for at anvende de fagsproglige termer, udtryk mv., der findes på området, i deres indbyrdes kommunikation, og de kan forvente, at begge parter forstår indholdet og meningen med dem. Kontrakter, hvor der lejes et erhvervslejemål, vil ud fra denne forståelse af lægfolk og fagfolk blive indgået mellem to fagfolk, som i det konkrete lejeforhold indtager rollen som henholdsvis lejer og udlejer af erhvervslejemålet.

2.3.2.2 Fagmand - lægmand

Ved denne type kontrakter kan kun den ene part betegnes som fagmand, mens den anden part må

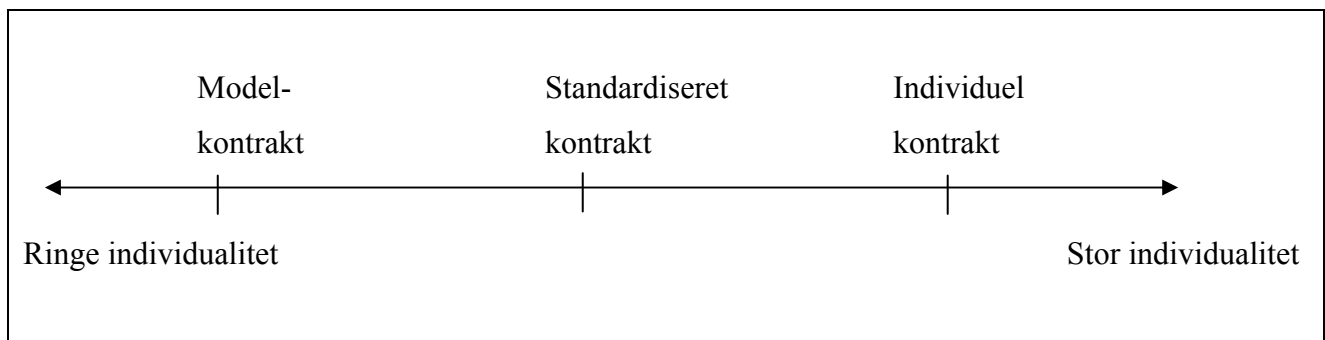
betegnes som lægmand. Fagmanden forventes at have de samme forudsætninger, som nævnt ovenfor under punktet ”Fagmand – fagmand”. Hvorimod lægmanden ikke formodes at have samme indsigt som fagmanden i de juridiske forhold inden for det givne emneområde og heller ikke i de sproglige forhold, der gør sig gældende. Lægmanden må således formodes at have sværere ved at overskue og forstå kontraktens opbygning, og sværere ved at forstå formuleringerne i kontrakten til bunds samt den virkelige betydning og rækkevidde af de enkelte bestemmelser i kontrakten. Kontrakter, hvor der lejes en privat bolig, vil ud fra denne forståelse af lægfolk og fagfolk blive indgået mellem henholdsvis en lægmand, som i det konkrete lejeforhold indtager rollen som lejer af lejligheden, og en fagmand, som indtager rollen som udlejer af lejligheden.

2.3.3 Grad af individualitet

Det tredje kriterium, der anvendes ved opdeling af kontrakterne, er i denne afhandling mindre vigtigt end de to førstnævnte og beskæftiger sig med graden af individualitet i kontrakten. Det er forskelligt, i hvor høj grad kontraktens to parter selv har været med til at konstruere indholdet af kontrakten og formulere teksten sprogligt.

Man kan principielt forestille sig en skala, som afspejler graden af mulighed for individualitet i den enkelte kontrakt. I overensstemmelse med denne skala har jeg opdelt kontrakterne i tre grupper, som vist nedenfor.

Figur 2.1: Individualitetsskala

Yderpunkterne udgøres af modelkontrakter og individuelle kontrakter. Modelkontrakter har den mindste grad af individualitet, og individuelle kontrakter, har, som betegnelsen antyder, den største

grad af individualitet. Mellem disse to yderpunkter ligger en mellemgruppe, som det har vist sig nødvendigt at indføre, fordi tvedelingen ikke gav en tilstrækkelig fin skelnen, idet der var en gruppe kontrakter, som ikke fuldstændig passede ind i den ene eller den anden af grupperne. Jeg har benævnt denne mellemgruppe standardkontrakter eller standardiserede kontrakter.

Jeg inddrager i mit korpus til denne afhandling kun modelkontrakter og standardkontrakter, men ikke individuelle kontrakter, fordi denne gruppe af kontrakter er vanskelige at indsamle og fordi det er vanskeligt at fastslå, i hvor høj grad de kopierer brudstykker af andre tekster. Dette vil i øvrigt blive uddybet i det følgende.

2.3.3.1 Modelkontrakter

Disse kontrakter er offentligt tilgængelige, blandt andet i formularhåndbøger med kommentarer og udfyldningsvejledning¹⁴. Kontrakterne er principielt formuleret i overensstemmelse med diverse love, gældende retspraksis mv. på deres tematiske område. Men eftersom kontraktens parter ikke er kendte, og kontrakten skal kunne bruges til mange forskellige kontraktforhold, er den indholdsmæssigt struktureret meget åbent. Hvis der gives mulighed for det i loven, kan der forekomme flere valgmuligheder, hvoraf fx det ikke-ønskede skal overstreges eller det ønskede skal afkrydses af parterne, når kontrakten skal anvendes i praksis. Det gælder emner som kontraktens gyldighedsperiode, hvor der kan være formuleret flere muligheder, fx én mulighed for kontrakter, der indgås for en bestemt periode, og en anden mulighed for kontrakter, der indgås på ubestemt tid. Der er i mange tilfælde afsat plads til, at kontraktparterne selv skal indsætte en del af kontraktens tekst, evt. ud fra på forhånd givne sproglige formuleringer, for lejekontraktors vedkommende fx lejemålets adresse, månedlig lejeafgift, indbo og fordeling af vedligeholdelse.

2.3.3.2 Standardkontrakter

Ved denne type kontrakter har det enkelte firma, fx udbyderen af bestemte ydelser, på forhånd formuleret en standardkontrakt, som bruges i flere af firmaets kontraktforhold af den pågældende art. Ofte er den part, der har for-formuleret kontrakten, fagmand. Denne fagmand har altså ofte uden

¹⁴ Denne type kontrakter er nu desuden tilgængelige på internettet.

den anden parts medvirken ladet betingelserne for kontraktforholdet formulere, og parterne skal i fællesskab blot udfylde navn, ydelse, tidsrum dato samt eventuelt særlige bestemmelser, de ønsker indføjet i kontraktbestemmelserne. Standardiserede kontrakter kan ofte kendes på, at der står et firmanavn fortrykt som den ene part. Det kan også på anden måde fremgå af kontrakten, at den ene part altid er et bestemt firma el.lign., og at kontrakten anvendes med stort set enslydende tekst i adskillige tilfælde, dog med de ovenfor nævnte variationer. På denne måde minder de om almindelige forretningsbetingelser, og lovens bestemmelser om almindelige forretningsbestemmelser gælder for sådanne kontrakter.

2.3.3.3 Individuelle kontrakter

Ved individuelle kontrakter forhandler parterne sig frem til en sproglig formulering og et indhold i fællesskab, hvorved begge parter altså inddrages mere direkte og sandsynligvis har større indflydelse på kontraktbestemmelserne end ved de to andre kontrakttyper. Ved individuelle kontrakter er formuleringssituationen således forskellig fra kontrakt til kontrakt, og kontraktens parter er forskellige fra tilfælde til tilfælde. Sådanne kontrakter er kun i meget begrænset omfang, om overhovedet, offentligt tilgængelige inden for lejeområdet¹⁵. Det vil desuden være meget vanskeligt at fastslå, at en lejekontrakt reelt er formuleret individuelt, idet mange kontrakter, der ”ser individuelle ud”, formodentlig bygger på en modelkontrakt eller på et sæt retningslinjer, uden at det fremgår eksplicit nogetsteds. Af disse årsager har jeg fravalgt denne type kontrakter.

Jeg vil for tydelighedens skyld lige pointere, at betegnelsen ”standardkontrakter” i andre værker som regel anvendes synonymt med modelkontrakter. Fx skriver Klinge (1994:101), at forsikringspolicer som oftest er formuleret som standardkontrakter, som han dog ikke definerer nærmere. Han skriver blot, at almindelige mennesker ikke har nogen indflydelse på policens ordlyd, men derimod som potentielle forsikringstagere befinder sig i en ”take-it-or-leave-it situation”. Werther & Helmersen (1989a) anvender betegnelsen standardkontrakt både om de kontrakter, jeg benævner modelkontrakter, og de kontrakter, jeg kalder standardkontrakter. De skelner ikke mellem de to slags kontrakter i spørgeskemaet, som de udsendte i forbindelse med deres undersøgelse, men på baggrund af respondenternes svar skelner de i redegørelsen for besvarelsene af spørgeskemaet. De skriver således, at de ønsker at finde frem til, hvor udbredt anvendelsen er af de agentkontrakter, der

¹⁵ Man kunne forestille sig, at denne type kontrakter spiller en større rolle i forbindelse med fx selskabskontrakter.

er udarbejdet af erhvervslivets interesseorganisationer og som foreligger på dansk og hovedsprogene¹⁶, og at en del af respondenterne svarer, at den danske agent får forelagt ”den engelske principals interne standardkontrakt” (1989a:13), dvs. en kontrakt, der er udformet af principalen selv, men som alligevel har karakter af standardkontrakt¹⁷.

Nedenstående tabel viser i overblikksform personfordelingen blandt de tre grupper af kontrakter med forskellige standardiseringsgrad eller individualitetsgrad, hvoraf jeg som ovenfor angivet arbejder med modelkontrakter og standardkontrakter.

Tabel 2.1: Personfordeling i kontrakter

Kontraktgruppe	1. part	2. part
Modelkontrakt		
Standardkontrakt		
Individuel kontrakt		

2.4 Korpusteksternes betegnelser

Hver kontrakt vil altså i denne afhandling få hæftet tre betegnelser på sig, som angiver, hvor i mit system den befinder sig. Der vil være tale om for det første en betegnelse, der angiver kontraktens tematiske emne, nemlig ”M” for lejekontrakter (på tysk: Miete). For det andet angives individualiteten af kontrakten, hvor jeg bruger de to ovenfor anførte betegnelser modelkontrakt (forkortet ”M”) og standardkontrakt (forkortet ”S”) til at tydeliggøre forholdet. For det tredje findes der en betegnelse, der angiver parternes faglighed i den ovenfor nævnte betydning. Jeg bruger hér forkortelserne ”FF” og ”LF”. Betegnelsen ”FF” angiver, at kontraktens parter begge er fagfolk, og betegnelsen ”LF” angiver, at kun den ene af kontraktens parter af fagmand, mens den anden part er lægmand.

¹⁶ Denne type kontrakt kaldes i denne afhandling modelkontrakt.

¹⁷ Denne type kontrakt benævnes i denne afhandling standardkontrakt.

Derudover er hver kontrakt for overskuelighedens skyld forsynet med et nummer, som henviser til dens nummer i bilag 1, hvor alle kontrakterne i korpus findes. Kontrakternes nummerering er tilfældig og skal udelukkende tjene overskueligheden, så jeg undgår at skulle angive kontraktens titel i hvert enkelt tilfælde, den nævnes.

Betegnelsen for en kontrakt kan altså se ud på følgende måde: "M-M-FF-03". Dette angiver, at det drejer sig om en lejekontrakt ("M"), og at det er en modelkontrakt ("M"), som er indgået mellem to parter, der begge er fagfolk ("FF"). Desuden angiver betegnelsen, at kontrakten kan findes som nr. 3 i bilaget ("03").

2.5 Oversigt over korpusteksterne

Korpus består af i alt 22 kontrakter¹⁸. Kontrakterne er indsamlet i perioden 1996-1999, men nogle kontrakters anvendelse går tilbage til ca. 1985. Samtlige kontrakter er originalt tysksprogede, dvs. at der ikke er tale om oversatte tekster, men om tekster, der oprindeligt er udformet på tysk. Deres nærmere geografiske oprindelse inden for Tysklands grænser, fx om de er forfattet i Nord-, Syd-, Øst- eller Vesttyskland, kan ikke fastslås for hver enkelt kontrakts vedkommende.

Tabel 2.2: Oversigt over kontrakterne i korpus

Tematiske emne	Faglighed	Individualitet	Antal kontrakter
Erhvervslejemål	Fagmand – fagmand	modelkontrakt	7
Erhvervslejemål	Fagmand – fagmand	standardiseret kontrakt	4
Privat lejemål	Fagmand – lægmand	modelkontrakt	7
Privat lejemål	Fagmand – lægmand	standardiseret kontrakt	4
I alt			22

¹⁸ Korpus bestod oprindeligt af 36 tekster inden for lejeområdet (og et større antal tekster inden for andre emneområder), men efter grundige overvejelser er korpus reduceret til de nuværende 22 tekster.

2.6 Korpus' relevans i år 2008

Man kan helt grundlæggende sætte spørgsmålstegn ved, om det er acceptabelt at anvende dette korpus, der er indsamlet for mange år siden og hvor kontrakterne blev anvendt for mange år siden. Dette spørgsmål er naturligvis yderst relevant, og jeg vil i det følgende søge at sandsynliggøre, at det trods alderen er acceptabelt at anvende dette korpus i en undersøgelse af denne art.

Det juridiske sprog skønnes på baggrund af min erfaring, ikke mindst fra undervisningen i juridisk sprog, at være relativt statisk, forstået på den måde, at jeg formoder, at sproget kun ganske langsomt vil ændre sig. Derfor havde jeg en hypotetisk forventning om, at man fortsat kunne anvende korpusteksterne.

For at verificere denne antagelse er der gennemført et pilotstudie, hvor jeg har foretaget en mindre analyse af tre nye kontrakttekster for at se, om det juridiske sprog har undergået store og væsentlige forandringer, således at det ikke længere vil være acceptabelt at anvende de allerede indsamlede kontrakter i korpus.

Det viste sig ved dette pilotstudie¹⁹, at sproget kun i yderst begrænset omfang har ændret sig i to af de undersøgte tekster i forhold til de karakteristika, som fagsprog som sådan og juridisk sprog i særdeleshed er kendt for at besidde²⁰. Den tredje tekst udviste på visse områder nogle andre kendetegn end de to øvrige, hvilket dog formentlig skyldes andre forhold, nemlig at den er udarbejdet af ”Deutscher Mieterbund”, som er en interesseorganisation, der søger at varetage lejernes interesser²¹. Jeg har på baggrund af pilotstudiets resultater vurderet at dette korpus også er relevant i år 2008 og har derfor valgt at bibeholde mit korpus af allerede indsamlede tekster.

¹⁹ Resultaterne af pilotstudiet er vedlagt som bilag 2.

²⁰ Se i øvrigt kapitel 7 (sproglige midler).

²¹ Se nærmere herom i kapitel 9 (analysemodel).

Kapitel 3

Diakront overblik over forskningen inden for juridisk sprog

3.1 Indledning

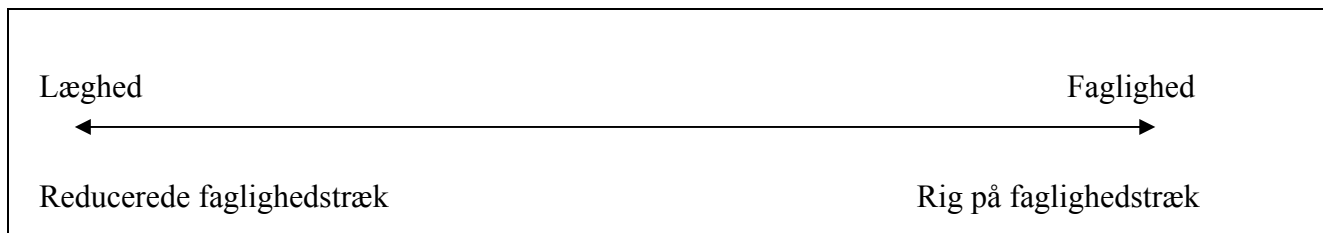
Jeg vil i det følgende give en kort diakron gennemgang af væsentlige dele af den hidtidige forskning inden for juridisk sprog. Denne gennemgang skal tjene til at give et overblik over nogle indflydelsesrige forskningsområder, der af forskellige forskere har været taget op i den tid, man har interesseret sig for det juridiske univers i en sproglig sammenhæng. Gennemgangen skal som nævnt give et overblik, og det kan jeg bedst gøre deskriptivt, men en række af de tilgange, som er omtalt i dette kapitel, tages op i de efterfølgende kapitler, hvor de underkastes en mere kritisk behandling end i dette kapitel. Der er tale om en gennemgang, der viser den historiske udvikling inden for området, og gennemgangen skal desuden vise, at min forskning indplacerer sig i dette netværk af forskning som et naturligt skridt i udviklingen. Eftersom juridisk sprog er et fagsprog, vil jeg dog indlede gennemgangen med en kort præsentation af, hvad jeg forstår ved faglighed, fagmand (og dermed også indirekte lægmand), fagsprog og fagkommunikation.

3.2 Faglighed, fagmand, fagsprog og fagkommunikation

Kalverkämper (1990) beskriver faglighed som det ældste af de to begreber faglighed og læghed. Faglighed og dermed fagmanden har sit udgangspunkt i ursamfundets organisationsformer, hvor deling af jagtbytte og arbejdsudbytte havde en central funktion i samfundet og manifesterede gruppen som et hele med faglig viden og omkranset af en form for hegn. Som modsætning til denne fagmand opstod ikke-fagmanden, eller lægmanden, som defineres negativt i forhold til fagmanden. Fagmanden og hans faglige kunnen er målestokken, som lægmanden måles med (Kalverkämper 1990:95ff). Kalverkämper slår herefter til lyd for en skalering af fagligheden, som betyder, at den stærke faglighed beskrives som rig på faglighedstræk, mens lægheden har reducerede faglighedstræk²² (Kalverkämper 1990:98). En sådan skala er vist nedenfor:

²² Kalverkämper (1990) slår ligeledes til lyd for en fagsproglighedsskala opbygget efter samme principper (1990:110ff).

Figur 3.1: Faglighedsskala

Kilde: Kalverkämper (1990:98)

Fagligheden består i en særlig viden om handlingsforløb, omgangsformer og kommunikationsvaner mv., som man erhverver gennem uddannelse, og i en specialiseret viden om et bestemt sagområde og handlingsrum (Kalverkämper 1990:94). Uddannelsen, der omtales, skal i denne afhandling ikke opfattes som en decideret juridisk uddannelse, men som en uddannelse inden for det tematiske område, som teksten omhandler. Fagmanden er i denne afhandling typisk ”Kaufmann”, dvs. erhvervsdrivende i juridisk forstand, således som det defineres i tysk ret. En ”Kaufmann” er en person, der driver en handelsvirksomhed og som derfor er registreret i handelsregisteret (§§ 1f HGB). Til ham stilles der forskellige steder i lovgivningen krav om opmærksomhed og omhu og ikke mindst om større egen forsigtighed, fx ved indgåelse af retshandler.

Fagmanden defineres i Nudansk Ordbog som en (særlig) sagkyndig på et område (1986:244), mens Den Store Danske Encyklopædi (1996) ikke behandler ordet. Brockhaus Enzyklopädie (1990) medtager heller ikke ordet²³; men Duden (1993:1018) ligger på linje med Nudansk Ordbog og definerer fagmanden som en person, der på et bestemt område besidder de dertil hørende fagkundskaber; én, som har grundig viden om sit fagområde, som er meget sagkyndig. Wahrig (1994:545) skriver om fagmanden, at det er en person, der er særligt uddannet og erfaren inden for et bestemt fagområde, og ligeledes lægger Ordbog over det Danske Sprog vægt på uddannelsen og skriver, at det er en person, der er uddannet i et vist fag, en sagkyndig, en specialist (1922:636).

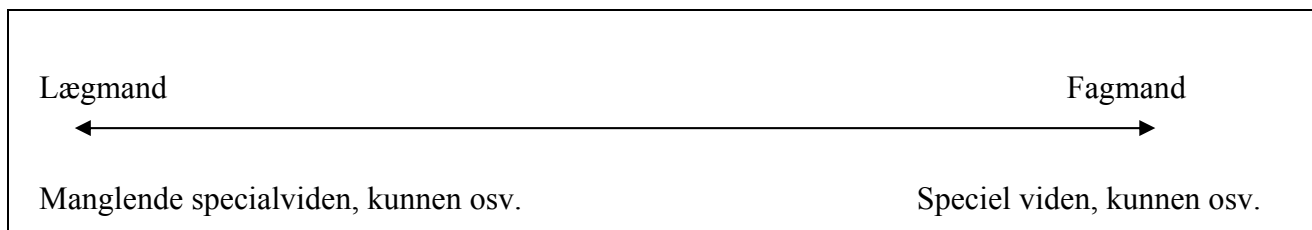
I Nudansk Ordbog henviser man ved ordet lægmand til ordet læg, der defineres som ulærd eller ikke faguddannet (1986:581). I Den Store Danske Encyklopædi (1998:406) står der blot ”i videre forstand en person, der ikke er fagmand”; mens der, ligesom i de fleste af de andre hér omtalte værker, står en del mere om den teologiske anvendelse af ordet. Lægmanden defineres i Duden

²³ Derimod medtager såvel Den Store Danske Encyklopædi som Brockhaus Enzyklopädie fx ordet fagsprog.

(1994:2049) og i Brockhaus Enzyklopädie (1988:8) som en person, der på et bestemt område ikke har nogen fagkundskaber, en ikkefagmand. Wahrig (1994:986) beskriver lægmanden som en ikkefagmand og en person, der ikke forstår sig på et (bestemt) fag, mens Ordbog over det Danske Sprog skriver lidt mere uddybende herom, nemlig at en lægmand er en person, som ikke hører til de lærdes, specielt de sagkyndiges kreds; en person, der tilhører folket eller publikum, en ulærd, usagkyndig (1932:385).

Vi kan altså sammenfattende konstatere, at leksika og ordbøger kun giver ganske få oplysninger om fagmanden, men at han er en person med en særlig uddannelse og en særlig erfaring inden for en bestemt fagområde, hvilket gør, at han besidder den faglige viden og de faglige kundskaber, der hører til det pågældende fagområde. Lægmanden beskrives i værkerne typisk som en ikkefagmand²⁴ og som en person, der ikke besidder de nødvendige fagkundskaber inden for et bestemt område, eller som en person, der overhovedet ikke forstår sig på faget. Engberg (1998:40) opstiller i analogi med Kalverkämpers skala-tanker en oversigt over lægmand og fagmand med en vidensorienteret tilgang.

Figur 3.2: Fagvidenskala

Kilde: Engberg (1998:40)

Begrebet fagsprog definerer jeg ligesom Kalverkämper (1998c:48) som ”die bei der Fachkommunikation eingesetzten sprachlichen Mittel”, dvs. de sproglige midler, som anvendes ved fagkommunikation. Kalverkämper citerer i den forbindelse Hoffmanns definition af fagsprog, som er meget anvendt i den tysksprogede forskning:

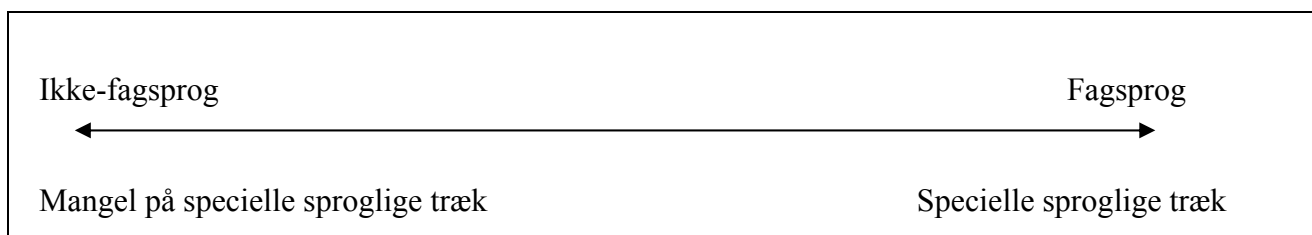
²⁴ Det er bemærkelsesværdigt, at flere af de værker, som ikke har fagmand som opslagsord, alligevel definerer lægmanden negativt ud fra fagmanden, jf. Kalverkämpers konstatering (1990:95ff).

”Fachsprache – das ist die Gesamtheit aller sprachlichen Mittel, die in einem fachlich begrenzbaeren Kommunikationsbereich verwendet werden, um die Verständigung zwischen den in diesem Bereich tätigen Menschen zu gewährleisten.“ (Hoffmann 1985:53)

Definitionerne siger altså, at fagsprog er de sproglige midler, som anvendes i fagkommunikationen, og den samlede mængde sproglige midler, som anvendes i et fagligt afgrænset kommunikationsområde for at sikre forståelse mellem de mennesker, som agerer inden for det pågældende område. I dette tilfælde er det ”fagligt afgrænset kommunikationsområde” det juridiske område.²⁵ Der er således foretaget en horisontal opdeling af fagsprogene, hvor Hoffmann fx nævner ”elektronik”, ”medicin” og ”kemi” (1985:58). Jura nævnes ikke udtrykkeligt som kommunikationsområde af Hoffmann, men han bemærker, at det ikke er muligt at opstille en fuldstændig opdeling af samtlige eksisterende fagsprog, fordi menneskenes produktive aktivitet gør, at nye områder til stadighed inddrages og sprogliggøres (1985:58). Der synes at være et skisma mellem Hoffmanns opdeling af fagsprogene efter kommunikationsområder, som er indholdsorienteret, og hans ovenfor omtalte definition af fagsprog. I definitionen inddrager han, som det ses, udover den indholdsmæssige opdeling, også en kommunikativ-funktionel synsvinkel, i og med at han fremhæver, at fagsprogets sproglige midler skal sikre forståelse mellem de mennesker, der agerer inden for det indholdsmæssige område. Denne forskel i synsvinklen bliver dog ikke problematisk for denne afhandling, idet den overordnede opdeling på basis af kommunikationsområder kun anvendes i dette kapitel.

Graden af fagsproglighed i en tekst kan angives i form af en skala, som vist nedenfor.

Figur 3.3: Fagsproglighedsskala

Kilde: Engberg (1998:40)

²⁵ Jeg ønsker ikke her at gå nærmere ind i en diskussion af, om ”juridisk sprog” som sådan er ét fagsprog eller bør underopdeles, men vil blot fastslå, at kontraktområdet er en del af det juridiske område; se diskussionen hos Simonnæs (2005:47ff)

Det er vigtigt at bemærke, at Hoffmanns definition ikke blot omfatter den faginterne kommunikation, dvs. kommunikationen mellem fagfolk (Kalverkämper 1998b:35), men ligeledes den fageksterne kommunikation eller fagmand-lægmand-kommunikationen²⁶, hvilket er vigtigt for mit arbejde også at inddrage.

Man taler i fagsprogsforskningen ofte om fagkommunikation (i stedet for fagsprog), hvilket afspejler den tanke, at man ser tekster ikke blot som sprog, men som ”Text-in-Funktion”²⁷ (Schmidt 1972:11), sådan at man opfatter teksten som en enhed, der optræder i funktion, dvs. fungerer i en bestemt situation. Det forekommer derfor hensigtsmæssigt også at fokusere på begrebet fagkommunikation, som har fokus på selve den kommunikative handling og kommunikationsprocessen i en faglig kontekst.

Baumanns definition af fagkommunikation lyder som følger:

”Unter der Fachkommunikation verstehen wir den differenzierten Gebrauch fachsprachlicher Mittel und Strukturen im Kommunikationsprozeß, der die Verständigung zwischen den Kommunikationsteilnehmern eines bestimmten gesellschaftlichen Kommunikationsbereichs sichern soll.“ (Baumann 1992:3 Anm. 5)

Dvs. at man ved fagkommunikation forstår den differentierede brug af fagsproglige midler og strukturer i kommunikationsprocessen, der skal sikre forståelse mellem kommunikationsdeltagerne i et bestemt samfundsmæssigt kommunikationsområde.

Baumanns definition stemmer meget fint overens med Hoffmanns definition af fagsprog, men Baumann tilføjer eksplicit, at der er tale om midler og strukturer, der anvendes i en kommunikationsproces, således at han sætter fokus på kommunikationsprocessen. Han tilføjer endvidere, at det drejer sig om ”differenzierten Gebrauch”, dvs. en differentieret brug af fagsproglige midler og strukturer. Dermed sætter han fokus på, at det ikke i alle tilfælde vil være de samme sproglige midler og strukturer, der anvendes, hvis der fx er tale om forskellige kommunikationssituationer eller forskellige konstellationer af kommunikationsparter.

²⁶ Se en kort diskussion af de to betegnelser hos Kalverkämper (1998b:35).

Schubert (2007) går skridtet videre i sin definition af fagkommunikation, som lyder:

”Die Fachkommunikation umfasst zielgerichtete, informative, mit optimierten Kommunikationsmitteln ausgeführte einsprachige und mehrsprachige mündliche und schriftliche Kommunikations-handlungen fachlichen Inhalts, die von Menschen in Ausübung ihrer beruflichen Aufgaben ausgeführt werden.“ (Schubert 2007:210).

Dvs. fagkommunikation omfatter målrettede, informative, ét- og flersprogede, mundtlige og skriftlige kommunikationshandlinger med fagligt indhold, som udføres med optimerede kommunikationsmidler og af mennesker, som udøver deres arbejdsmæssige opgaver. Denne definition rummer flere elementer, som ikke synes hensigtsmæssige for min afhandling, fx at kommunikationshandlingerne er informative, men dette skal ses i modsætning til de ”marketingorienterede” kommunikationshandlinger, som Schubert ønsker at skille fagkommunikationen fra (2007:212f). Schubert siger dog noget ganske interessant i argumentationen for sin definition, nemlig at det fortrinsvis er tekstproducentens status som fagmand, der er afgørende for, om der er tale om fagkommunikation eller ej, og altså ikke recipientens status som fagmand eller lægmand (2007:215f) og angiver, at der er tale om ”optimerede kommunikationsmidler” (2007:210). Dette element er yderst interessant for mit arbejde, da det netop er et af de interessante spørgsmål, man kan stille i forbindelse med kommunikationen mellem lægmand og fagmand, om der er tale om optimerede kommunikationsmidler.

3.3 Diakron forskningsoversigt

Jeg vil nu vende tilbage til den diakrone forskningsoversigt over det fagsprog, som anvendes inden for en juridisk kontekst, dvs. juridisk sprog²⁸. Grunden til, at jeg koncentrerer mig om juridisk sprog, er for det første, at en altomfattende forskningsoversigt inden for fagsprog som sådan ville sprænge rammerne for denne afhandling, og for det andet, at sådanne grundige og højt kvalificerede gennemgange allerede foreligger i mange forskellige udgaver. Jeg skal her kun henvise til enkelte gennemgange, for eksempel udarbejdet af Baumann (1992) og Göpferich (1995) og ikke mindst

²⁷ Eller ”Fachsprachen-in-Texten-und-Kommunikationssituation-und-Kultur(einbettung)“ (Kalverkämper 1998b:42).

²⁸ I kapitel 7 (Sproglige midler) beskæftiger jeg mig med de særlige karakteristika ved juridisk sprog.

Schubert (2007). Gennemgange findes desuden i kortere form, for eksempel Simonnæs (2005), Kalverkämper (2004), Kalverkämper (1998a, 1998b, 1998c)²⁹, Fluck (1996), von Hahn (1983), Gülich & Raible (1977)³⁰. Især de nyere af disse gennemgange afspejler den store pluralitet i tilgangene, som er kendetegnende for fagsprogsforskningen i dag, og gennemgangene viser blandt andet udviklingen af forskningens udviklingstrin fra det terminologiske over det systemlingvistiske og det tekstlingvistiske til det kognitiv-kommunikative udviklingstrin (Schubert 2007:141ff).

Juridisk sprog som forskningsobjekt i sig selv er en meget ung disciplin, hvorfor der samlet set kun foreligger en relativt begrænset mængde forskningsbidrag inden for dette område. Man er først inden for de seneste 30-40 år begyndt at interessere sig nærmere for forskning i juridisk sprogbrug, hvor man ser på juridisk sprog som et selvstændigt forskningsfelt. Tidligere så man udelukkende juridisk sprog som en del af hele sproget, og man inddrog det juridiske sprog som et særligt sprog-område, når man foretog undersøgelser af hele sproget. Juridisk sprog udgjorde altså blot et af mange sprogområder, som en undersøgelse beskæftigede sig med.

Det er nok ingen tilfældighed, at lovteksten i starten var den mest undersøgte genre, idet lovteksten er et helt grundlæggende element inden for juraen. På loven bygger mange af de øvrige genrer i det juridiske tekstunivers, fx kontrakter, som nævnt hos Engberg (1998:60), men også domme og forvaltningstekster. Måske har det ligeledes spillet en rolle, at love opfattes som en homogen masse med høj konventionaliseringsgrad og mange ensartede sproglige konventioner (Engberg 1993:36), hvorfor de muligvis er lettere at arbejde med i en sproganalytisk sammenhæng end fx kontrakterne, der som regel opfattes som en mere uhomogen masse. En tredje årsag kunne være det rent praktiske, at det er lettere at få adgang til lovtekster end til fx kontrakttekster, eftersom lovteksterne er offentligt tilgængelige, mens kontrakttekster og nogle andre juridiske tekstgenrer ikke mindst tidligere (før internettets etablering som kommunikationsmiddel) var langt mere vanskelige at få adgang til.

En gennemgang af de væsentlige forskningstiltag inden for juridisk sprog kan struktureres på ganske mange forskellige måder. Man kunne for eksempel vælge en strukturering, som baseres på:

²⁹ Værket, hvori disse artikler forefindes, ønsker jeg særligt at fremhæve, fordi de to halvbind med stor grundighed gennemgår alle vigtige aspekter af fagsprogsforskningen fra den spæde start lige før årtusindskiftet; heri anvendes i øvrigt visse steder nogle af de opdelingskriterier, som jeg nævnte i det ovenstående, men har valgt fra i min gennemgang.

³⁰ Dette værk har en lidt grundigere gennemgang af et mindre antal udvalgte værker.

- forskerens analysemodus eller metode, eksempelvis statistisk analyse (Finegan 1982)
- det eller de valgte undersøgelsesemne(r), eksempelvis normbetingede ordforbindelser (Kjær 1990)
- det eller de undersøgte sprog, eksempelvis tysk (Mináriková 2006)
- kontrastivitet eller ikke-kontrastivitet i tilgangen til undersøgelsesemnet eller -emnerne, eksempelvis sammenligning af danske og tyske landsretsdomme (Engberg 1997)
- undersøgelsens globalitet, dvs. hvor omfattende den er, eksempelvis om den tilstræber at beskrive juridisk sprog som sådan (Fuchs-Khakhar 1987) eller blot et udsnit af det pågældende fagsproglige univers (Simonnæs 2004)
- det undersøgte materiales genre, tekstkonventioner eller handlingsmønstre, eksempelvis i love (Madsen 1994)
- det undersøgte materiales forståelighed eller tilgængelighed (Gunnarsson 1982)

Der findes naturligvis mange andre måder at strukturere en sådan gennemgang på, men jeg vil lade disse muligheder stå som eksemplariske for de mange, jeg ikke har nævnt.³¹

Jeg vil i den følgende gennemgang tage udgangspunkt i de to sidstnævnte struktureringsmetoder, nemlig for det første genreanalyse, tekstkonventionalisering og handlingsmønstre og for det andet forståelighed, tilgængelighed og tekstkvalitet, fordi netop disse tilgange har betydning for denne afhandling. Værkerne i gennemgangen er nogle af dem, der har bragt diskussionen og den forskningsmæssige udvikling videre, primært (men ikke udelukkende) inden for det tyske forskningsområde. Den genreorienterede tilgang var meget udbredt i 1980'erne og ikke mindst i 1990'erne (Kalverkämper 1998c:49), men den anvendes stadig til mere detaljerede analyser af udvalgte elementer i forskellige genrer. Den forståelses- og tilgængelighedsmæssige tilgang har man ligeledes primært set siden 1980'erne, men den har i stadig større omfang vundet indpas i fagkommunikationsforskningen, ikke bare inden for juridisk sprog, men også i andre sammenhænge (Göpferich 2002:107ff). Der er tale om en diakron gennemgang, som skal give en idé om udviklingen og bevægelsen inden for de tilgange til forskning i juridisk sprog, som er relevante i forbindelse med min afhandling.

³¹ Nussbaumer (1997) angiver i bibliografien "Sprache und Recht" en længere række forskellige emner for forskningen i juridisk sprog.

3.3.1 Genreorienterede tilgange til juridisk sprog: Genreanalyse, konventionalisering og handlingsmønstre

Arbejdet i disse værker er baseret på en genreorienteret tilgang, således at man ønsker at beskrive de særlige genremæssige karakteristika, som er kendetegnende for en bestemt juridisk genre. Man arbejder ofte med at fastslå, om og i givet fald hvilke tekstkonventioner, der findes i juridiske tekster. Genre definerer jeg hér, som Jan Engberg (1993:31), der i øvrigt støtter sig til en definition af Lux (1981:273). I definitionen hedder det, at en genre er en "Klasse von Texten, in denen zur Erreichung ähnlicher Ziele unter ähnlichen Bedingungen ähnliche sprachliche Mittel eingesetzt werden". Dvs. en genre er en gruppe hele tekster, som anvendes i bestemte situationer, der ligner hinanden meget, hvor der anvendes en række sproglige midler, som ligner hinanden, og hvor formålet med teksterne ligeledes ligner hinanden.³²

En af de første genreforskere, som beskæftigede sig med juridiske tekster var **Vijay K. Bhatia**³³. Formålet med arbejdet i **Bhatia (1983)** er ikke blot at undersøge de lingvistiske og retoriske træk ved juridiske dokumenter, men også at overveje det meget væsentlige spørgsmål, hvorfor disse dokumenter har den form, de har (1983:8), med henblik på at blive i stand til at udarbejde adækvate kurser i engelsk juridisk sprog for ikke-engelsksprogede jurastuderende. Bhatia udarbejder ikke et omfattende teorikompleks til brug for sin analyse, men baserer analysen på allerede tilgængelig, relevant forskning, fx registeranalyse. Han arbejder til en vis grad intuitivt³⁴ og anvender desuden en specialist-informant i analysen. Analysen består af seks skridt, for det første en udvælgelse af et egnet korpus, i dette tilfælde den britiske lovtekst "Housing Act 1980", for det andet udarbejdelse af en liste over statistisk set signifikante overfladestrukturer på basis af tidligere studier og frekvensanalyser og for det tredje en udvælgelse af de af overfladestrukturerne, der opfattes som problematiske for ikke-engelsksprogede jurastuderende og som spiller den mest signifikante rolle for den

³² Genrebegrebet behandles i øvrigt nærmere i kapitel 4.

³³ Bhatia har siden i høj grad arbejdet med genrer generelt og anvender nu blandt andet juridiske genrer som cases på linje med andre genrer, fx i Bhatia (2004), men arbejder dog også fortsat med juridiske tekster i et interkulturelt perspektiv, fx i Bhatia et al. (2008).

³⁴ Bhatia (1993) anvender ligeledes den intuitive basis for en analyse, hvor flere af analyseskridtene, fx skridt 1 og 6, er baseret på intuitive formodninger og udtalelser. Denne intuitive tilgang til arbejdet begrundes Bhatia med, at Bhatia (1993) fortrinsvis henvendte sig til personer inden for anvendt lingvistik, dvs. sproglærere, tekstproducenter og sprogreformatorer inden for juridisk sprog, hvorfor han ikke ser det som sit formål at opstille et tungt teorikompleks, som disse ikke har tid til og baggrund for at beskæftige sig med, men derimod at stille spørgsmålet: "hvorfor er en bestemt genre skrevet, som den er?" (Bhatia 1997:227f).

juridiske teksts retoriske og kognitive struktur. For det fjerde foretages en undersøgelse af de udvalgte træks funktion, rolle og distribution i korpus, især i relation til tekstualisering af fx pligter og rettigheder samt hypoteser, for det femte konsulteres løbende i analyseprocessen en specialist-informant, i dette tilfælde en af lovens forfattere, hvis opgave det er at verificere de opnåede analyseresultater, og endelig for det sjette studeres den pædagogiske relevans af undersøgelsens resultater til undervisningsbrug (1983:19f). Bhatia fastslår ved sin undersøgelse, at lovteksten indeholder en lang række formuleringer, der realiseres med mere eller mindre faste tekstuelle eller syntaktiske konventioner, og som fungerer som kvalifikatorer ("qualifications") for hovedudsagnet i paragraffen. Disse kvalifikatorer kan inddeles i tre grupper, "preparatory", "operational" og "referential", som tilsammen har ti funktioner, bl.a. specificerer de betingelser, sagsbeskrivelser, terminologiske forklaringer og anvendelsesområde i forbindelse med hovedudsagnet (1983:30f). Anvendelsen af kvalifikatorerne medfører, at teksten får et kompleks struktur, og det er nødvendigt at udvikle særlige læse- og forståelsesstrategier til brug for sådanne dokumenter (1983:27). Bhatia kan altså konstatere, at den hensigt, som lovforfatteren har, om at formulere sin modelverden bestående af pligter og rettigheder, tilladelser og forbud så klart, præcist, entydigt og altomfattende, som det er sprogligt muligt (1983:3), opfyldes ved hjælp af disse konventionaliserede kvalifikatorer, således at de komplekse formuleringer i en lovtekst i realiteten har konkrete funktioner.

Ludger Hoffmann var en af de første, som arbejdede med handlingsmønstre i tysk juridisk sprog, og han har haft stor betydning for forskningen i tysk juridisk sprog. **Hoffmann (1983)** beskæftiger sig med de handlingsmønstre, der forekommer i forbindelse med den mundtlige behandling af straffe- og bødesager ved retten. Analysens genstand er den mundtlige sagsbehandling som kommunikationsform, hvor fagfolk og lægfolk på basis af en institutionelt fastlagt ramme sprogligt bearbejder en række sagsforhold, så de kan danne grundlag for rettens afgørelser. Analysens empiriske materiale, hvorfra eksemplerne stammer, består af 19 autentiske, mundtlige domsforhandlinger, der er anonymiseret og transskriberet (1983:6). Værket følger domsforhandlingens kronologi (1983:363) og er opdelt efter afhøringens personer og afhøringens emne i den rækkefølge, de forekommer i, ved domsforhandlingen; først afhøring af den anklagede om personlige forhold (kapitel 2) og vedrørende selve sagen (kapitel 4). Sidstnævnte lægges der særlig vægt på, idet man med denne del af afhøringen, som er en dynamisk proces, påbegynder konstruktionen og rekonstruktionen af de forhold, der er relevante for sagens bedømmelse (1983:60). Dernæst gennemgås afhøringen af et vidne om forhold vedrørende vidnets person og vedrørende sagen (kapitel 5 og 6). I

forbindelse med hver delafhøring beskrives de handlingsmønstre, som typisk kommer til udtryk i de enkelte faser af afhøringen (fx indledning, fremstilling, udspørgen og afslutning ved afhøring af anklagede om sagen), og de sproglige udtryk, hvormed disse handlingsmønstre realiseres. Sprog-handlingerne sættes i forbindelse med de institutionelle betingelser, kommunikationens formål og strategier hos den afhørende og den afhørte. Det fremgår af analysen, at kommunikationsparternes sagsperspektiver og kommunikationsmotiver er forskellige (1983:162f) og, ligesom deres baggrund som fagfolk eller lægfolk, har betydning for deres kommunikation (1983:157ff). På basis af analysen følger til slut en kort gennemgang af den overordnede struktur i kommunikationen i forbindelse med straffe- og bødesager, bl.a. taleorganisation, principper og maksimer, samt forslag til en reform af domsforhandlingen (kapitel 7 og 8).³⁵

Anne Lise Kjær beskæftigede sig som en af de første i Danmark med tekstkonventioner.³⁶ **Kjær (1990)** undersøger, om bestemte ordforbindelser er afhængige eller uafhængige af anvendelses-situationen, og hun søger grunde til en ordforbindelses stabilitet i den juridiske virkelighed, hvori den anvendes. Hendes formål er således at kortlægge relative normer for ordenes forbundethed og inddele ordforbindelserne i to grupper, de systembetingede, som er uafhængige af anvendelses-situationen, og de normbetingede, som er afhængige af situationen (1990:23). Kjær anvender en modelbeskrivelse af juridisk sprog, der bygger på en model af von Polenz (1990:11f), hvor især hans præskriptive og deskriptive normbegreber er af stor vigtighed, og hun udvikler et nyt ordforbindelsesbegreb, bestående af normbetingede og systembetingede ordforbindelser (1990:15ff); desuden arbejder hun med en meget interessant model over det juridiske univers, som består af et bestemmelsesplan, et handlingsplan og et beskrivelsesplan³⁷ (1990:35ff), og hun viser, hvordan en række ikke-sproglige faktorer (gyldighed, retsvirkninger, retssikkerhed/retskontinuitet og rutine) via sprogmodellens normplan indvirker på dannelsen af ordforbindelser i juridisk sprog (1990:55). På baggrund af modelbeskrivelserne af juridisk sprog og univers inddeler Kjær de juridiske ordforbindelser i en række forskellige typer (præfabrikerede ordforbindelser, handlings- og begrebsordforbindelser, citatordforbindelser og rutineordforbindelser), som hver for sig igen underinddeles og

³⁵ I Hoffmann (1989) er der samlet en række bidrag til afdækning af den kommunikation, som finder sted i forbindelse med forskellige aspekter af en retssag, det drejer sig om bidrag fra bl.a. Thomas-Michael Seibert, Jochen Rehbein og Ludger Hoffmann. Her lægges ligeledes stor vægt på retten som institution, der arbejdes også her med handlingsmønstre, og der berøres forskellige aspekter af retssagen, fx forståelsesproblemer i straffesager og forskellen mellem mundtlige og skriftlige domstekster.

³⁶ Kjær arbejder nu ikke længere primært med tysk, men derimod med europæisk ret.

³⁷ I kapitel 4 kommer jeg nærmere ind på denne virkelighedsmodel, som Engberg tager udgangspunkt i ved sin typologisering af juridiske tekster (1993:33) og (1998:58ff).

eksemplificeres (kapitel 4). Derefter fremlægger hun sin analysemetode, som er baseret på en kommutationstest uafhængigt af anvendelsessituationen og en kommutationstest relativt til anvendelsessituationen, og gennemfører en række analyser af konkrete ordforbindelser (kapitel 5). Hendes undersøgelse bygger på materiale fra forskellige tekstarter, som har relation til tysk civilproces, det drejer sig om bl.a. lærebøger, lovtekster og domme, mens tekster, som benyttes ved kommunikation mellem jurist og lægmand ikke inddrages i undersøgelsen (1990:8f).

Dorte Madsen arbejdede som en af de første i Danmark med genren kontrakter og handlingsmønstre i kontrakter, men har siden bevæget sig væk fra det juridiske sprog og beskæftiger sig nu med informationsmanagement. **Madsen (1994)** beskæftiger sig med oversættelse af kontrakter fra dansk til spansk, eksemplificeret ved to købekontrakter. Arbejdet skal ifølge forfatteren ses som et bidrag til en fagsproglig oversættelsesteori med særligt henblik på oversættelse af juridiske tekster (1994:4), og Madsen arbejder i den forbindelse med handlingsmønstre. Hun inddrager i arbejdet bl.a. Vermeers skoposteori, som viser sig ikke at give oversætteren af juridiske tekster tilstrækkeligt grundlag til at træffe sine oversættelsesrelaterede beslutninger på, idet visse oversættelsesproblemer inden for det juridiske univers primært vedrører relationer mellem kildetekst og juridisk univers, og i mindre grad relationen mellem afsender og modtager i en kommunikationssituation, hvilket ifølge Madsen er det skoposteorien først og fremmest sigter mod (1994:47). Hun lægger i stedet særlig vægt på Rehbeins handlingsteori, hvis hovedantagelse er, at al handlen foregår i mønstre, og som er en adækvat tilgang til en analyse af de handlinger, der foretages ved oversættelser inden for et juridisk univers (1994:238)³⁸. Teorien kan anvendes i forbindelse med oversættelser af juridiske tekster, fordi den fokuserer på determination, helhedssyn og handlingssammenhænge (1994:240), og den kan således udsige noget om beslutningsgrundlaget hos en oversætter af juridiske tekster, som udgøres af de i teksten beskrevne handlingers ”handlingsrum” og ”formål og handlingsmønstre” for den helhandling, oversættelsen er integreret i (1994:244).

Ina Stengel-Hauptvogel beskæftiger sig ligeledes med oversættelse af kontrakter, men i hendes tilfælde i **Stengel-Hauptvogel (1997)** drejer det kontrastive arbejde sig om sprogene tysk og spansk. Hun foretager blandt andet en kvantitativ databasesøttet analyse med udgangspunkt i teksternes faglighed og en række af kontrakternes fagsproglige karakteristika. Hun undersøger primært terminologi og fagsproglig fraseologi (1997:34) og arbejder korpusbaseret med frekvens og

³⁸ Jf. Hoffmann (1983)

distribution af en række leksemer og fraseologismer. Desuden præsenteres en række oversættelsesvarianter, som skal give en adækvat oversættelse af de spanske tekster i hendes korpus (1997:101ff).

Jan Engberg har i mange publikationer beskæftiget sig med juridiske tekstkonventioner i dansk og tysk, men arbejder nu også med videnskommunikation. **Engberg (1997)** beskæftiger sig med konventioner i domstekster fra danske landsretter og tyske Landgerichte ud fra sproghandlingsmønstre og opstiller som grundhypotese, at en del af de genrekonventioner, som findes i handlingsdominerede genrer, som fx landsretsdomme, kan henføres til de sproghandlinger, som udføres med disse genrer (1997:11). Engberg lægger et solidt teoretisk og metodisk grundlag for sin analyse, hvorunder han bl.a. diskuterer og fastlægger begreberne genre, genrekonventioner og sproghandlingsmønstre og relaterer disse begreber til hinanden (kapitel 2), ligesom han diskuterer anvendelsen af diverse sproghandlingskoncepter som analyseinstrument (kapitel 3), og han lægger sig herefter fast på sproghandlingskonceptet i den ”funktional-kommunikative sprogbeskrivelse” på basis af Michel og især Weber (1997:77ff). I forbindelse med den konkrete analyse af landsretsdomme beskriver Engberg kort dommens handlingskontekst, herunder det yderst komplekse afsender / modtager-forhold med tilhørende kommunikationsmål (1997:92ff), og han foretager derefter en opdeling af domsteksten i deltekster og identificerer de delhandlinger, som delteksterne hver for sig realiserer. Realiseringen af delhandlingerne kan have form som forskellige sproghandlingstyper. Engberg undersøger (i kapitel 4) på baggrund af denne ramme ved hver deltekst relationerne mellem hyppigt anvendte leksikalske enheder og disses morfo-syntaktiske og syntaktisk-semantiske realiseringer på den ene side og karakteristiske dele af teksternes handlingskontekst på den anden side, hvorved han i de to sprog kan sammenligne de leksikalske enheder, som er omfattet af genrekonventioner, og konventionaliseringens styrke (1997:279). Hvor det skønnes nødvendigt for analysen underinddeles delteksterne i deltekster af lavere grad, fx under punktet ”Tatbestand” (på dansk: sagsfremstilling) (1997:162). Han undersøger desuden i forbindelse med sproghandlingen [Beurteilen] en række sproglige konstruktioner, som har hhv. finitte verber, adverbialer og modalverber som sproghandlingssignaler (1997:202ff), og giver til slut et eksempel på, hvordan de i analysen opnåede resultater kan anvendes i forbindelse med oversættelsesarbejde (1997:272ff)³⁹.

³⁹ Engbergs tilgang minder på sin vis om Bhatias tilgang i Bhatia (1983), idet de begge undersøger realiseringerne af en række typisk forekommende leksikalske elementer og disse realiseringers begrundelse i bestemte funktioner i teksten; Bhatia arbejder med forskellige typer af kvalifikatorer, mens Engberg anvender sproghandlingstyper.

Arbejdet i **Hjort-Pedersen (1994)** minder om Engbergs arbejde, idet **Mette Hjort-Pedersen** også arbejder ud fra en sproghandlingsteori, nemlig Searles, og hun beskriver testamentet som bestående af tale- og sproghandlinger og ligeledes det oversatte testamente som tale- og sproghandlinger. Desuden tilføjer hun en oversættelsesteori for at forklare, med hvilke midler sproghandlingerne udføres. Hun arbejder ud fra et kriterium om, at oversættelse optimalt er underlagt såvel prospektive hensyn til måltekstens adressat som retrospektive hensyn til kildetekstens intention, og kan fastslå, at det vil være hensigtsmæssigt at vælge en målsprogsorienteret oversættelsesstrategi i de tilfælde, hvor en målsprogsorienteret oversættelse tilgodeser begge hensyn, mens det er hensigtsmæssigt at oversætte kildesprogsorienteret, hvis en målsprogsorienteret oversættelse medfører konflikter med de retrospektive hensyn til kildetekstens intention (1994:134).

Lothar Hoffmann betragtes som fagsprogsforskningens nestor i det tysksprogede område Baumann & Kalverkämper (1996:16), og han arbejder generelt med fagsprog og fagkommunikation. **Hoffmann (1998b)** beskriver i en kort artikel kontrakter⁴⁰ som en af fagsprogsgenrerne inden for institutionssprogene. De andre fagsprogsgenrer, som beskrives i værket er lov (Ludger Hoffmann 1998), fødselsattest (Mohl 1998) og de tre genrer, anordning (Erlass) forordning og dekret under ét, som realiserer forskellige former for handlingsforskrifter (Selle 1998). Hoffmann pointerer, at kontrakten som tekstgenre på det tidspunkt ikke er analyseret grundigt og beskrevet udførligt (1998b:533), og at de forskelle og ligheder, der findes mellem kontrakter med forskelligt genstandsfelt, kun nævnes sporadisk i forskningen (1998b:534). Han gennemgår derefter en række mere eller mindre vellykkede forsøg på definition af begrebet ”kontrakt” (1998b:534f) og nævner desuden, at mange kontrakttyper er præget af relativt stabile formuleringer og mønstre (1998b:535), og han når frem til, at kontrakten opfylder betingelserne for at få betegnelsen ”genre”, som defineret af Brinker (1985:124) og Hoffmann (1990:11). Hoffmann fremhæver i øvrigt, at det ofte vil være nødvendigt at ændre (fag-)kommunikationsmodellen, for at få den til at dække kontraktkommunikationen, da en advokat eller notar indtræder som formidler og tekstproducent mellem kontraktens parter, således at disse begge bliver kontrakttekstens recipienter⁴¹. Endelig foretages en lingvistisk og kommunikativ beskrivelse af kontrakterne, eksemplificeret ved ejendoms købekontrakter, hvorunder tekstinterne emner som makrostruktur, kohærens, orddannelsesmønstre, leksis og syntaktiske strukturer gennemgås (1998b:536f), ligesom teksteksterne emner som kommunikationens parter,

⁴⁰ Jf. definitionen af kontrakt i kapitel 2.

⁴¹ Jeg vil i kapitel 5 om kommunikationssituation diskutere denne opfattelse i forbindelse med min egen beskrivelse af kontraktens kommunikationssituation.

funktion, situation og genstandsfelt beskrives ganske kort, og til slut inddrages de resultater, andre forskere er nået frem til i deres undersøgelser af især internationale kontrakter. Det konkluderes afsluttende, at kontrakter udgør en såkaldt "genrefamilie" (1998b:538), for der er mange ligheds-punkter mellem dem, hvad angår funktion og sproghandlinger, men de varierer samtidig på grund af deres forskellige partskonstellationer og genstandsfelter (1998b:538). De sproglige midler er forskellige fra enkeltssprog til enkeltssprog og alt efter kontraktens genstandsfelt, men teksterne er i høj grad standardiseret eller "unificeret" (1998b:539), fastslår Hoffmann.

Også nyere værker har sat fokus på konventioner, fx har den tjekkiske sprogforsker **Marina Mináriková** beskæftiget sig med den tyske straffelov (Strafgesetzbuch), nærmere bestemt med syntaktiske og semantiske elementer i forbindelse med realiseringen af retsnormer i straffeloven i **Mináriková (2006)**. Hun tager udgangspunkt i paragrafferne som de centrale enheder i loven (2006:58) og konstaterer, at en retsnorm grundlæggende består af to dele, nemlig "Tatbestand" og "Rechtsfolge", på dansk kunne det oversættes til "sagsfremstilling" og "retsvirkning". I værket undersøger hun de syntaktiske realiseringsmuligheder af disse elementer og deres semantiske indhold, samt fordele og ulemper ved de enkelte realiseringsmuligheder. Det centrale element i hendes syntaktisk-semantiske undersøgelse er "Tatbestand", som indholdsmæssigt er mere kompleks og udførlig end "Rechtsfolge" (2006:163), der primært skal formuleres så klart som muligt (2006:133ff). "Tatbestand" skal derimod give en så detaljeret beskrivelse af sagens forhold som muligt, især "centralpersonens" forhold, og på grundlag af beskrivelsen af forholdene sker vurderingen af en eventuel strafbar handling (2006:61), hvorefter retsvirkningen, dvs. straffen, beskrives i den følgende del af paragraffen. Mináriková kan fastslå, at der i høj grad er fokus på "Täter", dvs. gerningsmanden i straffeloven, og at "Tatbestand" oftest realiseres som en relativsætning indledt med "wer" (2006:61)⁴², hvorefter der følger en beskrivelse af karakteristika ved gerningsmandens opførsel. Hun opstiller og kommenterer desuden en liste over de semantiske roller, som denne person kan indtage (2006:70ff). Derefter undersøger hun andre hyppigt forekommende realiseringsmuligheder af "Tatbestand", fx konditionalsætninger⁴³ og nominalsyntagmer (2006:103ff), og undersøger desuden mulighederne for uddybning af elementerne i form af ledsætninger på lavere syntaktiske niveauer, som kan modificere eller supplere indholdet i retssætningen (2006:115ff).

⁴² I den danske straffelov realiseres gerningsmanden typisk ved hjælp af "den, som", fx § 130 i Straffeloven (2007).

⁴³ Jf. "qualifications" i Bhatia (1983).

3.3.2 Forståelses- og tilgængelighedsmæssige tilgang til juridisk sprog: Forståelighed, tekstkvalitet og tekstopptimering

I forbindelse med den ovenfor beskrevne ændring i opfattelsen – også inden for det juridiske område – fra *fagsprog* (med fokus på tekstens sprog) til *fagkommunikation* (med fokus på tekstens kommunikative funktion i en bestemt situation) har anvendelsessituationen fået stadig større betydning. I denne sammenhæng spiller teksters forståelighed og tilgængelighed for lægmanden en stadig større rolle.⁴⁴ Denne udvikling fandt sted parallelt med udviklingen inden for de genreorienterede tilgange, således at der også inden for dette paradigme er sket en udvikling.

Værkerne i denne gruppe omfatter forskning eller formidling af viden om juridiske teksters forståelighed og tilgængelighed. Man taler i denne sammenhæng også om teksters kvalitet (Göpferich & Engberg 2004). Kvaliteten måles blandt andet ud fra tekstens forståelighed og tilgængelighed. Et ønske om tekstopptimering (Schubert 2007:142) afledes ofte af denne diskussion, ligesom et normativt sigte med forskningen eller formidlingen ofte optræder, når man som forsker har denne forskningsinteresse.

Britt-Louise Gunnarsson fra universitetet i Uppsala beskæftigede sig allerede i starten af 1980'erne med forståelighed i svensk juridisk sprog⁴⁵, nærmere betegnet lovtekster. **Gunnarsson (1982)** arbejder ud fra en pragmatisk tilgang⁴⁶ med vægt på funktion og perspektiv og ikke mindst på borgeren som mulig primæradressat, hvilket gør Gunnarsson til en pioner inden for arbejdet med juridisk sprog. Hun præsenterer først det teoretiske grundlag for sit arbejde, hvor hun bl.a. gennemgår den hidtidige forskning, som fx har koncentreret sig om de syntaktiske og semantiske faktorer med betydning for forståelsesprocessen (kapitel 3-4). Gunnarsson kritiserer bl.a. Charrow & Charrows undersøgelser af retsbelæringer af juryer, hvor bl.a. syntaktiske konstruktioner ændres for at forbedre juryens tekstforståelse, og hævder, at undersøgelsen viser, at de foretagne ændringer forbedrer testpersonernes evne til at huske teksten, men ikke viser, at testpersonerne har forstået

⁴⁴ Inden for andre fagområder ser vi samme tendens til fokus på tekstkvalitet inden for "document design", fx i forbindelse med fx indlægssedler i medicinemballage (Askehave & Zethsen 2003), instruktioner (i fx brugsanvisninger) (Göpferich 2002), hvoraf sidstnævnte beskæftiger sig meget indgående med forståelse og forståelighed (2002:107ff).

⁴⁵ Gunnarsson anvender betegnelsen "legalsproget" som en oversættelse af den engelske betegnelse "legal language" (1982:87), hvor jeg anvender betegnelsen "juridisk sprog".

⁴⁶ Gunnarsson arbejder videre med emnet i de efterfølgende år, blandt andet i Gunnarsson (1984), men har siden slutningen af 1980'erne fortrinsvis beskæftiget sig med andre emner.

teksten bedre på et så dybt niveau, at de kan bruge tekstens indhold aktivt⁴⁷. Gunnarsson foreslår en ny forståelsesteori, hvor hun fremhæver, at læseformålet kan have betydning for læseprocessens retning og beskriver forskellige dybder af forståelse; for at opnå en dyb forståelse af en tekst, så læseren kan bruge tekstens indhold aktivt, må læsningen inddrage såvel semantisk og syntaktisk forståelse, som forståelse af perspektiv og funktionsorientering (kapitel 5-6). Gunnarssons formål med arbejdet er at undersøge og om muligt forbedre borgernes forståelse af lovtekster. Hun foretager en syntaktisk analyse af den svenske medbestemmelseslov og en pilotundersøgelse, hvori hun ændrer en række af de syntaktiske træk, som traditionelt anses for vanskelige. Men pilotundersøgelsen viser, at disse ændringer ikke forbedrer forståelsen hos testpersonerne (kapitel 8). Hendes pragmatiske analyse af medbestemmelsesloven inddrager lovens funktion og perspektiv (kapitel 9). En lov kan ifølge Gunnarsson have en af to hovedfunktioner, nemlig enten den handlingsdirigerende funktion med borgerperspektivet, hvor borgerne er primæradressater eller den kontrollerende funktion med domstolsperspektivet, hvor domstolsjuristerne optræder som primæradressater (1982:120), og valget af den ene eller den anden af disse to som hovedfunktion kan føre til forskellige formuleringer af loven på såvel leksikalsk og syntaktisk som pragmatisk niveau (1982:125). Gunnarssons analyse viser, at medbestemmelseslovens forfattere har valgt domstolsperspektivet, så den kontrollerende funktion er dominerende (1982:125), og hun udarbejder på basis af sin pragmatiske analyse en alternativ lovtekst, som ændrer perspektivet og hovedfunktionen, således at borgerperspektivet med den handlingsdirigerende funktion har førsteprioritet (kapitel 9-10). Denne alternative lovteksts forståelighed afprøves på 264 testpersoner, som ligesom ved pilotundersøgelsen er opdelt i tre grupper: en gruppe arbejdsløse, en gruppe fagforeningsfolk og en gruppe jurastuderende. Gunnarsson kan konstatere, at gruppernes forståelse af denne tekst generelt er større end deres forståelse af den originale tekst. De jurastuderende forstår denne tekst bedst, ligesom de forstod den originale tekst bedst. Til gengæld er de arbejdsløses forståelse af den alternative tekst lige så god, som de fagforeningsaktives forståelse af den, dette er en klar ændring i forhold til pilotundersøgelsen, hvor gruppen af arbejdsløse forstod den originale tekst dårligere end gruppen af fagforeningsaktive (kapitel 11-12). Gunnarsson kan på baggrund heraf konstatere, at lægfolks forståelse af en lovtekst kan forbedres, ved at loven anvender borgerperspektivet i stedet for domstolsperspektivet.

W.E. von Eyben, der døde i år 2000, var professor i retsvidenskab og en af de førende inden for dette område. **Von Eyben (1989)** er en lærebog for jurastuderende og behandler alle væsentlige

⁴⁷ Se Charrow & Charrow (1979).

dele af det juridiske genstandsunivers, retskilderne (bind 1), loven (bind 2), dommen og sprogbrugen (bind 3) og endelig forvaltningen (bind 4). Værket har ofret en del af pladsen til sproget i juridiske tekster under titlen ”§ 1. Juridisk stil og sprogbrug” (bind 3, pp. 11-62). Von Eyben anfører indledningsvis, at anvendelsen af korrekt og forståelig sprogbrug ikke indgår i den almindelige undervisning af jurastuderende⁴⁸; men det er alligevel ”et af de mest fortærskede emner overhovedet inden for juraen” (1989:11), og dette er formodentlig grunden til, at han også tager emnet op i sin fremstilling og giver det en grundig behandling med eksempler fra bl.a. love, domme og kontrakter. Eftersom værket er en lærebog for jurastuderende, tilstræber von Eyben ikke i særligt omfang at gøre rede for teoretiske problemstillinger eller henvise til anden forskning, derimod behandler han i sprogafsnittet en række sproglige emner, som traditionelt spiller en stor rolle ved formuleringen af juridiske tekster, nemlig periodestil, verbalsubstantiver, henvisningsord, modalverber, upersonlig stil, gentagelser og variationer samt terminologi, og beskriver først emnet generelt, konkretiserer det dernæst ved eksempler på de uhensigtsmæssige formuleringer, som den juridiske sprogbrug betjener sig af, og giver samtidig mange forslag til forbedringer. Han mener, at ”man med ret simple ændringer i forhold til det tilvante er i stand til at gøre den juridiske sprogbrug væsentlig mere letlæselig” (1989:61). Von Eyben fremhæver, at arbejdet med forbedring af sprogbrugen allerede har givet resultater (1989:11), idet Justitsministeriet i 1969 med udgangspunkt i tidligere udgaver af von Eybens værk udsendte ”Vejledning om sproget i love og andre retsforskrifter” (1969)⁴⁹, som i mange ministerier efterleves til en vis grad, ligesom visse domme fra især Højesteret er skrevet ganske forståeligt på trods af, at det drejede sig om komplicerede sager (1989:61). En væsentlig vanskelighed ved formuleringen af juridiske tekster ligger ifølge von Eyben i det faktum, at det juridiske indhold på den ene side skal være nøjagtigt og derfor kan kræve mange vanskelige ord og ordsammensætninger, og på den anden side skal være forståeligt for modtageren, også for en juridisk ukyndig lægmand (1989:12f), som uden store vanskeligheder må kunne forstå, hvad meningen med dokumentet er (1989:14). Der må således stræbes mod at der anvendes en sprogbrug, som tager hensyn til begge sider (1989:13)⁵⁰, og det er ifølge von Eyben

⁴⁸ Rosenmeier (2005) skriver, at jurastuderende også nu især får deres sproglige ”input” fra doms- og lovsproget (2005:18), og ”man får ikke som jurastuderende det indtryk, at man bør bestræbe sig på at formulere sig så klart som muligt” (2005:19).

⁴⁹ Denne vejlednings store betydning for sproget i love og andre retsforskrifter (1982:205) beskrives i øvrigt i Karker (1982), som ved eksempler viser, at der på mange områder er sket visse forandringer med lovsproget på baggrund af vejledningen. Han noterer, at disse forandringer formodentlig på længere sigt vil smitte af på andre juridiske genrer, fx forvaltningens og domstolenes sprog (1982:205).

⁵⁰ Von Eyben (1989) mener altså, at der skal tages hensyn til begge sider, mens Gunnarsson (1982) mener, at enten det ene (handlingsanvisende) eller det andet (kontrollerende) perspektiv er dominerende i en tekst.

”klart, at den juridiske stil stadig må undergå en vis ændring, så at den ikke fjerner sig *for meget* fra almindelige tale eller almindeligt skriftsprog” (1989:13f).

Under den samlende betegnelse **Plain Language Movement** vil jeg hér beskrive en bevægelse – og ikke blot en enkelt forfatter – som siden 1970erne har arbejdet især i Storbritannien, USA, Canada og Australien for at gøre sprogbrugen i forskellige typer af tekster, ikke mindst juridiske tekster, mere forståelig (Faber 1996). David Mellinkoff skrev allerede i 1963, at en god juridisk tekst ikke uden grund burde adskille sig fra almindelig velskrevet engelsk tekst (Mellinkoff 1994:vii), og der findes nu en række anvisninger til udarbejdelse af godt juridisk sprog⁵¹, hvor anbefalingerne går i retning af at undgå lange sætninger, nominaliseringer, passivkonstruktioner, ukonkrete ord, overflødige ord og unødige idiommer. Joseph Kimble, som ligeledes er en af fortalere for Plain Legal Language, har lavet undersøgelser, der viser, at jurastuderendes forståelse af en juridisk tekst øges, hvis den formuleres ”plain” (Faber 1996), og andre undersøgelser, hvoraf det fremgår, at langt størstedelen af en gruppe dommere og advokater i USA som læsere selv foretrak ”plain” tekster (Kimble 1993:3f og Kimble & Prokop, Jr. 1990:418-421), men Kimble kunne samtidig konstatere, at dommere og advokater stadig formulerede ikke-”plain” tekster på grund af prestige, vanetænkning, angst for forandringer, formularbøger og manglende træning i at skrive ”plain” (1993:6). Plain Language-bevægelsens anstrengelser har til en vis grad båret frugt, fortrinsvis hvad angår administrative og kommercielle tekster, fx forsikringspolicer og skatteformularer, og kun i mindre grad inden for lovgivning (Bhatia 2004:194). Der findes i nogle lande retningslinjer for den juridiske sprogbrug, fx i Skotland ”Plain Language and Legislation Booklet” (2006), og love angående affattelsen af forståelige juridiske tekster, fx i Pennsylvania, USA, ”Plain Language Consumer Contract Act” (1993)⁵².

Den juridiske sprogbrug har ligeledes været kritiseret fra mange sider også i Danmark⁵³ og i Tyskland. Således gennemgår **Christine Fuchs-Khakhhar** som en af de første i Tyskland i **Fuchs-Khakhhar (1987)** udviklingen af de bestræbelser, man har set i Tyskland indtil da, på at gøre forvaltningens og lovgivningens sprog mere forståeligt for lægmænd⁵⁴. Hun konstaterer, at diskussi-

⁵¹ Fx Wydick (1994), Garner (2001) og Cutts (2004), se i øvrigt bibliografien under webadressen: <http://www.lawfoundation.net.au/ljf/site/information/writing/pllbibl>

⁵² Se i øvrigt <http://www.plainlanguage.gov/examples/legal/index.cfm>

⁵³ Fx af von Eyben og Rosenmeier, se ovenfor.

⁵⁴ Hun gennemgår til sammenligning hermed i kapitel C de bestræbelser, man har gjort i Storbritannien, hvilket jeg ikke vil komme nærmere ind på her, da emnet er behandlet under min gennemgang af ”Plain Language Movement”.

onen i 1950'erne og 1960'erne var præget af sprogbevidste jurister, der bedømte forvaltningssproget negativt (kapitel B.I), men at diskussionen fra midten af 1960'erne og især i løbet af 1970'erne tog til og fik deltagelse af sprogvidenskabsfolk, psykologer og sociologer, som ud over det rent sproglige så på teksternes indhold og formål og derved konstaterede, at sprogbrugen faktisk opfyldte sine funktionelle formål (kapitel B.II-IV). Den øgede interesse for sprogbrugen inden for forvaltningens område kan forklares med borgernes stigende selvbevidsthed over for myndighederne (1987:137). Løsningsforslagene fra forskerne blev fra 1970'erne mere differentierede, både hvad angår tekstudformning, hvor bl.a. ny viden om tekstforståelighed og tekstens optiske udformning spiller en rolle, og hvad angår tekst-eksterne tiltag, bl.a. foreslås lovgivningsproceduren forbedret og hensyntagen til recipienternes forhåndsviden foreslås inddraget (kapitel B.IV-V). Fuchs-Khakhar pointerer, at diskussionen i Tyskland indtil da har koncentreret sig om de offentlige retsinstitutioners tekster, mens tekster med retlig betydning, som anvendes af privatpersoner og i forretningsverdenen, næsten ikke har været genstand for diskussioner. Men netop dette er ifølge Fuchs-Khakhar et stort opgavefelt inden for forbrugerbeskyttelse (1987:147), og omfatter også lejekontrakter, som er i fokus i denne afhandling.

Dietrich Busse er en af de forskere, som virkelig har haft betydning for opfattelsen af juridisk sprog i den tyske sprogforskning. I **Busse (1992)** og **Busse (1998)** beskæftiger han sig med de mange elementer, som indgår i udlægningen af et retsbegreb, fx kommentarer til loven og domme fra de højeste retsinstanser (1992:282), retsvidenskabelige og retsdogmatiske tekster (Busse 1998:41); de mange relationer mellem elementerne i den juridiske vidensramme udtrykkes ikke eksplicit i lovteksten, men er del af den juridiske viden om betydning og anvendelsesbetingelser for lovteksten (1998:41). Der foretages i Busse (1992) blandt andet en interessant sproglig analyse af en købekontrakt, hvor han fx kommer ind på loven om almindelige forretningsbetingelser (AGBG) som metatekst om den retlige omgang med og bedømmelse af den tekstgenre, som er nærmere defineret i loven (1992:213ff). Busse behandler desuden en række verbalformer fra lovsproget (1992: 98ff), som ligeledes har betydning i kontraktsproget. Desuden nævnes det, at en lang række begreber anvendes i såvel det juridiske sprog som almensproget, men i forskellige betydninger (1998:24f). Central er Busses tanker og intertekstualitet⁵⁵ og hans påvisning af, at jurister ikke blot læser og forstår en juridisk tekst eller et juridisk retsbegreb, men at de på grund af deres omfattende juridiske forkundskaber udlægger og anvender (2000b:808) teksten/begrebet på baggrund af fx afsagte

domme og kommentarer, hvilket en lægmand ikke har mulighed for. Forståelse af teksten eller begrebet hænger således ikke blot sammen med det at forstå termer, men også med forståelse af hele den juridiske for-forståelse⁵⁶.

Ingrid Simonnæs er professor i Bergen, og hun arbejder i **Simonnæs (2005)** med forståelsesproblemer inden for juridiske fagtekster. Hendes emne er anvendelsen af termini over for parafraser i tyske domme. I det første analyseskridt undersøger hun blandt andet kohærens og kohæsion, intertekstualitet og tema-rem a i udvalgte dele af de tyske domme og de lovtekster, som der direkte eller indirekte henvises til i dommene (2005:93ff). I andet analyseskridt fastlægger hun en række termini og disses betydning (2005:109ff). Betydning er i den forbindelse et helt centralt begreb, som der ofres et særligt kapitel på i afhandlingen (2005:59ff). Hun skelner i den forbindelse mellem den betydning, som lægmanden kender af den pågældende term, og det langt mere omfattende og detaljerede betydningskompleks, som fagmanden får ud af den pågældende term i kraft af sin omfattende ”ekstralingvistiske” viden (fx 2005:131) i form af sine juridiske forkundskaber. I undersøgelsens tredje analyseskridt undersøger hun, hvilke leksikalske og syntaktiske parafraser af de fastlagte termer, der forekommer i nogle af dommernes deltekster (2005:136ff). Der forekommer ikke blot sproglige parafraseringer, men også abstraktionsmæssige ændringer, således at man går fra det abstrakte begrebsniveau til det mere konkrete enkelt-tilfælde (fx 2005:140). Det fjerde analyseskridt analyserer, om og hvorfor man i domme fra Tysklands højeste retsinstans er tilbøjelig til at anvende termini i stedet for parafraser, som man oftere ser i domme fra laveste retsinstans (2005:147ff). Dette begrundes af Simonnæs med, at der er tale om en fagintern kommunikation mellem jurister, da dommen ikke kan appelleres yderligere, og den derfor tjener som præcedens for senere domme på lavere niveauer (2005:167).⁵⁷ Denne undersøgelse er vigtig for mit arbejde på den måde, at den tematiserer forståelse og intertekstualitet i den juridiske sammenhæng⁵⁸.

Kent D. Lerch er Dr.iur. og videnskabelig medarbejder ved Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte i Frankfurt, og han har udgivet trilogien **Lerch (2004a)** og **Lerch (2005a og**

⁵⁵ Også Bhatia (2004) beskæftiger sig med intertekstualitet og med det faktum, at jurister ved udlægning af en juridisk tekst ikke blot forholder sig til selve teksten, men også inddrager fx lovgivning og kultur.

⁵⁶ Engberg har i de senere år ligeledes lagt vægt på de kognitive aspekter og konstruktionen af viden, fx i Engberg (2002), Engberg (2007a) og Engberg (2007b).

⁵⁷ Bhatia (2004) taler ligeledes om forholdet mellem ”legal cases” og ”legislation”, herunder intertekstualitet og interdiskursivitet, og han fremhæver blandt andet betydningen af præcedens i forbindelse med senere juridiske interpretationer af andre sager (2004:49ff).

2005b), som giver et udmærket overblik over den aktuelle viden om retssproget. **Lerch (2004a)** sætter særlig fokus på forståelse af jura⁵⁹ og er det første bind af serien. De øvrige to handler om henholdsvis juridisk formidling og forhandling. Trilogien indeholder et stort antal bidrag fra en lang række forskere m.v. med mange forskellige indfaldsvinkler til emnerne. En stor del af bidragyderne til **Lerch (2004a)** er jurister, mens en mindre del er sprogvidenskabsfolk, hvilket præger indholdet. For nogle af bidragenes vedkommende er der tale om diskussionbidrag (fx Klein, Krauth, Ogorek, Simon) eller korte holdningstilkendegivelser (fx Enzensberger, Kiesow, Somma, Wesel), for andres vedkommende drejer det sig om mere klassiske empiriske (lingvistiske) undersøgelser (Hansen-Schirra & Neumann, Warnke) eller juridiske argumentationer (Fish, Lerch) osv. Forståelighed diskuteres generelt i trilogiens første bind, herunder om det er muligt og nødvendigt at forbedre forståeligheden i juridiske tekster. Flere af bidragyderne har den holdning, at det ikke er muligt, nødvendigt eller hensigtsmæssigt at ændre det juridiske sprog (fx de Giorgi, Lerch, Simon) mens andre indtager en mere nuanceret position midterposition ”mellem sværmere og skeptikere”⁶⁰, fx Nussbaumer, som argumenterer for, at man må arbejde med en tekst i bred forstand, hvis man vil øge dens forståelighed (2004:291f) og at forståelighed er et ”relationalt begreb” (2004:288), dvs. at tekstens forståelighed ikke alene er afhængig af dens tekstegenskaber, men derimod af disse egenskaber i relation til den, der skal forstå teksten (2004:288). Denne kendsgerning er vigtig i forbindelse med mit arbejde, fordi Nussbaumer dermed netop tager fat på fx lægmandens manglende viden om juridiske forhold, men samtidig underkender han heller ikke betydningen af den sproglige formulering af teksten⁶¹.

I forbindelse med forståelighed og tilgængelighed som emne skal det også nævnes, at man også fra de danske og tyske myndigheders side har gjort forskellige forsøg på at reformere den juridiske sprogbrug⁶². I Danmark er det blandt andet sket i form af Justitsministeriets ovennævnte vejledning fra 1969 og i Tyskland bl.a. med vejledningen **Fingerzeige (1998)**⁶³, samt vejledningerne ”Handbuch der Rechtsförmlichkeit” (1999) og ”Bürgernahe Verwaltungssprache” (2002). Kendetegnende

⁵⁸ Men ikke blot den juridiske forforståelse af juridiske begreber er vigtig for lægmanden: Hansen et al. (2006) har i en mindre artikel konstateret, at simple syntaktiske ændringer i domme letter forståelsen for lægfolk.

⁵⁹ Eller som det siges i forordet ”Verständlichkeit, Missverständlichkeit und Unverständlichkeit von Recht“ (2004a:V), dvs. juraens forståelighed, misforståelighed og uforståelighed.

⁶⁰ Jf. titlen på Nussbaumers bidrag: ”Von Schwärmern und Skeptikern und ein Versuch, Realist zu sein” (2004:285)

⁶¹ Disse sproglige faktorer tematiserer Nussbaumer ligeledes, ud over andre faktorer som fx opbygning, abstraktion og henvisninger (2007:52ff) i sit bidrag til Lötscher & Nussbaumer (2007).

⁶² Dette er i endnu højere grad tilfældet i Schweiz, jf. Lötscher & Nussbaumer (2007).

for disse vejledninger er, at de er yderst praktisk anlagte. De er vejledninger og giver praktiske råd til tekstproducenter om sprogbrugen i henholdsvis lovtekster og forvaltningstekster. Der er ofte tale om præcise angivelser af udtryk, som bør undgås, og andre udtryk, som anbefales i stedet, fx hvad angår brugen af periodestil og nominalstil (fx Fingerzeige 1998:14ff).⁶⁴

3.4 Indplacering af mit arbejde i forskningen

Som afslutning på dette kapitel vil jeg kort skitsere, hvor jeg ser mit arbejde indplaceret i disse forskningstraditioner. Som nævnt i problemformuleringen er formålet med min afhandling at undersøge kontrakter for at fastslå, om der kan findes sproglige forskelle mellem kontrakter, hvis parter begge er erhvervsfolk, og kontrakter, hvis parter er henholdsvis en lægmand og en erhvervsmand, og hvilke forskelle det i givet fald er.

Jeg tager mit afsæt i den *genreanalytiske tilgang*, fordi denne tilgang forekommer at være et udmærket redskab til at placere kontrakterne i en kommunikativ sammenhæng, ligesom den genreanalytiske position med fokus på kommunikationssituation, formål og sproglige midler synes at kunne yde et væsentligt bidrag til beskrivelse af kontrakterne. Disse elementer kan nemlig afdække, på hvilke områder der er forskelle mellem de to typer kontrakter, som jeg vil undersøge hér. Disse faktorer er således grundlaget for mit arbejde.

Og eftersom mit emne er at undersøge eventuelle sproglige forskelle i kontrakter mellem to erhvervsfolk og kontrakter mellem erhvervsmand og lægmand, inddrager jeg ligeledes *forståelighed* i afhandlingen. Forskellene ligger på det sproglige plan ikke blot i fx syntaktiske strukturer, men også i sproglig afspejling af de vidensstrukturer, som ligger bag teksten i form af, at der i teksten fx forudsættes en for-forståelse af det juridiske univers og viden om juridiske implikationer af bestemte termer osv. Disse elementer spiller alle en rolle for tekstens forståelighed.

Jeg vil derfor placere mit forskningsarbejde mellem de to ovenfor præsenterede forskningsinteresser, således at jeg inddrager væsentlige elementer fra de to forskningsgrene.

⁶³ Vejledningen "Fingerzeige für die Gesetzes- und Amtssprache" blev første gang udgivet i 1930, den revideres jævnligt og er senest udgivet i 2002 af Gesellschaft für deutsche Sprache sammen med Bundesministerium des Innern og Bundesministerium der Justiz.

⁶⁴ Se en nærmere behandling af disse vejledninger i kapitel 6.

Kapitel 4

Teksttypologisering og genre

4.1 Indledning

Denne afhandling tager sit udgangspunkt i genreforskningen. Jeg tillader mig at sige, at jeg i denne afhandling undersøger en genre, nærmere bestemt kontrakter, og i den forbindelse er jeg nødt til at stille mig selv spørgsmålet om, hvordan eller hvorfor nogle bestemte tekster har udkrystalliseret sig som genre. Med andre ord: Hvorfor er en kontrakt en kontrakt? For at forsøge at besvare dette spørgsmål kan det være nyttigt at beskæftige sig med det helt grundlæggende i begrebet genre og den aktivitet, der ligger i at klassificere tekster i genrer, for denne aktivitet går grundlæggende ud på at finde ud af, hvilke større grupper tekster kan sammenfattes til (Ditlevsen et al. 2007:120), og at anvende klassificeringen som sorteringsmekanisme for tekster. For at have belæg for at tale om kontrakterne som genre, skal jeg således inden for rammerne af det juridiske univers kunne sige, hvad en genre er og at kontrakter er en genre. Et godt redskab til dette er det at betragte nogle af de hidtidige mere eller mindre vellykkede forsøg på teksttypologisering⁶⁵ af tekster, som foreligger, for ad denne vej at nærme sig genrebegrebet. Min afhandling beskæftiger sig med kontrakter, dvs. en meget begrænset del af det juridiske univers, som igen er en begrænset del af verden. Typologien skal give et første overblik over denne del af tekstuniverset og gøre det muligt for mig at indkredse og udvælge data for afhandlingen og analysearbejdet i afhandlingen.

Teksttypologiseringen skal altså overordnet set hjælpe mig til at blive klogere på kontrakternes indplacering i det juridiske tekstunivers. Min hensigt med denne afhandling er jo ikke at bidrage til lingvistikken med en kategorisering, opdeling og definition af alle lingvistiske genrer; men at bidrage med en undersøgelse af en bestemt tekstgenre for at fastslå, om der er sproglige forskelle på tekster i genren, hvis der er forskelle i kommunikationssituationen. Og genrebegrebet kan hjælpe

⁶⁵ Jeg anvender i denne afhandling tekstklassifikation (Heinemann & Heinemann 2002) og teksttypologisering (Adamzik 1995) som synonymer og skelner altså ikke mellem på den ene side tekstklassifikation som en genreopdeling beroende på dagligdagsviden og på den anden side teksttypologi som en teoretisk underbygget systematisk genreopdeling, som fx Gläser gør (1990:8 og 1990:41f), i overensstemmelse med Dimter (1981).

mig til at definere de elementer, som er bestemmende for at en given tekst hører til i en bestemt gruppe eller familie af tekster.

4.2 Teksttypologisering

Har man sagt genre, må man efter min mening også sige teksttypologisering, fordi denne danner grundlag for sortering af teksterne i genrer. Teksttypologisering eller tekstklassificering betragtes som en ”fundamental aktivitet” (Kalverkämper 1983:96)⁶⁶, og især tidligere blev der gjort mange forsøg på at foretage globale teksttypologiseringer, dvs. typologiseringer, som skulle omfatte samtlige eksisterende tekstgenrer og dermed alle tekster⁶⁷. Men det er formodentlig umuligt at gennemføre en sådan altomfattende typologisering, der kan anvendes i alle sammenhænge på alle tekster (Adamzik 1995:39; Ditlevsen et al. 2007:210). De følgende afsnit skal give et indtryk af kompleksiteten i denne aktivitet og et indtryk af, hvilke elementer sprogforskere hidtil har kigget på i forbindelse med deres bestræbelser på at sortere tekster i grupper eller familier (Ditlevsen et al. 2007:120), dvs. foretage klassificeringer af tekster. Dette ønske om at klassificere tekster og anvende genren som instrument til at klassificere tekster var i genreforskningens begyndelse især vigtigt i den tyske genrelingvistiske forskningstradition (Ditlevsen et al. 2007:119)⁶⁸.

Der har som nævnt hidtil ikke kunnet opnås enighed om kanonisering af en bestemt tekstklassifikation, bl.a. fordi de mange forskellige tekstklassificeringer betragter tekster fra ganske forskellige synsvinkler. De foretager klassificeringen ud fra ganske forskellige kriterier, vægter kriterierne forskelligt og anvender forskellige abstraktionsniveauer; nogle klassifikationer inddrager ét, andre inddrager flere kriterier. – det vigtigste spørgsmål er dog, hvilken erkendelsesinteresse (Adamzik

⁶⁶ Pilegaard & Frandsen (1996:2) nævner teksttypologisering som en central opgave for forskning i tekstlingvistik, diskursanalyse, (skrevet/talt) register samt oversættelses- og kommunikationsteori; og de citerer Biber (1989:4) for, at enhver komparativ registeranalyse af en hvilken som helst form må have en teksttypologi som udgangspunkt. Tekstklassifikation, og den deraf udvundne viden om globale tekstmønstre, omtales ligeledes som vigtig af fx Heinemann & Viehweger (1991:11).

⁶⁷ Fluck (1996) beskriver fx en række forslag fra 1960'erne og 1970'erne til opdeling af fagsprog, som alle er præget af datidens opfattelse af, at fagsprogs vigtigste element var terminologi og ordforråd, og som i overensstemmelse hermed lader fagordforråd være hovedkriterium for lagspecifikke differentieringer mellem forskellige fagsprog, fx Reinhardt (1966) og Heller (1970) og Schmidt (1969) samt von Hahn (1973). Fluck nævner i øvrigt, at man må antage, at der findes lige så mange fagsprog som fagområder, og at antallet af fagområder skønnes at ligge på ca. 300 (!) (1996:16); et sådant konkret skøn ville man næppe indlade sig på ved nyudgivelse af et værk i dag. Skønnet bygger på Wüster (1973); mens andre når frem til fagkataloger på op til 7000 fag, som beskrevet i Kalverkämper 1990:93f.

⁶⁸ Mens genrebeskrivelsen er mest central i den angelsaksiske genrelingvistik (Ditlevsen et al. 2007:119).

1995:14) eller kommunikativt formål (Heinemann & Heinemann 2002:158) forskeren har med sit arbejde med tekstklasserne.

Nedenfor vil jeg foretage en systematisering af klassificeringsforsøgene ud fra to grundlæggende klassificeringsmodeller og angive eksempler på hver af de to klassificeringsmodeller⁶⁹. Efter en kort diskussion af en række vigtige klassificeringstilgange vil jeg lægge mig fast på en klassificeringsmodel, som er anvendelig for juridiske tekster, især naturligvis kontrakter, og som kan udsige noget interessant om forskelle mellem tekstgrupperne i det juridiske tekstunivers. Denne klassificeringsmodel skal bruges til at indsnævre og beskrive det udsnit af verden, som jeg undersøger i denne afhandling.

Ifølge Heinemann & Heinemann (2002:157ff) findes der grundlæggende to forskellige klasser eller typer af tekstklassificeringsmodeller⁷⁰:

- en éndimensional modeltype, der arbejder med kun ét differentieringskriterium og ét abstraktionsniveau, og
- en flerdimensional modeltype, der arbejder (oftest hierarkisk) med flere abstraktionsniveauer og ét eller flere differentieringskriterier.

4.2.1 Den éndimensionale modeltype

Den første model, der arbejder med kun ét differentieringskriterium og ét abstraktionsniveau, kan anvendes til at konstruere en mindre række store underklasser, som adskiller sig fra hinanden, når de betragtes ud fra netop ét kriterium og på netop ét niveau. Funktion har ofte været anvendt som klassifikationskriterium inden for denne modeltype. Som eksempel på denne type klassifikation kan nævnes Havránek (1964), der opdeler sproget i fire kategorier med funktion som typologiseringskriterium; de fire kategorier er kommunikativ funktion, praktisk speciel funktion, teoretisk speciel funktion og æstetisk funktion. Et andet eksempel er Große (1976), der opererer med otte teksttyper,

⁶⁹ Struktureringen af tekstklassificeringsforsøgene kunne foregå på andre måder, fx skelner Pilegaard & Frandsen (1996) mellem klassificeringer, der er foretaget på basis af strukturelle (lingvistiske) eller funktionelle (kommunikative) kriterier eller en kombination af strukturelle og funktionelle kriterier.

⁷⁰ Adamzik (1995:31ff) opererer med tre forskellige modeltyper, idet hun opdeler den anden modeltype i to, nemlig hierarkiske og additive typologiseringer, hvoraf den additive typologiseringsmodel arbejder med flere niveauer og flere differentieringskriterier samtidig og kombinerer disse til en sammenhængende flerniveauklassifikation. Hun relativiserer dog denne opdeling i Adamzik (2004:71). Ved de indledende beskrivelser af de to modeltyper har jeg anvendt såvel Heinemann & Heinemann (2002) som Adamzik (1995) som primære kilder.

hvoraf de syv har én funktion, nemlig informerende, normativ, opfordrende, kontaktskabende, selvpræsenterende, poetisk og gruppeindicerende funktion, mens den ottende er en mellem-type med dobbeltfunktion, nemlig såvel normativ som informativ funktion. Et sådant enkelt kriterium er ikke tilstrækkeligt til, at man kan opstille en samlet typologi; dette ses bl.a. ved, at der findes en teksttype med dobbeltfunktion, at der er overlapning mellem de enkelte funktioner samt at indplaceringen af konkrete teksteksemplarer ofte er forbundet med problemer (Heinemann & Heinemann 2002:157). Adamzik fremhæver, at de fremkomne enheder er teoretiske konstrukter, som relaterer sig til tekstegenskaber, og ikke til tekster som sådan. Det egentlige formål med en sådan klassifikation er altså ikke at sortere de enkelte eksisterende tekster, men i stedet at klassificere sprogbrug og udarbejde analysekategorier inden for tekstlingvistikken. Som følge heraf mener Adamzik, at det i virkeligheden er vildledende at betegne en sådan tilgang som typologi (1995:37).

Denne første modeltype, som er baseret på ét differentieringskriterium og ét abstraktionsniveau, kan således i bedste fald anvendes til en overordnet beskrivelse af tendenser inden for sproglige ytringer, hvor man blot ønsker på en overordnet teoretisk basis at give et rids af visse forskelle og fællestræk hos nogle få store grupper af tekster. Men modellen kan ikke anvendes til at indplacere konkrete tekster i særlige grupper.

4.2.2 Den flerdimensionale modeltype

Denne anden model arbejder (som oftest hierarkisk) med ét eller flere differentieringskriterier og med flere abstraktionsniveauer. Der foretages først en opdeling på øverste abstraktionsniveau ud fra ét differentieringskriterium, hvorved der fremkommer en række tekstgrupper. Derpå underopdeles de enkelte grupper af tekster på et lavere abstraktionsniveau på basis af det samme differentieringskriterium som ved den grundlæggende opdeling eller på basis af et andet differentieringskriterium. Derefter følger ofte yderligere differentieringer, og der kan således være adskillige lag eller niveauer i en sådan typologiseringsmodel. Der kan nævnes mange typologiseringsforsøg, som er foretaget på basis af denne model. Jeg vil i det følgende give et kort overblik over, hvilke differentieringskriterier og niveauer der er anvendt i en række af disse.

Som det første eksempel på en sådan typologiseringsmåde kan nævnes typologien i **Hoffmann (1976/1985)**. Ligesom Havránek (1964) er denne klassificering ikke som udgangspunkt beregnet til at klassificere tekster, men til at klassificere sprogbrug, dvs. Hoffmann søger at inddele sprogbrugen

i subsprog (Hoffmann 1998c)⁷¹. Inddelingen består af to led. Først foretages en horisontal inddeling af fagsprogene efter fagsprogets genstandsområde og derefter en vertikal inddeling af fagsprogene, hvor han opbygger fem niveauer, baseret på abstraktionsgrad, sprogform, miljø og kommunikationsparter⁷². Niveau A udgør det øverste lag med den højeste abstraktionsgrad, sprogformen indeholder kunstige symboler for såvel elementer som relationer; miljøet herfor er de teoretiske videnskaber og kommunikationsparterne er videnskabsfolk. Til sammenligning er niveau E er det nederste lag med meget lav abstraktionsgrad, naturligt sprog med nogle fagtermer og ubunden syntaks, miljøet for dette lag er konsumption og parterne i kommunikationen er repræsentanter for produktion og handel samt konsumenter. Denne model er interessant, idet den lader miljøet og kommunikationsparterne spille en meget stor rolle. Den har dog nogle ulemper, som allerede von Hahn (1983) gjorde opmærksom på. Én ulempe består i, at miljø og kommunikationsparter næppe bør adskilles som to parametre så klart, som typologien gør, da de i sagens natur hænger tæt sammen (von Hahn 1983:75f).

Von Hahn (1983) præsenterer sin egen fagsprogstypologi, der har form som en tredimensional model, der opstilles for hvert fagsprog, dvs. inden for hvert fag. Modellen består af de tre dimensioner ”kommunikationsdistance”, ”adressater” og ”handlinger”. Kommunikationsdistance omfatter miljø, faglighed eller indstilling til modtageren og mål med ytringen; adressat-dimensionen bygger på idéen om en arbejdsdeling, som består af fire dele, fra ”anvendelse” til ”teori/videnskab”, og dimensionen spænder fra nær til fjern kommunikation, hvor man inddrager elementer som adressatens bekendthed, formidlingsinstanser, kanal og tidsmæssig forskydning; og endelig inddeles handlingerne i de tre grupper ”organisation”, ”information” og ”instruktion”, der støtter sig til sprog-handlingsteori.

Brinkers (1988) analyse bestående af fire niveauer (Brinker 1988:125ff) med tekstfunktion som det første differentieringskriterium og kommunikationsform og handlingsområde som det andet kriterium, teksttema som det tredje og endelig tematisk mønster og temaudfoldelse som det fjerde differentieringskriterium. Disse fire skridt skulle gøre det muligt at afgrænse genrer fra hinanden,

⁷¹ Fokus i forskningen lå på den tid primært på sprogets forskellige lingvistiske kategorier (Ditlevsen et al. 2007:306), mens teksten udgjorde materialet for undersøgelserne (Hoffmann 1998c:195). I 1980'erne skiftede fokus, sådan at teksten kom til at stå i centrum (Ditlevsen et al. 2007:306f). Repræsentanter for subsprogstilgangen er i denne afhandling Hoffmann (1976/1985) og von Hahn (1983).

⁷² Denne inddeling er flere gange med held blevet anvendt til tekstklassificering, bl.a. af Hare Hansen (1992) og af Ditlevsen (1996), der har anvendt klassifikationen som overordnet referencemodel (Ditlevsen 1996:18).

men til den konkrete beskrivelse af den enkelte genre er det nødvendigt for ham at tilføje et femte analyseskridt (1988:132), som består i beskrivelse af genrespecifikke sproglige (leksikalske og syntaktiske) midler og evt. ikke-sproglige midler. Under punktet temaudfoldelse placerer Brinker kontrakten i gruppen af normative tekster med deskriptiv temaudfoldelse (1988:64), mens kontrakten under afsnittet om funktioner tilskrives obligationsfunktion (1988:109). Der synes således ikke at være konsistens gennem alle dele af beskrivelseskomplekset. En konkret pilotundersøgelse af nogle tilfældigt udvalgte kontrakttekster på basis af Brinkers typologisering har vist, at obligationsfunktionen ofte fremgår af den tematiske sammenhæng eller af andre tekstinterne træk, fx overskriften (af Große kaldt ”præsignal”), eller af handlings- eller situationskonteksten, og at visse sprogligt-grammatiske træk, fx eksplicit performative verber, der ifølge Brinker som oftest skulle være dominante i teksten, og som fungerer som obligationssignaler, ikke nødvendigvis er dominante.

Bhatia (1987) indskrænker sin typologi til at omfatte tekster eller genrer inden for det juridiske tekstunivers. Bhatias hierarkiske typologi opdeles i 3 eller 4 niveauer ud fra kriterier som fx medium (dvs. skrevet/talt sprog)⁷³, kontekst (pædagogisk, akademisk, judikativ⁷⁴ og legislativ ramme), kommunikativt formål og begivenheder samt kommunikationsparternes baggrundsviden (1987:227). Den legislative ramme er desuden underopdelt i ”frozen”, fx kontrakter og forsikringspolicer, og ”formal”⁷⁵, fx love, inden den opdeles i genrer. Bhatia definerer ikke kriteriernes indhold eller deres rolle i forbindelse med opdelingen af niveauerne nærmere, hvilket gør typologien vanskelig at forstå fuldt ud.⁷⁶ Bhatia arbejder meget intuitivt, hvilket er ganske udmærket som udgangspunkt for og anstødssten til et forskningsprojekt; men den intuitive tilgang rummer et faremoment, idet intuitioner i deres natur er individuelt funderede og beror ofte på egne erfaringer eller formodninger, eller de beror på fordomme, som afspejler, hvad genren er kendt for. Således står der i Bhatia (1993), at en bestemt genre er ”notorious for being nominal in character, and display an above-average use of nominalization” (1993:149), dvs. at den er kendt for at være nominal i sin

⁷³ Jeg vil i det følgende nøjes med at inddrage den del af Bhatias typologi, der beskæftiger sig med det skriftlige sprog

⁷⁴ Den ramme, jeg i oversat form har kaldt ”judikativ”, kaldes af Bhatia på engelsk ”judicial”.

⁷⁵ Denne opdeling i kategorierne ”frozen” og ”formal” er overtaget fra Joos (1961:11), som dog heller ikke definerer betegnelserne udtømmende. Joos anvender ”frozen” om tekster, der er helt konventionaliserede eller stivnede (1961:39ff), og ”formal” om tekster, der er lidt mindre konventionaliserede (1961:34ff). De to kategorier forekommer i øvrigt ikke i Bhatia (1982).

⁷⁶ Bhatia (2004) arbejder med ”domain-specific genres”, som udgøres af de tre kategorier ”genre set” (typiske professionelle genrer, som en fagmand er involveret i inden for sit arbejdsområde), ”genre system” (alle diskursive former inden for det pågældende område), ”disciplinary genres” (alle diskursive former i forbindelse med alle aktiviteter inden for et overordnet område) (2004:53ff) fx det juridiske område.

karakter og at opvise en over gennemsnitlig brug af nominaliseringer. Men det forklares ikke, hvad genren sammenlignes med. Det er nødvendigt at foretage kvantitative og/eller kvalitative analyser, der sigter mod at bestyrke eller falsificere de intuitive formodninger, forskeren har opstillet, og dette forsømmes efter min mening til en vis grad af Bhatia.

Gläfers (1990) typologi er opstillet for fagsproglige engelske tekster og inddelt på basis af kriterierne mundtligt/skriftlig kommunikation, fagintern/fagekstern kommunikation, dominerende kommunikativ (pragmatisk) funktion, tekstualitetsstandard, hvor der bl.a. skelnes mellem primær-genrer og afledte genrer, og konventionaliserede tekstdannelsesmønstre (1990:47ff). Kontrakterne som genre er placeret to steder i typologien, nemlig under direktive genrer såvel i den faginterne som i den fagekstern kommunikation. Gläser begrundet generelt en tekstgenress dobbelte indplacering med, at funktionale og indholdsmæssige træk kræver en dobbeltplacering (1990:46); men det forklares ikke, hvilke funktionale og indholdsmæssige træk, der i dette konkrete tilfælde kræver den dobbelte indplacering. Det kunne fx dreje sig om den dobbelte adressatkreds kontrakten har, ligesom det antydes, at forskellige didaktiserende genrer har forskellig adressatkreds (1990:47), hvorfor en række af disse genrer er placeret under fagintern og andre under fagekstern kommunikation⁷⁷.

Biber (1991) anvender meget overordnede kategorier, baseret på fx emne, mundtligt/skriftligt, medium, "way of speaking" (Hymes 1974), og han anvender i sin undersøgelse betegnelsen genre til at referere til tekstkategoriseringer foretaget på basis af eksterne kriterier med relation til forfatterens formål (1991:68). Kategorierne er yderst uensartede, og Biber fremhæver da også selv, at nogle af de anvendte kategorier er komplekse og kan opfattes som en kombination af adskillige genrer. Som eksempel herpå nævner han genren "forberedte taler", der omfatter tekster fra så forskellige talesituationer som prædikener, universitetsforelæsninger, politiske taler og populær-(videnskabelige) forelæsninger (1991:68f)⁷⁸. Dette må anses for yderst problematisk, idet netop dette valg medfører, at resultaterne af undersøgelsen bliver mindre klare og utvetydige, end de muligvis ville være blevet, hvis man havde valgt den mere detaljerede opdeling. Biber påviser reelt dette problem med eksemplet telefonsamtaler, som han opdeler i tre underkategorier ud fra deres forskellige kommunikationssituationer. Disse forskelle i kommunikationssituationerne relaterer sig

⁷⁷ Den dobbelte indplacering af kontrakten er fjernet i Gläser (1993), som er en revideret udgave af Gläser (1990). Kontrakten forekommer i Gläser (1993) kun som direktiv genre inden for ekspert-til-nonekspert-kommunikationen.

⁷⁸ Bhatia (2004) ville i den forbindelse tale om "genre colony" (2004:57ff).

til forskelle i deltagernes sociale rolle og baggrundsviden eller viden om verden og kan synes relativt små, men de har systematiske lingvistiske forskelle til følge (1991:197).

Heinemann & Viehweger (1991) udarbejder en interaktional model med den sociale interaktion som omdrejningspunkt (1991:11). Den består af fem niveauer eller elementer, nemlig funktions-, situations-, proces- og tekststruktureringsstype samt efter prototypiske formuleringsmønstre (1991:147). Den anvendte tekstbeskrivelsesmodel, hvor situationen er væsentlig, tekstklassifikationen og forfatternes fokusering på tekstens funktion i kommunikationen forekommer yderst relevant for denne afhandling. Hvad angår kontrakternes funktionstype, kommer man frem til, at de tilhører en gruppe af tekster, som indtager en mellemposition mellem INFORMATIONs-formidlende og STYREnde tekster. Denne gruppe består foruden af kontrakterne også af bl.a. love, fuldmagter og vedtægter. Gruppen formidler informationer om bestemmelser, der fastsætter personers eller persongruppers interaktionale opførsel, og er normsættende for en række personer eller persongrupper (1991:152).

Göpferich (1995) udarbejder en hierarkisk opdelt typologi over skriftlige genrer inden for det naturvidenskabelige og tekniske tekstunivers. Göpferich undgår gennem denne genstandsmæssige begrænsning af sin typologi Isenbergs typologiske dilemma, som består i, at en teksttypologi ikke kan opfylde Isenbergs fire krav om homogenitet, monotypi, strikthed og ekshaustivitet på én gang (Isenberg 1978:572ff), således at hun opnår, at typologien er monotypisk, dvs. at hver enkelt tekst kan anbringes på én og kun én plads i typologien. Adamzik (1995) opfatter det typologiske dilemma som en metodologisk fejlkonstruktion, der er opstået som følge af, at de overordnede videnskabelige analysekategorier bygget på model 1 forveksles med ”skufferne” til sortering af tekster i model 2, som ikke behøver at opfylde Isenbergs fire krav, fordi det grundlæggende for enhver typologi af denne type er typologiarbejdets målsætning. En konkret tekst kan udmærket høre til i forskellige ”skuffer” på en gang (1995:40)⁷⁹. Göpferich opstiller fem hierarkiniveauer, hvor der skelnes mellem kommunikativ funktion, teori/praksis, informationspræsentationsmåde, primærfunktion (niveauet kaldes primærgenrer), og endelig på femte niveau sekundærgenrer (1995:123ff). De juridisk-normative tekster inden for naturvidenskab og teknik underopdeles ikke på hverken andet eller tredje niveau, men udelukkende på første, fjerde og femte, dvs. at man går direkte fra fagteksttype, som er defineret på basis af den kommunikative funktion, til primærgenren.

⁷⁹ Samme holdning har Heinemann & Heinemann (2002:158).

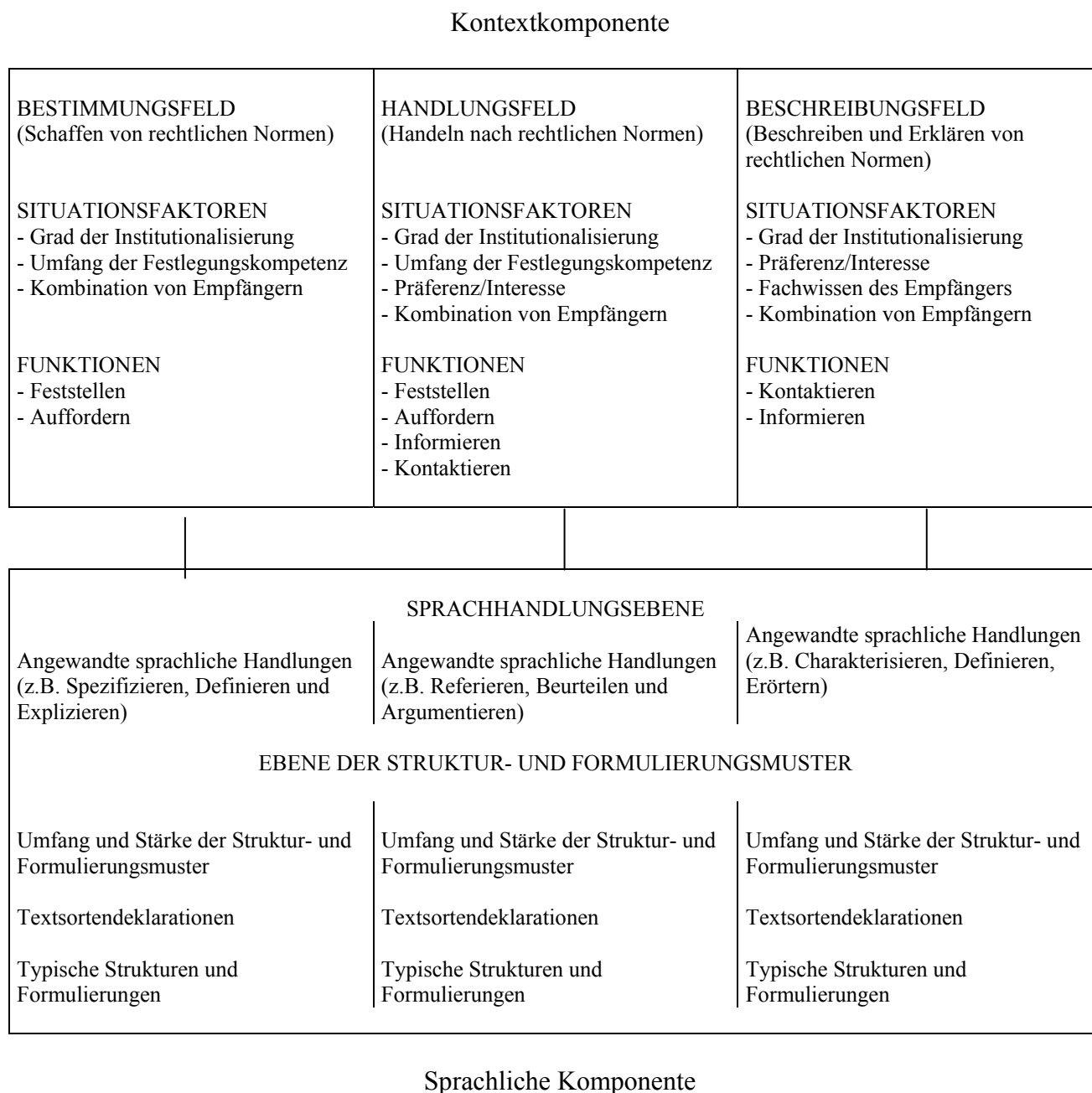
Typologien hos **Engberg (1993)** og **Engberg (1998)** har stor lighed med typologien hos Bhatia (1987), hvad angår dens grundlæggende kategoribetegnelser, men Engberg har valgt en ikke-hierarkisk, mens Bhatia har valgt en hierarkisk strukturering af selve typologien. Engberg (1993) og Engberg (1998) har ligeledes relation til Heinemann & Viehweger (1991) og anvender bl.a. de samme fem typologiseringskategorier, som vi ser heri, men har en mere uddybende beskrivelse, formodentlig i kraft af at modellen udelukkende beskæftiger sig med det juridiske tekstunivers. Det er denne typologisering, jeg vil bruge i forbindelse med denne afhandling, og i det følgende vil jeg gennemgå den grundigere og forklare hvorfor den er egnet til at klassificere de juridiske tekster, herunder kontrakter.

Engberg tager udgangspunkt i Kjær (1990), der arbejder med en opdeling af det juridiske univers bestående af tre niveauer eller felter, nemlig beskrivelsesplan, bestemmelsesplan og handlingsplan (Kjær 1990:35ff; Engberg 1993:33)⁸⁰. På bestemmelsesplanet fastlægger man rammerne for handlinger generelt og skaber de juridiske normer, der gælder i et samfund, dvs. at man skaber mulige rettigheder og pligter mellem borgerne i et samfund (Engberg 1998:58); på handlingsplanet handler man efter de gældende juridiske normer, dvs. man udfører juridisk bindende handlinger inden for de rammer, som er fastlagt på bestemmelsesplanet, således at der med en tekst fra dette plan skabes konkrete, aktuelle rettigheder og pligter mellem bestemte personer el.lign. (1998:60); og på beskrivelsesplanet beskriver man juridiske normer og det juridiske univers, dvs. der skabes hverken potentielle eller aktuelle rettigheder eller pligter for borgere i samfundet (1998:61f).

Engbergs beskrivelsestypologisering af de juridiske tekster ser ud som vist på den følgende side:

⁸⁰ Beskrivelsesskemaet i Engberg (1998) er forenklet en del i forhold til dette, formodentlig af pædagogiske årsager.

Figur 4.1: Engbergs typologisering af juridiske tekster

Kilde: Engberg (1993:33)

Beskrivelseskomplekset arbejder, som det ses i figuren, med to komponenter, nemlig kontekstkomponent og sproglig komponent. Kontekstkomponenten omfatter en række funktioner og indeholder desuden en række situationsfaktorer, fx institutionaliseringsgrad og omfanget af modtagerens faglige viden, som er forskellige fra det ene plan til det andet – og som ligeledes kan være forskellige internt på det enkelte plan alt efter hvilken genre inden for det enkelte plan, der er tale om. Den

sproglige komponent er opdelt i to niveauer, nemlig for det første sproghandlingsniveauet, som består af de anvendte sprog handlinger, og for det andet struktur- og formuleringsmønster-niveauet, hvor Engberg angiver omfanget og styrken af struktur og formuleringsmønstre og typiske formuleringer og strukturer, som anvendes inden for området. De forskellige typologiseringsaspekter kan ikke fungere hver for sig som eneste kriterium, men skal kombineres, for at beskrive genren udtømmende.

Engberg placerer forfatninger, almindelige love og cirkulærer på bestemmelsesplanet, og fremhæver i øvrigt, at der udmærket kan være et hierarki af tekster inden for det enkelte plan, således at fx almindelige love skal overholde forfatningen. På handlingsplanet placeres kontrakter, afgørelser og reklamationer, og på beskrivelsesplanet placeres lærebøger, informationsmateriale og lovkommentarer. De øvrige juridiske tekstgenrer kan ligeledes indplaceres i denne typologi over det juridiske tekstunivers.

Opdelingen i de tre planer forekommer yderst interessant, skønt selve opdelingen og placeringen af tekster ikke er helt uproblematisk. Kjær fremhæver selv, at adskillelsen af de tre planer ikke er let, idet fx domme i første omgang formuleres på handlingsplanet i forbindelse med en retssag, men senere kan danne præcedens ved bedømmelse af andre lignende retssager, og således senere kan få relation til bestemmelsesplanet og blive retskilder (1990:36)⁸¹. Ligeledes kan man sige om kontrakterne, at de i første omgang tilhører handlingsplanet, idet de fastlægger handlinger for kontraktparterne, men de kan samtidig danne grundlag for en eventuel bedømmelse af retsforholdet mellem parterne, hvis der opstår stridigheder mellem dem. Desuden er det nok lidt forenklet at tale om, at man i forbindelse med kontraktforhold handler efter juridiske normer, idet der med kontrakttekstens formulering ligeledes fastlægges de regler eller handlingsnormer, der skal gælde for parternes indbyrdes retsforhold. Dette er især tilfældet, hvor man i loven har fravigelige regler, dvs. at parterne ved aftale kan fravige de bestemmelser, der står i loven, eller hvor der i lovgivningen ikke findes regler for retsforhold af den pågældende art, det drejer sig fx om forhandler- og franchiseforhold. Man må dog tilføje som argument for – trods det foranstående – at opretholde placeringen af kontrakterne på handlingsplanet, at kontrakterne opererer på det juridiske grundlag, som allerede er skabt af love og/eller retspraksis⁸², og at der på visse områder fortrinsvis findes ufravigelige regler,

⁸¹ Samme holdning har Busse (2000a:666).

⁸² Jf. Busse (1992)

og endelig at en tysk kontrakt aldrig må stride imod god moral eller ”die guten Sitten”, som det hedder i § 138 Bürgerliches Gesetzbuch (1994/2003).

Kjær opretholder beskrivelsen trods problemerne med at adskille planerne ”fysisk”, fordi det giver mulighed for at tage højde for at den juridiske sprogbruger anvender sproget forskelligt, når han foretager juridiske handlinger, ”giver love”⁸³ eller beskriver retssystemet (1990:36). Kjær har siden arbejdet videre med problemerne og foreslået en firedeling af det juridiske univers på basis af Teubner (1989), således at de tre kendte dele af tekstuniverset bibeholdes, nemlig tekster produceret inden for rammerne af hhv. retsnormer (svarende til bestemmelsesplanet), retsakter (svarende til handlingsplanet) og retsdogmatik (svarende til beskrivelsesplanet), og desuden tilføjes en fjerde del, bestående af tekster produceret inden for rammerne af retssager. Domme kan herefter indplaceres i sidstnævnte gruppe. Dette muliggør ganske vist en løsning af problemerne med at finde en optimal indplacering af domme, men løser ikke problemerne med kontrakterne⁸⁴.

Der kunne desuden være behov for at tage det næste trin i typologiseringen med, nemlig en underinddeling af hvert af de tre planer. Dette skridt er foretaget i Bhatia (1987)⁸⁵, men mangler i Engberg (1993) og ligeledes i Kjær (1990) i form af en indplacering af forskellige genrer. Kjær nævner ganske vist, at den vertikale dimension ikke giver et tilstrækkeligt billede af det juridiske univers, og fremhæver, at man på handlingsplanet må skelne mellem forskellige institutionaliseringsgrader for de udførte handlinger og på beskrivelsesplanet må skelne mellem fagintern og fagekstern kommunikation⁸⁶. Det vil føre langt ud over rammerne af denne afhandling at tage dette næste skridt for alle juridiske tekstgenrers vedkommende, idet det kræver et omfattende analysearbejde, men i afhandlingen hér vil jeg tilstræbe at foretage det næste skridt, hvad angår et element på handlingsplanet, nemlig kontraktgenren. Jeg vil således i de efterfølgende kapitler konkretisere den overordnede beskrivelse af kontrakterne, som finder sted i typologiseringen, for på den måde at beskrive mit analyseobjekt.

⁸³ Udtrykket er afledt af ordet lov-givning.

⁸⁴ Bidraget med titlen ”On the limitations of a purely linguistic description of words and phrases in legal texts” ved workshopen ”Linguistic Methods in the Description of Legal Texts” ved ”The 11th European Symposium on Language for Special Purposes” i København, 18.-22. august 1997 er desværre ikke publiceret.

⁸⁵ Skridtet er ligeledes taget i Busse (2000a), som dog arbejder med ni genrefamilier, blandt andet ”Textsorten des Vertragswesens”. Arbejdets teoretiske fundament er dog ikke ekspliciteret, derimod er opdelingen baseret på egne materialesemlinger, egne overvejelser og rundspørger blandt informanter inden for retsvidenskab og juridiske praktikere (2000a:669).

4.2.2.1 Sammenfatning af den flerdimensionale typologiseringsmåde

Sammenfattende om den flerdimensionale typologiseringsmåde kan man sige, at det hverken er muligt eller hensigtsmæssigt at foretage en global opdeling, hvor man tilstræber at beskrive samtlige eksisterende tekstgrupper i et givent sprog. Derved bliver typologien for kompleks og uoverskuelig og desuden for statisk. Den eneste mulighed er således at begrænse arbejdet til at omfatte en beskrivelse af et bestemt genstandsområde inden for sproget. Desuden er det centralt, at forskeren skal tage stilling til de enkelte differentieringskriteriers anbringelse i typologien, og at denne stillingtagen får stor betydning for typologiens struktur – og igen for typologiens overskuelighed eller mangel på samme –, hvilket stiller store krav til forskerens bevidste hierarkisering af kriterierne. Endelig står man efter den gennemførte typologisering med en række klasser, som stadig er ganske heterogene og i visse tilfælde for overordnede til en anvendelse i mere specifikke sammenhænge⁸⁷. Der er således en række ulemper ved denne typologiseringsmodel, hvoraf nogle er komplementære, hvormed menes, at såfremt man forsøger at løse problemet med den ene ulempe, er der overhængende risiko for, at man i stedet for støder ind i problemet med en af de andre ulemper. Fx hvis man forsøger at undgå, at typologien bliver for kompleks og uoverskuelig ved at begrænse antallet af abstraktionsniveauer eller antallet af differentieringskriterier, så risikerer man at typologien mister en del af sin udsigelseskraft om tekstuniverset.

4.2.3 Sammenfatning af teksttypologisering

Sammenfattende kan man sige om det at klassificere tekster, at der er talrige muligheder for at klassificere tekster, afhængigt af hvad forskeren anser for formålstjenligt og nødvendigt. Der kan derfor foreligge forskellige typologiseringer til forskellige formål og af forskellige tekstdelmængder (Heinemann & Heinemann 2002:159) eller tekstuniverser. Denne afhandling beskæftiger sig kun med en yderst begrænset del af verden, nærmere betegnet det juridiske tekstunivers, hvorfor det er tilstrækkeligt med en kategorisering af genrerne inden for denne lille del af det lingvistiske univers. En sådan typologi skal give et første overblik over det begrænsede tekstunivers, der er relevant for

⁸⁶ Det er bemærkelsesværdigt, at Gläser (1990) allerede på højeste abstraktionsniveau foretager en skelnen mellem fagintern og fagekster kommunikation i sin typologisering af fagstekster i den skriftlige kommunikation; hun opfatter altså denne skelnen som væsentlig for sin typologisering.

⁸⁷ Jf. Brinker (1988).

denne afhandling, og give anledning til at erfare yderligere om én af de tekstgenrer, der er omfattet af typologien (Adamzik 1995:38ff), nemlig kontrakterne. Engbergs flerdimensionale model har den fordel at den inddrager kontrakterne i sit system som en integreret del, dvs. analyseobjektet er relevant, og den kan desuden udsige noget overordnet om forskellige aspekter ved kontrakterne, fx funktion og situation, dvs. analysemetoden er relevant. Denne model synes derfor umiddelbart at være den mest egnede⁸⁸.

4.3 Tekstgenre

4.3.1 Indledning

Har man sagt teksttypologi, må man også sige tekstgenre, for etableringen af en teksttypologi forudsætter eller medfører i hvert fald som regel, at man må arbejde med en eller anden form for definition af de elementer, der befinder sig på nederste abstraktionsniveau eller som udgør slutresultatet af typologien, nemlig genrene. Som oftest vil det formodentlig være sådan, at man enten intuitivt eller på basis af en formuleret definition af genre opdeler sit tekstunivers efter en af de modeller, vi har set ovenfor. Det vigtige spørgsmål i denne forbindelse er, hvordan man definerer begrebet ”tekstgenre”⁸⁹. I det følgende vil jeg fastlægge en definition af dette begreb.

Betegnelsen tekstgenre⁹⁰ har i forskningen hidtil langt fra været anvendt på en ensartet måde⁹¹. Jeg anvender ordet i dets specifikke betydning⁹², dvs. at betegnelsen tekstgenre anvendes om en alment

⁸⁸ Skønt der mangler en konkretisering af modellens tre planer.

⁸⁹ På tysk anvendes ofte betegnelsen ”Textsorte”.

⁹⁰ Hos Dyrberg et al. (1988:215f) ser man i forbindelse med etablering af tre fagsproglige tekstkorpora betegnelsen teksttype brugt om en opdeling, der består af bl.a. juridiske lærebøger, love, lovforarbejder, domme, kontrakter, bl.a. inkl. alm. forretningsbetingelser, fuldmagter og foreningsvedtægter, jf. Dyrberg et al. (1991:Bilag 8), og som ikke baseres på tekstanalytiske kriterier, men på forfatternes viden om de tekstfunktioner, der er aktuelle inden for det givne emneområde, og på afsender-modtager-faktoren. Samme terminologi ses hos Lundquist (1996:22) i hendes analyse foretaget ved hjælp af dele af disse korpora. Engberg (1997) anvender derimod ikke denne terminologi, skønt han ligeledes anvender dele af korporaene; Engberg anvender i stedet betegnelserne genre og handlingsmønster (1997:25ff), som hører til den genreorienterede tradition inden for tekstlingvistikken.

⁹¹ Jf. problemerne med fx Biber (1991) ovenfor.

⁹² Jf. Adamzik (1995): Med den uspecifikke anvendelse af tekstgenre menes der ”en eller anden slags, mængde eller klasse af tekster, som kan skelnes fra andre mængder eller klasser af tekster på basis af et eller måske flere differentieringskriterier”, fx klassificeringer på biblioteker og i boghandler, hvor man anvender sådanne mangeartede sorteringskriterier. I sprogvidenskab er det dog også umuligt at nævne kriterier, som under alle omstændigheder er irrelevante (1995:14f). Adamzik nævner desuden, at Isenberg (1978) og Isenberg (1983) implicit arbejder med en tredje betydning af betegnelsen tekstgenre med tilføjelsen ”traditionel”, der forklares som ”genrer, for hvilke der findes

gyldig kategori af tekster, som er relevant for sprogpraksis, som følge deraf også for sprogbeskrivelse og i sidste ende også for sprogteorien. En sådan tekstklasse skal befinde sig på et lavt abstraktionsniveau, hvilket medfører, at den skal være specificeret med hensyn til en række karakteristika, som har med funktion, kommunikationsområde og stereotype træk ved den sproglige udformning af teksterne at gøre (Adamzik 1995:16). Der er altså hér tale om en definition af tekstgenre på basis af en kombination af eksterne og interne kriterier.

4.3.2 Forskellige definitioner af tekstgenre

Der findes en lang række definitioner af genre⁹³. I det følgende vil jeg gennemgå og diskutere en række definitioner af genre, som synes interessante for denne afhandling. Formålet med denne diskussion er at påpege svagheder og fordele ved de udvalgte definitioner for herigennem at finde en genredefinition, der er egnet til brug i mit arbejde med den undersøgelsesgenstand og det formål, jeg har, nemlig at undersøge kontraktgenren for at finde ud af, om der er forskelle mellem kontrakter med forskellige kommunikationsparter. De genredefinitioner, som skal diskuteres hér, er Brinker (1988), Bhatia (1987) og (1993) samt Engberg (1993) og (1998).

Brinker (1988) definerer genre på følgende måde:

”Textsorten sind konventionell geltende Muster für komplexe sprachliche Handlungen und lassen sich als jeweils typische Verbindungen von kontextuellen (situativen), kommunikativ-funktionalen und strukturellen (grammatischen und thematischen) Merkmalen beschreiben. Sie haben sich in der Sprachgemeinschaft historisch entwickelt und gehören zum Alltagswissen der Sprachteilhaber; sie besitzen zwar eine normierende Wirkung, erleichtern aber zugleich den kommunikativen Umgang, indem sie den Kommunizierenden mehr oder weniger feste Orientierungen für die Produktion und Rezeption von Texten geben.“ (Brinker 1988:124)

Dvs. genrer er konventionelt gældende mønstre for komplekse sproglige handlinger og kan beskrives som typiske forbindelser af kontekstuelle (situative), kommunikativ-funktionale og strukturelle (grammatiske og tematiske) træk. De har udviklet sig historisk i sprogfællesskabet og

præteoretiske genrebegreber, som fx deskriptiv tekst, litterær tekst osv.” (1983:329). Heinemann & Heinemann (2002:161) beskæftiger sig ligeledes med dette.

⁹³ Se fx Heinemann & Heinemann (2002:155)

hører til sprogdeltagernes almenviden; de har ganske vist en normerende virkning, men letter samtidig det kommunikative samkvem, idet de giver de kommunikerende en mere eller mindre fast orienteringshjælp for produktion og reception af tekster.

Første halvdel af definitionen lyder umiddelbart udmærket, men den sidste del af definitionen, hvori der bl.a. står, at genrerne hører til almen- eller dagligdagsviden hos medlemmerne af sprogfællesskabet, er næppe gyldig for alle genrer. Jeg tvivler på, at alle medlemmer af et givent sprogfællesskab er i besiddelse af tilstrækkelig genreviden til at kunne genkende eller praktisk anvende de genrer, der eksisterer i sproget. Til gengæld er den iagttagelse, der består i, at det drejer sig om mønstre og om orienteringshjælp til formulering af tekster ganske interessant i forbindelse med netop et arbejde som mit.

Bhatia (1987) skelner mellem forskellige genrer inden for det juridiske tekstunivers ved hjælp af følgende parametre: de kommunikative formål, genrerne søger at opfylde, de kontekster eller rammer, de anvendes i, de kommunikative begivenheder eller aktiviteter, de forbindes med, det sociale eller professionelle forhold mellem parterne, der deltager i sådanne aktiviteter eller begivenheder, og den baggrundsviden, som parterne har om den situation, som begivenheden er relateret til, samt en række andre, ikke nærmere definerede faktorer (1987:227).

Bhatia (1993) arbejder ud fra en ændret genredefinition og definerer genre med Swales (1990) som følger:

”A recognizable communicative event characterized by a set of communicative purpose(s) identified and mutually understood by the members of the professional or academic community in which it regularly occurs. Most often it is highly structured and conventionalized with constraints on allowable contributions in terms of their intent, positioning, form and functional value. These constraints, however, are often exploited by the expert members of the discourse community to achieve private intentions within the framework of socially recognized purpose(s)” (Bhatia 1993:13).

Den sidstnævnte beskrivelse medtager den private intention hos ekspertmedlemmerne af diskursfællesskabet; hvilket formodentligt er uheldigt eller i hvert fald vanskeligt at afgøre for den enkelte teksts vedkommende, fordi en sådan afgørelse i de fleste tilfælde kun kan bero på spekulation fra

forskerens side – vi kan jo ret beset ikke vide, hvad parternes private intentioner er – men idéen er for så vidt alligevel interessant for min afhandling, fordi den peger i retning af, at der kan tænkes at være visse forskelle i forholdet til fx situationen eller teksten hos ekspert- og ikke-ekspert-medlemmer af diskursfællesskabet.

Engberg (1993) definerer genre på følgende måde:

„Eine kompetentiell⁹⁴ anerkannte Klasse von Texten, in denen zur Erreichung ähnlicher Ziele unter ähnlichen Bedingungen ähnliche sprachliche Mittel eingesetzt werden.“ (Engberg 1993:31).

Dette forklares i **Engberg (1998)** således:

”En fagsproglig tekstgenre er en klasse af tekster, som der ligger den samme kombination af sproglige, sociale og funktionale kendetegn til grund for.” (Engberg 1998:48)

De tre faktorer, som nævnes i definitionen – altså for det første formål eller funktionale kendetegn, for det andet betingelser, sociale kendetegn eller situation og for det tredje sproglige midler eller sproglige kendetegn – er konstitutive for genren, men konventionaliseringsgraden af de enkelte faktorer er ikke ens ved alle genrer (Engberg 1993:31). Denne definition har – på trods af sin korte, prægnante karakter – den høje detaljeringsgrad eller den detaljeringsmulighed, som er nødvendig for mig i denne afhandling, hvor jeg vil søge at skelne mellem forskellige grupper af kontrakter. Definitionen skal altså kunne udbygges eller udfyldes, således at den kan rumme forskelle af den karakter, jeg har brug for hér. Denne definition synes yderst interessant og ser ud til at kunne opfylde dette udfyldningskriterium.

4.3.3 Den valgte genredefinition

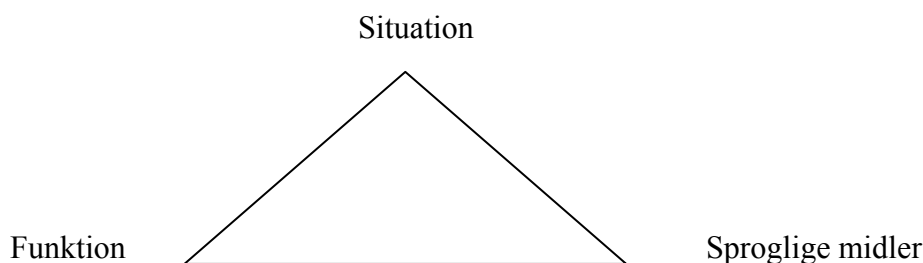
Som nævnt ligger min primære forskningsinteresse ikke i en kategorisering af tekstgrupper i det juridiske tekstunivers, men derimod i undersøgelse af en tekstgenre, nemlig kontrakterne, med

⁹⁴ Med ordet ”kompetentiell” menes, at sprogbrugerne i et sprogfællesskab kan indplacere teksteksemplarer i en tekstgenre på basis af deres sprogviden (Engberg 1997:25)

henblik på at konstatere eventuelle forskelle mellem kontrakter med forskellige kommunikationsparter.

I denne afhandling har jeg på baggrund af ovenstående diskussioner og overvejelser valgt at arbejde ud fra Engbergs (1993) definition af genre⁹⁵, som er egnet til at blive udbygget og udfyldt i overensstemmelse med afhandlingens formål. En fagsproglig tekstgenre defineres af Engberg (1993) og Engberg (1998) som nævnt som ”en kompetentielt anerkendt klasse af tekster, som der ligger den samme kombination af sproglige, sociale og funktionale kendetegn til grund for” (1993:31 og 1998:48).

Figur 4.2: Engbergs trekantmodel

Kilde: Engberg (1998:54)

En genrebeskrivelse må altså i overensstemmelse med Engbergs definition af genrebegrebet og ovenstående figur omfatte en beskrivelse af de tre faktorer⁹⁶, som er konstitutive for genren (1993:31), det vil sige situation, funktion og sproglige midler⁹⁷. Jeg vil i det følgende udarbejde den nødvendige beskrivelse af disse tre faktorer.

⁹⁵ Valget af denne genredefinition hænger ikke sammen med mit valg af teksttypologiseringsmodel i den foregående del af kapitlet, idet det drejer sig om valg af to uafhængige størrelser på forskellige niveauer. Man kunne således godt have valgt fx en anden typologiseringsmodel, hvis man havde haft et andet sigte med at typologisere, fx at beskæftige sig med genrekolonier (Bhatia 2004).

⁹⁶ Også Askehave (1999) udkaster efter en diskussion af forskellige funktionelle klassifikationstilgange den tese, at det måske er mere hensigtsmæssigt at tillægge alle de tre angivne faktorer lige stor betydning, i stedet for at man lægger størst vægt på den ene af dem (1999:22). Emnet uddybes i Askehave & Swales (2001), hvor forfatterne fokuserer på ”text-in-context” (2001:209) og blandt andet fremlægger forslag til to analysemåder: en tekst-drevet, som går ud fra ”structure + style + content + ’purpose’” (2001:207), og en kontekst-drevet, som tager udgangspunkt i diskursfællesskabet (2001:208). Se i øvrigt kapitel 6.

⁹⁷ I Ditlevsen et al. (2007) er betegnelserne for de tre faktorer i den abstrakte udgave af trekantmodellen: Situationel ramme, funktion og sproglige og visuelle midler (2007:100), mens man i værket også anvender andre betegnelser ved konkrete analyser, fx situation (2007:99) samt situation og sproglige og visuelle midler (2007:102). Jeg har dog valgt at bibeholde betegnelserne fra Engberg (1998), primært fordi de visuelle midler kun spiller en lille rolle i forbindelse med mit undersøgelsesobjekt.

Situationsbeskrivelsen foregår på basis af en revideret udgave af Bibers (1991) beskrivelse, som omfatter en lang række faktorer, der er vigtige i forbindelse med denne afhandling; det drejer sig om kommunikationsparternes deltagerroller og -karakteristika, deltagernes indbyrdes relationer, ramme og emne, den sociale evaluering af kommunikationssituationen, parternes relationer til teksten og endelig kommunikationskanal. Biber anvender ikke selv denne situationsbeskrivelse som udgangspunkt for sin opdeling af genrer, men dette mener jeg man med fordel kan gøre. Situationsbeskrivelsen giver værdifuld information om den kontekst, kontrakten forekommer i, og i særdeleshed om de sociale og situationelle forhold, kontrakten skal fungere under. Situationsbeskrivelsen er så detaljeret, som det er nødvendigt for et arbejde af denne slags, og jeg kan ved hjælp af denne beskrivelse inddеле kontrakterne, som jeg beskæftiger mig med i denne afhandling, i grupper ved at fastslå forskelle og ligheder mellem forskellige grupper af kontrakter. Arbejdet med disse forskelle og ligheder skal gøre det muligt at foretage de undersøgelser, jeg har planlagt.

Funktionsbeskrivelsen omfatter en beskrivelse af makrostrukturen i kontraktgenren og til de sproghandlingsmønstre, der eksisterer inden for kontraktgenren. Jeg vil bl.a. komme ind på de tekst- og genrekonstitutive træk ved kontrakten, fx underskrift, tekstbetegnelse (overskrift) og performativ ytring, ligesom jeg vil foretage en makrostrukturering af kontraktgenrens tekster.

Beskrivelsen af de sproglige midler, der anvendes i denne genre, vil være delt i to: først⁹⁸ en overordnet beskrivelse af de sproglige kendetegn ved fagsproglige og juridiske tekster, herunder kontrakter, og senere i afhandlingen⁹⁹ foretages en detaljeret empirisk analyse af sproget i to udvalgte kontrakter.

4.3.4 Opdeling af genren i subgenrer

Det er ikke muligt alene med denne eller andre definitioner af tekstgenre at skelne mellem forskellige grupper af kontrakter, hvilket er nødvendigt for at kunne besvare det centrale spørgsmål, som er opstillet i denne afhandling. Derfor er det nødvendigt at foretage en underopdeling af kontrakterne i subgenrer¹⁰⁰.

⁹⁸ I kapitel 7.

⁹⁹ I kapitel 10.

¹⁰⁰ Jf. Engberg (1997) anvendelse af begrebet subgenre (1997:33f).

Brinker (1988) tager principielt fat på en flig af dette, idet han i sin typologiseringsmetode arbejder med en opdeling af kommunikationsformer og især handlingsområder i ”privat”, ”officiel” eller ”offentlig”, hvor kontrakterne anses som hørende til det officielle handlingsområde; men dette virker ikke hensigtsmæssig, når det drejer sig om de kontrakter, som skal undersøges i min afhandling. Jeg mener, man er nødt til at inddrage kontraktens parter i beskrivelsen af kontraktens handlingsområde. Man kan med rette og ganske entydigt fastslå, at de kontrakter, der har to fagfolk som parter, tilhører det officielle handlingsområde; men opdelingen forekommer ikke helt lige så entydig og indlysende, hvor den ene af kontraktens parter optræder som privatmand i kontraktforholdet ved lejekontrakter. Man kan naturligvis godt hævde, at parterne heller ikke dette tilfælde optræder som ”venner” eller ”familiemedlemmer”, men der skabes på denne måde alligevel ingen mulighed for at skelne mellem de forskellige grupper af kontrakter, hvilket det er hensigten at gøre i afhandlingen. Man kan således også hos Brinker udelukkende skelne mellem kontrakter som genre og andre genrer, hvorfor fremgangsmåden ikke synes detaljeret nok til mit arbejde.

Det er derfor nødvendigt at foretage en opdeling af tekstgenren ”kontrakter” i subgenrer på basis af de forskelle, der kan fastslås mellem forskellige grupper af kontrakter ved hjælp af det instrumentarium, jeg har anført ovenfor – beskrivelse af situation¹⁰¹, funktion og sproglige midler. Hypotetisk vil jeg opdele subgenrerne på den ene side i kontrakter, hvor begge parter er fagfolk, og på den anden side i kontrakter, hvor den ene part er lægmand og den anden part er fagmand.

I dette kapitel har jeg udvalgt en model for, hvordan man kan beskrive en genre, og i det efterfølgende kapitel, kapitel 5, vil jeg arbejde med det første element i genrebeskrivelsen, nemlig situation, og udarbejde en situationsbeskrivelse for kontraktgenren. I kapitel 6 vil jeg derefter beskæftige mig nærmere med det andet element i genrebeskrivelsen, nemlig funktion, og i kapitel 7 vil jeg komme ind på de sproglige midler, som er det tredje element i genrebeskrivelsen.

¹⁰¹ Se kapitel 5, hvoraf det fremgår, at situationselementet blandt andet omfatter kommunikationsparterne.

Kapitel 5

Situation

5.1 Indledning

Formålet med dette kapitel er at redegøre nærmere for de situationer, som kontrakter optræder i. Engbergs trekantmodel, som blev præsenteret i det foregående kapitel, består – foruden funktion og sproglige midler – af situation. Situation er dermed et af vigtige elementer, når man skal redegøre for en genre, og en beskrivelse af situationen skal være så detaljeret, at den kan give mig værdifulde oplysninger om mit analyseobjekt¹⁰². Inden gennemgangen af Bibers situationsbeskrivelse (1991), som jeg har valgt at bruge i denne afhandling, vil jeg kort diskutere valget af denne tilgang. Jeg anvender Bibers beskrivelse, fordi den har den fornødne detaljeringsgrad til at skelne mellem de subgenrer, jeg intuitivt opstillede i det foregående kapitel. Jeg vil undervejs konkretisere, hvorledes hvert element i beskrivelsen anvendes i denne afhandling, kommentere dets relevans for afhandlingen og i enkelte tilfælde foretage en præcisering af elementet. Endelig vil jeg udarbejde en konkret beskrivelse af de situationer, kontrakterne i mit korpus forekommer i, nemlig lejekontrakterne.

5.2 Valg af tilgang til situationsbeskrivelsen

Inden jeg går over til den situationsbeskrivelse, som Biber har udarbejdet, vil jeg kort diskutere, hvorfor jeg har valgt netop denne tilgang¹⁰³. Der findes naturligvis andre situationsbeskrivelser, som for så vidt er ganske interessante og som man kunne overveje at anvende ved et arbejde som dette, fx Heinemann & Viehweger (1991), Engberg (1993), Kalverkämper (2004) eller Ditlevsen et al. (2003/2007); men jeg har valgt netop Bibers beskrivelse af én væsentlig grund, nemlig den store detaljeringsgrad, hvilket jeg vil uddybe i det følgende.

¹⁰² Askehave & Swales (2001) skriver blandt andet, at kontekst har fået en langt mere fremtrædende plads i forhold til tidligere, hvor den blot var en del af ”støjen” i baggrunden (2001:197).

¹⁰³ Se i øvrigt den uddybende diskussion af diverse kommunikationsmodeller, hvori der blandt andet indgår kommunikationssituation, hos Schubert (2007:217ff).

Heinemann & Viehweger (1991) hævder i forbindelse med fastlæggelsen af situationsbeskrivelsen i forbindelse med deres typologiseringsarbejde, at der findes et begrænset antal af funktionale situationstyper eller -mønstre, hvis grundlæggende træk kan forudsættes kollektivt hhv. gruppespecifikt bekendt, og at enhver aktuel situation realiseres inden for dette spektrum af situationstyper (1991:154). Heinemann & Viehweger vælger at fremhæve en række situative faktorer ud af den samlede mængde af faktorer, det drejer sig om følgende kriterier: den grundlæggende interaktionale aktivitet, social organisation af aktiviteterne (dvs. kommunikationsområde), antallet af interaktionsparter, de interagerendes sociale roller (asymmetrisk eller symmetrisk) og omgivelsessituation (dvs. omfanget af parternes temporale og lokale fællesskab) (1991:155ff). Engberg (1993) arbejder i sin typologisering med en række situationsfaktorer, der er forskellige, alt efter hvor i beskrivelsessystemet vi befinder os. For handlingsplanets vedkommende, dvs. det plan, hvor kontrakterne er placeret, drejer det sig om interaktionens institutionaliseringsgrad, omfanget af bestemmelseskompetence, præference/interesse (dvs. parternes nytte af handlingen) og kombination af modtagere (1993:33ff). Kalverkämper (2004) opstiller en overordnet kommunikationsmodel bestående af seks elementer: afsender og modtager, tekst, sprogsystem, fagområde, kommunikationssituation (eller situativ kontekst, som udgør en ramme om de foregående elementer) og kultur (sidstnævnte omfatter blandt andet tekstkonventioner og ritualer og udgør rammen om kommunikationssituationen), men modellen er næppe beregnet til detaljerede analyser, og hvert punkt kræver yderligere uddybning, før det er anvendeligt til en detaljeret analyse. Ditlevsen et al. (2003/2007) behandler kommunikationssituationen under overskriften ”kontekst”¹⁰⁴ og inddrager en lang række elementer, hvoraf nogle minder om Bibers beskrivelse: tid, sted, person, grad af offentlighed, forskel i den sociale status hos kommunikationsparterne, præsuppositioner, medium og genre (2007:55ff).

Fælles for disse tre førstnævnte tilgange er, at de beskæftiger sig med en række meget vigtige aspekter af situationsbeskrivelsen; og tilgangene er uden tvivl brugbare i forbindelse med en typologisering af tekster fra forskellige genrer og mere overordnede beskrivelser. Men ingen af beskrivelserne er fyldestgørende til brug ved denne afhandling. Dermed mener jeg, at når det som i dette tilfælde drejer sig om en underopdeling af en bestemt genre i subgenrer, så er det nødvendigt at arbejde med et beskrivelseskompleks, der afdækker flest mulige af de situationelle forskelle, der gør sig gældende ved de forskellige grupper af kontrakter, jeg hypotetisk opstillede som subgenrer i

¹⁰⁴ Ditlevsen et al. (2007) definerer kontekst som ”alle de elementer, der medgår i en kommunikationssituation, og som er relevante for teksten” (2007:55).

foregående kapitel. Det er derfor vigtigt, at beskrivelsen inddrager flere elementer, end Heinemann & Viehweger (1991), Engberg (1993) og Kalverkämper (2004) gør. Derved opnås en større detaljeringsgrad, og derved fås flere oplysninger, som kan bekræfte eller afkræfte den foretagne intuitive subgenreinddeling. Det, som gør, at Bibers situationsbeskrivelse forekommer velegnet til brug i denne afhandling, er således, at den har den fornødne detaljeringsgrad til at kunne skelne mellem de anførte subgenrer af kontrakter. Ditlevsen et al. (2003/2007) indeholder ligesom Bibers beskrivelse så mange væsentlige elementer med en betydelig mulighed for detaljering, at man formentlig også kunne have valgt denne tilgang i stedet for Bibers tilgang; men Bibers tilgang har den yderligere fordel, at de mange underpunkter allerede er opstillet, således at den er meget let at anvende.

5.3 Bibers situationsbeskrivelse

Jeg vil i det følgende give en overordnet præsentation af Bibers (1991) situationsbeskrivelse, som han anvender i sit arbejde og som har vist sig at kunne beskrive de situationer, hvori kontrakterne forekommer, tilstrækkelig detaljeret til at give et billede af de aspekter, der er vigtige for denne afhandling. Derefter vil jeg beskrive de enkelte komponenter til Bibers situationsbeskrivelse mere indgående. Det, som gør, at Bibers situationsbeskrivelse forekommer velegnet til brug i denne afhandling, er, at den har en sociolingvistisk tilgang til arbejdet og som tidligere nævnt, at den har den fornødne detaljeringsgrad til at kunne skelne mellem forskellige subgenrer af kontrakter blandt andet på grund af dens store fokus på kommunikationsparterne.

Biber tager ved sin beskrivelse af de komponenter i kommunikationssituationen¹⁰⁵, der angiver den situationelle kontekst for sproglige begivenheder, udgangspunkt i studier udført af bl.a. Hymes samt Brown & Fraser. Hymes angav allerede i 1974 komponenterne: meddelelsens form, meddelelsens indhold, taler, lytter, formål, tone, kanal og interaktionsnormer (refereret i Biber 1991:28). Brown & Fraser skelnede i 1979 mellem tre primære komponenter: formål, ramme¹⁰⁶ og deltagere. Biber skelner på baggrund heraf mellem otte komponenter, som fremgår af nedenstående oversigt:

¹⁰⁵ Biber kalder på engelsk begrebet 'speech situation', men jeg har valgt betegnelsen kommunikationssituation, fordi den virker mere dækkende end en direkte oversættelse af 'speech' til 'tale'. Biber bruger betegnelsen 'speech situation' til at betegne såvel situationer, hvor der anvendes talt sprog, som situationer, hvor der anvendes skrevet sprog. Dette ses tydeligt af den sidste af situationsbeskrivelsens otte komponenter, 'Channel', hvor han bl.a. skelner mellem tale og skrift (1991:33), se i øvrigt nedenfor.

¹⁰⁶ På engelsk 'setting'.

Figur 5.1: Kommunikationssituationens komponenter

Komponenter	Underkomponenter	Elementer i underkomponenterne
I. Deltagerroller og -karakteristika	A. Deltagernes kommunikative roller	1. afsender(e) 2. modtager(e) 3. publikum
	B. Personlige karakteristika	1. varig: personlighed, interesser, tro etc. 2. midlertidig: humør, følelser etc.
	C. Gruppekarakteristika	1. social klasse, etnisk gruppe, køn, alder, beskæftigelse, uddannelse etc.
II. Deltagernes indbyrdes relationer	A. Sociale rollerelationer: relativ social magt, status etc.	1. kulturel baggrundsviden 2. specifik personlig viden
	B. Personlige relationer: sympati, respekt etc.	
	C. Omfang af fælles viden	
	D. 'Deltagerpluralitet'	
III.-IV.-V. Scene: interaktion af komponenterne III., IV. og V.		
III. Ramme	A. Fysisk kontekst	
	B. Temporal kontekst	
	C. Overordnet aktivitetstype	
	D. Omfang, i hvilket tid og sted er fælles for deltagerne	
IV. Emne		
V. Formål	A. Konventionelle mål	
	B. Personlige mål	
VI. Social evaluering	A. Evaluering af den kommunikative begivenhed	1. værdier, som deles af hele kulturen 2. værdier, som deles af subkulturer eller enkeltpersoner
	B. Deltagernes holdning til indholdet	1. følelser, vurderinger, holdingsmæssig 'position' 2. tone: talemåde eller -tone 3. grad af forpligtelse over for indholdet, epistemologisk 'position'
VII. Deltagernes relationer til teksten		
VIII. Kanal	A. Primær kanal: tale, skrift, trommer, tegn etc.	
	B. Antal subkanaler til rådighed	

Kilde: Biber (1991:30f), min oversættelse og opsætning

I det følgende uddybes de otte komponenters indhold og eventuelle underinddelinger, ligesom der vil blive foretaget de relativeringer og præciseringer, som skønnes nødvendige. I den forbindelse skal det nævnes, at komponenten 'Formål' er placeret i et selvstændigt efterfølgende kapitel i denne afhandling, fordi jeg tillægger den så stor betydning, svarende til dens selvstændige position i Engbergs trekantmodel¹⁰⁷.

Situationsbeskrivelsen består, som man kan se i oversigten, af otte komponenter: deltagerroller og deltagerkarakteristika, deltagernes indbyrdes relationer, ramme, emne og formål (de tre sidstnævnte samlet under betegnelsen scene), social evaluering, deltagernes relationer til teksten og kanal.

Disse otte komponenter synes at dække alle relevante aspekter af kommunikationssituationen og kan udmærket afspejle forskelle og ligheder i de situationer, teksterne i denne afhandlings korpus forekommer i.

5.3.1 Deltagerroller og -karakteristika

Den første komponent 'Deltagerroller og -karakteristika' beskæftiger sig med de kommunikative roller, kommunikationens deltagere indtager, samt med deltagernes individuelle karakteristika, såvel personlige karakteristika som karakteristika, som har baggrund i deltagernes gruppetilhørsforhold. Biber identificerer og skelner mellem tre deltagere eller deltagergrupper, som han benævner afsender, modtager og publikum. Afsender¹⁰⁸ producerer meddelelsen, modtager er den påtænkte modtager af meddelelsen, og publikum er eventuelle andre, som måtte overheøre eller læse meddelelsen, men som ikke er påtænkt som modtager. Deltagerne er påvirket af personlige karakteristika, som har stor indflydelse på deres personlige stil, det drejer sig bl.a. om varige personlige karakteristika, som fx personlighed, interesser og overbevisning, samt om midlertidige personlige karakteristika, som fx humør. Deltagernes gruppetilhørsforhold spiller ligeledes en vigtig rolle, fx deres tilhørsforhold til social klasse, etnisk gruppe, deres køn, alder, erhverv og uddannelse (1991:29).¹⁰⁹

¹⁰⁷ Jf kapitel 4.

¹⁰⁸ Biber anvender 'afsender' om både den talende og den skrivende producent af en meddelelse.

5.3.2 Deltagernes indbyrdes relationer

'Deltagernes indbyrdes relationer' er beskrivelsens anden komponent. Det drejer sig for det første om deres indbyrdes sociale magtforhold og deres status i forhold til hinanden, for det andet om deres personlige relationer, dvs. om deres forhold til hinanden er præget af fx sympati, gensidig respekt eller af mangel på sådanne følelser. For det tredje drejer denne komponent sig om omfanget af deltagernes fælles viden, såvel personlig viden om hinanden som kulturel viden om verden eller baggrundsviden (Biber 1991:29, 31).

Det fremgår ikke utvetydigt af Bibers beskrivelse, om der udelukkende menes kulturel viden om verden som helhed eller viden om kulturen som helhed, altså fx viden om nationale kulturelle konventioner, eller om Biber med dette element ligeledes ønsker at angive forskelle og ligheder i deltagernes viden om den subkultur, kommunikationen foregår i, dvs. om det bestemte udsnit af verden, som kommunikationen finder sted i¹¹⁰. Der synes ikke at være noget til hinder for, at man kan lade dette element angive forskelle og ligheder i deltagernes viden om den givne subkultur, hvorfor denne tolkning af emnet er valgt her. Med en sådan forståelse af denne underkomponent vil man få bedre og mere detaljerede oplysninger om situationen, ikke mindst med henblik på beskrivelsens anvendelse i denne afhandling, hvor målet er at undersøge forskelle mellem kommunikationssituationer, hvor der udelukkende optræder fagfolk, og kommunikationssituationer, hvor der optræder såvel fagfolk som lægfolk. Der er i kommunikationssituationerne tale om kommunikation inden for rammerne af en subkultur med stærke konventioner (Busse 1992; Engberg 2002), nemlig det juridiske univers, hvor viden om subkulturen derfor må formodes at spille en stor rolle for situationen og kommunikationsdeltagernes indbyrdes forhold.

For det fjerde inddrages i komponenten 'Deltagernes indbyrdes relationer' også antallet af deltagere i afsender- og modtager-funktionen i kommunikationen. Biber fremhæver, at der er en forskel på at henvende sig til én person og at henvende sig til en gruppe af personer, samt at der er forskel på at producere en meddelelse i grupper og individuelt. Dette punkt kan således anvendes til at påpege

¹⁰⁹ Det forekommer problematisk i forbindelse med Bibers situationsbeskrivelse, at han i flere tilfælde inddrager personlige elementer, fx i komponenterne I. og V. (punkt B i begge komponenter), og at disse kan være svære at undersøge. Kun hvis det personlige afspejler sig i teksterne, vil jeg derfor beskæftige mig med dem i denne afhandling.

¹¹⁰ Denne manglende udspecificering kan undre, eftersom Biber under sjette komponent 'Social evaluering' er meget omhyggelig med at udspecificere, at han undersøger såvel hele kulturens værdier som subkulturens værdier (1991:31 (table 2.1) og 32 (tekst)).

mulige forskelle mellem de kontrakttyper, som indgår i mit korpus, nemlig modelkontrakter og standardiserede kontrakter.

5.3.3 Scene, bestående af Ramme, Emne og Formål

De tre komponenter 'Ramme', 'Emne' og 'Formål' udgør tilsammen det punkt, som Biber kalder 'Scene' eller den psykologiske ramme for kommunikationen. Ændres én eller flere af disse tre komponenter, så ændres også den psykologiske ramme og perceptionen af denne (Biber 1991:32).

Komponenten 'Ramme' beskæftiger sig med kommunikationssituationens fysiske og temporale kontekst, med andre ord, hvor og hvornår kommunikationen finder sted, samt om og i hvilket omfang deltagerne er fælles om tid og sted, dvs. om der er tale om temporalt og lokalt forskudt modtagelse af meddelelsen, som fx ved skriftlige meddelelser i form af et brev, hvor afsendelsen af brevet og modtagelsen af brevet i visse tilfælde kan ligge temmelig langt fra hinanden, både hvad angår tid og lokalitet. Som en del af kommunikationens ramme spiller det ligeledes en rolle, hvilken overordnet aktivitet kommunikationen er en del af. Den fjerde komponent med benævnelsen 'Emne' refererer til meddelelsens emne, dvs. hvad meddelelsen handler om.

Den femte komponent 'Formål' beskæftiger sig med det intenderede formål, som deltagerne har med kommunikationen, dvs. tekstens funktion. Denne komponent er af stor vigtighed for beskrivelsen af genren, og Engbergs (1993) genredefinition arbejder som følge heraf med funktion som en selvstændig faktor. Jeg har af samme grund valgt også i denne afhandling at behandle denne komponent i et kapitel for sig selv, nemlig det næste kapitel.

5.3.4 Social evaluering

Den sjette komponent 'Social evaluering' beskæftiger sig med, hvorledes kommunikationsbegivenheden evalueres af deltagerne og kulturen som helhed, dvs. om det drejer sig om en kommunikationssituation med høj eller lav social værdi. Sådanne værdier kan deles af hele kulturen eller være begrænset til subkulturer eller til enkeltpersoner, således også til de enkelte deltagere i

kommunikationen. Denne komponent omfatter også deltagernes¹¹¹ evaluering af meddelelsens specifikke indhold. Ved underkomponenten deltagernes holdning til / evaluering af indholdet drejer det sig om såvel følelser og bedømmelser af indholdet som tone i teksten og forpligtelse over for indholdet, altså fx om deltagernes tone er seriøs eller sarkastisk, og i hvilket omfang deltagerne er sikre på meddelelsens sandfærdighed (Biber 1991:32).

5.3.5 Deltagernes relationer til teksten

Den syvende komponent 'Deltagernes relationer til teksten' refererer til deltagernes mulighed for at interagere med teksten. Biber henviser til Chafe (1982), som fremhæver interaktionsmulighed som en af de væsentlige forskelle mellem talt og skrevet sprog. Ved en kommunikationssituation, hvor meddelelsen formuleres og forstås skriftligt, kan den skrivende stort set anvende så lang tid som ønsket på at perfektionere teksten, fx med hensyn til præcist ordvalg og optimale konstruktioner, og den læsende kan stort set anvende så lang tid som ønsket på forståelse af teksten, fx ved at slå op i ordbøger og konsultere andre kilder. Situationen er derimod anderledes i forbindelse med udformning og forståelse af en mundtlig tekst, hvor deltagerne skal agere "online" i betydningen "i nuet", hvorved de får ringe mulighed for interaktion med teksten (Biber 1991:33). Situationerne er ganske rigtigt forskellige ved mundtlig og skriftlig kommunikation på dette punkt. Til gengæld overser man i denne forbindelse deltagernes mulighed for interaktion med hinanden i den mundtlige kommunikationssituation, idet den talende i en mundtlig kommunikationssituation i mange tilfælde har mulighed for at gentage eller omformulere udtryk, som han ikke finder optimale, og den hørende ligeledes i mange tilfælde har mulighed for at spørge tilbage eller bede om yderligere oplysninger, hvis han ikke forstår meddelelsen til fulde. Disse muligheder findes ikke i samme grad i alle skriftlige kommunikationssituationer, hvorfor der netop må stilles helt andre krav til den skrivendes interaktion med teksten i forbindelse med tekstens formulering og den læsendes interaktion med teksten i forbindelse med hans tilegnelse af teksten.¹¹²

¹¹¹ Biber er ikke helt konsekvent i sit ordvalg på dette punkt, idet der i oversigten (1991:31) står "den talende holdning", mens han i den tilhørende forklarende tekst veksler mellem "den talendes" og "deltagernes" (1991:32). Jeg har valgt udvidelsen til "deltagernes holdning", idet man derved tillige får oplysninger om meddelelsens modtagers evaluering af meddelelsens indhold, hvilket kan være nyttigt i kommunikationssituationer, hvor deltagerne ikke bedømmer meddelelsens indhold ens, eller hvor analysen af relationerne mellem deltagerne har vist, at der eksisterer et ulige forhold mellem deltagerne, hvad angår kulturel eller subkulturel viden, relativ social magt mv.

¹¹² Bibers model tager af naturlige årsager (på grund af tidspunktet for dens konception) ikke højde for de nye kombinationsmuligheder i forbindelse med interaktion med internettets, chattens og sms'ernes opståen, men dette er ikke

5.3.6 Kanal

Den ottende komponent 'Kanal' angiver det medium, der anvendes til at formidle meddelelsen, hvilket har betydning for de underkanaler, der kan anvendes; for mundtlig kommunikation drejer det sig eksempelvis om leksikalske og syntaktiske midler, såvel som prosodiske og ofte paralingvistiske midler, fx gestus (Biber 1991:33). I forbindelse med skriftlig kommunikation hævder Biber, at man typisk er begrænset til at anvende midler fra den leksikalsk/syntaktiske underkanal, dette beskriver imidlertid ikke den skriftlige kommunikation udtømmende, idet der hér ofte anvendes andre underkanaler end netop den ovennævnte, blandt andet af grafisk art, som fx skrifttyper og skriftstørrelser¹¹³ samt afsnitsinddeling og -nummerering og vedlæggelse af kort og tegninger til tydeliggørelse af meddelelsens indhold.

5.3.7 Særligt interessante komponenter i situationsbeskrivelsen

Disse komponenter afspejler væsentlige forskelle mellem tekstgrupperne i korpus¹¹⁴. De tre komponenter, som er særligt interessante i sammenhæng med denne afhandling er første, anden og syvende komponent. Med hensyn til disse tre komponenter adskiller visse grupper af tekster i korpus sig fra andre grupper af tekster i korpus. Der vil kunne iagttages forskelle mellem tekstgrupperne "modelkontrakter" og "standardkontrakter", hvis man fastlægger den anden komponent 'Deltagernes indbyrdes relationer' for de enkelte grupper, ligesom der vil kunne iagttages forskelle mellem tekstgrupperne "kontrakter med fagfolk" og "kontrakter med lægfolk", når man undersøger den første komponent 'Deltagerroller og -karakteristika', den anden komponent 'Deltagernes indbyrdes relationer' og den syvende komponent 'Deltagernes relationer til teksten'.

relevant i forbindelse med min afhandling, så jeg vil ikke uddybe det yderligere hér; men interaktionsmulighederne kunne have betydning i andre undersøgelser.

¹¹³ Crystal & Davy (1969) kalder disse grafetik og grafologi/grafemik (1969:16ff). Grafetik er fx skrifttyper, typestørrelse og farve. Grafologi beskæftiger sig med typografi, fx tegnsætning og anvendelse af versaler.

¹¹⁴ Som det vil fremgå, relaterer min situationsbeskrivelse sig til de tekster, som indgår i denne afhandlings korpus, ikke primært til "alle kontrakter". Jeg vil dog i et vist omfang også beskrive kontrakter generelt, for derefter at uddybe med en nærmere behandling af mit korpus' kontrakter.

5.4 Kontrakternes situation – på basis af Bibers situationsbeskrivelse

Jeg vil i det følgende beskrive de situationer, kontrakterne forekommer i, ud fra de otte komponenter, Bibers situationsbeskrivelse består af. Jeg tager udgangspunkt i de kontrakter, som findes i afhandlingens korpus, men i et vist omfang behandles dog også kontrakter generelt. Den første komponent 'Deltagerroller og -karakteristika' er som nævnt særlig vigtig i relation til problemstillingen i denne afhandling, idet der herigennem kommer et særligt interessant træk ved kontrakterne frem, nemlig kontraktens dobbelte kommunikationssituation.

5.4.1 Deltagerroller og -karakteristika

Ved en undersøgelse af den første komponent i Bibers situationsbeskrivelse 'Deltagerroller og -karakteristika', som omfatter såvel kommunikationsdeltagernes kommunikative roller som deres personlige karakteristika og grupperelaterede karakteristika, er det vigtigt at definere, hvem de to parter eller deltagere i kommunikationssituationen er.

5.4.1.1 Kommunikationssituationens deltagere

Kommunikationssituationens to deltagere er henholdsvis afsender og modtager af meddelelsen. For kontraktens vedkommende må det imidlertid konstateres, at der eksisterer kommunikationsparter på to forskellige niveauer. På det første niveau befinder den direkte kommunikation mellem kontraktens to parter sig. Begge parter fungerer på dette niveau som afsender, og begge parter fungerer tillige som modtager¹¹⁵, idet parterne er fælles om kommunikationen i den skrevne kontrakt, dvs. begge parter indtager begge roller¹¹⁶. Ved selve udformningen af en kontrakt forekommer der som regel yderligere en person, idet det udelukkende eller fortrinsvis er en udefra kommende producent, en juridisk ekspert, som ikke er part i kontrakten (dvs. ikke er afsender / modtager), der udformer

¹¹⁵ Dette stemmer overens med det, som Werther & Helmersen (1989b:11) kommer frem til.

¹¹⁶ Der er tale om en helt anden kommunikationssituation og en helt anden fordeling af afsender og modtager, hvis man undersøger en eventuel forudgående ofte mundtlig kontraktforhandling, men dette ligger uden for rammerne af denne afhandling.

kontraktteksten. Denne producents faglige og sproglige kompetence anvendes ved udformningen af kontraktteksten.¹¹⁷

Klinge (1996) beskriver, hvordan kontraktens parter bliver semantisk beriget, således at de ikke længere blot er individer, men individer som rolleindehavere i et system af aktiverede antagelser¹¹⁸ om en aftalesituation; dette sker ikke mindst gennem indførelsen af parternes rollebetegnelser (1996:14f), fx lejer (på tysk "Mieter") og udlejer (på tysk "Vermieter"). Dvs. at parterne ved at få rollebetegnelserne tilskrevet, ligeledes får tilskrevet en lang række rettigheder og pligter, fx at lejer skal betale et lejebeløb og at udlejer skal stille et nærmere bestemt lejeobjekt til rådighed (§ 535 BGB).

Von Hahn (1983) fremhæver i forbindelse med fagsprogenes pragmatiske forudsætninger, at rollebundetheden i fagsproglig kommunikation er stor (1983:126). Kommunikationens parter, såvel afsender som modtager, indtager bestemte roller i kommunikationen, og i princippet kunne de enkelte parter udskiftes med andre personer, uden at dette får betydning for selve kommunikationsforløbet; dette er begrundet i, at det drejer sig om institutionelt funderede og intenderede handlingsforløb¹¹⁹. Det er den videnskabelige kommunikation, von Hahn refererer til i sin behandling af emnet, men den stærke institutionelle binding af handlingsforløbet spiller også en rolle for kontraktgenren, selv om der dog også er en vis grad af individuel frihed i forhold til handlingsforløbet især i forbindelse med de konkrete kontrakter (Klunzinger 1987:74f)¹²⁰. Rollerne i kontraktforholdet er meget fast definerede, ved hjælp af blandt andet lovgivning og domspraksis (Busse 1992), og handlingsforløbet udspiller sig inden for en institutionel ramme¹²¹.

Ved hjælp af kontrakten indgår disse to parter ved kontraktens undertegnelse en aftale med et givet indhold, de er enedes om. Derved opnår parterne gennem kontraktens indgåelse hver især nogle rettigheder og påtager sig hver især nogle pligter; i visse sjældnere tilfælde medfører kontrakten

¹¹⁷ Jf. Engbergs skelnen mellem "Textautor" og "Textsender" (1997:29f), hvor der blandt andet henvises til Kurzon (1986). Hoffmann (1998b) skelner derimod ikke mellem disse to og angiver, at juristen som producent af teksten er afsender og at kontraktparterne er recipienter af kontraktteksten (1998b:535).

¹¹⁸ Hos Ditlevsen et al. (2003/2007) kaldes disse "præsuppositioner" (2007:59).

¹¹⁹ Von Hahn henviser til undersøgelser af Panther (1981) og Sager (1981).

¹²⁰ Vertragsfreiheit, især Inhaltsfreiheit (1987:74f). Klunzinger (1987) påpeger dog, at når det drejer sig om især boligleje er der en række præceptive, dvs. ufravigelige, bestemmelser (1987:317).

¹²¹ Kontrakterne kan derfor på sin vis opfattes som en genre inden for området institutionssprog (Hoffmann 1998b:533).

udelukkende en rettighed for den ene part og udelukkende en forpligtelse for den anden part¹²². Ved hjælp af kontrakten skabes der således et retsforhold mellem parterne, dvs. idet de indgår kontrakten, opnår de rettigheder og påtager sig pligter; og man kan dermed sige, at kontrakten er kontekst-etablerende, såfremt parterne har været enige om kontraktens indhold, om underskrivelse af den samt om dens gyldighed¹²³.

Parterne tilskriver således kontrakten en autoritet, som er neutral i forhold til dem selv. Denne autoritet udmøntes i formuleringen af rettigheder og pligter, som påhviler rolleindehaverne i kontraktuniverset; og da parterne selv har indsat sig som rolleindehavere, er det dem, der bliver forpligtet og berettiget i verden (Klinge 1996:16).

Men den ene part får ikke kun en pligt i forhold til den anden part. Kontrakten får altså ved sin undertegnelse retlig virkning og bliver retligt bindende, dvs. at den ene part kan gøre sin ret gældende over for den anden part og få disse krav gennemført med bistand fra retssystemet (Faber et al. 1997:46). Denne retsvirkning medfører, at der også kan tales om et andet niveau i kommunikationen eller en indirekte kommunikationssituation. Kontrakten fungerer indirekte som en meddelelse mellem jurister, eller med andre ord mellem den eller de jurist(er), der har været med ved udformningen af kontrakten, som afsender på den ene side, og en retslig myndighed, fx domstolen eller voldgiftsretten, der skal dømme ved eventuelle stridigheder, som modtager på den anden side. Udformningen af kontrakten er altså sådan, at den retslige myndighed med den som grundlag kan afgøre eventuelle stridigheder i forbindelse med rettigheder og pligter (Faber et al. 1997:46)¹²⁴.

Werther & Helmersen (1989b:11) taler i den forbindelse om, at kontraktparterne i langt de fleste tilfælde er de eneste modtagere, men at enhver kontrakt har ”een yderligere potentiell modtager”¹²⁵, nemlig den myndighed/instans, som kan komme til at afgøre stridigheder om kontrakten, og at

¹²² Dette er fx tilfældet med en Schenkungsvertrag (§§ 516ff BGB), hvor den ene af parterne får ret til at modtage en gave fra den anden part, som får pligt til at erlægge gaven, mens den første part altså ikke tillige får pligt til at modtage gaven eller til at erlægge en form for modydelse.

¹²³ Disse forbehold er nødvendige, idet der i sjældne tilfælde kan forekomme kontrakter, hvor disse punkter ikke er overholdt, fx ved Scheingeschäft (§ 117 BGB) og Scherzgeschäft (§ 118 BGB), og hvor kontrakten derfor ikke er gyldig, på trods af at den er underskrevet.

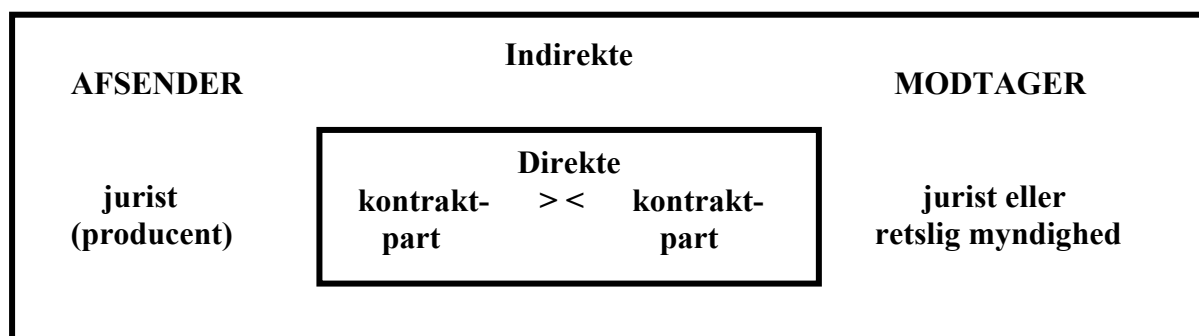
¹²⁴ Jf. dog Musielak (1994:42) og Busse (1992), som angiver, at en lovtekst ikke skal fastlægge en entydig tydning, men derimod give ”semantisk interpretationsspillerum” inden for bestemte grænser, som søges udfyldt af en institutionelt bundet udlægnings- og anvendelsespraksis for lovformuleringer og -begreber (Busse 2004:11).

¹²⁵ Werther & Helmersen (1989b:11) fremhæver ordet ”potentiell” på denne måde.

parterne meddeler sig til denne upersonlige, abstrakte og institutionelle modtager, som ikke nødvendigvis kommer til at modtage budskabet. Denne holdning kan sammenlignes med Gläser (1990) og især Gläser (1993), hvoraf sidstnævnte giver udtryk for, at kontrakter først og fremmest er fagekstern kommunikation. Stengel-Hauptvogel (1997:33 og 1997:99) er ligeledes inde på en opsplitning af kommunikationssituationen og nævner, at modtagerkredsen i forbindelse med kontrakttekster kun tilsyneladende primært består af kontraktparterne, men at kontrakten i virkeligheden først og fremmest formuleres for jurister (notar, advokat eller dommer) (1997:99), dvs. at ejendomssalgskontrakter faktisk er fagintern kommunikation (1997:30)¹²⁶. Det forekommer efter min mening forsimplet at hævde, at kontraktparterne ikke spiller nogen rolle som modtagere, ikke mindst fordi langt de fleste kontrakter ikke ender for domstolene¹²⁷.

Kontrakten er altså udformet således, at den kan fungere på begge kommunikationssituationens niveauer, og man kan dermed tale om, at der foreligger adressatpluralitet¹²⁸. Man kan tydeliggøre de to beskrevne niveauer visuelt ved hjælp af nedenstående figur. Den direkte kommunikationssituation er afbilledet som den inderste ramme i figuren, mens den indirekte udgør den yderste ramme i figuren.¹²⁹

Figur 5.2: Kontrakternes kommunikationssituation

¹²⁶ . Flere af artiklerne i Lerch (2004), fx Fish (2004:85ff) og Busse (2004:11), er enige med Stengel-Hauptvogel i, at juristerne er den primære eller eneste modtagergruppe for juridiske tekster.

¹²⁷ Jf. Werther & Helmersen (1989b).

¹²⁸ Sandrini (1999) angiver dog nogle andre grupper i forbindelse med adressatpluralitet, end jeg gør. Han taler om "Ambivalenz des Rechts", idet teksten henvender sig til alle medlemmer af samfundet, mens de til dels kun er forståelige for "entsprechend vorgebildete Fachexperten", dvs. juridisk uddannede fageksperter (1999:14). Sandrini's adressatpluralitet (alle medlemmer af samfundet som den første adressatgruppe og juridisk uddannede fageksperter som den anden gruppe) gælder fx ved lovtekster, mens kontrakternes første adressatgruppe jo ikke er alle medlemmer af samfundet, men derimod kontraktens parter. Jf. ligeledes Busse (2004), som angiver "juridiske lægfolk" som "sekundære adressater" for lovtekster (2004:11).

¹²⁹ Jeg tager ved denne model udgangspunkt i Faber et al. (1997:46), men har ændret modellen for tydelighedens skyld.

I den følgende situationsbeskrivelse beskæftiger jeg mig fortrinsvis med den primære kommunikationssituation, fordi det er hér kontrakttyperne adskiller sig tydeligt fra hinanden.

I kontrakternes kommunikationssituationer forekommer der ikke publikum; i hvert fald forekommer der ikke et publikum, som er impliceret i den enkelte kommunikationssituation. Nogle vil muligvis hævde, at modtageren i den ovenfor skildrede indirekte kommunikationssituation, dvs. den retslige myndighed, fungerer som publikum, men dette er ikke en korrekt gengivelse af de faktiske forhold. Det er ganske vist korrekt, at modtageren, eller måske mere præcist parterne eller producentens forventning til modtageren, i den indirekte kommunikationssituation kan have indflydelse på, hvorledes aktørerne i den direkte kommunikationssituation vælger at udforme deres kommunikation. Men der er to afgørende forskelle mellem et publikum og modtageren i den indirekte kommunikationssituation. For det første er modtageren i den indirekte kommunikationssituation uden tvivl en påtænkt modtager af meddelelsen, idet han skal kunne træde til og afgøre eventuelle stridigheder mellem parterne i den direkte kommunikationssituation, blandt andet på basis af den viden, han har erhvervet gennem modtagelse af meddelelsen, hvorimod publikum ifølge Biber (1991:29) ikke er påtænkt som modtagere. For det andet spiller modtageren i den indirekte kommunikationssituation en aktiv rolle, som angivet i forbindelse med afgørelse af stridigheder; han er altså ikke passiv, som publikum forventes at være.¹³⁰ Af disse grunde kan modtageren i den indirekte kommunikationssituation ikke tildeles rollen som publikum.

5.4.1.2 Deltagernes personlige og gruppebetingede karakteristika

Deltagernes personlige karakteristika kan influere på deres sprogbrug; men det er yderst vanskeligt at fastslå disse personlige karakteristika ikke mindst i forbindelse med kontrakter på grund af den komplicerede kommunikationssituation, og det er om muligt endnu mere vanskeligt at fastslå, på hvilken måde de personlige karakteristika har påvirket den enkelte deltagers sprogbrug. I og med at det er så vanskeligt at undersøge dette punkt til bunds og få fyldestgørende og troværdige resultater ud af en sådan undersøgelse, er den indflydelse, de personlige karakteristika hos de enkelte deltage-

¹³⁰ Man kunne dog forestille sig situationer, hvor publikum har indflydelse på kommunikationssituationen, fx talkshows på tv, hvor kommunikationen har en given form netop på grund af publikums tilstedeværelse.

re kan få, minimeret ved i videst muligt omfang i forbindelse med udvælgelsen af korpus at vælge tekster med forskellige fysiske personer som deltagere i kommunikationssituationen.

Deltagernes gruppetilhørsforhold spiller til gengæld en yderst vigtig rolle, når det drejer sig om et korpus som det, der er valgt til denne afhandling. Ikke mindst deltagernes tilhørsforhold til et bestemt erhverv og eventuelt til en bestemt uddannelse er af største vigtighed, såvel som deres tilhørsforhold til social gruppe, mens tilhørsforhold til etnisk gruppe, ligesom deltagernes køn og alder synes at spille en langt mindre rolle.

Kommunikationssituationerne i korpus kan adskilles i to forskellige typer, hvor der i den ene udelukkende forekommer fagfolk, dvs. der er tale om en kommunikation mellem to fagfolk, og hvor der i den anden forekommer såvel en fagmand som en lægmand. Det er vigtigt for forståelsen af præmisserne for min afhandling at fremhæve, hvad jeg forstår ved begreberne fagmand og lægmand i forbindelse med kontraktparterne.

Fagfolk skal i denne forbindelse ikke forstås som juridiske fagfolk, som fx advokater eller andre juridisk uddannede sagsbehandlere; men derimod som fagfolk inden for det område, som den aktuelle kontrakt beskæftiger sig med, dvs. udlejere af ejendomme og lejere af erhvervsejendomme. Disse formodes at have en stor viden om og indsigt i det aktuelle emne, ligesom de forventes at have en vis indsigt i det juridiske aspekt af emnet, således at de kender reglerne, såvel de i lovgivningen og andetsteds nedskrevne som eventuelle uskrevne regler på området, fx kutyme (jf. fx Musielak (1994:42)). Det er naturligvis et spørgsmål, om disse mennesker kan kaldes fagfolk eller eksperter i gængs forstand. Nogle vil nok hævde, at der snarere er tale om en slags ”semi-eksperter”, som blot er vant til at læse kontrakter. Men faktum er, at der skelnes mellem dem og lægfolk i lovgivningen, og at de forudsættes at have en vis viden og en række karakteristika, baseret på denne viden, fx at de ikke har behov for beskyttelse. En sådan skelnen mellem fagfolk og lægfolk foretages fx i den tyske lovgivning omhandlende ”Allgemeine Geschäftsbedingungen”, dvs. almindelige forretningsbetingelser, som også omfatter formularlejekontrakter (Klunzinger 1987:317). I loven er det udtrykkeligt angivet, at visse af bestemmelserne i loven ikke gælder for handler, hvor begge parter er ”Kaufmann” ifølge § 24 i den gamle AGBG (1994)¹³¹, idet lovens formål er at beskytte

¹³¹ Og ligeledes i den nye obligationsret, hvor der i afsnittet om almindelige forretningsbetingelser står ”Unternehmer” i § 310 BGB (2003).

forbrugeren, der som oftest er lægmand, mod uforholdsmæssig ulempe¹³². Klunzinger skriver, at handelsretten henvender sig principielt til ”den erfahrenen und damit weniger schutzwürdigen Kaufmann” (Klunzinger 1994:28), dvs. at den erhvervsdrivende forudsættes at være erfaren og dermed mindre beskyttelsesværdig (i modsætning til forbrugeren / lægmanden). Desuden skriver Klunzinger (1987), at kontraktret hører til de grundlæggende ting, som også skal kræves af en studerende inden for ”Wirtschaftswissenschaft” (1987:73), dvs. at hvis man studerer fx erhvervsøkonomi er man nødt til at kende til kontraktret.

Lægfolk skal i denne forbindelse forstås som lægfolk inden for det område, som den aktuelle kontrakt beskæftiger sig med, dvs. lejere af boliger. Disse mennesker formodes hverken at have stor viden om kontraktens emne eller om genren som sådan eller forståelse og udlægning af den, dvs. fx om termers og frasers juridiske implikationer, tekstkonventioner, uskrevne regler, og som man derfor ikke kan forvente den samme opmærksomhed, indsigt og påpasselighed af, som man kan af fagfolk i en tilsvarende situation.

Erhverv spiller således en stor rolle for den enkelte kontraktdelegaters viden om og indsigt i kontraktens emne, hvilket vi også vil se have betydning under den anden komponent ’Deltagernes indbyrdes relationer’. Tilhørsforhold til social gruppe kan siges at have betydning på den måde, at deltagere, der tilhører gruppen af fagfolk inden for det givne område, som ovenfor anført kan formodes at have stor viden om området, mens deltagere, der tilhører gruppen af ikke-fagfolk, altså lægfolk, ikke kan formodes at have samme viden om området.

En nærmere inddeling af deltagerne efter etnisk gruppe samt køn og alder vil være umulig at gennemføre ud fra det valgte korpus, idet kontrakterne er udvalgt med en så stor spredning som mulig med hensyn til disse aspekter. I det omfang, det har været muligt at fastslå kontraktparternes

¹³² Jf. Klunzinger (1987:83ff) og indledningen til Bürgerliches Gesetzbuch (BGB 2003:XXVIII). I almindelige forretningsbetingelser og formularlejekontrakter ændres lovens deklaratoriske, dvs. fravigelige, bestemmelser ikke sjældent til skade for lejeren (Klunzinger 1987:317)

personlige data¹³³, kan det konstateres, at deltagere spreder sig nogenlunde ligeligt mellem kvinder og mænd, mellem ældre og yngre mennesker¹³⁴.

5.4.2 Deltagernes indbyrdes relationer

Denne anden komponent hos Biber indeholder en beskrivelse af deltagernes relationer til hinanden, dvs. deres sociale rolle-forhold, fx deres indbyrdes sociale magtforhold og status i forhold til hinanden, ligesom deres personlige relationer, deres fælles viden om hinanden og deres fælles kulturelle baggrundsviden samt eventuel pluralitet i afsender- og modtagerfunktionen, altså antallet af deltagere i de to funktioner, beskrives her. Denne komponent er ligesom den foregående meget vigtig for mit analyseobjekt.

5.4.2.1 Deltagernes sociale rolle-forhold

Deltagernes indbyrdes sociale magtforhold og status i forhold til hinanden hænger ligesom deres fælles baggrundsviden meget tæt sammen med det ovenfor beskrevne om tilhørsforhold til en bestemt gruppe inden for erhverv og eventuelt uddannelse. Det juridiske univers har i sig selv en meget høj status i samfundet (Fibæk Laursen et al. 2005:11). Den, der uden problemer kan begå sig på det juridiske område, betragtes med stor respekt af medborgere, som er lægfolk. En person, der kender de juridiske spidsfindigheder i forbindelse med kontrakter og som er i stand til at forstå selve kontraktteksten til fulde, vil således også automatisk have en høj social status, set i forhold til en almindelig lægmand, der ikke selv behersker kontraktsproget og ikke altid forstår alt, hvad der står i kontrakter. Som White skriver, føler den frustrerede borger ofte, at hans liv regeres af sprog, som han ikke forstår, fx i love og modelkontrakter:

“The frustrated citizen is likely to feel that his life is governed by language - in a lease, in a form contract, or in a federal or state regulation - that he cannot understand.” (White 1982:422)

¹³³ Det har naturligvis ikke i alle tilfælde været muligt, først og fremmest ikke, når det drejer sig om modelkontrakter, som er beregnet til at blive anvendt af alle, som måtte ønske det uden hensyntagen til alder, køn og geografisk placering i Tyskland.

¹³⁴ Det kunne dog være interessant at undersøge nærmere, om der kan fastslås forskelle mellem kontrakter, hvor deltagerne i højere grad tilhører forskelligt køn, alder og nationalitet; men det vil ligge uden for de tidsmæssige rammer for denne afhandling også at undersøge disse punkter til bunds.

Ganske vist betragtes den, der uden problemer kan begå sig på det juridiske område, med respekt af sine medborgere, men samtidig er der ofte en vis utryghed forbundet med samarbejde med sådanne personer. En person, der kender til alle juridiske detaljer i forbindelse med kontrakter og som er i stand til at forstå kontraktteksten til bunds, vil lettere kunne udnytte situationen til sin egen fordel (Iversen et al. 1992:112) gennem spidsfindige formuleringer og undladelser i forhold til en almindelig lægmand, der ikke selv behersker kontraktsproget og ikke forstår alt, hvad der står i kontrakten. Dette er lægmanden ofte klar over, men ude af stand til at gøre noget ved, hvorfor han betragter fagmanden og kontraktteksten med en vis mistro¹³⁵. Hvis teksten er udformet som en modelkontrakt af en udefra kommende producent, som formodes at være uvildig, vil lægmanden formodentlig betragte denne kontrakt med mindre mistro, men denne tekstproducent vil også kunne have en partsinteresse (Iversen et al. 1992:112), fx hvis teksten er udformet af en tekstproducent, som er ansat i en interesseorganisation, fx en lejerorganisation eller en udlejerorganisation.

Er der tale om en kontrakt mellem en fagmand og en lægmand, vil fagmanden i kraft af, at han er i besiddelse af stor viden om det emne, kontrakten beskæftiger sig med, at han kender reglerne og ved, hvad der er skik og brug i branchen, og ligeledes er i besiddelse af stor viden om kontraktgenren og de sproglige formuleringers juridiske implikationer, befinde sig i en stærkere position end lægmanden, han indgår kontrakt med.¹³⁶ Fagmandens status vil således ofte være højere end lægmandens, hvilket bl.a. får betydning for deres indbyrdes personlige relationer med hensyn til fornøden tillid mv. Lægmandens status i forhold til fagmanden vil i et sådant tilfælde ligeledes afspejle deres styrkeforhold, idet lægmanden her har en lavere status end fagmanden i forhold til den aktuelle opgave¹³⁷.

¹³⁵ Bhatia (1993) er inde på dette problem i sin definition af tekstgenre, hvor han påpeger, at ekspertmedlemmer af diskursfællesskabet vil udnytte deres viden om tekstgenren til at forfølge private mål (1993:13). Jeg mener dog, man kun har mulighed for at undersøge, om dette rent faktisk er tilfældet, hvis man gennemfører interviews, men man kan konstatere, at utrygheden findes og at ekspertmedlemmerne har muligheden for at gøre det i kraft af deres større viden. Askehave & Swales (2001) skriver ligeledes om "underlying strategies", dvs. underliggende strategier, som ikke indrømmes officielt fra den kommunikerendes side (2001:199).

¹³⁶ Man kan naturligvis ikke med sikkerhed sige, at alle fagfolk selv er i besiddelse af denne viden, men de har formentlig større mulighed for juridisk assistance i form af advokatbistand. Desuden er det vigtigt, at man i den tyske lovgivning ligeledes, som allerede nævnt, skelner mellem fagfolk/erhvervsdrivende og lægfolk, og forudsætter, at fagmanden udviser større agtpågivenhed og forsigtighed, jf. § 310 BGB og indledningen i BGB (2003:XXVIII), som blandt andet også taler om, at den ene part i et aftaleforhold kan være "wirtschaftlich oder intellektuell überlegen", dvs. økonomisk eller intellektuelt overlegen.

Drejer det sig om en kontrakt mellem to fagfolk, vil deres indbyrdes styrkeforhold formodentlig være anderledes end ved en kontrakt mellem en fagmand og en lægmand, idet man kan forvente¹³⁸, at de begge råder over et erfarings- og vidensniveau, som er højere end det, man kan forvente af en lægmand. De er i princippet i besiddelse af en større mængde viden om selve kontrakten som genre, kontraktens emne, reglerne på området og skik og brug i branchen såvel som kontraktens og de anvendte formuleringers juridiske implikationer. De vil således principielt befinde sig i positioner af ens styrke, ligesom deres status i forhold til hinanden vil være ligeværdige partnere¹³⁹.

5.4.2.2 Deltagernes fælles viden

Fælles viden kan betragtes ud fra forskellige aspekter, dels kan man anvende Bibers grundlæggende opdeling i personlig viden om hinanden og kulturel baggrundsviden, og dels er det her givtigt yderligere at beskæftige sig med to sider af begrebet baggrundsviden, nemlig viden om kulturen eller subkulturen og viden om konventionerne i det juridiske univers.

Hvis deltagerne i kommunikationen kommer fra forskellige grupper, således at den ene part er fagmand og den anden part er lægmand, har de som nævnt ikke i samme omfang baggrundsviden om det emne, kontrakten beskæftiger sig med. Den ene part har således ikke et omfattende kendskab til de regler, der findes på området, som enten fremgår af lovgivningen, domspraksis, juridisk litteratur mv. (Busse 1992). Den ene part kender heller ikke til de mange fraser og termer, der findes inden for det juridiske univers, samt disses udlægning, som ikke mindst er betinget af eventuelle formuleringer og regler i lovgivningen, domspraksis, juridisk litteratur osv.

¹³⁷ I andre sociale sammenhænge og i forhold til andre opgaver kan det sagtens være omvendt, eller parterne kan have et ligeværdigt statusforhold.

¹³⁸ Jf. § 310 BGB og Klunzinger 1994:28.

¹³⁹ Dette punkt er muligvis problematisk, i og med at der kan gøre sig særlige forhold gældende i praksis, fx vil styrkeforholdet mellem parterne være påvirket af, om der fx er tale om en situation, hvor der er ringe udbud i, men stor efterspørgsel efter lejemål. Werther & Helmersen (1989b) kommer ved en beskrivelse af forholdet mellem parterne som baseret på magt, at den ene af parterne i praksis ofte har mere indflydelse på det budskab, de to parter tilsammen afsender, idet denne part fremlægger et udkast til kontrakten og kun i begrænset omfang eller slet ikke vil acceptere ændringer i denne; men de konkluderer, at når kontraktudkastet underskrives, fremstår de to parter som ligeværdige afsendere (1989b:11). På den anden side konstaterer Werther & Helmersen også, at der bag de sproglige formuleringer kan skjule sig en form for magtdistance, hvor den ene af parterne gennem sit kontraktudkast kræver noget, men formulerer det som en ret for den anden part (1989b:69).

Deltagernes personlige viden om hinanden spiller normalt ikke en afgørende rolle i disse kommunikationssituationer¹⁴⁰. De skal således blot være i besiddelse af en meget grundlæggende viden om hinanden, som fx at parterne hver for sig er berettiget til og interesseret i at indgå kontrakten om det givne lejemål. Desuden er det tilstrækkeligt for indgåelse af en lejekontrakt, at parterne er enige om, hvem kontraktens parter er, hvilket lejeobjekt kontrakten drejer sig om samt hvilket lejebeløb der skal betales (Schachner et al. 1995:636). I visse tilfælde er det dog af stor værdi for deltagerne at have yderligere personlig viden om hinanden, fx hvad angår betalingsevne, men denne yderligere viden synes ikke umiddelbart at have betydning for kontraktens udformning. Den vil snarere have betydning for den forudgående udvælgelse af mulige kontraktpartnere og siden for den ofte mundtlige kontraktforhandling, men disse elementer er ikke emnet i denne afhandling. Parterne kan således have en vis personlig viden om hinanden, men behøver ikke have det.

5.4.2.3 Deltagernes personlige relationer

Deltagernes personlige relationer spiller ligesom deres personlige viden om hinanden ikke den store rolle i denne form for kommunikation, hvor det dog skal fremhæves, at de personlige relationer mellem deltagerne principielt finder sted med udgangspunkt i ”Abschlussfreiheit”, dvs. at parterne selv beslutter, om og med hvem de vil indgå en kontrakt (Klunzinger 1987:74). Dette burde i princippet betyde, at parternes personlige relationer grundlæggende må være præget af gensidig tillid og respekt. Hvis de ikke havde tillid til hinanden og hinandens seriøse intentioner om at opfylde og overholde kontraktens bestemmelser, ville de formodentlig ikke indgå kontrakten med hinanden. Men deltagerne agerer udelukkende i en form for saglig situation, hvor de ikke behøver at kunne lide hinanden personligt for at kunne lave forretninger med hinanden. Man kunne dog forestille sig andre kontraktsituationer, hvor deltagerne ikke kunne lide hinanden, men var nødt til at indgå en kontrakt med hinanden, alene fordi der ikke var andre mulige parter inden for et bestemt område, fx i en situation, hvor den ene af parterne er i besiddelse af et monopol (Klunzinger 1987:74), eller i en situation, hvor den ene af parterne i forvejen befandt sig i et afhængighedsforhold til den anden. I forbindelse med de personlige relationer udgør kontrakter mellem lægfolk og fagfolk måske også en særlig gruppe, hvor man kan formode, at lægmanden i kraft af sin ringere viden om kontraktens emne og de juridiske konventioner må stole mere på fagmanden, end det er tilfældet ved kontrakter mellem to fagfolk.

¹⁴⁰ Ved lejekontrakter er parterne ofte hinanden ubekendt inden udarbejdelse og underskrivning af kontrakten.

5.4.2.4 Pluralitet i afsender- og modtagerfunktionen

Antallet af personer i afsender- og modtagerfunktionen spiller en rolle i forbindelse med den måde teksten formuleres på. Som det allerede er beskrevet ovenfor under den første komponent ‘Deltagerroller og -karakteristika’ gælder der det særlige for kontrakter, at såvel afsender- som modtagerfunktionen i den direkte kommunikationssituation består af begge kontraktens parter. Desforuden eksisterer den indirekte kommunikationssituation, i hvilken der yderligere forekommer to parter, der er juridiske eksperter. Dette medfører, at der er en form for dobbelt sigte med kontrakten, hvilket muligvis bliver afspejlet i kontraktindholdets sproglige realisering.

Betrakter man den enkelte kontrakt, vil man for de fleste kontrakters vedkommende se, at der kun findes ganske få personer i henholdsvis afsender- og modtagerfunktionen. Kontrakten indgås typisk af kun to parter, hvor den ene part i visse tilfælde godt kan bestå af en mindre gruppe personer (Schachner et al. 1995:637), som i fællesskab indgår kontrakten med den anden part, som ligeledes kan bestå af en eller flere personer¹⁴¹. I mit arbejde indgår der som nævnt to typer kontrakter, nemlig model- og standardkontrakter¹⁴². Forskellene i fordelingen af personer mellem de to typer af kontrakter er illustreret i nedenstående figur:

Figur 5.3: Personfordeling i lejekontrakterne

Kontraktgruppe	1. part	2. part
Modelkontrakt		
Standardkontrakt		

¹⁴¹ Dette skal i givet fald fremgå af kontraktens præambel og underskrifter.

¹⁴² En mulig tredje gruppe, som man kunne have inddraget i arbejdet, var individuelle kontrakter, som udformes individuelt af de to kontraktparter til netop deres kontraktforhold (Schachner et al. 1995:639). Denne gruppe har jeg udeladt, dels fordi det har været praktisk umuligt at få adgang til individuelle kontrakter inden for lejeområdet, dels fordi det er problematisk at fastslå graden af individualitet i individuelle kontrakter. Se også beskrivelsen af korpus i kapitel 2.

Ved standardkontrakter ser man en situation, hvor den ene part i hver enkelt kontrakt består af én eller flere personer, og den anden part består ligeledes af en eller en mindre gruppe af personer. Men det særlige ved standardkontrakter er, at den ene part i en lang række næsten enslydende kontrakter om samme emne er den samme, mens den anden part består af en lang række personer eller mindre grupper, som hver for sig indgår en kontrakt med den førstnævnte part. I hver enkelt kontrakt er der således kun to parter, men den ene part er i mange tilfælde den samme, mens den anden part hele tiden er forskellig. Den første part, som forekommer i alle kontrakterne, har udarbejdet størstedelen af kontrakten på forhånd (i praksis med assistance fra juridiske rådgivere), mens kun en mindre, men ofte væsentlig del af kontraktens indhold tilføjes af de to parter i fællesskab, fx lejeobjekt, lejebeløb og lejetidsrum.

Modelkontrakterne har et særligt karakteristikum, som adskiller dem herfra. Ved denne type kontrakter forekommer der som ved de øvrige kontrakter kun to parter i den enkelte kontrakt, men disse to parter er dybest set ukendte. Kontrakten er formuleret af en udefra kommende tekstproducent, således at den kan gælde for alle situationer af en bestemt slags, hvor der blot skal udfyldes visse konkrete tilføjelser af de to parter i fællesskab, når den skal tages i brug, fx lejeobjekt, lejebeløb og lejetidsrum. Dvs. at der findes et uendeligt antal mulige parter, som blot skal enes om at anvende netop denne modelkontrakt ved deres samarbejde. Den eksterne producent vil typisk være en jurist, som fx er forfatter til en modelkontrakt-håndbog, jurist i en interesseorganisation, som stiller modelkontrakter til rådighed, el.lign.

5.4.3 Scene

Tredje og fjerde komponent, som Biber benævner 'Ramme' og 'Emne', er meget tæt knyttet til hinanden og udgør tilsammen 'Scene' i denne beskrivelse. Bibers femte komponent 'Formål' inddrages som ovenfor nævnt ikke i denne situationsbeskrivelse, men behandles separat i næste kapitel. Komponenterne 'Ramme' og 'Emne' er forskellige for stort set samtlige kontrakter, der er udvalgt til denne afhandling, men der kan dog gives generelle oplysninger, som er fælles for forskellige grupper af kontrakter; dette vil blive beskrevet i det følgende. De enkelte kontraktens 'scene' vil således ikke blive behandlet særskilt.

5.4.4 Ramme

Bibers tredje komponent 'Ramme' beskæftiger sig med den fysiske og temporale kontekst, i hvilken teksten forekommer, samt den overordnede aktivitet, teksten udgør en del af.

5.4.4.1 Temporal og fysisk kontekst

Overordnet set drejer det sig i mit korpus om tekster, som er underlagt den tyske retsorden, dvs. for hvem tysk ret er gældende. Kontrakterne er således udarbejdet med udgangspunkt i tysk ret. Værneting er forskellige lokale tyske domstole eller voldgiftsretter, dvs. at eventuelle stridigheder vedrørende kontrakten skal behandles af disse retsinstanser¹⁴³. Kontrakterne indgås i Tyskland, og det er et grundlæggende princip, at en persons bopæl er værneting (§ 13 ZPO). En "Kaufmann" kan dog fastsætte et andet værneting, hvis han vil (§ 38 ZPO).

Kontrakterne er udarbejdet i perioden ca. 1985-1998, og de er underlagt den lovgivning, der er gældende på det tidspunkt, hvor de underskrives¹⁴⁴.

Nogle kontrakter forhandles udelukkende mundtligt over en ganske kort periode, fx en halv time, på basis af et allerede udfærdiget skriftligt udkast eller skriftligt helt uden forhandling ved tilsendelse af en lejekontrakt, som blot skal underskrives af den anden part; det er ofte tilfældet ved model- og især standardkontrakter, hvor der for den ene parts vedkommende er tale om rutineopgaver. Selve lejeperioden eller gyldighedsperioden for kontrakterne er yderst forskellig, for nogle kontrakters vedkommende er gyldighedsperioden under et halvt år, for andre kontrakters vedkommende er der ingen gyldighedsperiode fastsat, således at kontrakten gælder for fremtiden uden tidsbegrænsning, hvor den kan opsiges på bestemte betingelser og med bestemte varsler.¹⁴⁵

¹⁴³ I den tyske civilproceslov hedder det: "Das Gericht, bei dem eine Person ihren allgemeinen Gerichtsstand hat, ist für alle gegen sie zu erhebenden Klagen zuständig..." (§ 12 ZPO).

¹⁴⁴ Se nærmere under komponenten 'Emne' nedenfor.

¹⁴⁵ Nogle kontrakter udarbejdes over en længere periode, hvor kontraktens parter fremlægger udkast til kontrakten, diskuterer disse udkast mundtligt ved et eller flere møder, telefonisk eller skriftligt pr. korrespondance, hvorunder de forhandler sig frem til en fælles kontraktformulering. Denne formulering underskrives derefter, enten af parterne hver for sig eller af parterne i fællesskab ved et møde. Dette er ofte tilfældet ved individuelle kontrakter ved større samarbejder eller projekter, men ikke typisk ved lejekontrakter.

Kontraktens fysiske kontekst kan ligesom den temporale kontekst være meget forskellig fra kontrakt til kontrakt. Parterne kan mødes hos hinanden eller på et tredje sted, hvis der ønskes en neutral forhandlingsplads, hvor ingen af parterne har, hvad man kunne fristes til at kalde ”hjemmebane-fordel” i forhold til den anden. Men i nogle tilfælde mødes parterne, som det fremgår af ovenstående afsnit, ikke, hvorfor de udfører deres del af kontraktforarbejdet og i visse tilfælde også underskrivelsen af kontrakten hver for sig i deres respektive hjem eller på deres respektive kontorer.

Som det fremgår af ovenstående, deler parterne altså ikke i alle tilfælde tid og/eller sted, hverken for udarbejdelse eller underskrivelse af kontrakten. Parterne behøver i princippet end ikke at mødes for at indgå en kontrakt. Men alle kontrakterne (og parterne i dem) deler de overordnede rammer, nemlig at de er underlagt den tyske retsorden og udarbejdet i perioden ca. 1985-1998.

5.4.4.2 Overordnet aktivitetstype

Den overordnede aktivitet, af hvilken en kontrakt generelt udgør en del, kan fx være etablering af retsforhold og fastlæggelse af rettigheder og pligter parterne imellem. Der kan fx være tale om etablering af et forretningsforhold, et lejemål eller et salg, ligesom der er mange andre overordnede aktiviteter. I denne afhandling beskæftiger jeg mig med kontrakter, hvor den overordnede aktivitet er etablering af et retsforhold i form af et lejemål og fastlæggelse af rettigheder og pligter¹⁴⁶.

5.4.5 Emne

‘Emne’ refererer til kommunikationens emne, og ligesom ved den overordnede aktivitetstype kan der angives et stort antal konkrete emner, der kan således være tale om ved kontrakter generelt, fx lejemål, salg af anparter eller overdragelse af agenturer, for hvilke kontrakten bestemmer de konkrete betingelser. De emner, der behandles i kontrakterne i denne afhandlings korpus, er lejemål. Lejemålene vedrører såvel erhvervslejemål som private lejemål, dvs. såvel leje af forretninger og kontorlokaler til erhvervsrelaterede formål som leje af lejligheder til boligformål.

For kontrakter generelt, og dermed også for lejekontrakter, gælder det, at der er tale om en retshandel, hvor der skal foreligge to overensstemmende viljeserklæringer (Witt 1990:30), dvs. at

¹⁴⁶ Se nærmere under ”Funktion” i næste kapitel.

de to parter skal være enige om indholdet i deres aftale, og ved hjælp af kontrakten giver de udtryk for viljen og for enigheden om at ønske at frembringe et bestemt retligt resultat (Klunzinger 1987:73). Gensidigheden har principielt kun at gøre med kontraktens indgåelse, man kan godt have en ensidigt forpligtende kontrakt (Klunzinger 1987:74). Men for lejekontrakternes vedkommende drejer det sig om en gensidigt forpligtende kontrakt, dvs. at begge parter får pligter (og rettigheder) i forhold til hinanden. Ved hjælp af kontrakten får udlejer pligt til at stille et nærmere bestemt lejeobjekt til rådighed for lejer, og lejer får pligt til at betale et nærmere angivet lejebeløb (§ 535 BGB). Fastlæggelse af parterne, lejeobjektet og lejebeløbet er så at sige de eneste krav, der stilles til en lejekontrakt for at den anses for gyldig (Schachner et al. 1995:636). Derudover aftales der som regel en lang række andre elementer, som skal indgå i kontrakten, hvis disse elementer ikke aftales i selve kontraktdokumentet træder lovens bestemmelser om de forskellige forhold i kraft. I en række tilfælde kan lovens bestemmelser ikke fraviges, men i mange tilfælde har parterne ret til selv at fastlægge, hvad der skal gælde i netop deres retsforhold. Fx aftales det som regel mellem parterne, hvilket tidsrum kontrakten gælder for eller – ved kontrakter, som gælder på ubestemt tid – hvornår lejemålet skal træde i kraft. Desuden har parterne ret til opsigelse af aftalen under nogle i loven meget nøje angivne forhold og på nøje angivne betingelser, fx er der angivet bestemmelser om såvel almindelig opsigelse som opsigelse uden varsel (Klunzinger 1987:320ff); disse bestemmelser kan dog også til en vis grad fraviges.

Udlejer har en lang række andre pligter, ud over den grundlæggende pligt til at overlade lejer brugen af lejeobjektet, nemlig fx at han skal sørge for at opretholde lejers mulighed for at bruge lejeobjektet, fx skal han sørge for at afhjælpe forstyrrelser og undgå at udleje andre lejemål i ejendommen til konkurrerende virksomheder. Han skal desuden erstatte nødvendige udgifter, som lejer har haft, fx til afhjælpning af skader på ejendommen, og sætte lejemålet i stand. Udlejer har desuden en række rettigheder, fx har udlejer ret til at udpante lejer, hvis han ikke betaler (Klunzinger 1987:318f). Han har ret til at kræve, at lejer stiller kaution.

Lejer har ligeledes en lang række pligter, ud over den grundlæggende pligt til at betale lejebeløbet, og for boliger, som er medfinansieret af offentlig støtte, findes der særlige regler for lejebeløbets størrelse. Lejers pligter omfatter blandt andet, at han udelukkende må anvende lejeobjektet til det aftalte formål, han skal meddele udlejer mangler og skader på lejeobjektet, han skal finde sig i fx

vedligeholdelses- og istandsættelsesarbejde, og han må kun fremleje eller udlåne lejeobjektet med udlejers tilladelse (Klunzinger 1987:319f).

5.4.6 Social evaluering

Bibers sjette komponent 'Social evaluering' beskæftiger sig med deltagernes og kulturens og evt. subkulturens holdning til den kommunikative begivenhed, som finder sted i kommunikations-situationen, dvs. om kommunikationsbegivenheden har høj eller lav social værdi set i forhold til andre kommunikationsbegivenheder. Desuden refererer den sjette komponent til deltagernes holdning til meddelelsens indhold, bl.a. følelser, tone og forpligtelse over for indholdet.

5.4.6.1 Holdning til den kommunikative begivenhed

I de vestlige kulturer har skrevet sprog typisk højere værdi end mundtligt sprog¹⁴⁷, hvorfor kontrakter, der som regel forefindes skriftligt¹⁴⁸, tilhører gruppen af tekster med høj social værdi. Sproget i kontrakter er desuden så kompliceret og konventionerne så faste, at området er omgærdet med stor respekt.

Det juridiske univers har som allerede nævnt i sig selv en meget høj status i samfundet (Fibæk Laursen et al. 2005:11), og kommunikationsbegivenheder inden for dette område bliver også som følge deraf betragtet som havende høj social værd. Kontraktunderskrivelse betragtes i sagens natur med stor alvor og som noget meget betydningsfuldt, først og fremmest fordi man med sin underskrift accepterer at have indgået en aftale, som indebærer en række rettigheder og ikke mindst pligter. Disse pligter kan om nødvendigt gennemføres med retssystemets hjælp, når kontrakten er indgået. En kontrakt kan man således ikke uden videre løbe fra, hvis man først har underskrevet den, hvorfor en sådan underskrift naturligtvis ikke gives, med mindre man mener at kunne stå ved kontrakten. Parterne bekræfter med deres underskrift, at kontrakten skal gælde, dvs. de forpligter sig derigennem på kontrakten, og de bekræfter at stå inde for dens indhold, eller i hvert fald at ville lade sig forpligte af den.

¹⁴⁷ Jf. Biber (1991:32).

¹⁴⁸ Lejekontrakter vedrørende leje af fast ejendom skal foreligge skriftligt, hvis de gælder for mere end et halvt år (jf. § 566, § 580 BGB og Klunzinger 1987:316).

5.4.6.2 Deltagernes holdning til indholdet

Eftersom begge kontraktens parter fungerer som afsender, udtrykkes der ikke særlige personlige følelser fra den ene eller den anden parts side i kontraktteksten. Dette skyldes dels alvoren ved at indgå en kontrakt og dels, at begge parter skal kunne stå inde for indholdet i kontrakten.

Tonen i kontrakter er altid seriøs, og deltagerne er i fuldt omfang forpligtet over for indholdet af kontrakten. Kun ganske få kontrakter indgås på skråmt el.lign., hvor parterne i virkeligheden ikke ønsker at lade kontraktindholdet være gældende¹⁴⁹, eller hvor parterne indgår kontrakten i spøg¹⁵⁰. Sådanne kontrakter anerkendes ikke af retssystemet og dermed heller ikke af samfundet som gyldige kontrakter, idet indgåelse af en aftale, og dermed også af en kontrakt, forudsætter to overensstemmende viljeserklæringer¹⁵¹ om indgåelsen og om indholdet af aftalen¹⁵².

Hos lægfolk, der føler sig i en svagere position end deres kontraktspartner, findes der ofte en vis utryghed ved begivenheden; og de er desuden uvante med hele underskrivningssituationen. Lægfolk kan desuden ofte ikke forstå kontraktteksten til fulde (White 1982:422) og besidder ikke en omfattende subkulturel baggrundsviden om konventioner mv. inden for det juridiske område og ofte heller ikke inden for det emne, kontrakten beskæftiger sig med. Derfor er de ikke i samme omfang som fagfolk i stand til at bedømme indholdet i kontrakten kvalificeret, hvilket yderligere øger deres utryghed ved begivenheden.

5.4.7 Deltagernes relationer til teksten

Denne syvende komponent hos Biber behandler deltageres forhold til teksten, herunder deres mulighed for at interagere med teksten, og denne komponent er meget vigtig i forbindelse med denne afhandlings formål.

¹⁴⁹ Fx: to parter aftaler i kontrakten en anden pris end den, der virkelig skal betales for en vare, for at slippe for evt. afgift, skat el.lign. (Scheingeschäft - § 117 BGB).

¹⁵⁰ Fx: to venner spøger med, at den ene skal betale et større pengebeløb til den anden, og underskriver i spøg en kontrakt derom (Scherzgeschäft - § 118 BGB).

¹⁵¹ Jf. definitionen af en kontrakt i kapitel 2.

¹⁵² Foreligger der hos en eller begge parter en bevidst mangel på vilje til at indgå en aftale med et givet indhold, så gælder aftalen ikke, mens en ubevidst mangel på vilje medfører, at aftalen i de fleste tilfælde kan anfægtes, hvorved den bliver ugyldig (Witt 1990:27ff).

Som Biber fremhæver, har deltagerne ved skriftlige tekster – som kontrakterne i korpus er – stor mulighed for at interagere med teksten. Ved kontrakter gøres dette i meget udstrakt grad af producenten, idet der ofte anvendes lang tid på at udvælge så præcist et ordvalg som muligt og på at konstruere teksten optimalt på alle måder, således at den får præcis det ønskede indhold og giver de intenderede muligheder, rettigheder og pligter. Resultatet af denne konstruktionsproces er af afgørende betydning for en eventuel senere afgørelse af stridigheder, som måtte være opstået vedrørende kontraktens udlægning, idet man ved sådanne afgørelser blandt andet (men ikke kun) lægger vægt på kontraktens ordlyd (Musielak 1994:42). Man lægger naturligvis også vægt på lovgivningens bestemmelser, men i mange tilfælde er lovgivningen deklaratorisk, dvs. at den kan fraviges ved aftale, således at parternes aftale har fortrinsret, hvis de har indgået en aftale, som bestemmer noget andet end lovgivningens deklaratoriske bestemmelse. Dette gælder fx for emnet ”Schönheitsreparaturen”, dvs. skønhedsreparationer, som ifølge loven skal betales af udlejer (§ 536 BGB), men i praksis aftales det meget ofte i kontrakter, at det er lejer, der skal betale for disse reparationer (Klunzinger 1987:317)¹⁵³.

Kontrakten skal således kunne tjene som grundlag for, at en retslig myndighed, fx domstolen eller voldgiftsretten kan afgøre eventuelle stridspunkter (Faber et al. 1997:45). Men dermed menes ikke kun kontraktens ordlyd, men netop også de juridiske implikationer, som denne ordlyd medfører på baggrund af domspraksis, juridiske lærebøger og kommentarer (Busse 1992), som ofte ikke er lægmanden bekendt. Ikke mindst fordi der lægges så stor vægt på kontraktens ordlyd ved afgørelse af stridigheder, forsøger man ved udarbejdelsen af kontrakten at formulere sig så præcist som muligt, så entydigt som muligt, så klart som muligt og så alt-omfattende som muligt (Bhatia 1983:3).

Ønsket om at tage højde for alle eventualiteter og opstille løsningsmuligheder for alle problemer, der eventuelt opstår i fremtiden, er altså grunden til, at det ved første øjekast kan se ud som om, der står en mængde overflødige informationer i kontrakter.

¹⁵³ Noget tilsvarende gjaldt tidligere også for fastsættelse af tidspunktet for betaling af lejebeløbet, idet loven angav, at lejebeløbet skulle betales ved udløbet af lejeperioden eller af et tidsafsnit i lejeperioden (§ 551 BGB(1994)), fx månedsvis leje, hvorimod mange kontrakter i praksis opererede med betaling af lejebeløbet forud for lejeperioden eller forud for bestemte tidsafsnit (Klunzinger 1987:317). Denne regel er lavet om i den nye obligationsret fra 2001, således at bestemmelsen i loven nu er i overensstemmelse med den udbredte praksis (§ 556 b BGB(2003)).

Med andre ord kan man sige, at man som regel forsøger at følge det ”kooperative princip” hos Grice (1975)¹⁵⁴ og de fire kategorier, der er underordnet hans generelle princip. De benævnes kvantitet, kvalitet, relation og måde, og indholdet af de fire kategoriers hovedmaksimer kan sammenfattes på denne måde: ”Be sufficient”, ”Be true”, ”Be relevant” og ”Be perspicuous” (Grice 1975:45f). Tekstproducenten har således en viden om, hvor megen information, teksten skal indeholde, for at modtageren kan rekonstruere afsenderens intentioner med teksten, dvs. hvornår en tekst er passende i en bestemt situation, og hvornår den ikke er det (Heinemann & Viehweger 1991:107).

I modsætning til, hvad der kan forventes af fagmanden, er lægmandens mulighed for at interagere med teksten som følge af hans ufuldstændige viden om og indsigt i kontraktens emne, formuleringernes juridiske implikationer og det juridiske univers som helhed ofte yderst begrænset, primært fordi lægmanden ofte – på grund af manglende indsigt – ikke gennemskuer de eventuelle problemer, der måtte findes i teksten, og deres konsekvenser, som kan blive til ulempe for ham. Hvad Biber skriver om deltagernes muligheder i forbindelse med skriftlige tekster gælder således kun i begrænset omfang, når det drejer sig om kontrakter, der indgås mellem lægfolk og fagfolk.

5.4.8 Kanal

Den ottende komponent ‘Kanal’ beskriver den primære kanal, som anvendes til at formidle meddelelsen, og det drejer sig ved kontrakter, som allerede angivet, om den skriftlige kanal¹⁵⁵. Kontrakter foreligger som oftest i skriftlig form, hvilket dog i princippet ikke er en forudsætning for kontraktens gyldighed, bortset fra fx ved lejekontrakter med en lejeperiode på mere end et år¹⁵⁶. Det er imidlertid i praksis lettest på et senere tidspunkt at bevise, præcis hvilke betingelser der var indeholdt i kontrakten, hvis den foreligger på skrift, hvorfor parterne fortrinsvis af hensyn til ”Rechtsklarheit” (Klunzinger 1987:316) og deres egen juridiske sikkerhed ofte vælger at lade kontrakten affatte skriftligt. Med hensyn til lejekontrakter er det som nævnt et krav, at kontrakten er skriftlig, hvis lejeperioden for boligen eller erhvervslejemålet omfatter mere end et år, og årsagen til dette er

¹⁵⁴ “Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged” (Grice 1975:45), dvs. kooperationsprincippet drejer sig om, at man skal udforme sit samtalebidrag sådan, som det er krævet af det formål eller den retning, samtalen har, på det stadie, hvor bidraget forekommer.

¹⁵⁵ Her kommer jeg ikke ind på den forudgående ofte mundtlige kontraktforhandling eller på mundtligt aftalte kontrakter.

¹⁵⁶ Jf. § 580, § 566 BGB og Klunzinger 1987:316f.

netop, at man ønsker at sikre ”retsklarhed” (Klunzinger 1987:316) og dermed fx også beskytte lægmandens (som oftest er lejer) juridiske stilling.

Til brug ved kontrakter er der adskillige underkanaler til rådighed, først og fremmest kan der anvendes leksikalsk/syntaktiske midler i kommunikationen, hvilket ved stort set al skriftlig kommunikation er den primære underkanal. Dog anvendes der også andre underkanaler, fx anvendes grafetiske og grafologiske midler i høj grad, som eksempel kan nævnes fremhævelse af vigtige ord gennem anderledes skrifttyper og -størrelser, konsekvent inddeling og nummerering af afsnit, og desuden ses andre dokumenter, fx plantegninger, i visse tilfælde vedlagt kontrakten til tydeliggørelse af meddelelsens indhold.

5.5 Sammenfatning

Sammenfattende kan man sige om kommunikationssituationen, at der er tale om en meget kompleks situation, hvor deltagernes roller og karakteristika er vigtige. Der findes en direkte kommunikationssituation, hvori kontraktens to parter deltager, og hvor begge er såvel afsender som modtager af teksten, gennem denne direkte situation pålægges parterne rettigheder og pligter i forhold til hinanden og muligheder formuleres. Desuden skal kontrakten kunne indgå i en indirekte kommunikationssituation, hvis der opstår stridigheder mellem parterne i den direkte situation; i denne indirekte situation kommunikerer en tekstproducent, der har formuleret teksten (en jurist), som afsender med det juridiske system, som er modtager af teksten og som skal udlægge teksten.

Parternes gruppetilhørsforhold og viden er ligeledes vigtig, idet der kan opstilles to grupper af tekster, nemlig kontrakter, hvor parterne begge er fagfolk, og kontrakter, hvor den ene part er lægmand og den anden part er fagmand. Lægmanden forventes at have langt mindre viden om kontraktens emne og om kontrakten som genre, dens formuleringer og de dermed forbundne juridiske implikationer. Dette har betydning blandt andet for deltagernes indbyrdes relationer, deltagernes holdning til indholdet og deltagernes relationer til teksten og interaktionsmuligheder i forhold til teksten. Der er altså forskelle på det situationelle plan mellem grupperne af kontrakter, og jeg har således ved hjælp af Bibers situationsbeskrivelse fået bestyrket min intuitive opdeling af kontrakterne i subgenrer ud fra kommunikationsparternes karakteristika.

Kapitel 6

Funktion

6.1 Indledning

Efter at have udarbejdet en grundig og detaljeret situationsbeskrivelse for kontrakterne, vil jeg i dette kapitel beskæftige mig med den anden af de tre genrekonstitutive faktorer, jf. Engbergs genredefinition (1993:31), nemlig funktionen. Biber (1991) havde i sin situationsbeskrivelse et punkt, som han benævnte formål, men som jeg i denne afhandling vil kalde funktion. Jeg har valgt at tage beskrivelsen af funktionen ud af situationsbeskrivelsen og således betragte funktionen isoleret for at markere, at de tre genrekonstitutive faktorer i Engbergs genredefinition indtager en ligeværdig position, dvs. at de principielt tilskrives lige stor betydning for genrebeskrivelsen, og at den ene altså ikke skal opfattes som underordnet den anden. I det foregående kapitel så vi, at der på det situative plan kunne påvises en række større og mindre forskelle inden for forskellige undergrupper i genren. Jeg vil i det følgende undersøge, om der også på det funktionelle plan forekommer lignende forskelle eller om der er tale om samme funktion(er) i alle kontrakter.

I det følgende vil jeg først kort diskutere forskellige tilgangsvinkler til begrebet funktion og på baggrund af denne diskussion fastlægge en funktionsdefinition, der er egnet til brug ved denne afhandling. Dernæst vil jeg beskrive kontraktens funktioner(er), først overordnet og derefter ved hjælp af en undersøgelse af makrostrukturen og sproghandlinger i kontraktgenren. Jeg vil bl.a. gennemgå de genrekonstitutive og de fakultative elementer i kontrakten og relatere disse deltekster til funktionerne, ligesom jeg vil foretage en eksemplarisk makrostrukturering af to af kontraktteksterne i mit korpus.

6.2 Forskellige tilgange til funktion

Bühler (1934) var banebrydende for arbejdet med teksters funktioner, og mange senere tilgange til begrebet kan relateres til Böhlers organon-model (Brinker 2001:102) med dens tre grundlæggende

Funktion

funktioner, nemlig udtryk, fremstilling og appel (1934:24ff). Jakobson (1960) har ligeledes haft stor indflydelse på forskningen i funktioner; han tilføjede i forbindelse med sin kommunikationsmodel foruden Bühlers tre funktioner – hos Jakobson kaldt referentiel, emotiv og konativ – yderligere tre funktioner, nemlig poetisk, fatisk og metasproglig. Bühlers grundfunktioner genfindes i Searles (1982) fem illokutionstyper, dvs. repræsentative, ekspressive, direktive, kommissive og deklarativer, og sproghandlingsteorien, som er grundlagt af Searle, danner fortsat udgangspunkt for store dele af forskningen i dag (Adamzik 2004:107ff).

Nedenfor vil jeg kort diskutere en række forskellige tilgange til begrebet funktion, som afspejler nogle af de måder funktion i de senere års forskning er blevet betragtet på; det drejer sig om Martin (1992), Swales (1990), Bhatia (1993), Askehave (1999), Askehave & Swales (2001), Biber (1991), Heinemann & Viehweger (1991), Engberg (1993), Engberg (1998) og Gunnarsson (1982).

Sammenfattende kan man sige, at de hér anførte arbejder repræsenterer to grundlæggende synsvinkler: Arbejderne i den første gruppe anvender en endimensional funktionsbeskrivelse, hvor udelukkende tekstens konventionelle eller åbenlyse funktion inddrages, dvs. den funktion, teksten har, som alle brugere af den type tekster kender til, og som kan aflæses direkte i teksten. Denne gruppe består af Martin, Heinemann & Viehweger og Engberg. I modsætning hertil står den anden gruppe, som arbejder med en todimensional funktionsbeskrivelse bestående af både ”officielle”, konventionelle eller åbenlyse funktioner og ”skjulte” eller personlige funktioner; hvor de ”skjulte” funktioner er de evt. mange individuelle formål og hensigter, som tekstproducenten kan have med sin tekst, altså en form for ”skjult dagsorden”. Denne gruppe består af Bhatia, Biber, Askehave og Swales.

Derudover befinder Gunnarsson sig i en mellemposition mellem de to grupper af arbejder. Gunnarssons tilgang ligner den første gruppe på den måde, at hun ikke kommer ind på ”skjulte” eller personlige formål hos tekstproducenten, men kun på den funktion, der kan aflæses direkte i teksten; men hendes tilgang ligner samtidig den anden gruppe på den måde, at hun går ud fra at teksten har mere end en overordnet funktion på samme tid, hvoraf den ene funktion har højere prioritet end den anden. Gunnarsson arbejder således med funktionen på en anderledes måde end de øvrige, nemlig ud fra perspektivet adressatpluralitet. Denne skelnen er vigtig for mit arbejde, fordi jeg netop arbejder med kontrakter, som på det situationelle plan adskiller sig på den måde, at der i

den ene type indgår en lægmand som kontraktpart, hvorfor det kunne være relevant at skelne og for tekstproducenten at indtage et borgerperspektiv.

6.2.1 Tilgange, der arbejder med ”officielle” og ”skjulte” funktioner

Swales (1990) anser funktion eller formål som det kriterium, der determinerer genren. Han arbejder med et kompleks af kommunikative formål, som han dog undlader at differentiere klart imellem. Ifølge Askehave (1999) består Swales' kommunikative formål faktisk af to formål, som hun kalder det ”officielle” formål og det ”skjulte” formål¹⁵⁷ (1999:17). Det ”officielle” formål for en tekstgenre er det generelt socialt acceptable formål, som må formodes at være kendt af alle brugere af genren, mens det ”skjulte” formål er et mere tilsløret formål, som ikke nødvendigvis er accepteret eller kendt af alle brugere af genren. Som eksempel til anskueliggørelse af disse fænomener nævnes nyhedsudsendelser, hvis ”officielle” formål er at holde publikum løbende orienteret om begivenheder i verden, mens deres ”skjulte” formål kan være at danne en offentlig mening eller at fremstille nyhedsstationens betalende eller kontrollerende myndighed i et gunstigt lys (Swales 1990:47).

At fastslå det eller de ”skjulte” formål kræver fra analytikerens side et omfattende, uafhængigt analysearbejde (Swales 1990:46). For det første er problemet, at dette arbejde er vanskeligt at gennemføre på en forsvarlig måde, så det faktisk bliver uafhængigt, idet det vil være præget af forskerens holdninger, og for det andet må det i sagens natur være præget af tvivl og usikkerhed, idet det drejer sig om bagvedliggende, uudtalte og dermed ikke-verificerbare hensigter fra tekstproducentens side, ligesom det ofte er vanskeligt at kategorisere de ”skjulte” formål, således at der fremstår grupperinger, der er egnede til brug ved en analyse af et større antal tekster. Som Askehave (1999) fremhæver, er ”skjulte” formål desuden yderst subjektive og gælder kun for den enkelte tekstproducent¹⁵⁸, og desuden er antallet af ”skjulte” formål indefinit. Derudover er de ikke tilknyttet bestemte genrer (1999:21), men dette sidste punkt anser jeg ikke som et problem, hvis man – i stedet for en udelukkende funktionelt forankret genrededefinition – anvender en genrededefinition med tre analyserbare faktorer, som den jeg anvender her, idet en genrebestemmelse herved bliver mulig ved inddragelse af de to øvrige faktorer.

¹⁵⁷ Hymes (1974) opererer ligeledes med to typer af formål; for det første kommunikationens konventionelle formål, som svarer til Askehaves ”officielle” formål, og for det andet de specifikke, personlige formål, der beskriver de yderligere formål, som den enkelte deltager kan have med sin deltagelse i kommunikationen, eksempelvis at fremme sine egne interesser, hvilket svarer til Askehaves ”skjulte” formål.

¹⁵⁸ Med rette kunne man tilføje, at de desuden kun gælder i den givne situation.

Bhatia (1993) arbejder på basis af Swales' tilgang også med funktion som overordnet kriterium, og resultatet af hans funktionsopdeling er en relativt begrænset række af overordnede funktioner, efter hvilke tekster kan inddeles. Derved når han frem til yderst brede genrekategorier, hvor blandt andet jobansøgninger og virksomhedsbrochurer tilhører samme genrekategori¹⁵⁹. Uanset at Bhatias arbejde forekommer ganske interessant, fordi det kan angive nogle fællestræk på tværs af gængse skel, rummer det også det problem, at det giver en række meget overordnede funktioner, hvor de enkelte undergrupper, trods fællestrækkene, er meget forskellige. Derfor giver en sådan inddeling, som består af et relativt ringe antal overordnede funktioner, for få oplysninger til at være egnet til et forskningsarbejde af denne type¹⁶⁰.

Askehave (1999) har arbejdet med virksomhedsbrochurer, hvor hun har set på såvel det "officielle" formål med brochuren, dvs. at reklamere for eller promovere virksomheden, som de "skjulte" formål med brochuren, og hun mener med rette, at det er nødvendigt at undersøge den kontekst, i hvilken teksten anvendes, hvis man vil undersøge brochurens formål (1999:20). Man kan dog diskutere, om nogle af de "skjulte" formål, som angives i forbindelse med virksomhedsbrochurer, fx at danne en offentlig mening og at give virksomheden et image som troværdig forretningspartner (1999:20f), i virkeligheden ikke er en naturlig og dermed åbenlys del af det at "promovere noget", således at disse formål faktisk ikke er "skjulte", men derimod hører med til det "officielle" formål.

I **Askehave & Swales (2001)** arbejdes der videre med virksomhedsbrochurer og desuden inddrages indkøbssedler og en særlig type takkebreve. Det fastslås, at de pågældende genrer er multifunktionelle (2001:204), og at de har såvel "officielle" som "skjulte" formål. Hovedpointen hos Askehave & Swales er, at man ikke kan nøjes med at anvende funktionsbegrebet til at skelne mellem tekster på en hurtig og nem måde (2001:207), men er nødt til at analysere grundigt med inddragelse af andre faktorer, først og fremmest kontekst og sproglige midler, og at man efter analyse af de øvrige faktorer er nødt til på hermeneutisk vis at genoverveje tekstens funktion. De foreslår to tilgange til analysen, nemlig en traditionel lingvistisk tilgang, hvor man tager udgangs-

¹⁵⁹ I Bhatia (2004) kaldes disse overordnede kategorier "genrekolonier", og består af nært relaterede genrer med ét generelt kommunikativt formål (diagram 3.1) (2004:59), eller med specifikke kommunikative formål, der ligner hinanden (2004:59).

¹⁶⁰ Askehave & Swales (2001:206f) har en lignende kritik af Bhatia (1993).

punkt i tekstens struktur, stil og indhold og foreløbig fastlægger tekstens formål, og en anden mere ”etnografisk” tilgang med udgangspunkt i diskursfællesskabet og resten af konteksten (2001:207ff).

Biber (1991) opererer som tidligere nævnt med formål som det femte element i sin situationsbeskrivelse; han deler beskrivelsen af formålet op i overensstemmelse med Hymes (1974) og anvender betegnelserne ”konventionelle mål” og ”personlige mål”. Han definerer formålet som de resultater, som kommunikationsdeltagerne håber på, forventer af eller tilsigter med den kommunikative begivenhed (1991:31f); men, ligesom det var tilfældet med det øvrige situationsbeskrivelseskompleks, anvender han ikke funktionsbeskrivelsen aktivt i sit analysearbejde. I praksis arbejder Biber derimod ud fra en ganske anden indgangsvinkel, hvilket naturligvis skyldes hans analysekoncepts særlige karakter. I det praktiske analysearbejde koncentrerer han sig om de lingvistiske træks funktioner og ikke om hele teksters funktioner. Hans ønske er at sætte funktionen af bestemte lingvistiske træk i forbindelse med variationer inden for den kommunikative situation og at vise, at grupper af lingvistiske træk er fælles om en bestemt funktion og at tekster har systematiske relationer ud fra deres anvendelse af disse funktioner. Biber skelner mellem 7 hovedfunktioner, som de lingvistiske træk kan opfylde, hvoraf hver af disse funktioner identificerer en bestemt type information i diskursen; det drejer sig om ideational, tekstuel, personlig, interpersonel, kontekstuel, æstetisk funktion og endelig processeringsfunktion (1991:33ff). Denne tilgang til analysen, der altså tager udgangspunkt først og fremmest i de lingvistiske træk, er i og for sig ganske interessant, men anvender en omvendt tilgang til arbejdet i forhold til analysen i denne afhandling, hvorfor den ikke er egnet til anvendelse hér.

6.2.2 Tilgange, der arbejder med åbenlyse funktioner

Martin (1992) arbejder – ligesom blandt andre Swales – med funktion som genredeterminerende faktor, og han opfatter ”telos”, som er hans betegnelse for det kommunikative formål, som et rent socialt fænomen, og altså ikke som et psykologisk fænomen (1992:503), dvs. at han ikke inddrager tekstproducentens ”skjulte” intention. Dette medfører, at Martins yderst begrænsede og ret overordnede udvalg af kommunikative formål kommer til at bestå af 6-7 forskellige retoriske formål, fx narration, information og instruktion, som svarer til 6-7 forskellige teksttyper (Askehave 1999:18f). En sådan opdeling af kommunikative formål giver kun beskeden information om den enkelte tekst

og skønnes derfor uegnet til et formål som mit, men kunne eventuelt anvendes til at foretage en første overordnet bestemmelse af teksternes funktion.

Heinemann & Viehweger (1991) tager ved deres teksttypologisering udgangspunkt i det aspekt, de kalder ”de kommunikerendes interaktionale samvirke” (1991:152). Begrebet ”tekstfunktion” forstås hér som tekstens bidrag til, at hele systemet eller forløbet, dvs. hele kommunikationssystemet/-processen, fungerer (1991:148) og omfatter tekstens rolle i interaktionen, tekstens bidrag til realisering af samfundsmæssige problemstillinger og individuelle mål og også tekstens bidrag til konstituering af sociale forbindelser. De arbejder med fire grundlæggende eller primære tekstfunktioner, som de kalder STYRE, INFORMERE, KONTAKTE og UDTRYKKE SIG¹⁶¹ ud fra den kommunikative aktivitet, tekstproducenten kan udføre over for tekstrecipienten med funktionen. Funktionerne står i et inklusionsforhold til hinanden, og der er glidende overgange mellem dem, således at en afgrænsning af funktionerne i forhold til hinanden kun kan foretages ved at fastslå, hvilken funktion der er dominant (1991:148ff); desuden findes der en lang række sekundære funktioner ud over disse fire primære funktioner. De fire primærfunktioner kan dække de fleste teksters funktion; men de kommer alligevel til kort netop ved tekster med normsættende karakter, som fx kontrakter, idet disse typer af tekster har såvel et informerende element som et styrende element i sig. Derfor konstaterer Heinemann & Viehweger, at der, ud over tekster med én af de fire grundlæggende tekstfunktioner, findes en gruppe informationer, som indtager en særstilling i den kommunikative praksis. De er informationer om fastlæggelse af den interaktionale adfærd eller handlemåde hos bestemte samfundsgrupper eller enkeltpersoner. Informationerne er bindende for alle medlemmer af det givne institutionelle område. Disse normsættende tekster, som altså fastlægger en adfærd, indtager en position mellem STYREnde og INFORMATIONsformidlende tekster. Som eksempler på dette fænomen nævner de fx love, fuldmagter og kontrakter (1991:152). Denne anbringelse af kontrakterne i en mellemposition mellem to funktioner forekommer uheldig med hensyn til en anvendelse af denne tilgang i denne afhandling på grund af dens deraf følgende manglende præcision.

Man kunne derfor med **Engberg (1993)** argumentere for, at denne gruppe af tekster, som indtager en mellemposition, skulle tildeles en særlig funktion, nemlig den FASTLÆGGEnde funktion. Denne funktionsbetegnelse stammer fra Viehweger & Spies (1987) og er i forbindelse med kontraktgenren særlig interessant. Engberg (1993) arbejder således med fire funktioner, hvad angår

tekster inden for det juridiske tekstunivers, som er det område, hans teksttypologi skal dække. De fire funktioner, som hos Engberg ikke er nærmere defineret, er KONTAKTE, INFORMERE, OPFORDRE og FASTLÆGGE¹⁶² (1993:35). Denne opdeling forekommer anvendelig til mit arbejde, eftersom den netop tager højde for problemerne, der findes i forbindelse med tekstgruppen i Heinemann & Viehwegers mellemposition. Vi ser i **Engberg (1998)**, at der anvendes en helt anden indgangsvinkel til arbejdet med funktioner, idet der arbejdes med 6 funktioner for alle sproglige tekster, nemlig informativ, ekspressiv, direktiv, fatisk, metasproglig og poetisk funktion (1998:16). Engberg er altså hér gået bort fra to af sine grundlæggende funktioner og tager således ikke længere i samme omfang som i Engberg (1993) højde for de særlige forhold, der gør sig gældende for teksterne i det juridiske tekstunivers; men til gengæld kan denne funktionsopdeling rumme alle sproglige tekster, hvis man ligesom Heinemann & Viehweger accepterer, at nogle tekster skal anbringes i en mellemposition mellem to funktioner.

Gunnarsson (1982) tager i sit arbejde højde for det fænomen, at mange juridiske tekstgenrer henvender sig til flere grupper af modtagere på én gang¹⁶³; dvs. at der er adressatpluralitet. Hun konstaterer, at en lov har to hovedfunktioner, nemlig den handlingsdirigerende funktion og den kontrollerende funktion. I forbindelse med den handlingsdirigerende funktion er borgerne primæradressater, for det skal være muligt for dem at finde ud af, hvordan de bør forholde sig i forskellige, konkrete, samfundsmæssige situationer. Domstolsjuristerne er primæradressater ved den kontrollerende funktion, for juristerne skal i ”domstolssituationer”, som de kaldes, have mulighed for at finde informationer om eller instruktioner for den kontrol, de udøver over borgernes handlinger, altså retningslinjer for deres bedømmelse (1982:120) og domme. Tekstproducenten eller -producenterne kan ved en lovtekst vælge at give enten den kontrollerende funktion eller den handlingsdirigerende funktion første prioritet, dvs. tekstproducenten kan vælge et domstolsperspektiv eller et borgerperspektiv for loven. Udfaldet af dette valg kunne ifølge Gunnarsson føre til forskellige formuleringer af lovteksten (1984:82)¹⁶⁴. Denne tilgang er yderst interessant, og overvejelser inden for dette område kan give værdifulde informationer om kontraktteksternes perspektiv¹⁶⁵.

¹⁶¹ Heinemann & Viehweger anvender versaler til at markere funktionsbetegnelserne; dette princip overtages i mit arbejde også i forbindelse med Engbergs (1993) funktioner for tydelighedens skyld.

¹⁶² Funktionen UDTRYKKE SIG er udeladt og forekommer ganske rigtigt irrelevant som primærfunktion, hvad angår juridiske tekster.

¹⁶³ Dette er også anskueliggjort hos fx Engberg (1997:92ff).

¹⁶⁴ Det er interessant, at Vermeer (1986) i forbindelse med sin skoposteori er inde på en idé, som har fællestræk med Gunnarssons idé. Hos Vermeer afgøres oversættelsesstrategien ved oversættelse af juridiske tekster af formålet med oversættelsen. Dette er eksemplificeret ved en forsikringsaftale, som ifølge ham skal oversættes kildesprogsorienteret,

6.3 Sammenfatning og definition af begrebet funktion

De hér omtalte tilgange til funktion kan altså deles op i to grupper, hvoraf den ene arbejder med en endimensional funktionsbeskrivelse, hvor kun tekstens konventionelle/åbenlyse funktion, som kan aflæses direkte i teksten, inddrages (Martin, Heinemann & Viehweger samt Engberg), og den anden arbejder med en todimensional funktionsbeskrivelse, hvor såvel ”officielle”/konventionelle/ åbenlyse som ”skjulte”/personlige funktioner inddrages, dvs. hvor man også afdækker tekstproducentens ”skjulte dagsorden” (Bhatia, Biber, Askehave og Swales). Gunnarsson inddrager perspektivet om adressatpluralitet (borger- eller domstolsperspektiv) og indtager en mellemposition mellem de to grupper.

Ikke mange af de ovenfor præsenterede arbejder giver en klar definition af begrebet funktion. I det følgende vil jeg anvende Bibers definition af ”tekstformål”, som siger, at formål, eller som jeg vælger at kalde det funktion, er de resultater, som kommunikationsdeltagerne håber på, forventer af eller tilsigter med den kommunikative begivenhed (1991:31f). Bibers definition forekommer relativt overordnet og er anvendelig til denne afhandling; mens Bibers kvantitative tilgang til selve analyserne ikke er anvendelig hér.

6.4 Kontraktens funktion

Iversen et al. (1992) skriver som indledning til deres kapitel om indgåelse af aftaler:

”Når man køber en fast ejendom, når man lejer en bil, når man bestiller en glarmester til at udskifte en rude, når man reserverer et hotelværelse, når man lægger mønter i et parkometer... o.s.v., indgår

når teksten skal anvendes i en retssag som ”dokument” over parternes formuleringer, mens teksten skal oversættes mål- sprogsorienteret, når den skal anvendes som kontrakts-”instrument” mellem parterne. Madsen (1994) indvender hertil med rette, at det ikke er realistisk, at der foretages en nyoversættelse af en kontrakttekst, fordi den skal indgå i en retssag, men at den oversættelse, der foretages ved kontraktens indgåelse i stedet skal kunne anvendes såvel ved kontraktindgåelsen som ved en efterfølgende retssag, dvs. at den skal kunne have såvel instrument- som dokumentfunktion (Madsen 1994:37ff). Af retssikkerhedshensyn ville det ligeledes være uhensigtsmæssigt at foretage en nyoversættelse af en given tekst, idet man dermed ville dømme på baggrund af en anden tekst end den tekst, som parterne i sin tid underskrev og altså i praksis har lagt til grund for deres retsforhold.

¹⁶⁵ Jf. beskrivelsen af den dobbelte kommunikationssituation i kapitel 5.

man en aftale, en kontrakt. Kontrakterne er det dynamiske element i det økonomiske liv; det er først og fremmest ved hjælp af dem, rettigheder føres fra den ene til den anden.” (Iversen et al. 1992:111)

Iversen et al. (1992) konstaterer således, at kontrakter er den vigtigste måde at overføre rettigheder fra en person til en anden person. Dermed siger de samtidig indirekte, at man med kontrakter også tildeler de implicerede personer pligter, hvorfor det er særligt vigtigt, at parterne forstår teksten, sådan at de ved, hvilke pligter (og rettigheder) de erhverver ved underskrivelse af kontrakten.

Overordnet kan man sige, at kommunikationsdeltagernes formål med den kommunikative begivenhed er at indgå en aftale med hinanden, kontrakttekstens helt overordnede funktion er altså at INDGÅ AFTALE. Dette kræver dog en nærmere forklaring.

6.4.1 Beskrivelse af kontraktens overordnede funktion

Ifølge Heinemann & Viehwegers (1991) opdeling af tekstfunktioner kan det konkluderes, at kontrakten og andre normsættende tekster, som altså er bindende for parterne og fastlægger en adfærd, må indtage en position mellem INFORMATIONsformidlende og STYREnde tekster (1991:152). Denne indplacering af kontrakterne er ganske vist god som grundlag for det videre arbejde med at definere og beskrive teksternes funktion, men den kan ikke stå alene, eftersom den i sin karakter er upræcis, i og med at den anbringer kontrakterne i en mellemposition mellem to funktioner.

Engbergs (1993) opdeling synes derfor mere velegnet til brug i denne afhandling, idet funktionen FASTLÆGGE indgår i Engbergs funktionskatalog, hvilket må være optimalt som overordnet indplacering af kontraktteksterne i et funktionsunivers, hvis man definerer funktionen FASTLÆGGE i overensstemmelse med den måde, hvorpå Viehweger & Spies (1987) definerer FASTLÆGGEsakter (1987:95) og FASTLÆGGEsestekster (1987:98). Funktionen FASTLÆGGE defineres herefter som en funktion, der bindende fastlægger deontiske¹⁶⁶ sagsforhold, der hidtil ikke har været bindende fastlagt, således at de anses som kendsgerninger, som er tidsmæssigt begrænset eller som kun kan ophæves igen ved hjælp af udtrykkelige sproglige handlinger (Viehweger & Spies

¹⁶⁶ Deontiske sagsforhold er sagsforhold med et deontisk indhold, dvs. det er normer eller handlingsforskrifter. Sætningerne i en kontrakt realiserer disse handlinger ved hjælp af en række bestemte sproglige midler, de såkaldte deontiske prædikater, som udtrykker et påbud, et forbud eller en tilladelse, og en række propositionelle sætningsdele, som udtrykker handlingerne, handlingsbærere, handlingsbetingelser (Viehweger & Spies 1987:91).

1987:98). Dvs. at der skabes et gyldigt, bindende og eksisterende sagsforhold (1987:95). I forbindelse med kontrakterne drejer det sagsforhold, der skabes og fastlægges bindende, sig om kommunikationsparternes indbyrdes forhold til hinanden og/eller parternes handlinger, idet der skabes et retsforhold mellem dem og deres (fremtidige) handlinger fastlægges. På baggrund heraf vil jeg konkludere, at kontraktteksten tilhører gruppen af FASTLÆGGende tekster, idet den har den helt overordnede funktion INDGÅ AFTALE. Den overordnede funktion INDGÅ AFTALE indeholder to delfunktioner, nemlig SKABE RETSFORHOLD og FASTLÆGGE HANDLINGER.

Men samtidig må man sige, at der er et element af INFORMERE i kontrakterne, idet kontrakten ligeledes skal informere parterne om, hvad de har aftalt, og ikke mindst informere retssystemet om, hvad parterne har aftalt, hvis der opstår tvivl herom¹⁶⁷. Man kan dog efter min mening godt forsvare at hævde, at FASTLÆGGE er den dominerende funktion i kontrakterne, fordi de sagsforhold, som skabes og fastlægges med teksten, er retligt bindende for parterne. Meddelelserne i kontrakten tjener således ikke blot som information, men får større rækkevidde, i og med at de i denne genre kan gøres juridisk gældende med retssystemets hjælp. Den retslige instans inddrages dog ikke i retsforholdet i alle tilfælde, men kun i tilfælde af at der opstår tvivl om parternes aftale.

De to hovedfunktioner, som Gunnarsson (1982) arbejder med, nemlig den handlingsdirigerende og den kontrollerende funktion, giver ligeledes en interessant forståelse af kontrakternes funktion. Ved den handlingsdirigerende funktion dirigerer teksten parternes handlinger, således at de udfører korrekte handlinger, og ved den kontrollerende funktion giver teksten mulighed for at kontrollere parternes handlinger, så den kontrollerende instans kan foretage korrekte bedømmelser af dem.

Man kunne måske endog sige, at Engbergs (og Viehweger & Spies') funktion FASTLÆGGE har en vis relation til Gunnarssons handlingsdirigerende funktion, idet handlingerne hér fastlægges og dirigeres; og at Engbergs funktion INFORMERE er relateret til Gunnarssons kontrollerende funktion, i og med at retsinstansen herigennem får information om, hvad parterne har aftalt og

¹⁶⁷ Dette stemmer i øvrigt godt overens med resultaterne af analysen hos Viehweger & Spies (1987), som er, at en tekst udmærket kan indeholde mange informationer eller meddelelser, skønt dens overordnede funktion er at FASTLÆGGE. Ifølge Adamzik (2004:109ff) hersker der dissens imellem en række tilgange vedrørende teksters poly- eller unifunktionalitet. Bühler og Jakobson er grundlæggende repræsentanter for tanken om teksters polyfunktionalitet, mens Searle og Brinker er grundlæggende repræsentanter for tanke om unifunktionalitet, dvs. at funktionerne udelukker hinanden (2004:109). Heinemann & Viehweger indtager en tredje position og argumenterer som nævnt for, at funktioner står i et "inklusionsforhold" til hinanden (1991:149). Denne tredje position synes Viehweger & Spies (1987) ligeledes at ind-

derved får mulighed for at foretage en korrekt bedømmelse af, hvad parterne har aftalt og af sagens forhold i øvrigt¹⁶⁸.

6.4.2 Beskrivelse af kontraktens delfunktioner

Disse overordnede funktionsangivelser, som er baseret på en begrænset række primære funktioner, giver ikke en detaljeret og udtømmende beskrivelse af kontraktens funktioner. Hvis man skal forstå, hvad en kontrakts funktioner er, er man nødt til at foretage en grundigere beskrivelse af kontraktens delfunktioner, således at vi kommer nogle lag dybere ned, end til den overordnede funktion, som i sagens natur kun kan bidrage med en meget overordnet indplacering af kontrakten i et større system.

6.4.2.1 Delfunktion: SKABE RETSFORHOLD

Som vi så ovenfor, er den ene af kontraktens delfunktioner at være kontekstetablerende, således at der etableres et retsforhold mellem kontraktens parter ved dens underskrivelse. Kontrakten danner det juridiske grundlag for den overordnede aktivitet, som i mange tilfælde fortrinsvis hviler på dette fundament, hvad angår rettigheder og pligter. Iversen et al. (1992) skriver, at retsforholdet mellem de implicerede parter altså tager sit udgangspunkt i en aftale, og også ved den juridiske bedømmelse af retsforholdet mellem parterne er denne aftale kernen (Iversen et al. 1992:111)¹⁶⁹.

Overordnet set kan man altså sige, at en kontrakt er bestemmelser, som træffes af kontraktparterne i enighed, om regulering af et retsforhold (Musielak 1994:36). Kontrakten repræsenterer således den erklærede overensstemmelse mellem viljerne hos de to eller flere parter til at bevirke et bestemt retligt resultat (Klunzinger 1987:73), og kontraktens formål er dermed at fremkalde et retligt resultat, som parterne er enige om at ønske fremkaldt (Musielak 1994:36). Methfessel (1977) udtrykker sig lidt mere abstrakt, idet han siger, at kontrakten udfylder det frirum, som ikke udfyldes af loven eller kun er normeret subsidiært, og i hvilket enkeltpersoner umiddelbart konfronteres med rets-

tage, ligesom Heinemann & Heinemann (2002), der overtager den direkte (2002:224) sammen med de fem grundlæggende funktioner i Heinemann & Viehweger (1991).

¹⁶⁸ Jf. beskrivelsen af den dobbelte kommunikationssituation i kapitel 5.

¹⁶⁹ Måske er det mere korrekt at sige, at bedømmeren tager udgangspunkt i aftalen. Jf. Busse (1992), som beskriver en lang række andre faktorer, som er væsentlige i forbindelse med bedømmelsen, fx domspraksis, juridisk litteratur og lovgivning.

systemet, hvor de forskellige interesser støder sammen. Det er kontraktens formål at sikre en fredelig koordinering af forskellige personers forskelligartede interesser på grundlag af gensidig tillid mellem parterne. (1977:144f).

6.4.2.2 Delfunktion: FASTLÆGGE HANDLINGER

Den anden af kontraktens delfunktioner er, som vi ligeledes så ovenfor, at fastlægge parternes handlinger, dvs. at være handlingsbestemmende og handlingsbeskrivende for parterne, idet parternes rettigheder og pligter angives. Med andre ord regulerer kontrakten parternes fremtidige opførsel¹⁷⁰. Eller som det udtrykkes af Klinge (1996):

”En kontrakt fastlægger fremtiden i nutiden, og ideelt set på en sådan måde, at alle parterne får størst muligt udbytte med mindst mulig omkostning” (Klinge 1996:18).

Klinge forklarer desuden meget præcist, hvad der sker ved indgåelse af en kontrakt, nemlig at parterne ved indgåelse af kontrakten siger, at det er sandt, at vi lover, at vi er enige om at indgå denne aftale¹⁷¹, og denne ytring åbner ”for et kontraktunivers med sætninger, der fortolkes som underordnede prædikater, der nedarver sandhedsværdien tilskrevet af parterne til” indgåelsesløftet. Ved at afgive indgåelsesløftet, ”og dermed tilskrive de underordnede prædikater sandhed, har parterne også påtaget sig at stå inde for deres sandhed. Parterne kan derfor ikke efterfølgende hævde, at den propositionelle form, der følger af en bestemmelse i kontrakten, er falsk” (Klinge 1996:16). Det, der tilskrives sandhed, er nutidige tilstande, fremtidige begivenheder og fremtidige handlinger reguleret af indgåelsesløftet (Klinge 1996:19)¹⁷².

Dvs. at normalforløbet for et kontraktforhold af en given art beskrives og bestemmes udtømmende i kontraktens tekst, og desuden angives meget ofte konsekvenserne af et ikke-normalt forløb. Der findes som regel angivelser af, hvad der sker, hvis en af parterne ikke opfylder de angivne pligter, samt hvordan det afgøres, hvilken af bestemmelserne der skal gælde, hvis der er flere muligheder i forbindelse med et bestemt aspekt af kontraktforholdet.

¹⁷⁰ Bhatia kalder det ”regulate behaviour” (Bhatia 1983:9).

¹⁷¹ Herefter kalder jeg dette løfte for indgåelsesløftet.

¹⁷² Klinge (1996) stemmer overens med Viehweger & Spies (1987).

Klinge forklarer det således: ”Hvis en af parterne efter kontraktens indgåelse ved sine handlinger frembringer en situation, der gør en bestemmelse i kontrakten falsk, eller hvis hun undlader at frembringe en situation således, at en bestemmelse i kontrakten ikke bliver sand under de i kontrakten specificerede omstændigheder, har hun ikke levet op til” det løfte, der er afgivet ved indgåelsen, om at stå inde for sin del af sandheden (Klinge 1996:18), og hun har dermed misligholdt kontrakten og overtrådt dens betingelser.

De konventionelle formål med kontrakten er således for det første at etablere en kontekst og for det andet at bestemme og beskrive parternes handlinger på en sådan måde, at parterne – sagt positivt – begge opnår størst mulig fordel af kontraktforholdet og/eller – sagt negativt – undgår konflikter i deres fremtidige forhold. Dvs. at parternes hovedaktivitet er at forpligte hinanden på den ene side og at love på den anden side (Hoffmann 1998b:538).

Jeg beskæftiger mig i denne afhandling fortrinsvis med kommunikationens konventionelle formål¹⁷³, idet det som ovenfor nævnt ofte, og ikke mindst i dette tilfælde, er yderst vanskeligt at fastslå, hvor i den sproglige udformning af teksten de bagvedliggende, skjulte specifikke mål, som den enkelte deltager har med sin deltagelse, kommer til udtryk. Der vil dog være tilfælde, hvor det alligevel er hensigtsmæssigt at inddrage disse bagvedliggende specifikke mål, fordi de afspejles tydeligt i den sproglige udformning af teksten, fx i forbindelse med verbalformer. Den ene af eller begge kontraktens parter kan nemlig godt have særlige personlige formål, som han forfølger, ud over de ovenfor nævnte konventionelle formål. De virkeligt ”skjulte” formål med teksten kan dog næppe afsløres af en tekstanalyse, og jeg vil koncentrere mig om de ”skjulte” formål, som kommer sprogligt til udtryk i teksten på den ene eller den anden måde. Fx kan fagmanden, der indgår en kontrakt med en lægmand, udnytte denne situation til sin egen fordel¹⁷⁴ til at diktere et bestemt kontraktindhold, som kan få stor betydning for parternes fordeling af rettigheder og pligter senere. Ligeledes kunne man forestille sig, at en kontrakt, der er produceret af en interesseorganisation, fx en lejerorganisation gennem den sproglige udformning af kontrakten kan indskrænke pligter eller øge rettigheder for den part, hvis interesser den vil fremme. Hvis en kontrakt er udformet af en virksomheds egen juridiske afdeling eller af en virksomheds sædvanlige advokatforbindelse, må den ”forventes at have en hældning til fordel for virksomhedens interesser, hvilket ganske naturligt følger af ansættelses- eller klientforholdet”, fremhæves det i Schwarz (2000:296).

¹⁷³ Jf. Biber (1991) og Hymes (1974) – eller det ”officielle” formål, jf. Askehave (1999).

6.5 Sammenfatning

Sammenfattende må man sige, at funktion spiller en meget fremtrædende rolle i mange sprogforskeres arbejde. Der er gennem tiderne blevet opstillet en lang række forskellige tilgange til emnet. Det, jeg har fokuseret på i dette kapitel, er anskuelsen af funktion ud fra to grundlæggende synsvinkler, nemlig arbejdet med en endimensional funktionsbeskrivelse, hvor man udelukkende inddrager tekstens konventionelle/åbenlyse funktion, som kan aflæses direkte i teksten (Martin, Heinemann & Viehweger samt Engberg), og arbejdet med en todimensional funktionsbeskrivelse, som inddrager såvel ”officielle”/konventionelle/åbenlyse som ”skjulte”/personlige funktioner, hvor man også afdækker tekstproducentens ”skjulte dagsorden” (Bhatia, Biber, Askehave og Swales). Gunnarsson inddrager perspektivet om adressatpluralitet (borger- eller domstolsperspektiv) og kommer derved til at indtage en mellemposition mellem disse to grupper.

Om kontrakten vil jeg sammenfattende sige, at den hører til de FASTLÆGGende tekster, og at dens overordnede funktion er at INDGÅ AFTALE, og at denne overordnede funktion gælder såvel for kontrakter mellem to fagfolk som for kontrakter mellem en lægmand og en fagmand. Den overordnede funktion udgøres af kontraktgenrens to delfunktioner, nemlig for det første at ETABLERE RETSFORHOLD (dvs. at være kontekstetablerende) og for det andet at FASTLÆGGE HANDLINGER (dvs. at beskrive og bestemme parternes rettigheder og pligter). Jeg har således fået bestyrket den intuitive inddeling i subgenrer, som jeg foretog i kapitel 4, og kan konstatere, at kontrakterne grundlæggende har de samme funktioner. Dermed kan man godt sige, at kontrakterne udgør én genre og er opdelt i flere subgenrer på baggrund af faglighedsgraden hos kontraktparterne.

Der er knyttet en lang række egenskaber til parterne som rolleindehavere, idet de hver for sig har en række rettigheder og pligter, som er begrundet i retsforholdet mellem dem, der etableres ved kontraktens indgåelse og underskrivelse. Man kunne derfor gå et skridt videre og betragte kontraktens opbygning nærmere og ikke mindst se på de pligter og rettigheder, der optræder i den, ved hjælp af en undersøgelse af kontraktens makrostruktur og ved at se nærmere på de sproghandlinger, som typisk forekommer i kontrakterne¹⁷⁵. Dette har jeg ikke gjort i denne afhandling af tidsmæssige

¹⁷⁴ Jf. Bhatias genredefinition (Bhatia 1993:13).

¹⁷⁵ Fx på baggrund af definitionen hos Gläser (1990).

Funktion

årsager; jeg har blot foretaget en foreløbig undersøgelse af to kontrakter¹⁷⁶ fra afhandlingens korpus, hvoraf den ene er en kontrakt mellem to fagfolk og den anden er en kontrakt mellem en lægmand og en fagmand. Denne undersøgelse¹⁷⁷ viser ikke nogen forskelle i de to kontrakters makrostrukturer relateret til min afhandlings emne.

¹⁷⁶ Det drejer sig om kontrakterne M-M-FF 08 og M-M-LF 06.

¹⁷⁷ Tabeller, der viser de to kontrakters makrostruktur, er vedlagt som bilag 3.

Kapitel 7

Sproglige midler

7.1 Indledning

Det tredje element, som indgår i Engbergs tekstgenredefinition, udgøres af de sproglige midler, som bruges i teksten. I det følgende vil jeg først beskæftige mig med karakteristik af de sproglige midler, der anvendes i fagsprog, og derefter koncentrere mig nærmere om karakteristik af juridisk sprog.

Der findes en lang række karakteristika af fagsprog, men jeg har udvalgt et lille udsnit af dem, som forekommer interessante, nemlig Engberg (1998), Ditlevsen et al. (2007) og ikke mindst nogle af artiklerne i den store håndbog med titlen ”Fachsprachen” af Hoffmann et al. (1998). Inden for juridisk sprog har mange forskere ligeledes påpeget karakteristika ved sproget; nogle har fremlagt hele karakteristika, mens andre blot berører enkelte punkter. Nogle af disse vil jeg fremlægge i dette kapitel, nemlig Engberg (1998), Simonnæs (2005), Mináriková (2006), Hoffmann (1998b), Faber et al. (1997), Søderberg & Villemoes (1994), og hvoraf jeg vil gå lidt mere i detaljer med Vlachopoulos (1997) og Stolze (1999).

7.2 Karakteristika af fagsprog og juridisk sprog

De sproglige midler er af stor betydning, og der har i fagsprogsforskningen gennem tiderne været meget stor fokus på dette element. Fagsprogsforskningen har gennemløbet en udvikling, hvor analyseobjektet i starten var fagordet, senere fagsprogets syntaks, senere endnu fagteksten og endelig den faglige kommunikationshandling (Schubert 2007:141). Dette har blandt andet ført til forskellige karakteristika af fagsprog og særlige dele af fagsproget, fx juridisk sprog.

Kalverkämper (1998b:36) nævner en række områder, som (mulige) manifestationer af fagsproglighed, nemlig:

- det fonologiske område
- det leksikalsk-semantiske område og det terminologiske område
- det morfologiske område
- det syntaktiske område
- det tekstuelle område
- det tekstgenrespecifikke område
- det pragmatiske, specielt det kommunikationspragmatiske, område
- det mediale område
- det semiotiske område
- det kulturelle (kulturbetingede) område

Denne række af manifestationsområder stemmer ganske godt overens med Schuberts firdeling af analyseobjektet i fagord, syntaks, fagtekst og kommunikationshandling (2007:141). Forskningen begyndte med at arbejde inden for det fonologiske, leksikalsk-semantiske og terminologiske samt det morfologiske område i 1960erne ved fagsprogsforskningens start, og fra dette tidspunkt blev især fagordet udforsket. Kalverkämper skriver endog, at termen ”fagsprog” på daværende tidspunkt kun omfattede terminologi (1998c:48). Fra 1970erne inddrog man også fagsprogets syntaks og det funktionalstilistiske område (Kalverkämper 1998c:48). Fra starten af 1980erne blev forskningen udvidet til også at omfatte det tekstuelle område, så hele fagteksten udgjorde analyseobjektet. Endelig senere i 1980erne blev området udvidet yderligere til det pragmatiske og det semiotiske område og i 1990erne desuden til det sociokulturelle område, således at den faglige kommunikationshandling nu står i centrum for forskningen som analyseobjekt. (Schubert 2007:141 og Kalverkämper 1998c:48)

7.2.1 Karakteristik af fagsprog

En lang række forskere har beskæftiget sig med fagsprogs kendetegn generelt. I det følgende vil jeg eksemplarisk præsentere et par tilgange, som indeholder nogle af de elementer, som er blevet fremhævet som mulige kendetegn ved fagsprog. Det drejer sig om Engberg (1998), Hoffmann et al. (1998), Ditlevsen et al. (2007) og Kalverkämper (1998 b).

Engberg (1998) beskæftiger sig i sin pædagogiske lære-/grundbog blandt andet med fagsprog som sådan og siger, at det bedste fagsprog ud fra en informationsmæssig synsvinkel ville være et fagsprog, der opfylder fire krav eller kriterier, som er hentet fra den tyske fagsprogsforsker Fluck (1991), nemlig entydighed, præcision, økonomi og let håndterbarhed (1998:29f). Engberg fremhæver dog også, at specielt de sidste to krav egentlig strider mod hinanden, især hvis fagsproget henvender sig til såvel fagkyndige som personer uden den nødvendige fagviden (1998:30). Han påpeger desuden et andet problem, nemlig at et ord næsten aldrig har én og kun én betydning, men at ordene som regel skal udlægges i den konkrete situation¹⁷⁸. Men det er også netop det forhold, der gør, at man kan udtrykke et ”ubegrænset antal enkeltsituationer” med et ”relativt begrænset antal ord” (1998:30).

I den store håndbog ”Fachsprachen” af **Hoffmann et al. (1998)** findes der en del artikler, som fremlægger fagsprogsforskningens resultater, herunder fagsprogenes anvendelsesegenskaber, som udgøres af en række overordnede kendetegn eller krav, der stilles til fagsprog. Her præsenterer og diskuterer man de fem postulater om eksakthed, eksplicitthed, økonomi, anonymitet og forståelighed ved fagsprog¹⁷⁹ (1998:373ff). En række renommerede tyske fagsprogsforskere giver i det pågældende kapitel af håndbogen deres udlægning af postulaterne, det drejer sig om Baumann, von Hahn, Fijas, Oksaar og Biere.

Postulatet om eksakthed realiseres ifølge **Baumann (1998a)** såvel på tekstuelt niveau, som på funktionelt, indholdsmæssigt, kognitivt, socialt og kulturelt niveau i forskelligt omfang i forskellige tekster. Det søges ligeledes realiseret på leksikalsk-semantic og stilistisk niveau ved brug af fagterminologi, hvorved man opnår en stor grad af præcision og samtidig sprogøkonomi. (Baumann 1998a:373ff) Men på grund af de sproglige midlers polyfunktionalitet kan semantic vaghed ikke undgås og er faktisk nødvendig og konstitutiv for sproget¹⁸⁰. Vagheden findes i mange forskellige former og søges begrænset ved brug af eksplicithedsregler (von Hahn 1998a:378ff).

¹⁷⁸ Jf. Busse (1992), som beskæftiger sig indgående med dette relateret til juridisk sprog. At ord udlægges på en helt særlig måde i det juridiske system (fx ud fra lovgivningen og tidligere domme) har i høj grad betydning, når man taler om modtagere med en begrænset mængde fagviden.

¹⁷⁹ Disse fem postulater eller krav stemmer delvist overens med Flucks fire krav (jf. Engberg 1998), bortset fra kravet om anonymitet.

¹⁸⁰ Jf. Engberg 2007b.

Postulatet vedrørende eksplicitthed er ifølge **von Hahn (1998b)** ikke et isoleret og absolut krav til fagkommunikation, men er derimod et kontekstuel bundet krav, som især spiller en rolle ved kommunikation med stor rumlig eller temporal distance. Kravet om eksplicit kommunikation kan stilles og opfyldes på næsten alle sproglige niveauer, morfologisk, leksikalsk, syntaktisk og semantisk niveau, såvel som på tekstniveau og pragmatisk niveau. Implikationer findes overalt, men eksplicitation kan være nødvendig, når der er særlig risiko ved miskommunikation (hvis der kan opstå omkostninger eller fare), hvis kun dele af teksten reciperes og ved receptions-situationer, hvor den oprindelige entydighed i produktionskonteksten mangler, fx på grund af situative eller inferentielle ændringer. (von Hahn 1998b:383ff)

Postulatet vedrørende (sprog)økonomi vil ifølge **Fijas (1998)** komme til at spille en stadig større rolle på grund af nutidens store strøm, segmentering og sortering af informationer og skabe krav om et mere recipientvenligt tekstdesign, som følge af forbrugernes behov for at spare tid, og Fijas skriver, at denne tekstfortætning og -forkortning kan finde sted på næsten alle niveauer i sprogsystemet. Hun eksemplificerer dette på det leksikalske niveau (fx termer, verbalsubstantiver, pros substantiver, komposita, univerberinger¹⁸¹, forkortelser) og det syntaktiske niveau (kompression i sætninger i form af nominalisering af handlinger, participial- og infinitivkonstruktioner, ellipser, relativ konjunktionsløshed). Forskellige former for kondensering kan skjule sammenhænge mellem sprogelementer, være vanskelige at forstå uden for-forståelse af emnet, men kan også være mere læservenlige, fordi der dermed kræves mindre tankevirksomhed til lagring af information. (Fijas 1998:390ff)

Postulatet vedrørende anonymitet er ikke angivet hos Engberg (1998). Dette krav hænger ifølge **Oksaar (1998)** ofte sammen med abstraktion. Ved anonymisering fjerner man fokus fra forfatteren eller den handlende og flytter i stedet fokus hen på objektet eller handlingen, der som regel er det centrale i fagkommunikation. Strategien bidrager til at gøre udsagnene i teksten mere almengyldige, øger tekstens sandhedsgrad og eliminerer subjektiviteten. Anonymisering kan realiseres på leksikalsk niveau (fx 3. person, man, vi), på morfosyntaktisk niveau (fx passiv, modalpassiv og passivparafraser, nominalisering, som ifølge Oksaar er særlig udbredt i juridisk sprog) og på tekstuel niveau (fx verballøse sætningskonstruktioner, fx i form af opremsninger). (Oksaar 1998:397ff).

¹⁸¹ Dvs. informationsfortætning ved kondensering af et flerordsudtryk (fx ”med hensyn til syntaksen”) til et enkeltordsudtryk (fx ”syntaktisk”) (Fijas 1998:392).

Interessant er desuden artiklen af **Biere (1998)** omhandlende postulatet om forståelighed (Biere 1998:402ff), hvoraf det fremgår, at man i forståelsesprocessen rekonstruerer tekstens mening på baggrund af på den ene side éns viden om sprog, brug og betydning af de anvendte ord og sætninger, deres syntagmatiske og paradigmatiske relationer samt viden om tekstmønstre, og på den anden side viden om genstande og sagforhold i ”verden” (1998:403). En teksts forståelighed afhænger altså såvel af dens sproglige karakteristika som af læserens karakteristika, og dette spiller især en rolle i forbindelse med fagekstern kommunikation. Konflikten mellem adressat-orientering og sag-orientering bliver særlig tydelig i de tilfælde, hvor fagsproglige elementer erstattes af almensproglige elementer af forståelighedshensyn, fordi man ifølge Biere derved kan sætte spørgsmålstegn ved, om der formidles det indhold, som ud fra en sag-orienteret betragtning skal formidles. Der findes forskellige typer af anbefalinger til at forbedre tekstens forståelighed, fx at inddrage en formidler, som indgår i en forståelsesfremmende dialog med recipienten. Andre anbefalinger foreslår at øge ”enkelheden” (fx ved at anvende almindelige, konkrete ord og ingen fagord og grammatisk enkle sætninger), men dette er ofte ikke muligt uden tab af indhold. Atter andre anbefalinger drejer sig om at forbedre tekstens kognitive struktur, og det er dette sidste, Biere anbefaler (1998:406). På grundlag af tekstens kommunikationsområde, dens fagsproglige (vertikale) niveau og dens genre er en tekst tendentielt altid tilpasset behov, interesser og forudsætninger hos bestemte grupper af adressater, og det er meget vigtigt, at tekstproducenten har et korrekt billede af sin adressatgruppe, som tager hensyn til gruppens kognitive og sproglige forudsætninger. (Biere 1998:402) Denne artikel opregner altså nogle af de vigtige problemer, der er forbundet med opfyldelsen af postulatet om forståelighed.

Et kapitel i ”Fachsprachen” af **Hoffmann et al. (1998)** er helliget ”systemegenskaber” ved fagsprog (1998:408 – titlen). **Baumann (1998b)** præsenterer i dette kapitel fagsprogenes tekstuelle egenskaber og kommer blandt andet ind på fagteksten som ”transphrastisk” enhed (1998b:408) (dvs. tekstens kohæsiionskabende faktorer som ensartethed i nominal, lokal og temporal reference), fagteksten som semantisk enhed (herunder fx semantisk kohæsiion/isotopi, semantisk ækvivalens, termini og gentagelse), fagteksten som syntaktisk enhed (herunder fx substitution af leksikalske enheder, anaforisk / kataforisk henvisning, ændring af fremstillingsperspektivet, anvendelse af retoriske figurer, som fx antitese og sammenligning, spørgsmål-svar-kombination som kompositorisk princip, ekspansion og kondensation samt specifik anvendelse af numerus, kasus, person og verbalformer).

Baumann skriver desuden om opdelingssignaler i teksten og om fagteksten som funktionel enhed. (1998b:408ff) Det synes dog som om netop denne præsentation arbejder med fagsprog så generelt, at udsagnene og resultaterne bliver vanskelige at omsætte til de juridiske tekster, som er emnet i denne afhandling.

Hoffmann (1998a) præsenterer ligeledes i Hoffmann et al. (1998) syntaktiske og morfologiske egenskaber ved fagsprog generelt. I forbindelse med sætningernes egenskaber nævner han elementer som sætningslængde og -kompleksitet, sætningstyper, tema-remafordeling og rækkefølge af sætningsled, valensrelationer, syntaktisk kompression (kondensering) og anonymisering. I forbindelse med sætningskonstituenternes egenskaber nævner han, at kompleksiteten ved fagsproglige sætninger opstår på grund af sætningskonstituenternes kompleksitet, fx i subjekt- og nominalgrupper, som kan have forskellige præ- og postmodifikationer og omfangsmæssigt kan være meget store, og prædikatgrupper, der ofte indeholder støtteverbkonstruktioner, omfangsrige objektudvidelser og præpositionale grupper i stedet for simple adverbier. Angående morfologiens rolle for syntaksen angiver Hoffmann, at bestemte ordklasser er hyppigere forekommende i fagsprog end i almensprog, fx substantiver og adjektiver, mens verber forekommer relativt sjældnere. Verber forekommer hyppigst i 3. person præsens indikativ, hvilket Hoffmann forklarer ud fra fagsprogs rolle ved beskrivelse af tidsuafhængige realitetsforhold. Desuden forekommer bestemte ordformer langt hyppigere end andre, fx er substantiver i genitiv hyppigere end nominativ på grund af deres rolle som postmodifikator. (1998a:416ff)

Fraas' (1998) præsentation af de lexicalsk-semantiske egenskaber ved fagsprog findes også i Hoffmann et al. (1998). Hun koncentrerer sig fortrinsvis om fagord-forråd/terminologi, som angives som et væsentligt element ved karakterisering af en tekst som fagtekst. Fraas nævner, at en terms betydning afledes af dens interne betydningsstruktur, dens plads i et termsystem – hvilket kan sammenfattes i en definition – og dens anvendelse i den fagsproglige kommunikation. Hun beskæftiger sig herefter med blandt andet synonymi, polysemi og homonymi samt forskellige former for relationer mellem termer. Derefter beskriver hun modsætningsforholdet mellem ønsket om nøjagtighed i terminologiseringen (ved sammensætning af flere termer) og behovet for sprogøkonomi og effektiv kommunikation. Endelig anfører hun, at der forekommer såvel terminologisering, dvs. at leksemer fra almensproget overtages, omdefineres og fastlægges fagligt som termer, som afterminologisering, dvs. at oprindelige termer overtages af almensproget, fx som følge af ”mediernes

videnskabeliggørelse”, således at faglige indhold i stigende grad behandles i ikke-faglige kontekster. Derved realiseres ikke hele den faglige viden, som specialisten forbinder med termen; for lægmanden er det tilstrækkeligt, at han har en tilnærmelsesvis forestilling om det pågældende faglige fænomen eller sagforhold. (1998:428) Man kunne forestille sig, at netop denne sidste antagelse kan blive problematisk for lægmanden i juridiske sammenhænge, hvis han tror, han blot behøver en nogenlunde forståelse af en juridisk term i en kontrakt, mens det i virkeligheden vil være hele den juridiske implikation af termen, som vil blive anvendt i den indirekte kommunikationssituation ved udlægning af termen.

En række af disse fagsproglige karakteristika inddrages i et analyse-instrumentarium, som er beskrevet i **Ditlevsen et al. (2007)**. De fire forfattere, som er forskere ved Aarhus School of Business med rod i den tyske tradition for fagsprogsforskning, opstiller i værket et instrumentarium til analyse af faglige tekster. Skønt dette værk har et andet sigte end at karakterisere fagsprog, er instrumentariet udtryk for, hvilke punkter der efter forfatternes mening kan give nyttige oplysninger om sproget i faglige tekster. Det drejer sig om både en tekstekstern analyse, som jeg ikke vil gå nærmere ind på hér, og en tekstintern analyse, som jeg vil uddybe i det følgende. Den tekstinterne analyse består af en mikroanalyse og en makroanalyse. Mikroanalysen beskæftiger sig med ord (fx ordforråd, orddannelse og ordklasser fx som symptom på nominalstil), omfang og opbygning af syntagmer (fx fraseologismer, støtteverbumkonstruktioner, brug af participialattributter og adjektiver), omfang og opbygning sætninger (fx sætningsstruktur, sætningstyper, sætningslængde samt ledstilling/topologi) samt metaforer, stilfigurer og ordspil (som udtryk for kreativitet eller farvning af teksten) (2007:73ff). Den tekstinterne makroanalyse består af analyse af tekststruktur / makrostruktur og temarækker/isotopi, som bidrager til tekstens kohærens, samt en analyse af kohæensionsmidler, fx pronominer, pronominaladverbier, konjunktioner og tempus (2007:79ff).

Inden jeg går videre til karakteristikken af det juridiske sprog, vil jeg nævne den meget omfattende liste, som opstilles i **Kalverkämper (1998b)**. Kalverkämper opstiller en næsten endelig liste over karakteristika ved fagtekster, idet han skriver, at denne liste ganske vist er åben, men at han forventer, at den næppe vil kunne udvides ”spektakulært” (1998b:36). Listen angiver områder, hvor forskningen har vist, at fagsprog har særlige kendetegn, og omfatter følgende områder:

Sproglige midler

- terminologiseringer, internationalismer
- komposition, derivation
- støtteverbumkonstruktioner
- præference for passiv, deagentivering
- particip, infinitiv, gerundiv
- tempus-dominans (præsens)
- personvalg (3. person)
- relationsadjektiver
- nominalisering
- tema-rema-fordeling
- argumentationsstrukturer
- meta-informationer (refleksivitet), metasproglige og metakommunikative komponenter
- entropi
- henvisningsstrukturer (tekstdeiksis)
- hypotesedannelse og dermed forbundne morfosyntaktiske kendetegn
- sproghandlinger
- makrostrukturer
- tekststrukturer, tekstkohærens, tekstopdelinger
- titelgivning
- genrespektrum
- situationsbindinger
- tekst-billed-relationer
- formale konventioner
- kulturspecifikke elementer

På listen drejer det sig fortrinsvis om karakteristika, der er tekstinterne, bortset fra de sidste 4-5 elementer, som også er teksteksterne (1998b:36). Jeg vil i den følgende gennemgang komme ind på nogle af – men ikke alle – disse elementer i gennemgangen af karakteristikkene af juridisk sprog.

7.2.2 Karakteristik af juridisk sprog

De særlige kendetegn ved det juridiske sprog har ligeledes i efterhånden mange år haft forskernes bevågenhed. I det følgende vil jeg give korte præsentationer af en række kilder, som opstiller en ”stilistik for retssproget” Stolze (1999:54) eller angiver særlige kendetegn ved det juridiske fagsprog, nemlig Engberg (1998), Simonnæs (2005), Mináriková (2006), Hoffmann (1998b), Faber et al. (1997), Søderberg & Villemoes (1994) samt Vlachopoulos (1997) og Stolze (1999).

Engberg (1998) beskæftiger sig – foruden med fagsprog generelt – med nogle særlige træk ved juridisk sprog. Han angiver periodestilen, hvor samtlige betingelser og specifikationer skal angives i samme sætning som kernereglen, som et væsentligt træk. Periodestilen medfører tendentielt meget lange og syntaktisk komplekse sætninger, som er vanskeligt tilgængelige for en urutineret læser, men stilen gør også de syntaktiske relationer mellem sætningsdelene tydelige, sådan at sætningerne bliver meget præcise (1998:65ff). Et andet kendetegn er hyppig forekomst af foranstillede attributive participialkonstruktioner, hvilket medfører en høj grad af entydighed, men dette ”betales” med en høj grad af kompleksitet, som gør det vanskeligt at læse teksten (1998:67f). Engberg nævner desuden gammeldags ordvalg (fx adjektiver, verber og konnektorer) som et karakteristikum, især på bestemmelsesplanet¹⁸², dvs. fx ved lovtekster. Årsagen hertil angives som et ønske om nøjagtighed og sikkerhed for udlægningen af ordene – eller et spørgsmål om tillæring (1998:68). Endelig nævner han anvendelsen af passiv, især på bestemmelses- og handlingsplanet, fx hvis man ønsker at undgå at angive, hvem der skaber rammen, dvs. giver pligten eller rettigheden, eller i tilfælde hvor den handlendes identitet ikke er vigtig, fordi der ikke er tvivl om, hvem der er berettiget eller forpligtet til at udføre en handling (1998:68f).

Simonnæs (2005) deler kendetegnene op i lingvistiske og funktionelle kendetegn. Hun skriver, at juridisk sprog som fagsprog har samme lingvistiske karakteristika som andre fagsprog, nemlig en terminologi, som er fastlagt for det pågældende område, og hyppig anvendelse af bestemte syntaktiske elementer, som fx nominalisering, stærkt udvidet højre- og venstreattributions samt entydighed/præcision gennem begrænset brug af pronominalisering. Hun fremhæver dog, at det juridiske ordforråd ikke er entydigt og at der ofte er tale om skin-præcision (2005:49). Med hensyn til de funktionelle kendetegn beskæftiger Simonnæs sig særligt med forståelighed. Hun citerer Otto

¹⁸² Jf. kapitel 4.

(1981) for de tre ”bud”, nemlig præcision, forståelighed og effektivitet (1981:50), og hun angiver Duve’s (1981) årsagsforklaringer til, at juridiske tekster ikke er umiddelbart forståelige, nemlig dårlig stil, manglende for-forståelse hos borgeren og kravet om præcision, der gør teksten uforståelig for lægmanden (1981:31ff). Hun kommer frem til at ”sværtforståelighed” (2005:50) er det kendetegn ved juridisk sprog, særligt lovsprog, som har voldt de største problemer for offentligheden, og at der er forskellige holdninger til, om man er nødt til at acceptere dette eller skal forsøge at ændre det (2005:49ff).

Mináriková (2006) undersøger juridiske sætningers opbygning. Hun refererer Roelcke (1999:80ff) og angiver som kendetegn for fagsprog: foretrukken brug af fremsættende sætninger, foretrukken brug af bestemte typer af ledsætninger (konditional- og finalsætninger samt kontrasterende ledsætninger), anvendelse af relativsætninger og attributrækker for at øge tydelighed og specifikhed, forøget forekomst af nominaliseringer og støtteverbkonstruktioner samt sætningskompleksitet forårsaget af udbygning af sætningsled og et højere antal delsætninger (Roelcke 1999:80ff). Hun citerer desuden Beier (1979:283) for at angive forøget brug af passiv i fagtekster, fordi det giver mulighed for at udelade den handlende, hvor han anses for redundant, dvs. hvor han er identisk med tekstforfatteren, hvor hans identitet fremgår af ko- eller kontekst eller hvor det drejer sig om en almen, ubekendt agens. (Mináriková 2006:25f)

Hoffmann (1998b) skelner mellem tekstinterne og teksteksterne karakteristika i sin analysemodel, som anvendes eksemplarisk på en ejendomskøbekontrakt¹⁸³. Den tekstinterne analyse er den analysedel, der beskæftiger sig med de sproglige elementer i teksten, hvorfor jeg vil koncentrere mig om den hér. I analysen kan Hoffmann konstatere, at pragmatisk kohærens først og fremmest skabes ved ensartet denotation, og semantisk kohærens skabes gennem lange og smalle isotopikæder bestående af substantiver og verber, mens adverbier og adjektiver ingen rolle spiller. Repetition af ord spiller en stor rolle, fx partsbetegnelser, mens pronominalisering og anafor sjældent forekommer. Syntaktisk kohærens spiller næsten ingen rolle som følge af sætningernes udtalte betydningsselvstændighed. Henvisningsteknik har derimod stor betydning, og der forekommer henvisninger såvel internt i teksten som eksternt til andre tekster (intertekstualitet). På sætningsplan er den store hyppighed af enkle udvidede sætninger bemærkelsesværdig, ligesom

¹⁸³ I Hoffmann et al. (1998) er der foruden Lothar Hoffmanns analyse af kontrakten foretaget analyser af andre genrer inden for institutionssprogene, nemlig lov (Ludger Hoffmann 1998:522) samt bekendtgørelse, forordning og dekret (Selle 1998:529ff) ud fra andre analysemetoder.

støtteverbalkonstruktioner, infinitivkonstruktioner med modal betydning (fx *ist + zu + infinitiv*) og i valensbetinget objektfunktion (dvs. udvidet infinitiv som objekt) forekommer hyppigt. Objektsætninger indledt med ”daß” forekommer ligeledes ofte på grund af de hyppigst forekommende verbers semantik og valens. Syntaktisk kompression opnås ved hjælp af participialkonstruktioner, mens nominal- og verbalgrupper – sammenlignet med andre genrer – er langt mindre komplekse, hvad angår antallet af konstituer. Præpositionalforbindelser optræder hyppigt som adverbialbestemmelser. I tema-remasammenhæng er det grammatiske subjekt som regel tema, og resten af sætningen er rema. Leksis i kontrakten er determineret af behandlingen af juridiske og økonomiske spørgsmål og er meget begrænset. Leksis er præget af ord af tysk afstamning, hvorimod fremmedord kun sjældent forekommer. Derivater og komposita præger leksis, og der er ved disse ofte tale om terminologiske dannelser, som indgår i faglige begrebssystemer, omend de synes almenforståelige. De grammatiske kendetegn er ikke i alle tilfælde genrespecifikke, men kan ses ved substantiver (oftest pluralis) og verber (oftest 3. person præsens indikativ aktiv – passiv bruges til formuleringer vedrørende finansiering og i slutformularen). Grafiske fremstillinger og andre ikke-sproglige ledsageinformationer er eventuelt vedlagt som bilag. (1998b:533ff)

I **Faber et al. (1997)**, som er udarbejdet af fire forskere ved Copenhagen Business School, konstateres det i sammenfatningen i lærebogen, at der er såvel ligheder som forskelle mellem de fire dokumenter fra det danske juridiske univers, som de fire forskere har undersøgt, nemlig lov, kontrakt, dom og notat. Forskellen består i, at notatet adskiller sig fra de andre ved ikke at indeholde ytringer med performativ kraft, dvs. sådan at der skabes et nyt sagforhold i verden. Ligheden mellem de fire dokumenter er, at de alle besidder en formalitetsgrad, som kommer til udtryk leksikalsk (gennem ekspertfaglig terminologi, rollebetegnelser og specielle juridiske kollokationer), semantisk (gennem etableringen af semantiske relationer mellem tekstens ytringer og afsnit) og syntaktisk (gennem diatese, komplekse substantivsyntagmer og tunge præpositioner) (1997:96).

Søderberg & Villemoes (1994), hvis forfattere er henholdsvis professor og lektor/institutleder ved Copenhagen Business School, nævner det juridiske univers’ kulturbundethed, idet den del af virkeligheden, som juraen beskæftiger sig med, er kulturafhængig og skifter fra land til land (1994:204), hvorfor teksterne og sproget også bliver kulturafhængige. De skriver blandt andet:

”Juraens genstand er forholdet mellem mennesker i et givet samfund. Juristens værktøj er hans sprog, og juraen eksisterer kun i kraft af sproget.” (Søderberg & Villemoes 1994:202)

Dette kan ses i forlængelse af Busse (1992), som ligeledes beskæftiger sig med det juridiske sprogs kulturbundethed, i og med at de sproglige midler, som anvendes i juridiske tekster ikke blot anvendes og udlægges isoleret, men på baggrund af den kultur, som eksisterer i det pågældende lands juridiske system, fx lovgivning og domspraksis.

Jeg vil i det følgende yderligere beskrive to værker, som beskæftiger sig med juridisk sprog og som rummer interessante tilgange til arbejdet, nemlig Vlachopoulos (1997) og Stolze (1999).

Vlachopoulos (1997), er leder af Department of Applied Foreign Languages in Management and Commerce i Epirus i Grækenland. Han foretager en oversættelsesorienteret stilanalyse af en britisk kontrakt, som er præget af den britiske retskulturs særlige kendetegn og med de deraf følgende oversættelsesmæssige problemer. Han opdeler sine analyseområder i ”leksis, syntaks og tekstkonventioner” (1997:10). Inden for området lexis beskæftiger han sig med substantiver og verber, som har en anden betydning i almensproget end i en juridiske tekst, fx ord som ”consideration” og ”shall”, og de problemer dette kan afstedkomme, ligesom han beskæftiger sig med arkaismer i form af adverbier, som er fortrængt fra almensproget, men som lever videre i juridiske tekster, fx ”aforesaid” og ”herein”. Inden for det syntaktiske område beskæftiger Vlachopoulos sig med sætningslængde, mængden af ledsætninger, adverbialfraser samt om den grammatiske struktur er enkel eller kompleks, herunder om anvendelsen af passiver, participialattributter eller attributivtilføjelser vanskeliggør forståelsen af sætningernes mening.

Vlachopoulos bruger termen ”tekstkonventioner” på en lidt usædvanlig måde. Det er i artiklen ikke udtrykkeligt ekspliciteret, hvilke elementer kategorien ”tekstkonventioner” indeholder, men de sproglige karakteristika, som er nævnt under denne overskrift, omfatter ”grafostilistiske midler”, som anvendes til at strukturere teksten, gøre elementer i teksten iøjnefaldende eller til at fremhæve logiske betydningsrelationer (1997:11), dvs. brugen af versaler og iøjnefaldende skrifttyper, fx fed skrift. Desuden omfatter kategorien ”tekstkonventioner” henvisningsrelationer mellem afsnittene i form af det, som Vlachopoulos kalder ”die archaischen Adverbien”, dvs. de arkaistiske adverbier, altså ”tilstræbt gammeldags” (Gyldendals Fremmedordbog) adverbier, fx ”aforesaid”, ”therein”,

”hereby” og ”as follows”. Endelig omfatter kategorien midler til semantisk sammenknytning af sætninger, hvilket i hans analyse realiseres udelukkende ved hjælp af repetition af leksikalske enheder i stedet for anvendelse af pronomina, fx i forbindelse med benævnelse af parterne (1997:11).

De to adverbier ”aforesaid” og ”therein”, som nævnes af Vlachopoulos, har ganske rigtigt et gammeldags præg, som man måske godt kan betegne som tilstræbt for at opretholde en klassisk juridisk stil. Men man kan diskutere, om Vlachopoulos har ret i, at adverbier som ”hereby” og ”as follows” er ”arkaistiske”, idet de i den pågældende kontrakt har en tydelig funktion som ”Verweis”, dvs. henvisning, således som Vlachopoulos også selv angiver. Eksempelvis fremhæver adverbiet ”hereby” dokumentets bindende karakter, fx i udtrykket ”THE LANDLORD HEREBY DEMISES” (1997:11) og der skabes en forbindelse mellem kontrakten som dokument på den ene side og dens parter og deres forpligtelser på den anden side. Når man bruger dette adverbium, gøres parterne tydeligt opmærksom på, at de ved at underskrive dokumentet (”hereby” = med dette dokument) indgår en aftale, som indebærer rettigheder og ikke mindst pligter¹⁸⁴. Ordet er desuden kort og entydigt og skulle erstattes af et længere udtryk, som fx ”by this contract”, hvis man ønsker at undgå ordet, men at bibeholde henvisningsrelationen.

Kategorien ”tekstkonventioner”, som Vlachopoulos anvender, synes at indeholde elementer af meget forskelligartet karakter. De kan med fordel opdeles i to grupper, nemlig de graphostilistiske midler, som har en fortrinsvis struktureringsrelateret anvendelse, og de elementer, som i teksten anvendes til at skabe semantiske relationer mellem tekstens dele, herunder henvisningsrelationer og sammenknytning af sætninger gennem gentagelse af bestemte leksemer.

Vlachopoulos’ grundlæggende tilgang til analysen forekommer dog – trods denne uhensigtsmæssighed i valg af terminologi og indhold i forbindelse med den tredje kategori – interessant.

Stolze (1999) har skrevet flere monografier om oversættelse. Hér skriver hun blandt andet om forskellige måder at oversætte på, om forskellige funktioner, som juridiske oversættelser har, og om den juridiske oversætters nødvendige ekspertviden. Oversætterens ekspertviden består i at knytte fagviden og sprogviden sammen. Hun skriver desuden, om det uopfyldelige krav til juridiske tekster, at de skal være ”lige så lette at læse som en roman eller en brugsanvisning” og forklarer,

¹⁸⁴ Jf. indgåelsesløftet, som Klinge (1996) omtaler.

hvorfor dette krav ikke kan opfyldes – og heller ikke skal opfyldes. I den juridiske tekst findes der en række sproglige formuleringer, som er bevidst vage eller ueksakte¹⁸⁵, således at deres indhold skal udfyldes ud fra den givne situation samt tidsmæssige og lokale kontekst, fx ”Treu und Glauben” og ”wichtiger Kündigungsgrund” (1999:48f). Stolze præsenterer desuden en kort stilistik af juridisk sprog, som består af fire kategorier, hvis overskrifter – og tilhørende indhold – dog synes ret inkonsistente. Kategorierne benævnes ”Abstraktion”, ”Nominalstil”, ”Umständlichkeit” og ”Standardformeln” (1999:55f), hvoraf sidstnævnte gruppe uddybes efterfølgende i hendes artikel. Kategorien ”Standardformeln” består af faste formuleringer til sikring af genkendelse samt formularformer, og der gives i artiklen en lang række ukommenterede eksempler på oversættelser mellem sprogparrene tysk-engelsk og tysk-italiensk (1999:56-61). Kategorien ”Abstraktion” indeholder elementerne upersonlig stil ved hjælp af betoning af funktion (fx ”sagsøger”) og handlinger (fx ved hjælp af passiv) samt ved hjælp af anonymisering af oprindelse (fx ved brug af 3. person eller af det inkluderende *wir*). Endelig indeholder kategorien ”Abstraktion” også ”Anweisungen im Infinitiv für Allgemeingültigkeit”, dermed menes, at verbalformen *ist + zu + infinitiv* anvendes til at udtrykke almengyldighed¹⁸⁶. I kategorien ”Nominalstil” findes brugen af substantiver til betoning af saglighed og brugen af verbalsubstantiver, oftest med suffixet -ung, til betoning af handlinger; men for de øvrige nævnte retoriske midler angives der ikke funktioner, fx fagsproglige orddannelsesprodukter (dvs. komposita), støtteverbalkonstruktioner, undgåelse af fremmedord (i stedet fortyskes ordene). Kategorien ”Umständlichkeit”, hvilket betyder omstændelighed på dansk, indeholder elementerne mangedobling af negationer, stort antal attributter og rækker af ledsætninger. I denne kategori skriver Stolze ud for punkterne, at formålet er henholdsvis rygdækning, indholdsmæssig præcision, størst mulig nøjagtighed og desuden findes punktet ”Fortpflanzung historischer Sprachgewohnheiten”, dvs. reproduktion af historiske sprogvaner. (1999:56) Fælles for de fleste af punkterne er det altså, at de kan samles under formålsbetegnelsen ”Præcision”, og konsekvensen af dette formål¹⁸⁷ er omstændelighed. Som karakteristikum ved det juridiske sprog nævner Stolze i artiklen desuden ord, som har samme form i almen- og fagsproget, men hvis semantiske indhold adskiller sig betragteligt, fx ”Besitz” (1999:49). Kategoriernes betegnelser eller titler afspejler ganske forskellige aspekter, nemlig for de fire kategoriers vedkommende henholdsvis formål, retorisk middel / stil, problematisk følge og retorisk middel, hvilket forekommer uhensigtsmæssigt. Men som det ses, er

¹⁸⁵ Jf. Hoffmann et al. (1998:373ff).

¹⁸⁶ Denne funktion af *ist+zu+infinitiv* er ikke nødvendigvis gældende for tekster på handlingsplanet, men snarere for tekster på bestemmelsesplanet.

¹⁸⁷ Eller postulat (jf. Hoffmann et al. 1998:373ff)

det faktisk relativt enkelt at angive funktionsbetegnelser for de retoriske midler, som er nævnt, og de enkelte angivne retoriske midler er bestemt yderst relevante at undersøge.

Som det fremgår af ovenstående beskrivelser, hænger stilkarakteristikkerne tæt sammen med kravene til eller påstandene om fagsprog med hensyn til præcision, eksakthed osv. Især beskrivelsen hos Stolze (1999) bærer præg af bevidstheden om denne sammenhæng, selv om den ikke er gennemført helt i artiklen. Samtidig er det kendetegnende for disse tilgange, at der er fokus på fagfolk, mens distinktionen mellem fagmand og lægmand er fraværende hos Stolze og kun indirekte er til stede hos Vlachopoulos i forbindelse med hans omtale af oversættelse af stilistiske midler. Vlachopoulos skriver at det afhænger af læserforventningerne, om og hvordan oversætteren overfører de stilistiske midlers informationsindhold til målsproget. Hans forslag er at tilføje forklaringer på et informationsark for at kompensere for de manglende informationer, som skyldes fraværet af tilsvarende stilistiske midler i kontrakter fra kontinentaleuropæiske retssystemer. Han siger således, i overensstemmelse med Vermeer (1986:35), at oversættelse af juridiske tekster er en formålsafhængig (teleologisk) handling, og at det er oversætterens opgave at skønne, hvilket informationsbehov modtageren af målsprogsteksten har (Vlachopoulos 1999:11-12). Han kommer altså indirekte ind på læserens forventede for-forståelse, som blandt andet er vigtig i forbindelse med en skelnen mellem fagmand og lægmand.

7.3 Lovmæssige påbud om klart og forståeligt sprog

Som vi allerede så i forskningsoverblikket i kapitel 3, har forskning i forståelighed af fagsproget i en del år spillet en stor rolle. Interessen for den sproglige formulering blev skærpet i slutningen 1980'erne og 1990'erne, blandt andet på baggrund af det ”Transparenzgebot”, dvs. det krav om gennemsigtighed, som har eksisteret siden den tyske forbundsdomstols dom i slutningen af 1980'erne i en sag om pantebrevsrenter og senere lignende domme (Henkel 2004:309).

I AGB-Gesetz¹⁸⁸, dvs. den daværende tyske lov om almindelige forretningsbetingelser, var kravet ikke direkte formuleret, men den udlægning af loven, som blev gængs efter dommen, er, at man kan udlede kravet af blandt andet § 3, § 5 og § 9 i AGBG. Lovens § 3 handler om overraskende klausu-

¹⁸⁸ I det følgende kaldt ”AGBG”.

ler og § 5 om tvivl ved udlægning af bestemmelser (Henkel 2004:309). Lovens § 9 er en "General-klausel", hvori der står, at bestemmelser i almindelige forretningsbetingelser ikke gælder, hvis de mod buddet om tro og love er til urimelig ulempe for modparten¹⁸⁹. I forbindelse med dommene i 1980'erne blev det slået fast og senere har det udviklet sig til fast domspraksis, at det er et krav til almindelige forretningsbetingelser, at de skal fremstille kontraktparternes rettigheder og pligter klart, bestemt, gennemskueligt, rigtigt og forståeligt (Henkel 2004:310). Denne regel gælder for alle kontrakttyper (Henkel 2004:310), som har karakter af standardkontrakter, hvor forbrugeren ikke har haft mulighed for at øve indflydelse på formuleringen af kontraktens bestemmelser.

Kravet blev også formuleret inden for EU-retten i 1993 i direktivet om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler¹⁹⁰. Heri står der i Artikel 5 blandt andet: "I de aftaler, hvor alle eller nogle af de vilkår, der tilbydes forbrugeren, er i skriftlig form, skal disse vilkår altid være udarbejdet på en klar og forståelig måde. Hvis der opstår tvivl om et kontraktvilkårs betydning, gælder den fortolkning, som er mest gunstig for forbrugeren." Ligeledes har man (dog langt senere) udarbejdet en "Fælles praktisk vejledning" (2003) for affattelse af lovtekster fra EU's institutioner. I denne vejlednings første retningslinje står der blandt andet, at retsakter skal "affattes klart, enkelt og præcist" og at dette princip stemmer overens med de generelle retsprincipper, blandt andet princippet om, at alle er lige for loven i den forstand, at loven skal være tilgængelig for alle og kunne forstås af alle, og retssikkerhedsprincippet, som fastslår, at loven skal være forudsigelig i sin anvendelse" (2003:10). Et vigtigt argument fremføres desuden i forordet, hvor der står, at "for at borgerne og virksomhederne kan vide, hvilke rettigheder og forpligtelser de har, for at domstolene kan håndhæve dem (...), bør de retsakter, der vedtages af EU-institutionerne, formuleres på en letforståelig og konsekvent måde (...)" (2003:5). Dvs. at man også i EU-systemet er meget opmærksom på forståelighedens betydning. Argumentationen kan efter min mening uden videre overføres til tekster inden for fx kontraktgenren.

¹⁸⁹ Dette krav er siden blevet formuleret direkte i den nye udformning af bestemmelserne om almindelige forretningsbetingelser i §§ 305-310 i BGB, hvor der direkte står: "Eine unangemessene Benachteiligung kann sich auch daraus ergeben, dass die Bestimmung nicht klar und verständlich ist", dvs. at en urimelig ulempe også kan opstå ved at en bestemmelse i handelsbetingelserne ikke er klar og forståelig.

7.4 Den praktisk-normative litteratur

I forbindelse med de sproglige midlers betydning for forståeligheden af juridiske tekster findes der en anden type tekster, som også er vigtige. Det er de efterhånden relativt talrige håndbøger og vejledninger, som behandler forvaltningens og retssystemets sprog ud fra et forståelses- og læservenlighedssynspunkt.¹⁹¹ Disse bøger beskæftiger sig altså ikke udtrykkeligt med sproget i kontrakter, men derimod med sproget i forvaltningen og retssystemet, men de er udtryk for, at der kan spores en interesse for anvendelse af sproget i juridiske sammenhænge. Bøgerne er hér eksemplificeret ved "Fingerzeige für die Gesetzes- und Amtssprache – Rechtssprache bürgernah" (1998), "Handbuch der Rechtsförmlichkeit" (1999) og "BBB-Arbeitshandbuch - Bürgernahe Verwaltungssprache" (2002), men der findes en række andre tilsvarende håndbøger og brochurer, fx "Handbuch Bürgerkommunikation" (Ebert 2006), "Stilfibel für Juristen" (Schnapp 2004), og en række mere lokale udgivelser, fx "Freundlich, korrekt und klar – Bürgernahe Sprache in der Verwaltung" (intet årstal – udgivet af Bayerns indenrigsministerium), "Arbeitshilfe - Verwaltungstexte verständlich schreiben" (2004 - udgivet af Kreis Soest) og "Tipps zum einfachen Schreiben – Ein Leitfaden zur bürgernahen Verwaltungssprache" (intet årstal – udgivet af Stadt Bochum og udviklet i samarbejde med Germanistisches Institut ved Ruhr-Universität Bochum).

Sigtet med denne type litteratur er såvel praktisk som normativt; bøgerne skal rådgive om og anbefale tekstforfattere inden for den offentlige forvaltning og retssystemet, hvordan de skal kommunikere med borgerne. Det drejer sig som regel om den skriftlige kommunikation, dvs. både om kommunikationen i skrivelser fra det offentlige, fx staten eller kommunen, til en borger som om kommunikationen i fx lovtekster og -bekendtgørelser. Denne type litteratur tager således i høj grad distinktionen mellem fagmand og lægmand i betragtning.

Fingerzeige (1998)¹⁹² er udgivet af Gesellschaft für deutsche Sprache, i samarbejde med det tyske indenrigsministerium og det tyske justitsministerium. Bogen stiller krav til det juridiske sprog og opstiller en lang række eksempler på dårligt eller uhensigtsmæssigt juridisk sprog med tilhørende

¹⁹⁰ Direktiv på dansk 93/13/EØF, på tysk 93/13/EWG.

¹⁹¹ På tysk anvender man betegnelsen "bürgernah" (jf. flere af de citerede kilders titler og undertitler), som direkte oversat til dansk betyder "borgernær". Dette vidner om den direkte relation til borgeren som læser, som skal søges opnået, dvs. at sproget i administrationen skal være "borgernært" i betydningen, at teksten skal være formuleret på en måde, så borgeren forstår den.

forbedrede eksempler ved hjælp af en meget fast struktur i bogen. Bogen er opbygget med en kort introducerende tekst til hvert sprogligt emne og derefter følger to farvede kolonner, en grå kolonne til venstre med eksempler på dårligt eller uhensigtsmæssigt sprog med en titel som ”statt so...” (på dansk: ”i stedet for sådan”) og en blå kolonne til højre med eksempler på forbedring af de pågældende eksempler med en titel som ”besser so” (på dansk: ”hellere sådan”) (1998:31). Bogen har en indledning af den daværende tyske indenrigsminister Manfred Kanther, som skriver, at retsforskrifter mv. ofte henvender sig direkte til borgerne, hvorfor alle love og forvaltningsskrivelser bør være klare og forståelige og svare til borgernes sprog. Han håber derfor, at bogen opnår stor udbredelse og vedvarende intensiv anvendelse (1998:VII). Bogen er altså sanktioneret fra højeste sted og forventes at få en stor gennemslagskraft, ikke mindst derfor er det interessant at se, hvilke sproglige råd der gives. De stillede krav udgør overskrifterne i bogens kapitler og underkapitler og består af ”Verständlichkeit”, ”Ordnung und Übersicht”, ”Einfachheit statt Umständlichkeit“, „Bürgernähe erst nehmen“. Desuden findes der et kapitel om „Frauen und Männer in der Sprache“, som behandler den sproglige ligestilling mellem kvinder og mænd i juridisk sprog,¹⁹³ og endelig et omfattende kapitel om sprogrigtighed og et kortere kapitel om angivelse af gadenavne. De fire første kapitler er hver for sig underopdelt og behandler en række sproglige elementer, fx omfatter kapitlet ”Verständlichkeit” emner som fagsprog/almensprog, aktiv/passiv, konkret/abstrakt udtryksmåde, fremmedord, ordstilling, citater og henvisninger til love el.lign. og kapitlet om ”Einfachheit statt Umständlichkeit” indeholder emner, som uoverskuelige sætninger, overdreven nøjagtighed, unødvendig og mangedoblet negation, overflødige udtryk samt ordvalg.

I Handbuch der Rechtsförmlichkeit (1999)¹⁹⁴, som er udgivet af det tyske justitsministerium, findes der en vejledning angående den godkendelsesprocedure, som lovforslag i Tyskland er underkastet, hvad angår indhold og sproglig formulering. HdR indeholder i sin del B en lang række anbefalinger til den sproglige udformning af retsforskrifter, nærmere betegnet love og forordninger, som bundet i ønsket om, at lovteksterne skal formuleres forståeligt, dvs. være præget af karakteristikaene enkelthed, korthed, prægnans, strukturering og orden (Rd. 43), men samtidig fremhæves det, at teksternes almene forståelighed ikke må opnås på bekostning af præcision (Rd. 49), hvilket udtryk-

¹⁹² Fingerzeige blev første gang udgivet i 1930 (!), så bestræbelserne på at kommunikere godt i forvaltningen må siges ikke at være af ny dato.

¹⁹³ På grund af det tyske sprogs anvendelse af de tre genusformer, maskulinum, femininum og neutrum, er man i langt højere grad end i fx dansk nødt til at tage stilling til personbetegnelsers køn. Dette punkt er kun ganske lidt relevant i forbindelse med denne afhandling, hvorfor jeg ikke vil gå nærmere ind på det hér.

¹⁹⁴ I det følgende kaldt ”HdR”. HdR blev udgivet første gang i 1991 (Grewendorf 2000:96)

ker det helt grundlæggende dilemma for fagsprog, der er rettet mod lægfolk¹⁹⁵. I HdR har man således taget stillet til dilemmaet, idet man anfører, at præcision har forrang frem for forståelighed ved formulering af lovtekster. Anbefalingerne handler blandt andet om ordvalg, fx modeord, nominalstil, komposita, bestemte verber (nemlig können, sollen og gelten), skæringsdatoer, konkretiseringer ved eksempler, betingelseskonstruktioner og opremsninger. Desuden findes der en række anbefalinger angående syntaks i form af sætningslængde og sætningsopbygning, såsom dobbelte bisætninger, substantivkæder, indskud, fx attributive participialkonstruktioner, gentagelse af leksikalske enheder, forklarende tilføjelser. Endelig er der nogle anbefalinger med hensyn til tekstopbygning, fx strukturering og opremsninger (som genoptages), retoriske figurer i form af parallelismer og modsætninger. Herefter følger der også i denne bog et kapitel om ligestilling af mænd og kvinder samt et kapitel om sprogrigtighed.

De eksempler og anbefalinger, der gives i Fingerzeige (1998) og HdR (1999), i forbindelse med de fire opstillede krav til retssproget, forekommer ikke alle lige velunderbyggede, hvilket Grewendorf (2000) påpeger i sin kritik af de to værker. I det følgende vil jeg kort gennemgå en lille del af Grewendorfs kritik af de to skrifter. Han forekommer temmelig uforsonlig og skriver blandt andet, at en række af anbefalingerne i bøgerne minder mere om retningslinjer skrevet til børn, som skal skrive stil i skolen (2000:104f), at anbefalingerne mangler teoretisk grundlag (2000:102, 107, 109) og er præget af sprogpuritanisme (2000:104) og forfatterens stilistiske præferencer (2000:110). Grewendorf lægger dog ansvaret på sprogforskningen og dens manglende interesse for retssproget og anbefaler yderligere forskning i emnet (2000:102, 111).

Grewendorf påpeger blandt andet, at der findes en række selvindlysende anbefalinger i de to skrifter, fx at teksten skal have en logisk opbygning og en klar struktur (Fingerzeige 1998:24-25 & HdR - Rn. 88) samt at man til at udtrykke forbud og påbud ikke kan bruge modalverbet ”können”, men derimod bør bruge ”müssen” ”sind (haben) zu...” eller ”dürfen nicht” (HdR - Rn. 64). Disse anbefalinger forekommer ganske rigtigt temmelig indlysende, men et aspekt ved den sidstnævnte anbefaling angående modalverbet ”können” kan måske retfærdiggøre en omtale. Hvis det som i det sidste forslag drejer sig om et negeret udtryk, vil nogle tekstforfattere formentlig være fristet til at skrive ”können nicht”, hvilket altså ifølge HdR ikke er optimalt, men denne negerede brug tematiseres ikke, ud over at eksemplet gives, og problemet får således ikke den vægt, som kunne

¹⁹⁵ Jf. Hoffmann et al. (1998) og Engberg (1998).

gøre en omtale berettiget. Den primære anbefaling i forbindelse med ”können” er, at man skal være forsigtig, fordi ordet kan have forskellige betydninger, og almensproglig og fagsproglig betydning er forskellig, men det forklares efterfølgende kun, at ”können” i forvaltningsretlige forskrifter angiver, at forvaltningen får ret til at foretage en vurdering. Dette må siges at være en ret upræcis og begrænset omtale af ordet.

En del af Grewendorfs kritik forekommer dog uberettiget. Fx kritiserer han gennemgangen af ”wenn” og ”soweit” i HdR (Rd. 72), hvor fremstillingen i HdR har fokus på forskellen i den juridiske brug af ”wenn” og ”falls” på den ene side og ”soweit” og ”sofern” på den anden side. Grewendorf kritiserer, at der i HdR udelukkende står, at ”wenn” indleder en betingelsessætning og undlader at nævne, at denne konjunktion også kan indlede en temporalsætning. Han skriver sammenfattende, at afsnittet er såvel uklart og ufuldstændigt som direkte forkert (Grewendorf 2000:107). Denne bedømmelse mener jeg ikke er dækkende for afsnittet, for ganske vist har Grewendorf ret i, at ”wenn” også kan indlede en temporalsætning, men den vigtige skelnen som tematiseres i Rd. 72 er en helt anden, nemlig om man kan bruge fx wenn, falls, soweit og sofern som synonyme. Det kan man ikke på grund af en vigtig semantisk forskel mellem dem.

Der er dog også andre elementer i de to fremstillinger, som man kan kritisere, som Grewendorf ikke har med i sin artikel. Som eksempel kan nævnes, at der i Fingerzeige (1998) angives en række muligheder for at undgå ”den tørre passiv” (1998:5). En af disse muligheder erstatter passivkonstruktionen, med en gerundiv, således at konstruktionen i stedet for en relativsætning med verbet i passiv kommer til at indeholde en lang attributiv participialkonstruktion (1998:5). Dette bibeholder nominalstilen og gør næppe teksten lettere tilgængelig for en lægmand. En anden af de angivne muligheder ændrer fokus i sætningen, således at der i stedet for fokus på borgerens situation ved hjælp af ”Antrag stellen” i sætningen ”Der Antrag muß spätestens am 30. April gestellt werden” sættes fokus på myndighedernes situation med ”Antrag eingehen” i sætningen ”Der Antrag muß spätestens am 30. April eingehen”, dvs. det at forespørgslen ankommer hos myndighederne (1998:5).

Et andet eksempel på u hensigtsmæssigheder kunne være anbefalingen i Fingerzeige (1998) af, at man bør undgå præpositionalforbindelser med verbalsubstantiver som styrelse, da disse er

”hölzern”, dvs. stive og klodsede, og i stedet skrive enkle bisætninger, mens bogen netop forinden har angivet eksempler på det modsatte fænomen (1998:38-39). Det synes umiddelbart ulogisk.

”**BBB-Arbeitshandbuch – Bürgernahe Verwaltungssprache**” (2002)¹⁹⁶ er det tredje værk, som jeg vil beskæftige mig med hér. Det er udgivet af Bundesverwaltungsamt, der er den tyske stats forvaltningsmyndighed, som blandt andet står for uddannelse af embedsmænd. BBB behandler forvaltningens sprog, som har tilknytning til det juridiske sprog og derfor er præget af samme træk (2002:39). Denne arbejdshåndbog har altså en lidt anden side af det juridiske sprog som emne, men den kommer ind på en lang række af de samme sproglige elementer, som de to ovenfor angivne vejledninger. Den har næsten samme grundlæggende opbygning som ”Fingerzeige”, nemlig en kort og let forståelig, indledende tekst og en række eksempler, hvor der findes to kolonner med titlerne ”statt so” og ”besser so”. Desuden har den til hvert emne en lille ramme med titlen ”Beachten Sie:”, hvor det centrale, man skal være opmærksom på som tekstproducent, angives, og endvidere en punktopstilling til hvert emne med meget konkrete råd¹⁹⁷.

Første halvdel af bogen er grundlæggende opbygget som de øvrige to, idet den blandt andet beskæftiger sig med ordvalg, sætningsopbygning og tekstopbygning, som den samler under den fælles titel ”Verständlichkeit”, dvs. forståelighed. Anden halvdel af arbejdshåndbogen handler om ”Bürgernahe”, dvs. ”borgernærhed”, hvor den blandt andet skriver om sproglig ligestilling mellem mænd og kvinder. Den angiver desuden, at man skal anvende personlig stil og at det er bedre at bruge aktiv i stedet for passiv og bedre at skrive ”müssen” end ”den stærke befalingsform” ”haben + zu + infinitiv” (2002:39). Fx synes anbefalingerne angående brugen af aktiv frem for passiv lidt uklare, idet man blandt andet anbefaler at bruge ubestemte subjekter (fx ”man”, ”det” og ”den, som”) og tingssubjekter (fx ”anmodning” og ”strafbar handling”), hvorved teksten ikke umiddelbart bliver væsentlig mere ”borgernær”, personlig eller aktiv, men hvor formålet blot synes at være at undgå den grammatiske passiv-form (2002:41). Desuden findes der i anden halvdel af bogen et kort kapitel om ”Förderung der Zusammenarbeit”, dvs. fremme af samarbejdet med borgerne.

Det er i stort omfang de samme sproglige råd, der gives i denne bog som i de øvrige to omtalte bøger, hvad angår ordvalg og sætningsopbygning, om end den i visse tilfælde er lidt mindre kategorisk i sine anbefalinger, fx med hensyn til sætningslængde, hvor den blot angiver, at man skal finde

¹⁹⁶ I det følgende kaldt ”BBB”

en ”passende sætningslængde”, hvilket betyder, at sætningslængden skal tilpasses informationsmængden, sådan at den ønskede virkning opnås (2002:24). I andre tilfælde er den dog mindst lige så præcis i sine anbefalinger som de øvrige vejledninger, fx angående det maksimale antal substantiver og genitivkonstruktioner, som bør sættes efter hinanden¹⁹⁸. Den har en stor del af de samme anbefalinger, fx med hensyn til at undgå støtteverbumkonstruktioner samt at anvende korte ord (2002: 15f, 20), hvor den giver nogle af de samme eksempler som de øvrige vejledninger.

Sammenfattende kan man om denne type vejledninger sige, at de giver en lang række gode råd, som dog ofte er formuleret ret håndfast, og ikke altid giver reelt forbedrede tekster. Hensigten med dem er at forbedre sproget i det offentlige system, og hvis de anvendes fornuftigt, dvs. ikke som direkte formuleringshjælp i konkrete situationer, men som overordnede retningslinjer for en nytænkning vedrørende kommunikationsmidlerne kan de formentlig give den opmærksomme og interesserede sprogbruger god hjælp. Hvis anbefalingerne til gengæld blot ses isoleret, sådan at man som tekstproducent fx tænker: ”Nu har jeg skrevet ”sparen” i stedet for ”einsparen”¹⁹⁹, så forstår de det nok”, så er vejledningerne ikke anvendelige. Grewendorfs kritik er i vidt omfang berettiget, men han gør sig efter min mening til en vis grad skyldig i den forseelse, at han undlader at se vejledningerne i det store perspektiv som del af en nytækningsproces.

7.5 Sammenfatning

Der har været gjort mange forsøg på at opstille karakteristikker af fagsprog og ligeledes findes der en række forskningsbaserede karakteristikker af juridisk sprog. Disse karakteristikker har det til fælles, at det fremgår af dem, at det juridiske sprog indeholder en lang række træk, som er typiske for fagsprog og som øger kompleksiteten i teksterne, hvilket gør, at sproget er vanskeligt tilgængeligt for en lægmand.

I forbindelse med sproget i forvaltningen og retssystemet findes der en del praktisk-normativ litteratur, som har til hensigt at forbedre det juridiske sprog på den måde, at de søger at gøre sproget lette-

¹⁹⁷ Se fx BBB 2002:15

¹⁹⁸ I BBB (2002:19) anbefales det, at man ikke sætter mere end to genitivkonstruktioner, ikke mere end fire substantiver efter hinanden

¹⁹⁹ Eksemplet stammer fra BBB 2002:15.

re at forstå. Desuden foreligger der lovmæssige bestemmelser, som specifikt drejer sig om sproget i model- og standardkontrakter, hvor der står, at kontrakten skal fremlægge kontraktparternes rettigheder og pligter klart, bestemt, gennemsommeligt, rigtigt og forståeligt.

Man kunne på denne baggrund godt forestille sig, at denne interesse og dette ønske om forbedring eller i hvert fald den bevågenhed, som sproget i det juridiske univers har, ville medføre, at tekstproducenter formulerer kontrakter forskelligt, alt efter om kontrakten skal indgås mellem to fagfolk eller mellem en lægmand og en fagmand. For at undersøge den formodning nærmere, har jeg foretaget en rundspørge blandt en række tyske jurister. Resultaterne af denne undersøgelse præsenteres i det næste kapitel.

Kapitel 8

Advokatrundspørgen

8.1 Indledning

Af det foregående kapitel fremgik det, at fagsproglige tekster er tilpasset en intenderet adressatgruppe, men det fremgik ligeledes, at det er et kendetegn ved juridisk sprog, at det er præget af en række karakteristika, som gør sproget vanskeligt tilgængeligt for lægfolk. Desuden slog vi fast, at der ved udlægningen af den tyske lovgivning omhandlende almindelige forretningsbetingelser findes et ”Transparenzgebot”, dvs. at parternes rettigheder og pligter skal fremstilles klart, bestemt, gennemsækeligt, rigtigt og forståeligt, og at der findes en række vejledninger, som søger at forbedre og forenkle det juridiske sprog og gøre det lettere at forstå. Der fremkom dermed for så vidt oplysninger, som peger i forskellige retninger, og som ikke giver et klart svar på, om der ved den sproglige formulering tages hensyn til, om der indgår en lægmand som part i kontrakten. Man kunne på denne baggrund godt forestille sig, at der tages sproglige hensyn til lægmanden, og for at få mere belæg for denne hypotese vil jeg i det følgende kapitel fremlægge resultaterne af en rundspørge, jeg har foretaget blandt 100 tyske jurister, for at undersøge, om det forholder sig sådan.

Juristerne sidder som tekstproducenter og formulerer kontraktteksterne i praksis, og de vil derfor kunne give værdifulde oplysninger om, hvorvidt der i praksis ved formuleringen af en kontrakt tages sprogligt hensyn til, om der indgår en lægmand som part i kontrakten eller om der ikke tages disse hensyn, og måske endog – i givet fald – på hvilken måde der tages hensyn.

8.2 Det stillede spørgsmål og udvælgelsen af de adspurgte

Ved hjælp af e-mail har jeg foretaget en undersøgelse blandt en række tyske jurister, som fortrinsvis skal belyse sandsynligheden for forekomsten af sproglige forskelle i kontrakter indgået mellem en lægmand og en fagmand på den ene side og mellem to fagfolk på den anden side.

Den 10.12.1998 sendte jeg pr. e-mail et spørgsmål til 31 jurister, hvilket hér vil sige advokater og advokatkontorer; og den 25.10.1999 udvidede jeg undersøgelsen ved at spørge yderligere 69 jurister, således at rundspørgen i alt omfatter 100 adspurgte. Grunden til udvidelsen af undersøgelsen var et ønske om at opnå en bredere basis for at drage konklusioner, hvad angår tysk praksis. Det må alt andet lige give et mere pålideligt resultat, jo flere personer der stilles et givet spørgsmål.

8.2.1 Det stillede spørgsmål

Hver e-mail blev indledt med en ganske kort præsentation af mig selv og mit forskningsprojekt og herefter fik de 100 jurister stillet et spørgsmål, der lød:

”Nimmt der Rechtsanwalt bei der sprachlichen Gestaltung eines Vertrags in einigen Fällen auf die rechtlichen Kenntnisse der Vertragsparteien Rücksicht, so dass er den Vertrag vielleicht unterschiedlich formuliert je nachdem, ob beide Parteien Kaufleute sind (und deshalb wahrscheinlich grössere²⁰⁰ Einsicht besitzen) oder ob eine der Parteien eine Privatperson / ein Laie ist?“

Oversat til dansk lød spørgsmålet som følger:

”Tager advokaten eller notaren ved den sproglige udformning af kontrakten i nogle tilfælde hensyn til kontraktparternes juridiske viden, således at han evt. formulerer kontrakten forskelligt alt efter, om begge parter er erhvervsdrivende (og derfor sandsynligvis har større indsigt) eller om en af parterne er privatperson/lægmand?“

Der er tale om en undersøgelse med såvel kvalitative som kvantitative elementer. Det kvantitative element består i, at der er adspurgte et større antal respondenter. Der er blot stillet et enkelt lukket, dikotomt spørgsmål (Kotler & Bliemel 2001:211), som lægger op til en meget kort besvarelse i form af et ”ja” eller et ”nej”. Men langt størstedelen af respondenterne har ikke gjort det oplagte og blot svaret ”ja” eller ”nej”, men har derimod svaret kvalitativt på spørgsmålet og i høj grad elaboreret deres svar.

²⁰⁰ Brugen af ”ss” i stedet for det korrekte ”ß” skyldes, at rundspørgen foregik pr. e-mail.

Måden et spørgsmål stilles på, dvs. den konkrete formulering af spørgsmålet, kan i visse tilfælde have betydning for, hvorledes svarene på spørgsmålet falder ud (Kotler & Bliemel 2001:213f). Man kan naturligvis diskutere hensigtsmæssigheden i at formulere det spørgsmål, jeg har stillet i denne rundspørge, på netop den måde, det er sket her, og man kunne have valgt en anden formulering end denne. Jeg vil i det følgende kort ridse op, hvilke begrundelser jeg har haft for, at jeg har valgt netop denne formulering af spørgsmålet.

Det var meget vigtigt for mig at præcisere, at jeg med spørgsmålet ønskede oplysninger om juristens praksis som tekstproducent i forbindelse med den *sproglige* formulering af kontrakten, mens jeg ikke i første omgang var interesseret i information om den indholdsmæssige side af kontrakten, derfor valgte jeg formuleringen ”ved den sproglige udformning af kontrakten” i stedet for fx blot ”ved udformning af kontrakten”. Det førstnævnte udtryk pointerer, at min interesse ligger i selve det sproglige produkt, dvs. i de forskelle, der kommer til udtryk sprogligt; mens den sidstnævnte formulering ville have medført en risiko for, at besvarelsene i højere grad ville relatere sig til den indholdsmæssige forskel, der kan være på kontrakter mellem to fagfolk og mellem en lægmand og en fagmand, fx hvad angår kontrakter, der er omfattet af den tyske lovgivning i AGB-Gesetz, som omhandler de indholdsmæssige elementer i almindelige forretningsbetingelser.

Udtrykket ”i nogle tilfælde” er valgt for at fremhæve, at jeg godt er klar over, at det ikke i alle tilfælde er muligt at vælge et alternativt udtryk, fx et almensprogligt udtryk, i stedet for det strengt juridisk terminologiske udtryk; det vil således kun i nogle tilfælde være muligt at foretage en sproglig skelnen mellem de to typer af kontrakter. Derfor ville det også være urealistisk at forvente et positivt svar på et spørgsmål uden denne relativiserende formulering. Juristerne forventes altså ikke at svare, at der altid og ved enhver del af kontraktformuleringen gøres forskel mellem de to typer kontrakter. Men denne formulering har også haft den utilsigtede følge, at mange af respondenterne er nået frem til besvarelsen ”ja/nej”, fordi de netop har gjort sig stor umage med at forklare, i hvilke tilfælde det er muligt at gøre forskel og i hvilke tilfælde det ikke er det.

Parentesen kan hævdes at være en uunderbygget påstand, som måske endog giver spørgsmålet en ledende klang. Påstanden er underbygget i denne afhandling, men blev ikke ekspliciteret for respondenterne i selve rundspørgeprocessen. Formålet med denne formulering er, at jeg hermed ønsker at vise, hvorfor jeg ville formode, at der eventuelt kunne gøres forskel mellem en kontrakt,

hvor kun fagfolk er parter, og en kontrakt, hvor en lægmand er part i kontrakten. Det skal i tilknytning hertil bemærkes, at nogle af juristerne ikke har været enige i udsagnet i parentesen og derfor ikke har ladet bemærkningen stå ukommenteret; men at de derimod har fremhævet, at de ikke så nogen større indsigt hos fagfolk, hvorfor de ofte konkluderer, at der ikke skal gøres forskel på de to typer kontrakter, men at man er nødt til at formulere kontrakten forståeligt for enhver.

Yderligere et problem består i betegnelsen erhvervsdrivende eller på tysk ”Kaufmann”. Man kunne måske argumentere for, at dette begreb ikke dækker det samme som begrebet ”fagfolk”. Det er naturligvis korrekt, at de to begreber ikke dækker hinanden, idet ”fagfolk” kan omfatte mange andre slags fagfolk end netop ”Kaufleute”. Men ”Kaufmann”-begrebet dækker ud over den rent erhvervsmæssige dimension (som erhvervsdrivende) på tysk også en juridisk dimension, idet ”Kaufmann” er omhyggeligt defineret i HGB²⁰¹. Jeg mener derfor godt, det kan forsvares at anvende ”Kaufmann”-begrebet i denne sammenhæng, fordi jeg ønsker at præcisere, at min interesse drejer sig om erhvervsdrivende, altså erhvervsmæssige fagfolk, og ikke juridiske fagfolk, fx advokater, da det jo er netop den skelnen mellem den erhvervsdrivende og lægmanden²⁰², der er vigtig for mig. I den efterfølgende del af spørgsmålet søger jeg at videreføre idéen om ”Kaufmann” som fagmand ved at stille ham i opposition til ”privatperson/lægmand”. Dette skal vise, at det er denne skelnen, jeg er interesseret i, og ikke en skelnen mellem fx den juridiske fagmand og den juridiske lægmand²⁰³.

8.2.2 Udvalgelsen af de adspurgte

I det følgende vil jeg kort beskrive udvalgelsen af de adspurgte tyske jurister. De først kontaktede 31 jurister stammer fra en liste over tyske advokater på internettet, som Universität des Saarlandes i Saarbrücken havde opstillet og offentliggjort på et website²⁰⁴. Denne liste omfattede advokater, hvis hjemmesider ikke blot angav en kontaktadresse, men indeholdt yderligere juridisk informationsmateriale og forskellige offentliggørelser, og en del af dem angav links til andre såvel juridisk som ikke-juridisk relaterede websites. For de flestes vedkommende drejede det sig om juridisk relaterede

²⁰¹ §§ 1-7 HGB behandler ”Kaufleute”. ”Kaufmann” defineres på tysk som enhver, der driver et handelserhverv. Andre erhverver ligeledes ”Kaufmann”-egenskab, hvis de ikke driver et handelserhverv, som er angivet i § 1, men lader sig registrere i handelsregisteret (§§ 2ff).

²⁰² Jf. den samme skelnen i AGB-Gesetz.

²⁰³ Dette emne har nogle af respondenterne taget stilling til, se herom senere i dette kapitel.

²⁰⁴ Websitet var en del af „Juristisches Internet-Projekt Saarbrücken” (under ledelse af Prof. Dr. Iur. Maximilian Herberger), og websitets titel var i 1998 ”Deutsche Anwälte im Internet” - webadresse: <http://www.jura.uni-sb.de/internet/anwalt.html>. Websitet eksisterer ikke længere.

links til andre websites, ligesom der på advokaternes hjemmesider fandtes en mængde publikationer af juridisk karakter, fx lovtekster, enkelte modelkontrakter og offentliggjorte domme. For nogles vedkommende kunne man desuden finde henvisninger til ikke-juridisk relaterede websites, fx i form af lister med links til tyske dagblade og tv-stationer.

Jeg valgte advokaterne ud fra denne liste, fordi de med deres tilstedeværelse på internettet i 1998 viste, at de fulgte med den teknologiske udvikling, og jeg formodede i tilknytning hertil, at de så internettet som en kommunikationsplatform til kommunikation i en bredere juridisk sammenhæng, i og med at der på deres websites kunne findes yderligere informationsmateriale og offentliggørelser særlig af juridisk karakter. Derfor ville de måske også være tilbøjelige til at besvare en e-mail-henvendelse fra en dem ukendt person, som ikke ønskede at engagere dem i forbindelse med en finansielt indbringende, juridisk opgave, men som blot ønskede deres stillingtagen til et rent sprogligt spørgsmål inden for det juridiske sprog.

Ud fra præsentationen på juristernes hjemmesider var det også muligt at fastslå, hvilke advokatkontorer der beskæftigede sig med hvilke hovedområder, idet de kontorer, som ikke beskæftigede sig med kontrakter blev sorteret fra på forhånd. Jeg tilstræbte at udvælge juristerne, således at de tilsammen beskæftigede sig med et meget bredt spektrum af emnemæssige områder inden for kontraktspørg. Ved advokatkontorer med flere advokater, rettede jeg, hvor det var muligt ud fra oplysningerne på hjemmesiden, henvendelsen personligt og direkte til én af advokaterne, som jeg udvalgte tilfældigt, og ikke blot til advokatkontoret som helhed. Denne praksis blev fulgt for at øge sandsynligheden for svar.

De øvrige 69 jurister blev fundet ved hjælp af en privat advokat-søgetjeneste²⁰⁵, hvor en meget lang række advokater og advokatkontorer overalt i Tyskland er opført. Disse jurister er udvalgt på baggrund af et geografisk princip kombineret med et relativt tilfældighedsprincip, således at jeg fra søgetjenesten helt tilfældigt udvalgte et antal jurister fra hver tysk delstat²⁰⁶, så vidt muligt med kontor i hver sin by. Dog har jeg ligesom ved den forannævnte gruppe frasortet de advokater og advokatkontorer, der ifølge deres egen hjemmesidepræsentation, ikke beskæftiger sig med kon-

²⁰⁵ Titlen på denne søgetjeneste i Köln er "Anwalt-Suchservice" – webadresse i 1999: <http://www.advo.de>; webadresse i 2008: <http://www.anwalt-suchservice.de>.

²⁰⁶ I de fleste tilfælde 5 jurister i hver delstat, dog lidt færre i de delstater med kun få i søgetjenesten registrerede jurister, og lidt flere i de delstater med mange i søgetjenesten registrerede jurister for at nå et samlet antal på 69.

trakter, og ved advokatkontorer så vidt muligt sendt henvendelsen til én af advokaterne personligt, og så vidt muligt ikke til advokatkontorers ”ekspedition”. Af de 69 e-mails, jeg afsendte, blev 6 e-mails straks returneret automatisk med påtegningen ”adressaten ubekendt”²⁰⁷. For at nå et samlet antal på i alt 100 adspurgte i de to grupper, udsendte jeg derfor omgående e-mails til yderligere 6 jurister, ligeledes udvalgt efter de ovenfor beskrevne principper.

Nogle af juristerne abonnerede desuden på rundspørgetidspunktet på en mailingliste for jurister²⁰⁸, som på daværende tidspunkt havde ca. 190 abonnenter, hvor man pr. e-mail diskuterer forskellige juridiske forhold. I hvert fald fire af de jurister, der besvarede min e-mail, havde selv indlæg på mailinglisten²⁰⁹; og flere af de øvrige adspurgte abonnerede på mailinglisten uden selv at skrive indlæg til den.

Advokatkontorerne, jeg valgte til undersøgelsen, var således spredt over hele Tyskland. Dette skal styrke besvarelsernes repræsentativitet og formodes at mindske risikoen for, at respondenterne er præget af én bestemt regional dialektal sprogvariant; men udelukkes kan risikoen naturligvis ikke ad denne vej på grund af respondenternes eventuelle mobilitet.

8.3 Svarprocent og kommunikationskanal

Af de 100 advokater og advokatkontorer, jeg mailede til, svarede i alt 52²¹⁰. Det svarer til en svarprocent på 52 %. Dette må siges at være en tilfredsstillende og ganske høj svarprocent for en forespørgsel af denne art til disse travlt beskæftigede mennesker. Den første gruppe adspurgte (Gruppe 1), bestående af de ”internet-aktive” jurister, havde en meget høj svarprocent på 71 %²¹¹, mens den anden gruppe (Gruppe 2) havde en lavere svarprocent på 43 %²¹². Jeg fik dermed også bekræftet min formodning om, at Gruppe 1 ville være særdeles villig til at besvare et spørgsmål

²⁰⁷ Disse 6 returnerede mails indgår ikke i den efterfølgende behandling af rundspørgen.

²⁰⁸ Mailinglisten havde i 1999 følgende webadresse: anwalt@mantis.de; i 2008 følgende webadresse: anwalt@listserv.mantis.de. Mailinglisten har nu en hjemmeside med følgende webadresse: <http://www.anwalt-liste.de>. Adgang til arkivet for listen kræver password, og arkivet ligger i <http://www3.mantis.de/archives/anwalt.html>.

²⁰⁹ Det drejer sig om Ahues, Posner og Krieger samt ikke mindst Sagawe, der er primus motor for denne liste.

²¹⁰ En enkelt respondent fra den første gruppe har desværre misforstået spørgsmålet, således at han egentlig ikke svarer direkte på spørgsmålet. Dette svar indgår derfor ikke i optællingen af svarenes fordeling mellem ”ja” og ”nej” og heller ikke i den efterfølgende gennemgang af besvarelserne.

²¹¹ 22 af 31 adspurgte svarede.

²¹² 30 af 69 adspurgte svarede.

stillet via e-mail; men må også konstateres, at en stor del af de adspurgte i Gruppe 2 ligeledes var villig til at bruge tid på at besvare et ikke indtægts-givende spørgsmål fra en dem ubekendt person.

E-mail brugt som kommunikationsmiddel i situationer som denne indebærer store fordele for begge kommunikationsparter. Det indledende spørgsmål og ikke mindst senere afklarende tillægsspørgsmål kan stilles hurtigt, og svaret kan afgives lige så hurtigt og nemt, hvilket givetvis er en fordel for respondenterne, der således ikke, som ved et brev, behøver at have ulejlighed med at skrive adresse på en kuvert, betale porto og sørge for at brevet bringes til posthuset eller postkassen. Modtageren har således blot skullet overveje sit svar, skrive det ned og sende det elektronisk. Dette forhold har formodentlig bidraget til den ret høje svarprocent²¹³.

En ulempe ved den hurtige reaktionsmulighed kunne eventuelt være, at respondenterne ikke gav sig ordentlig tid til at gennemtænke svaret, som således kunne risikere at blive overfladisk. Dette synes dog ikke at være tilfældet i forbindelse med størstedelen af besvarelsener af mit spørgsmål, idet respondenterne som regel har besvaret spørgsmålet temmelig detaljeret med mellem en halv og en hel A4-side tekst, mange endog med angivelse af eksempler, henvisninger til lovtekster osv.

8.4 Overordnet gennemgang af besvarelsener

Indledningsvis skal det bemærkes, at de jurister, der har svaret på det stillede spørgsmål, har mødt spørgsmålet med den største velvilje og beredvillighed. De fleste har svaret hurtigt og tilsyneladende grundigt på spørgsmålet. I det følgende gennemgår jeg den rent kvantitative del af min rundspørge, hvorefter en mere detaljeret og i højere grad kvalitativt anlagt gennemgang følger sidst i kapitlet.²¹⁴

Overraskende mange af juristerne har givet udtryk for, at det stillede spørgsmål var interessant og vigtigt; én har desuden kaldt spørgsmålet både interessant og ømtåleligt (Lehmann)²¹⁵. Et par af de adspurgte jurister interesserede sig så meget for projektet, at de uafhængigt af hinanden foreslog, at de kunne komme til Danmark og holde foredrag i forbindelse med min undervisning i juridisk tysk

²¹³ En af de i alt tre, der besvarede spørgsmålet pr. brev, svarede ca. 2 måneder efter at have modtaget spørgsmålet.

²¹⁴ Som bilag 4 finder man i øvrigt en oversigt over juristerne og deres svar i kort form.

²¹⁵ I det følgende angives efternavnet på den jurist, der har givet udtryk for den refererede kommentar i parentes.

(Sagawe og Stock) og en anden skrev, at han selv arbejdede aktivt for, at jurister udtrykker sig forståeligt og ikke taler forbi folk på grund af ”Verklausulierung”, dvs. komplicerede formuleringer (Stüer).

Det er min opfattelse, at juristerne ved deres store svarprocent og i øvrigt ved deres angivelse af, at de finder emnet interessant og vigtigt, samt ved indholdet og detaljeringsgraden af deres besvarelser såvel som de overvejelser, som kan ses at ligge til grund for besvarelserne viser, at de er opmærksomme på de sproglige forhold i kontrakter. Én af respondenterne angiver dog, at dette sædvanligvis ikke er tilfældet i juristernes daglige arbejde; han skriver, at der så godt som ikke finder refleksion over juridisk sprog sted hos advokater og notarer (Koeve); men direkte adspurgt kan respondenterne - som det fremgår af undersøgelsen - alle gøre rede for deres praksis på det sproglige område. For de flestes vedkommende tyder svarene endog på, at der ligger en konsekvent holdning til emnet til grund for deres praksis. Populært kan man sige, at de ”har argumenterne i orden” for deres respektive praksis: De, der ikke formulerer kontrakterne forskelligt, ved godt, hvorfor de ikke gør det, hvis man spørger dem; og de, der formulerer kontrakterne forskelligt, ved ligeledes, hvorfor de gør dét.

8.4.1 Kvantitativ gennemgang af besvarelserne

Nedenfor ses en oversigt over fordelingen af de modtagne svar. Først angives det faktiske antal svar og den procentuelle fordeling for hver af de to adspurgte grupper betragtet hver for sig; derefter har jeg adderet det faktiske antal svar fra de to grupper og derudfra beregnet gennemsnittet af den samlede mængde svar.

Tabel 8.1: Kvantitativ præsentation af besvarelserne

	Gruppe 1		Gruppe 2		Begge grupper samlet	
Svarets indhold	Antal svar	Procent	Antal svar	Procent	Antal svar	Procent
Ja	4	19,0	4	13,3	8	15,7
Nej	10	47,6	16	53,3	26	51,0
Ja/nej	7	33,3	10	33,3	17	33,3
I alt ²¹⁶	21 ²¹⁷	100	30	100	51 ²¹⁸	100

²¹⁶ Det drejer sig ofte om afrundede tal, hvorfor resultatet ikke i alle tilfælde bliver 100 % i sammentællingen.

Størstedelen af juristerne har besvaret det lukkede, dikotome spørgsmål med lange udredninger, som afspejler de overvejelser, de har gjort sig i forbindelse med spørgsmålet. For de flestes vedkommende kan svaret med en sammenfattende tolkning kort omskrives til ”nej”; det drejer sig om 26 svar eller 51 %. Men en næsten lige så stor del af de adspurgte (25 svar eller 49 %) svarer – sammenfattende omskrevet – enten ”ja” eller en kombination bestående af ”ja/nej”. Af disse sidstnævnte 25 respondenter svarer 8 entydigt ”ja” (svarende til 15,7 %) og 17 kombinationen af ”ja/nej” (33,3 %). Kombinations svaret indebærer, at respondenteren fx skriver, at der tages hensyn til lægfolk, men at der samtidig er andre hensyn, som ligeledes vejer tungt, eller at respondenteren svarer, at der ikke tages særlige hensyn til lægfolk, men at kontrakten derimod under alle omstændigheder skal være formuleret så enhver kan forstå den, hvad enten parterne er lægfolk eller fagfolk, eller at respondenteren angiver argumenter for og imod en forskelsbehandling af kontrakter med og uden lægfolk.

Som det fremgår af tabellen er der kun en mindre forskel mellem de to grupper på fordelingen af svarene. Forskellen består i, at der i gruppe 1 er flere (19 %) respondenter end i gruppe 2 (13,3 %), der svarer, at de formulerer kontrakterne forskelligt til lægfolk og fagfolk; til gengæld er der flere respondenter i gruppe 2 (53,3 %) end i gruppe 1 (47,6 %), der direkte svarer ”nej” på spørgsmålet. Antallet af respondenter, der svarer kombinationen ”ja/nej” på spørgsmålet, er i begge grupper procentuelt helt ens (33,3 %). Den registrerede forskel mellem de to adspurgte grupper er ikke overvældende stor; hvorfor grupperne vil blive behandlet samlet i den detaljerede og mere kvalitativt anlagte gennemgang af resultaterne senere i dette kapitel.

Geografisk fordeler svarene sig på den måde, som vises i den følgende oversigt, hvor besvarelsenerne er registreret på basis af den delstat, respondenteren har kontor i. Jeg har i denne oversigt desuden for hver delstat angivet det antal henvendelser, som forblev ubesvarede.

²¹⁷ Det ubrugelige svar, der havde misforstået spørgsmålet, er ikke medregnet i oversigten.

²¹⁸ Forskellen mellem det tidligere angivne tal (52 svar) og dette tal (51 svar) skyldes, at det ubrugelige svar ikke er medregnet i denne oversigt.

Tabel 8.2: Besvarelsene fordelt på tyske delstater

Delstat ²¹⁹	BW	Bay	Ber	Bra	Bre	Ha	He	MV	Nie	NW	RPf	Saa	Sac	SA	SH	Thü
Ja	2	1	0	0	0	1	0	0	1	2	0	1	0	0	0	0
Nej	2	1	3	0	1	4	2	1	1	5	1	1	3	1	0	0
Ja/nej	3	1	0	0	0	0	4	0	2	5	0	1	1	0	0	0
Intet svar	7	7	5	2	1	2	2	2	3	3	2	0	6	1	4	1
I alt ²²⁰	14	10	8	2	2	7	8	3	7	15	3	3	10	2	4	1

Ser man på den geografiske fordeling af svarene, kan man konstatere, at der, hvad angår de vestlige delstater, ikke forekommer at være nogen geografisk systematik i de afgivne svar. Bemærkelsesværdigt er det derimod, at der er relativt få adspurgte fra de 5 østtyske delstater, der besvarer spørgsmålet, og at ingen af de jurister derfra, som besvarer spørgsmålet, svarer bekræftende. Dette er i og for sig en ganske interessant iagttagelse, men på grund af det ganske sparsomme svargrundlag fra de østlige delstater finder jeg det problematisk at antage, at der skulle være tale om en systematisk forskel, så man kan forsvare en statistisk generalisering. En antagelse af denne karakter vil først skulle undersøges nærmere ved hjælp af en langt større undersøgelse, og det har ikke været mit primære mål med denne mindre anlagte undersøgelse. Mit primære mål med undersøgelsen er som nævnt at konstatere, om de tyske jurister er enige om, at de formulerer kontrakter anderledes, hvis en af kontraktens parter er lægmand.

Som man kan se af ovenstående gennemgang, hersker der ikke enighed blandt juristerne om, hvorvidt kontrakter formuleres forskelligt, alt efter om der er lægfolk som deltagere i kommunikationen eller ej. Næsten lige så mange svarer ”ja” eller ”ja/nej” på det stillede spørgsmål som ”nej”. Jeg mener derfor på baggrund af de afgivne svar at kunne konstatere, at der kan være en vis sandsynlighed for, at der eventuelt kan fastslås sproglige forskelle mellem på den ene side kontrakter, som indgås mellem lægfolk og fagfolk, og på den anden side kontrakter, hvor begge kontraktparter er ”Kaufleute”. I hvert fald vil det være interessant at undersøge, om der kan fastslås disse forskelle, alene ud fra den store uenighed, der hersker mellem de adspurgte jurister.

²¹⁹ Jeg forkorter delstaternes navne på følgende måde: BW=Baden-Württemberg, Bay=Bayern, Ber=Berlin, Bra=Brandenburg, Bre=Bremen, Ha=Hamburg, He=Hessen, MV=Mecklenburg-Vorpommern, Nie=Niedersachsen, NW=Nordrhein-Westfalen, R Pf=Rheinland-Pfalz, Saa=Saarland, Sac=Sachsen, SA=Sachsen-Anhalt, SH=Schleswig-Holstein, Thü=Thüringen.

²²⁰ Herudover var et svar uanvendeligt og desuden blev 6 e-mails returneret (”adressaten ubekendt”): 1 fra Bremen, 2 fra Nordrhein-Westfalen, 1 fra Rheinland-Pfalz, 1 fra Berlin og endelig 1 fra Thüringen.

8.4.2 Kvalitativ gennemgang af besvarelsene

Svarene fra de adspurgte jurister giver formodentlig et godt fingerpeg om, hvilken mangfoldighed og bredde der er i den anvendte praksis i arbejdet med formuleringen af kontrakter i Tyskland. Svarene har nemlig vist sig at være meget forskellige, afspejle mange forskellige elementer i problematikken og mange tilgangsvinkler til arbejdet, og de angiver desuden forskellige holdninger til mandanterne. Mange af de adspurgte giver udtryk for, at der bør tages hensyn til lægfolks manglende juridiske viden og til forståeligheden af den juridiske tekst generelt, men at dette i praksis er svært at gennemføre af forskellige årsager; som det udtrykkes: ”Es gilt das Gebot der Transparenz, das aber wieder sehr kompliziert ist.”, dvs. at budet om transparens gælder, men at det er meget kompliceret (Döhmer).

I det følgende vil jeg gennemgå vigtige aspekter og problemer ved formuleringen af kontrakter, som de er kommet til udtryk i de afgivne svar fra de tyske jurister.

En jurist indleder sit svar med bemærkningen ”als Rechtsanwalt bin ich Dolmetscher”, dvs. som advokat er jeg tolk (v.d.Horst). Dermed mener han, at han er en funktion, der skal tale parternes sprog, hvorfor han ved udformningen af kontrakten sørger for, at teksten udformes med formuleringer, der er forstået af begge parter. Han ser altså sig selv i rollen som den, der skal tolke de juridiske regler og oversætte dem til et for parterne forståeligt kontraktsprog. Han uddyber dette ved at fremhæve, at kontrakten også skal kunne forstås af en udenforstående. En udenforstående eller tredjemand, som han kaldes, kan være den dommer, som skal udlægge kontraktteksten i tilfælde af stridigheder²²¹, men nok så vigtigt i denne sammenhæng og til støtte for juristens argumentation også fx arvinger efter de parter, der oprindeligt indgik kontrakten. Tredjemand har ikke været til stede ved kontraktforhandlingerne og har således ikke hørt eventuelle juridiske forklaringer på tekstens udformning og heller ikke hørt parternes intentioner med kontrakten; men han skal alligevel kunne forstå teksten²²².

En anden jurist giver udtryk for en tankegang, der også går ind på tanken om juristens funktion som oversætter, men han kommer med udtalelsen om, at han foretager en ”Übersetzung ins Juristische”,

²²¹ Kontraktens udlægning i tilfælde af stridigheder kommer jeg ind på senere i dette afsnit.

²²² Jf. Gunnarssons (1982) borgerperspektiv, som har fokus på muligheden for at dirigere handlinger.

dvs. oversættelse til juridisk (sprog), (Werts) af kontraktparternes intentioner til det modsatte resultat af det foregående, nemlig at kontrakterne ikke formuleres forskelligt. Han tager således udgangspunkt i parternes intentioner med kontrakten og oversætter disse til juridisk sprog, hvorfor kontrakterne ikke adskiller sig fra hinanden, uanset om parterne er lægfolk eller fagfolk.²²³

Med hensyn til kontraktens udlægning afspejler svarene ligeledes forskellige synsvinkler, idet én af juristerne svarer, at han formulerer kontrakterne forskelligt, fordi han mener, det er vigtigt, at parterne forstår kontraktens tekst for at undgå dissens mellem parterne (v.d.Horst). Tilsvarende skriver en anden jurist, at adressaterne bør kunne forstå kontrakten, for at den bliver anvendt korrekt i praksis; men han skriver samtidig, at dette ikke altid har første prioritet (Lehmann). En anden jurist svarer, at forekomsten af uklare formuleringer ikke blot kan føre til stridigheder, men sågar til ophævelse af kontrakten. Uklarhederne søges ifølge denne jurist undgået, ved at man stort set undlader at tage sproglige hensyn til lægmanden, og i stedet søger at vælge formuleringer, som i rets-/domspraksis har vist sig at være entydige. (Posner).²²⁴

Rets-/domspraksis spiller en stor rolle i flere af besvarelsene, idet juristerne anfører, at de søger at vælge formuleringer, der stemmer overens med rets-/domspraksis for at skabe størst mulig ”Rechtsklarheit”, dvs. retsklarhed (Posner, Karwatzki), således at parterne har klare positioner i kontrakten og i tilfælde af kontraktlige stridigheder (Ahues). En af juristerne skriver ligefrem, at det vigtigste ved udformningen af kontrakter er ”Rechtssicherheit”, dvs. retssikkerhed, altså at dommeren i tilfælde af stridigheder uden videre kan se af kontraktteksten, hvad parterne har ment og villet med kontrakten (Pauer). Flere er enige i denne betragtning og skriver, at det er vigtigt eller sågar vigtigst, at tredjemand (oftest en dommer, dvs. en anden jurist) forstår teksten, fordi det er jurister, der senere skal udlægge teksten i tilfælde af strid (v.d.Horst, Hennenbach, Rumke, Schrewentigges).²²⁵

Sikkerheden for, hvordan en kontrakt vil blive udlagt i tilfælde af en strid, er således et centralt punkt, og denne sikkerhed opnås bedst ved, at man som tekstproducent holder sig til de juridisk entydige formuleringer (Waldheim, Metzger), dvs. begreber, som er klart defineret ved hjælp af rets-/domspraksis (Karwatzki), klare og umisforståelige udtryk (Burandt), ensartet terminologi (Karwatzki). En formulering skal for en objektiv modtagerhorisont være entydig (Schließmann); og

²²³ Jf. Gunnarssons (1982) domstolsperspektiv, som har fokus på muligheden for kontrol.

²²⁴ Jf. Busse (1992).

²²⁵ Jf. den indirekte kommunikationssituation, som er beskrevet i kapitel 4.

ved omsætning til alment forståelige udtryk er der derfor risiko for unøjagtighed, som i tilfælde af strid kunne give modparten mulighed for at lade kontraktindholdet omtyde (Metzger). Det udtrykkes med andre ord af en af de andre adspurgte jurister: "Je formalistischer ich den Vertrag abschließe, desto eher läßt sich voraussagen, wie das Gericht ihn auslegen wird", dvs. jo mere formalistisk han formulerer kontrakten, desto lettere er det at forudsige, hvordan retten vil udlægge den (Hettenbach). Andre af de adspurgte skriver, at man ligeledes af hensyn til udlægningssikkerheden ofte foretrækker at anvende de retsbegreber, der er angivet i lovteksten frem for tilsvarende dagligdags-sproglige alternativer, som man selv formulerer (Langer, Markgraf), fordi de førstnævnte er lettere for dommeren at udlægge. En anden nævner, at umisforståelighed og præcision er vigtig for at opnå en konfliktforebyggende udformning af kontrakten i mandantens interesse (Danuser), mens en anden fremhæver, at han ville formulere kontrakten, sådan at såvel jurister som lægfolk forstår den, fordi faren for en retssag dermed mindskes (Aggelidis).

En respondent gør i øvrigt opmærksom på, at det ikke er sædvanligt, at en bestemt given kontrakt foreligger i to forskellige versioner, dvs. én version til fagmanden og én version til lægmanden, selv om kontraktens parter kommer fra forskellige miljøer, fordi retssikkerheden derved ikke længere ville være sikret (Merten). Man kan altså rent juridisk kun acceptere, at der foreligger én udgave af den bestemte kontrakttekst²²⁶.

En anden af respondenterne har en anden meget interessant betragtning, nemlig at en god kontrakt udmærker sig ved, at man ved en retssag ikke strides om dens udlægning, men kun om opfyldelsen af de enkelte kontraktparagrafer (Stock).

En jurist vil altid udforme kontrakten, således at sproglige utilstrækkeligheder og dermed forbundne juridiske følger undgås (Aggelidis). Hvis kontrakten nemlig er uklar pga. sproglig flertydighed, så hæfter den part, som har ladet kontrakten udforme, for dette. Parten sender naturligvis ansvaret videre til juristen, der eventuelt har stået for den praktiske udformning af kontrakten, som derfor hæfter for en eventuel økonomisk skade, der er opstået herved (Koeve). Juristen ønsker således at sikre sig, at en sådan flertydighed ikke opstår, og holder sig derfor til de formuleringer, som i rets-/domspraksis har vist sig at være juridisk holdbare (Ahues).

²²⁶ Dette er en interessant betragtning, hvis man tænker på kontrakten i en oversættelsessammenhæng, idet en oversættelse af kontrakten jo i givet fald ligeledes ville betyde, at der foreligger flere udgaver af kontrakten samtidig på forskellige sprog. Jf. Madsen (1994), hvis holdning stemmer overens med Mertens holdning.

Andre forhold kan dog også spille ind i forbindelse med formuleringen af kontrakterne; stolthed, afstand og ønsket om at skjule noget anføres som mulige aspekter. Således skriver en af juristerne: ”der Anwalt/Notar (ist stolz darauf, daß er die Fachsprache beherrscht und) biegt den Sachverhalt und die Rechtskenntnisse der Vertragspartieen [sic!] eher in sein fachsprachliches Gerüst, als daß er Formulierungen ändert”, dvs. advokaten/notaren (er stolt af at beherske fagsproget, og) bøjer hellere sagsforholdet og parternes juridiske viden hen imod sin fagsproglige udrustning, end han ændrer formuleringerne (Ahues). Ofte ønsker juristerne at skabe en vis afstand til deres mandant (Koeve) eller at gøre et dannet indtryk (Salzbrunn), hvilket kan opnås gennem brugen af juridiske formuleringer, som er fremmede for mandanten. Eller de magter ganske enkelt ikke kunsten at formulere sig enkelt og for lægfolk forståeligt i kontrakttekster (Pöbl).

Endelig giver én af de adspurgte udtryk for et andet mere dunkelt motiv for anvendelsen af det juridiske fagsprog: ”Die Sprache dient – leider – in Verträgen oft dem Ziel, den anderen Vertragspartner über den wahren Gehalt und die Tragweite einer Regelung im unklaren zu lassen, um sich in eine bessere Position zu bringen. Es darf durchaus über den Mißbrauch der Sprache in Verträgen nachgedacht werden”, dvs. sproget tjener – desværre – ofte i kontrakter det formål at lade modparten i tvivl om det sande indhold og rækkevidden af en bestemmelse for at bringe sig selv i en bedre position. Man må meget gerne tænke over misbruget af sproget i kontrakter (Döhmer).

En række respondenter anfører, at de skriftligt ikke formulerer teksten forskelligt, alt efter om der er impliceret lægfolk i kontrakten eller ej, men at de derimod gør meget ud af at forklare parterne indholdet af teksten og betydningen af de enkelte formuleringer enten i den mundtlige konsultation i forbindelse med kontraktudformningen (blandt andre Rose, Rumke, Grillo, Holderegger og Werts) eller skriftligt (Langer og Fussbroich). Som en af dem formulerer det: ”Freilich wird er, je nachdem wer vor ihm sitzt, unterschiedlich umfänglich aufklären, während er vorliest, dem Bauunternehmer weniger und seiner Mutter mehr”, dvs. at han [juristen, AVL] naturligvis vil forklare tingene i forskelligt omfang, alt efter hvem der sidder foran ham (...), til indehaveren af et byggefirma i mindre omfang og til sin mor i større omfang (Benkelberg). Disse uddybende forklaringer koster ikke lægmanden noget, idet de er indeholdt i det gebyr, der betales for udarbejdelsen af en kontrakt, iflg. Bundesrechtsanwaltsgebührenordnung (Langer).

En respondent nævner desuden, at notaren ifølge § 14 i Bundesnotarordnung er forpligtet til at oplyse begge parter om kontraktens følger og at arbejde for en velafbalanceret kontraktudformning²²⁷, således at begge parters interesser varetages, idet han fungerer som upartisk mellemmand mellem parterne, men at denne pligt i dagens Tyskland ikke varetages tilstrækkeligt af alle notarer, hvorfor man i notarkontrakter såvel som i kontrakter udformet af en partsrepræsenterende advokat vil se betingelser, der er til større fordel for den ene end den anden part, og at dette ofte vil ske til skade for den uerfarne privatperson, som ikke kan overskue kontraktens formulering og dens retlige virkning (Scherer). Ligeledes nævner en anden (Sticherling), at man som notar ifølge § 17 i Beurkundungsgesetz er forpligtet til at udforske parternes vilje, afklare sagsforholdet, belære parterne om forholdets rækkevidde og nedskrive deres erklæringer klart og utvetydigt. For en notar er det altså særlig vigtigt, at han sørger for, at parterne forstår kontrakten rigtigt (Kappuhne), ellers hæfter han for eventuelle misforståelser (Stock).

Der er således en forskel mellem funktionerne hos en notar og en advokat, idet advokaten er repræsentant for én af parterne, mens notaren skal tilgodese begge parter (Scherer). Man kunne i tilknytning hertil formode, at notaren af parts-lighedsgrunde derfor var mere opmærksom på en parts manglende juridiske viden, men det synes ikke altid at være tilfældet, tværtimod hævdes det, at mange notarer ikke tager mere hensyn til dette end advokater (Scherer). Dette skyldes ifølge en anden respondent, at kontrakter, der ikke kræver oprettelse for notar, ofte formuleres individuelt, således at der tages hensyn til parternes vidensomfang, og altså ikke anvendes de forud formulerede tekstbyggeren, som næsten altid anvendes i bestemte typer kontrakter, der kræver oprettelse for notar (Geerkens). I forbindelse hermed nævner en tredje, at jurister, i respondentens tilfælde notarer, i deres daglige arbejde i stadig stigende grad anvender elektronisk tekstbehandling, således at 90 % af formuleringerne allerede i 1998 på forhånd ligger klar som skabeloner på edb (Benkelberg).

Af andre forhold, som spiller ind ved formuleringen af kontrakter, nævnes også, at omfanget af parternes viden kun vanskeligt kan fastslås, og at juristen ikke ønsker at frakende nogen en kompetence, han eller hun eventuelt måtte have (Lehmann), og desuden at formuleringsmåden kan afhænge af emnet, dvs. at der findes emner, hvor det er særlig vigtigt, at parterne forstår indholdet af aftalen, fx ved aftale om forældres samkvemsret med børn i forbindelse med skilsmisse, hvor det er vigtigt og muligt at finde klare, enkle, entydige dagligdags-sproglige formuleringer, samt i

²²⁷ Jf. § 17, Abs. 1 i Beurkundungsgesetz.

forlængelse heraf at det er sværere at formulere sig dagligdags-sprogligt, jo mere kompliceret og abstrakt et retsforhold er (Hettenbach). Det arve- og familieretlige område nævnes også af en anden (Scherer) som et område, hvor det i nogle tilfælde er muligt at formulere kontrakten individuelt ud fra parternes viden; men hér fremhæves det samtidig, at krav fra tredjemand, fx banker eller tinglysningskontorer, kan gøre, at dette ikke altid er muligt.

Nogle af juristerne giver udtryk for, at de ved udformning af enhver skriftlig kontrakttekst gør sig umage for at gøre teksten forståelig. Deres holdning er, at kontrakter skal være forståelige, ikke kun for parterne, men også for en udenforstående tredjemand (Sagawe), som kan være en dommer eller parternes arvinger (v.d.Horst), derfor sørges der for, at kontraktteksten udformes med formuleringer, der forstås af begge parter (v.d.Horst)²²⁸.

Ud fra juristernes besvarelser kan man finde et svar på spørgsmålet, om det overhovedet **kan** lade sig gøre at tage hensyn til en lægmands manglende juridiske kendskab ved hjælp af sproglige midler. Mange af juristerne - også mange af dem, der skriver, at de ikke selv tager sprogligt hensyn til lægmanden - synes at mene, at det faktisk **er** muligt at tage disse hensyn - dog kun ved opfyldelse af bestemte forudsætninger. Nogle skriver endvidere direkte, at det er en fejl, at juristerne i reglen skriver for sig selv og ikke for almenheden og borgeren (Stüer).²²⁹

De angivne forudsætninger, der skal være til stede for at de nævnte hensyn kan tages, er, at det naturligvis skal være retligt muligt at tage hensyn til lægmanden (Merten), fx i forhold til retspraksis (Werts). Hvis de juridiske begreber giver juristen mulighed for at vælge, vil han også forsøge at vælge et forståeligt sprog, fremhæver en af juristerne (Langer); mens en anden som nævnt fremhæver, at han føler sig som oversætter til juridisk sprog og derfor ikke gør det (Werts).

Nedenfor angives et udvalg af kommentarerne fra nogle af juristerne, hvori de giver udtryk for forskellige grader af overbevisning om den opfattelse, at kontrakter ”skal” være forståelige, ikke kun for parterne, men også for en udenforstående tredjemand (Sagawe); der ”burde” (Döhmer,

²²⁸ Der gøres også opmærksom på, at den samme problematik, som den hér omtalte, findes i forbindelse med formulering af lovtekster, hvor en respondent gør opmærksom på, at nogle love faktisk formuleres lægmandsforståeligt, fx den schweiziske Obligationenrecht og Zivilgesetzbuch (Pauer). En anden jurist gør dog opmærksom på, at tyske kontrakter er formuleret relativt klart sammenlignet med det tysksprogede udland. Han nævner, at det selv for ham af og til er vanskeligt at læse østrigske kontrakter, fordi det sprog, der anvendes deri efter hans mening er langt mere ”blumig”, dvs. blomstrende, og langt mere antikveret end det juridiske sprog, der anvendes i Tyskland. (Hettenbach)

Klein) eller der ”kan og burde” (Merten) tages hensyn til lægmandens manglende forudsætninger; således at juristen ”burde bestrebe sig” (Langer) eller ”bestreber sig” (Klein) på at formulere kontrakterne, så de er forståelige for en ”Normalbürger”, dvs. en normal borger (Langer)²³⁰. Det siges endvidere, at adressaterne ”burde” kunne forstå kontrakterne ved egen hjælp (Lehmann) og at det er ”sinnvoll uns sehr wichtig”, dvs. fornuftigt og meget vigtigt, at man ved den sproglige udformning passer på, at alle parter nu også forstår teksten (Lehmann), og det er ”erforderlich und sinnvoll”, dvs. nødvendigt og fornuftigt, at man går mere ind på kontraktens parters forhold i hvert enkelt tilfælde (Stürer).

Men juristens bestræbelse på henholdsvis forpligtelse til at optage klare juridiske bestemmelser i kontrakterne fører i alle tilfælde til, at en lægmand, uanset om han er privatperson eller ”Kaufmann”, dvs. erhvervsdrivende, i reglen ikke forstår og ikke kan forstå kontrakterne, hvilket er en beklagelig udvikling, som det er nødvendigt at ændre (Koeve).

I nogle tilfælde finder der dog faktisk allerede en vis tilpasning til parternes sproglige forståelsesmuligheder sted, skønt denne tilpasning har snævre grænser (Bücking). En del af juristerne angiver således, hvorledes de søger at råde bod på lægmandens manglende kendskab til juridiske forhold og manglende forståelse af den juridisk formulerede tekst. Det drejer sig om blandt andre følgende måder at løse problemet på:

- at forklare juridiske termini i selve kontraktteksten (Kappuhne, Müller-Riske)
- at forklare juridiske termini i bilag til kontrakten (Müller-Riske)
- at forklare bestemmelser og forkortelser, der er sædvanlige i en branche (Kaufmann)
- at tilføje egentlig overflødige forklarende sætninger efter den entydige juridiske formulering (Krieger, Lehmann)
- at overholde den lovmæssige pligt til henvisning til juridiske muligheder eller til indholdet (Kaufmann)
- at anvende konkrete formuleringer ved privatpersoner, i modsætning til mere abstrakte formuleringer ved erhvervsdrivende (Geerkens)
- at tilstræbe den højeste sproglige præcision (Aggelidis)

²²⁹ Jf. borgerperspektivet i Gunnarsson (1982).

²³⁰ Verbalformerne, som anvendes af respondenterne i denne forbindelse, er: ”müssen” (Sagawe), ”sollte” (Döhmer,

- at anvende alment forståelige begreber og beskrivelser (Kappuhne)
- at anvende enkel sætningsstruktur (Langer)
- at undgå forud formulerede tekstbyggesten, fx ved kontrakter, der ikke skal oprettes for notar (Pöbl, Geerkens)
- at undgå dobbelte bisætninger, de såkaldte "Schachtelsätze" (Langer, Stock og Mommer)
- at formulere mindre formelagtigt og mindre formelt (Mommer)
- at undgå henvisninger (Mommer)
- at undgå "Verklauserung", dvs. udviklede formuleringer (Mommer)
- at undgå overflødige selvfølgeligheder og floskler (Stock)
- at undgå at overfylde sætninger med begreber, der kun er forståelige for jurister (Stock, Klein)

En enkelt jurist anfører i øvrigt, uden at jeg har spurgt om dette, at der ikke tages hensyn til lægmandens manglende kompetence i modelkontrakter, men at der tages hensyn til dette i andre kontrakter, således at der også kan findes sproglige forskelle baseret på en skelnen mellem modelkontrakter og andre kontrakter (Merten).

Afslutningsvis skal det bemærkes, at de fleste af de adspurgte uden kommentarer overtager hypotesen om, at "Kaufleute", dvs. erhvervsdrivende, står i modsætning til lægfolk, hvor erhvervsdrivende således repræsenterer en person, der arbejder professionelt med et emne og derfor også forstår sig på de juridiske regler, som omhandler det emne, han er fagmand inden for. Men nogle af de adspurgte ytrer tvivl om, hvorvidt man kan foretage en sådan skelnen. En af dem angiver som begrundelse for ikke at ville skelne mellem lægfolk og erhvervsdrivende, at erhvervsdrivende ikke nødvendigvis har større indsigt i de juridiske regler, men måske større erfaring (Sagawe). Erhvervsdrivende kan efter deres mening lige så vel være juridiske lægfolk, som privatpersoner kan (blandt andre Koeve, Pauer, Helwing og Sagawe). Som en af dem skriver, forudsætter han principielt, at der ikke hos hverken erhvervsdrivende eller privatpersoner findes juridisk viden, og han formulerer kontrakter i overensstemmelse hermed (Helwing). En anden skriver, at kontrakter skal være forståelige for enhver, uden nogen form for juridisk uddannelse (Sticherling).

Klein), "kann und sollte" (Merten), "sollte sich bemühen" (Langer), "sind bemüht" (Klein) og "sollten" (Lehmann).

8.5 Sammenfatning

Svarene fra de 100 tyske jurister, der er respondenter i denne undersøgelse, afspejler, at der ikke er enighed ved besvarelse af spørgsmålet om, hvorvidt tekstproducenter ved den sproglige formulering af kontrakter tager sproglige hensyn til, at der forekommer en lægmand i kontraktens direkte kommunikationssituation. Respondenterne delte sig i tre grupper, idet lidt over halvdelen svarede ”nej” på spørgsmålet, mens ca. 15 % svarede ”ja” og en tredjedel svarede en kombination af ”ja/nej”.

Begrundelserne for at tage hensyn til lægmanden var blandt andre lovens ”Transparenzgebot” og at det er vigtigt, at parterne forstår, hvilke rettigheder og pligter, de får med kontrakten, således at kontrakten kan fungere som handlingsdirigerende instrument for parterne²³¹. Begrundelserne for ikke at tage hensyn til lægmanden var på den anden side, fx at der er mange andre hensyn, som spiller en rolle, først og fremmest retsklarhed og retssikkerhed, sådan at man vælger de formuleringer, der tidligere har vist sig at være juridisk holdbare og hvor der er størst mulig sikkerhed for, hvordan dommeren i en eventuel senere retsstrid vil udlægge formuleringen. Der sættes altså blandt denne gruppe respondenter fokus på kontraktens kontrollerende funktion²³². Dette afspejler en grundlæggende uenighed blandt respondenterne om, hvorvidt det er dommeren eller parterne, der er kontraktens (primære) målgruppe.

Det kan konstateres, at en stor del af respondenterne gav udtryk for, at det er muligt at tage sproglige hensyn til en lægmand i kontraktteksten. Respondenterne peger på, at forskellene muligvis vil kunne findes i form af fx forklarende udtryk, mindre hyppighed af termer og begreber, der kun er forståelige for jurister, eller enkle sætningsstrukturer, hvor en lægmand er part i kontrakten.

På baggrund af denne undersøgelse kan man ikke med sikkerhed sige, om der vil være sproglige forskelle mellem kontrakter, der indgås mellem lægfolk og fagfolk på den ene side, og kontrakter, der indgås mellem fagfolk og fagfolk på den anden side. Men det må formodes, at der er en vis mulighed for, at man ved undersøgelse af de sproglige strukturer i kontrakter vil kunne finde og fastslå forskelle mellem forskellige typer kontrakter. Dette arbejde vil jeg gå videre med i det næste kapitel.

²³¹ Jf. borgerperspektivet hos Gunnarsson (1982).

²³² Jf. domstolsperspektivet hos Gunnarsson (1982).

Kapitel 9

Analysemodel til undersøgelse af kontrakterne

9.1 Indledning

I det følgende beskriver jeg mit arbejde med at udarbejde en analysemodel, som synes egnet til at afdække nogle vigtige sproglige forskelle mellem kontrakter, hvor den ene part er lægmand og den anden part er fagmand, og kontrakter, hvor begge parter er fagfolk. Desuden vil jeg præsentere analysemodellen og dens dele nærmere. I det efterfølgende kapitel vil jeg anvende analysemodellen til en empirisk undersøgelse af to udvalgte kontrakter, som ligeledes bliver præsenteret nærmere i slutningen af dette kapitel.

9.2 Udarbejdelse af analysemodel

For at finde frem til, hvilke sproglige midler, det lønner sig at analysere for at kunne udsige noget om forskellene mellem kontrakter mellem fagfolk på den ene side og kontrakter, hvor den ene part er lægmand og den anden er fagmand, på den anden side, har jeg – med udgangspunkt i gennemgangen af det foregående kapitel om sproglige midler – valgt at undersøge nogle udsnit af samtlige kontrakter i korpus²³³.

Min empiriske undersøgelse af de sproglige midler består således af to etaper. I den første etape opstiller jeg ved hjælp af en undersøgelse²³⁴ af udsnit alle kontrakterne i mit tekstkorpus²³⁵ en analysemodel, som er egnet til at analysere forskelle mellem lægmandskontrakter og fagmandskontrakter, og i den anden etape gennemanalyserer jeg to kontrakter fra korpus²³⁶.

²³³ Se beskrivelsen af korpus i kapitel 2.

²³⁴ Resultaterne af den undersøgelse er vedlagt i kort form som bilag 5.

²³⁵ Den detaljerede gennemanalysering af de to kontrakter findes i det efterfølgende kapitel.

²³⁶ Resultaterne af den undersøgelse findes i kapitel 10.

Den indledende undersøgelse af mit tekstkorpus foregik ved hjælp af en kombineret induktiv og deduktiv fremgangsmåde, hvor jeg iagttog de fagsproglige karakteristika i korpusteksterne med fokus på forskelle mellem kontrakter, hvor begge parter er fagfolk, og kontrakter, hvor den ene part er fagmand og den anden part er lægmand. Det induktive element bestod i, at der ikke på forhånd er opstillet en systematik for iagttagelserne, derimod tog jeg udgangspunkt i kontraktteksterne og deres udformning i praksis. Det vil sige, at undersøgelsen foregik ”med spredehagl”, forstået på den måde, at jeg ikke ønskede på forhånd at begrænse udvalget af iagttagelsesemner til nogle enkelte, forud bestemte sproglige midler, men at jeg derimod ønskede at undersøge de sproglige midler, der blev anvendt i teksterne, bredt, for at afdække eventuelle forskelle mellem kontraktgrupperne. Det deduktive element bestod i, at jeg som baggrundsviden eller basis for den indledende undersøgelse brugte min viden om karakteristika ved fagsprog og juridisk sprog²³⁷. Da iagttagelserne var afsluttet opstillede jeg en form for systematik, igen med udgangspunkt i min viden om juridisk sprogs karakteristika, således at jeg har opstillet en analysemodel, indeholdende de elementer, som giver interessante oplysninger om korpus i relation til mit undersøgelsesemne, så modellen passer til formålet med min afhandling.

Denne model bruger jeg i den videre grundige, eksemplariske analyse af to særligt udvalgte kontrakter til tydeliggørelse af forskellene mellem fagmands-kontrakten og lægmands-kontrakten. Formålet med den eksemplariske analyse er at afdække forskelle mellem kontrakter med en lægmand og en fagmand som direkte kommunikationsdeltagere og kontrakter udelukkende med fagfolk som direkte kommunikationsdeltagere og samtidig vise analysemodellens anvendelighed til praktisk analyse af tekster.

Analysen er kvalitativt anlagt, dvs. at jeg analyserer forekomsten af og strukturen i bestemte sproglige midler i kontraktteksten, men de numeriske værdier er ikke centrale for undersøgelsen, det er altså ikke så vigtigt til mit formål, præcis hvor mange forekomster der er af et bestemt fænomen i hele kontraktteksten. Der vil derfor kun i ret begrænset omfang være præcise angivelser med procentsatser el.lign. i analysen²³⁸, fordi sigtet ikke er at foretage en kvantitativ undersøgelse. Dette

²³⁷ Se også præsentationen af sproglige midler i kapitel 7.

²³⁸ Jeg gør en undtagelse i forbindelse med analysen af repetition af bestemte leksemer samt i forbindelse med verbalkonstruktioner, som udtrykker rettigheder og pligter, fordi det ved disse to elementer drejer sig om relativt få, ret faste sproglige midler.

skyldes blandt andet det ovenfor anførte formål med analysen, nemlig at afdække forskelle mellem kontraktgrupperne og at teste analysemodellens anvendelighed til denne afdækning.

Det skal bemærkes, at man meget vel kunne forestille sig andre lingvistiske og sproglige elementer inddraget, såfremt undersøgelsen havde haft andre formål end det, som denne afhandling har. Hvis undersøgelsen fortrinsvis skulle være en genrebeskrivelse, ville man formentlig inddrage andre elementer. Det er derfor meget vigtigt ved læsning af analysen hele tiden at holde sig undersøgelsens formål for øje, nemlig – som nævnt – at afdække forskelle mellem lægmands-kontrakter og fagmands-kontrakter. Der er derfor i denne analysemodel kun inddraget elementer, hvor de to kontraktgrupper adskiller sig fra hinanden eller hvor de to kontraktgrupper med fordel kunne adskille sig.²³⁹

Man kunne naturligvis have haft fokus på mange andre elementer i analysearbejdet, fx forståelighed, i stedet for de sproglige forskelle. En meget relevant metode til det formål kunne være at spørge juridiske eksperter, erhvervsdrivende og / eller lægfolk om deres opfattelse og forståelse af en række tekster eller tekstafsnit med forskellige sproglige udformninger, hvor man fx har ændret de sproglige midler i overensstemmelse med forståelighedsforskningens resultater²⁴⁰. Dette ville være en meget interessant undersøgelse at foretage, men den ville ikke kunne afdække de sproglige forskelle, som findes i konkrete praktisk anvendte tekster. Man kunne også have valgt at foretage en meget stor korpusundersøgelse, fx ved hjælp af en computerbaseret undersøgelse med ”tagging” af teksterne og undersøgelse af bestemte forekomster af ord eller ordstreng²⁴¹. Denne metode har jeg fravalgt som en måske lidt usikker metode, hvis man ikke får valgt de ”rigtige” ordstreng til undersøgelsen. En sådan undersøgelsesmetode kræver, at man på forhånd ved, hvad man leder efter, således at man kan undersøge sit korpus meget målrettet, men man risikerer samtidig at overse interessante fænomener, fordi undersøgelsen er fokuseret på de ord, man ved, man skal lede efter.²⁴² Men det er min opfattelse, at en undersøgelse af den karakter udmærket kan bruges til ved hjælp af et større korpus at verificere resultater fra andre undersøgelser.

²³⁹ Elementer, som ikke skønnes at kunne udsige noget væsentligt om de to kontraktgruppers forskelligheder i relation til min problemstilling, forekommer ikke i analysemodellen. Det kan være elementer, hvor forskellene snarere beror på indholdsmæssige forskelle mellem kontraktgrupperne, begrundet i juridiske forhold, fx forskellige bestemmelser i lovgivningen, end på forskelle, der har relation til problematikken om parterne i den direkte kommunikationssituation.

²⁴⁰ Fx som Lassen (2003).

²⁴¹ Fx som Biber (1991).

9.3 Opstilling af analysemodellen

Den indledende undersøgelse af udsnit af samtlige kontrakttekster i korpus mundede ud i den nedenstående analysemodel, som rummer en række væsentlige sproglige midler, som formodes at have betydning for den sproglige udformning af kontrakterne mellem fagfolk og kontrakterne mellem fagmand og lægmand²⁴³. Men analysemodellen rummer ikke blot sproglige midler, hvor der er forskelle mellem de to kontraktgrupper, men også elementer, hvor der iflg. litteraturen²⁴⁴ med fordel kunne være forskelle, fordi det pågældende sproglige middel er vanskeligt tilgængeligt for en lægmand²⁴⁵. Ændringer af denne slags ville muligvis have styrket forståelsen, men det er ikke testet i forbindelse med denne afhandling, idet der som nævnt ikke er foretaget en ”brugerundersøgelse” blandt fx lægfolk, erhvervsdrivende eller jurister. Det er altså ikke den aktuelle reception af korpusteksterne, som undersøges her, men derimod hvad der sker med teksternes formulering, når man medtænker en lægmand i den direkte kommunikationssituation. En brugerundersøgelse vil være oplagt i det videre arbejde med dette analysekoncept.

Analysemodellen omfatter blandt andet en række sproglige midler, som er kendetegnende for juridiske fagtekster, fx nominalstil og periodestil. Det, som undersøges hér, er, om og i hvilket omfang disse sproglige midler bibeholdes i tekster, hvor en lægmand er deltager i den indirekte kommunikationssituation, eller om man i stedet vælger at anvende andre sproglige midler i teksterne til at realisere de samme funktioner. Modellen omfatter desuden sproglige elementer, hvor der anvendes forskellige sproglige strategier i de to typer af kontrakttekster, fx verbalkonstruktioner.

Modellen er for overskuelighedens skyld opdelt i tre overordnede kategorier på basis af elementernes tilhørsforhold til klassiske lingvistiske begreber, hvad de lingvistiske elementer angår, og på basis af en emnemæssig bestemmelse, hvad de andre sproglige elementer angår. Det drejer sig om leksikalske midler og syntaktiske midler, som de to første kategorier, mens den tredje kategori indeholder henvisninger²⁴⁶.

²⁴² En måde hvorpå, man delvist kan afhjælpe dette problem, kan være, at man anlægger undersøgelsen så bredt som fx Biber (1991), der søger efter en meget stor mængde sproglige elementer. Men en så bred undersøgelse ligger uden for denne afhandlings rammer.

²⁴³ Det induktive element.

²⁴⁴ Se gennemgangen af den praktisk-normative litteratur i kapitel 7.

²⁴⁵ Det deduktive element.

²⁴⁶ Modellen ligner delvis Vlachopoulos' (1997) model, men ved kategoriernes indhold (og den tredje kategoris titel) adskiller modellerne sig fra hinanden.

Figur 9.1: Analysemodel

Leksis

1. Valg af leksemer

- 1.1 Leksemer med højt formalitetsniveau**
- 1.2 Leksemer med uddybning**
- 1.3 Leksemer med en anden betydning i normalsproget end i juridisk sprog**
- 1.4 Komposita**

2. Repetition og variation af leksikalske enheder

- 2.1 Repetition af leksikalske enheder**
- 2.2 Variation af leksikalske enheder**

Syntaks

3. Sætningslængde

4. Markeret eller umarkeret ledstilling

5. Repetition af syntaktiske enheder

6. Periodestil

- 6.1 Perioder med konditionelt eller restriktivt indhold**
- 6.2 Præcision og uddybning**

7. Nominalstil

- 7.1 Verbalsubstantiver**
- 7.2 Substantivsyntagmer**
- 7.3 Attributive participialkonstruktioner**

8. Verbalkonstruktioner

- 8.1 Kontraktens første sætning**
- 8.2 Verbalkonstruktioner, som udtrykker rettigheder og forpligtelser**

Henvisninger

9. Interne og eksterne henvisninger

- 9.1 Interne henvisninger**
- 9.2 Eksterne henvisninger**

10. Lovcitater og begreber fra loven

- 10.1 Begreber fra loven**
- 10.2 Sætninger og passager fra loven**

Kategorien ”Leksis” indeholder to elementer. Det første er ”Valg af leksemer”, hvor man undersøger forekomsten af leksemer med højt formalitetsniveau, leksemer med uddybning, leksemer med en anden betydning i normalsproget end i juridisk sprog samt komposita. Kategorien indeholder desuden ”Repetition og variation af leksikalske enheder”, hvor det undersøges, i hvilke tilfælde og i hvilket omfang leksemer repeteres henholdsvis varieres i teksten.

Kategorien ”Syntaks” indeholder seks elementer. Under elementet ”Sætningslængde” undersøger man fx LIX-værdi samt gennemsnitligt og maksimalt ord-antal pr. sætning i teksten. Ved ”Markeret eller umarkeret ledstilling” undersøges det, om den umarkerede ledstilling fraviges i sætningerne og i givet fald på hvilken måde. Under elementet ”Repetition af syntaktiske enheder” undersøger man, om der ofte anvendes repetition af syntaktiske enheder, og om repetitionen drejer sig om sætninger eller udtryk. Ved elementet ”Periodestil” undersøger man forekomsten og strukturen af perioder med konditionelt eller restriktivt indhold, dvs. fx om alle omstændigheder, fx forudsætninger, undtagelser og følger, står i samme periode som hovedreglen, og man undersøger omfanget af præcisering og uddybning i perioderne. I forbindelse med elementet ”Nominalstil” undersøges verbalsubstantiver, substantivsyntagmer, herunder fx forekomsten af genitivattributter, attributive participialkonstruktioner og præpositionalkonstruktioner. Elementet ”Verbalkonstruktioner” omfatter undersøgelse af kontraktens første sætning og verbalkonstruktioner, som realiserer rettigheder og pligter.

Kategorien ”Henvisninger” indeholder to elementer, nemlig ”Interne og eksterne henvisninger” samt ”Lovcitater og begreber fra loven”. Ved de interne og eksterne henvisninger undersøger man, om der findes henvisninger til love eller til andre paragraffer i teksten og om disse henvisninger er konkrete/præcise eller ej. Ved det sidstnævnte element undersøger man forekomsten af såvel enkeltstående begreber fra loven som hele sætninger eller længere passager fra loven samt om det er markeret, at begreberne, sætningerne eller passagerne stammer fra loven²⁴⁷.

Man kan tydeliggøre modellens indhold²⁴⁸ ved at formulere arbejdsspørgsmål til de enkelte elementer i modellen, som skal besvares²⁴⁹ ved analysen, fx således:

²⁴⁷ I det følgende kapitel gennemgås de enkelte elementer i modellen nærmere, inden analysen af dem foretages.

²⁴⁸ Ikke mindst i didaktisk øjemed.

²⁴⁹ Meningen med spørgsmålene er ikke, at man blot skal besvare de lukkede, dikotome spørgsmål med et ”ja” eller et ”nej”, men derimod at man skal søge at analysere sig frem til et mere uddybende svar. Jeg er klar over, at ord som ”ofte” og ”mange” er relative og vanskelige at definere, men spørgsmålene er som nævnt blot tænkt som arbejds-spørgsmål i forbindelse med analysen, og det er ikke meningen, at man primært skal arbejde kvantitativt med dem.

Figur 9.2: Arbejdsspørgsmål til analysemodellen

Leksis

1. Valg af leksemer:

- 1.1 Bruges der leksemer med højt formalitetsniveau?
- 1.2 Bruges der leksemer, som uddybes i den følgende tekst?
- 1.3 Bruges der ofte leksemer med forskellig betydning i almen- og fagsproget?
- 1.4 Bruges der mange komposita? Hvilke typer er det?

2. Repetition og variation af leksikalske enheder:

- 2.1 Repeteres leksikalske enheder eller bruges der fx pronominer?
- 2.2 Varieres de leksikalske enheder?

Syntaks

3. Sætningslængde

- 3. Hvor lange er perioderne i gennemsnit og hvor lang er den længste periode? Hvordan er LIX i teksten?

4. Markeret eller umarkeret ledstilling

- 4. Fraviges den umarkerede ledstilling i sætningerne? På hvilken måde?

5. Repetition af syntaktiske enheder

- 5. Repeteres syntaktiske enheder ofte? Hvilke typer enheder (hele sætninger eller udtryk)?

6. Periodestil

- 6.1 Står alle omstændigheder i samme periode som hovedreglen? Hvordan er strukturen i perioderne?
- 6.2 Præciseres eller uddybes bestemte elementer i samme periode?

7. Nominalstil

- 7.1 Bruges der mange verbalsubstantiver i sætningerne?
- 7.2 Bruges der mange omfattende substantivsyntagmer og fx genitivattributter og præpositionalforbindelser?
- 7.3 Bruges der mange attributive participialkonstruktioner?

8. Verbalkonstruktioner

- 8.1 Hvordan er verbalkonstruktionen i tekstens første sætning?
- 8.2 Med hvilke verbalkonstruktioner realiseres parternes pligter og rettigheder?

Henvisninger

9. Interne og eksterne henvisninger

- 9.1 Findes der mange henvisninger til andre paragraffer el.lign. i teksten? Er disse konkrete eller ukonkrete?
- 9.2 Findes der mange henvisninger til love eller andre eksterne kilder? Er disse konkrete eller ukonkrete?

10. Lovcitater og begreber fra loven

- 10.1 Bruges der begreber fra loven i teksten? Er det markeret, at begreberne stammer fra loven?
- 10.2 Bruges der sætninger eller passager fra loven? Er det markeret, at de stammer fra loven?

Som vi har set i forbindelse med gennemgangen af andre forfatteres bestræbelser på at kategorisere de sproglige elementer²⁵⁰, er det ikke nemt at foretage en sådan kategorisering. Denne analysemodel er mit forsøg på en kategorisering, men det er ikke alle sproglige elementer, hvis placering er entydig og uproblematisk. Punktet ”Repetition af leksikalske enheder” er et af de punkter, hvor man med rette kan diskutere placeringen. En placering under en anden overskrift fx ”Semantiske relationer” kunne også være relevant²⁵¹, hvis man ønsker at fremhæve den evne til at skabe semantiske relationer mellem sætninger, som dette element har. Men jeg har valgt at placere punktet under overskriften ”Leksis”, da min fokus i undersøgelsen ligger på punktets funktion i forhold til tilgængelighed, således forstået at man ved en konsekvent brug af bestemte leksikalske elementer og repetition af disse muligvis skaber en større tilgængelighed, end man ville gøre, hvis man i stedet anvendte de tilsvarende pronominer, idet læseren ved en gentagelse af det leksikalske element ikke selv skal ræsonnere sig frem til, hvilken reference pronominet har.

Ligeledes kan man diskutere placeringen af punktet ”Repetition af syntaktiske enheder”, da der heri indgår såvel syntaktiske som leksikalske elementer, og dette punkt har en tydelig relation til punktet ”Repetition af leksikalske enheder”. Men jeg har valgt at foretage en opdeling i to punkter og behandler gentagelsen af de enkelte leksemer for sig selv og gentagelsen af hele konstruktioner på det syntaktiske plan for sig selv, fordi en sådan opdeling forekommer mest hensigtsmæssig for at tydeliggøre de to punkters forskelligheder.

9.4 Udvalg af de to kontrakter

Til den detaljerede undersøgelse er to af kontrakterne i korpus udvalgt på baggrund af en række overvejelser. Målet med undersøgelsen er at afdække forskelle mellem kontrakterne og teste analysemodellen, derfor anvendes der på grund af plads- og tidshensyn blot to kontrakter. De to kontrakter skal så tydeligt som muligt kunne vise, hvilke forskelle der forekommer mellem kontrakter med fagfolk og kontrakter, hvor en lægmand er involveret. Det væsentlige ved udvælgelsen er endvidere, at teksterne er modelkontrakter, dvs. at deres potentielle udbredelse må skønnes at være stor og at de har mulighed for at påvirke ”verden”, idet deres modelkarakter betyder, at de er konciperet

²⁵⁰ I kapitel 7.

²⁵¹ Jf. Vlachopoulos 1997:11.

på en sådan måde, at de er beregnet til og egnede til at blive kopieret og anvendt direkte eller med mindre tilføjelser og ændringer i praksis, enten af juridiske medarbejdere i firmaer, af advokater eller af andre mennesker, som ønsker at indgå kontrakter, således at også de sproglige midler i kontrakterne overtages af andre.

De to tekster, som på denne baggrund er udvalgt, er M-M-FF-08 og M-M-LF-06.

M-M-FF-08 stammer fra Grundeigentum-Verlag GmbH, som har til huse i Berlin og hvis direktør hedder Dieter Blümmel. Det er et forlag, som beskriver sig selv som ”Verlag für die private und unternehmerische Immobilie”²⁵², dvs. forlag for privat og erhvervsmæssig ejendom. Forlaget udgiver blandt andet hæftet ”Das Grundeigentum”, som er organ for ”Bund der Berliner Haus- und Grundbesitzervereine e.V.” og ”Landesverband der Immobilienberufe und Hausverwalter e.V. im Ring Deutscher Makler”, på dansk kunne man fx kalde disse foreninger Foreningen af Berlins Husejerforeninger og Landsforeningen for Ejendomserhverv og Husforvaltere. Forlaget beskæftiger sig i øvrigt med forskellige aspekter og nyheder af interesse for udlejere, ikke mindst angående de retlige aspekter af lejeområdet, fx domstolsafgørelser på området, lejerelaterede skattespørgsmål samt byggerelaterede emner. Forlaget sælger endvidere kontrakter og formularer med formuleringsforslag til andre skrivelser i forbindelse med leje; en lejekontrakt for erhvervslejemål kostede således i maj 2008 EUR 1,50 ved køb af op til 10 eksemplarer af kontrakten. Ved køb af hhv. 25 stk. og 100 stk. nedsættes prisen; heraf kan vi se, at det forudsættes som en mulighed, at en eventuel køber ønsker at købe adskillige eksemplarer. Forlaget henvender sig såvel til udlejere af lejemål til private som til udlejere af lejemål til erhvervsformål, og denne sidstnævnte målgruppe svarer grundlæggende til de direkte kommunikationsdeltagere i den gruppe, jeg benævner ”fagmand-fagmand”. Den lejekontrakt for erhvervslejemål med titlen ”Mietvertrag für Gewerberäume”, som er udvalgt til analysen, er dog ikke købt på hjemmesiden, men udleveret af en erhvervsdrivende, som var aktiv i Tyskland i 1990’erne²⁵³. Der er tale om ”Fassung I-AGB/1992/GR”, hvorimod den kontrakt, som udbydes til salg på hjemmesiden i 2008 kaldes ”Fassung II-AGB/12.2006”²⁵⁴. Den udvalgte kontrakt har altså været anvendt i praksis, hvor lejer havde et ingeniør- og installationsfirma i Berlin. Denne lejer opfattes således som fagmand i den terminologi, som jeg bruger i denne afhandling, uanset at han ikke kan betegnes som fagmand i juridisk forstand, men som tidligere nævnt i

²⁵² <http://www.das-grundeigentum.de/ge-16.01.php3>

²⁵³ Se i øvrigt kapitel 1 angående sammensætning af korpus.

²⁵⁴ <http://www.das-grundeigentum.de/ge-09.01.php3>

afhandlingen forventes det af ham, at han udviser større påpasselighed end den almindelige lægmand, i og med at han udøver sit erhverv, mens han fungerer som lejer af erhvervslejemålet.

M-M-LF-06 stammer fra ”Deutscher Mieterbund Kieler Mieterverein e.V.”, som er en del af interesseorganisationen ”Deutscher Mieterbund”, der på mange områder svarer til ”Lejernes LO” i Danmark. Kieler Mieterverein skriver i sin formålsparagraf, at den er en forening for lejere, boligløse og lignende interessegrupper, og at dens opgave er ”die einheitliche Wahrnehmung, Vertretung und Förderung ihrer Belange sowie die Schaffung und Bewahrung eines sozialen Miet- und Wohnrechts”²⁵⁵, dvs. at den varetager, repræsenterer og fremmer de ovennævnte gruppers behov samt skabelsen og bevarelse af en social leje- og boligret. Denne interesseorganisation varetager altså lejerens interesser i langt højere grad end udlejerens.

Man kunne derfor indvende, at kontrakten adskiller sig fra den førstnævnte modelkontrakt på den måde, at den afspejler en anden synsvinkel på kontraktforholdet og at den repræsenterer en anden parts interesse, nemlig lejerens, mens den førstnævnte kontrakt repræsenterer udlejerens interesser.²⁵⁶ Dette er naturligvis korrekt, men denne forskel i perspektivet, dvs. i den pragmatiske beskrivelse af de to kontrakter, øger netop sandsynligheden for, at der vil være forskelle at finde mellem præcis disse to kontrakter. Ved forundersøgelsen kunne jeg således konstatere, at M-M-LF-06 i endnu højere grad end visse af de øvrige modelkontrakter mellem lægmand og fagmand udviser nogle yderst spændende sproglige ændringer i forhold til modelkontrakterne mellem fagfolk, hvilket formentlig netop er begrundet i et ønske om at gøre kontraktteksten mere forståelig for en lægmand, i dette tilfælde lejereren, hvis interesser organisationen som nævnt søger at varetage²⁵⁷.

²⁵⁵ § 1, Abs. 2 i vedtægterne (Satzung) for Kieler Mieterverein, fundet på foreningens website: <http://www.kieler-mieterverein.de/> under punktet ”Impressum” i underpunktet ”Satzung”.

²⁵⁶ Kontrakter, som er udformet af jurister med henblik på offentliggørelse i modelhåndbøger, må derimod formodes at søge en afbalanceret varetagelse af de to direkte kommunikationspartners interesser.

²⁵⁷ Perspektivet eller partsinteressen kommer i høj grad til udtryk på det indholdsmæssige plan, hvilket jeg i vidt omfang har udeladt af min undersøgelse, da det ikke ligger inden for min forskningsinteresse i forbindelse med denne afhandling.

Kapitel 10

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

10.1 Indledning

Med udgangspunkt i den analysemodel, jeg har opstillet i kapitel 9, skal der i dette kapitel analyseres to udvalgte kontrakter – en kontrakt mellem to fagfolk (M-M-FF 08) og en kontrakt mellem en lægmand og en fagmand (M-M-LF 06). For nemheds skyld omtales de to kontrakter i dette kapitel blot som ”FF-kontrakten” og ”LF-kontrakten”²⁵⁸. Analysen omfatter de tre kategorier ”Leksis”, ”Syntaks” og ”Henvisninger” og de dertil hørende elementer, som er angivet i det foregående kapitel.

I analysen behandles de to kontrakter enten samlet eller hver for sig, alt efter hvad der skønnes mest hensigtsmæssigt og mest overskueligt. I kategorien ”Leksis” behandles kontrakterne samlet, fordi dette gør dem lettest at sammenligne. For at øge overskueligheden behandles de to kontrakter derimod hver for sig i kategorien ”Syntaks” – undtagen i forbindelse med det første element ”Sætningslængde” og det sidste element ”Verbalkonstruktioner” – og i kategorien ”Henvisninger”. Jeg tager som hovedregel udgangspunkt i FF-kontrakten, som forventes at have de fleste typisk fagsproglige karakteristika, og analyserer derefter LF-kontrakten, som forventes at afvige mere fra de sædvanlige fagsproglige karakteristika. De to elementer i kategorien ”Syntaks”, som behandles samlet, analyseres mere kvantitativt, hvilket gør det hensigtsmæssigt undervejs at foretage en direkte kvantitativ sammenligning mellem kontrakterne. Der foretages løbende sammenfatninger af de enkelte elementer i analysen, mens en samlet sammenfatning af analysen findes i konklusionen i næste kapitel.

Analyserne af de to kontrakter er i forbindelse med de fleste af elementerne ikke primært kvantitativt, men derimod kvalitativt²⁵⁹ anlagt, hvorfor de numeriske værdier ikke har afgørende vigtighed. Derfor skriver jeg i analysen fx ”mange” og ”ofte”, og ikke præcise talangivelser. Enkelte

²⁵⁸ Ved henvisning til paragraffer i kontrakterne, anvender jeg som regel betegnelserne ”FF” og ”LF” samt paragraftegn og nummer.

analyseelementer underkastes dog en mere kvantitativ behandling, fordi elementet lægger op til det ("Sætningslængde") eller fordi der opereres med et begrænset antal realiseringsmuligheder ("Verbalkonstruktioner"), og i disse tilfælde angives der præcise tal i analysen.

10.2 Analyse af de to udvalgte kontrakter

10.2.1 Leksis

I det følgende analyseres leksis, dvs. ordvalg, i de to kontrakter. Det drejer sig i denne kategori først om elementet "Valg af leksemer", nærmere bestemt om valg af leksemer med højt formalitetsniveau, leksemer med uddybning, leksemer med en anden betydning i normalsproget end i juridisk sprog og om komposita. Dernæst behandles elementet "Repetition og variation af leksikalske enheder", der opdeles i henholdsvis repetition og variation. De to kontrakter behandles i denne kategori samlet, således at leksis sammenlignes direkte.

10.2.1.1 Valg af leksemer

Jeg tager udgangspunkt i markeringen af formalitetsniveauer i den tyske ordbog Duden, som arbejder med en skala, som er opstillet ud fra en stilistisk vurdering af ord og deres anvendelsesmåde. I Duden er de leksemer, som tilhører det "normalsproglige" (Duden 1993:19) område, dvs. hvis stilværdi er neutral, ikke markeret på en særlig måde, og det vil sige langt størstedelen af ordforrådet. Resten af leksemerne har angivelser af stilistisk, temporal eller lokal art, som placerer dem ud fra en stilistisk vurdering eller giver dem en tidsmæssig eller rumlig placering. Endelig er der en gruppe leksemer, som er markeret med deres fag- eller særsproglige emneområde. Den stilistiske skala i Duden er gengivet nedenfor i kort form, således at de højeste stilistiske niveauer findes til venstre og de laveste stilistiske niveauer findes til højre i figuren.

²⁵⁹ Jf. kapitel 1.

Figur 10.1: Vurdering af stilistisk niveau for leksemer

<div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: center;"> Højest ←————→ Lavest </div>							
tysk	dichterisch / gehoben	bildungs-sprachlich	neutral	umgangs-sprachlich	salopp	derb	vulgär
dansk	poetisk / højtideligt	dannet	neutral	talesprog	uhøjtideligt	plump/grov	vulgært

Kilde: Duden 1993:19f (egen fremstilling)

Den rumlige markering omfatter geografiske betegnelser, fx østrigsk, schweizisk, sydtysk og nordtysk, og den temporale markering omfatter forskellige betegnelser til angivelse af, at et leksem tilhører tidligere tiders sprog, fx ”veraltend”, hvilket angiver, at leksemet er ved at blive forældet og efterhånden kun bruges sjældent og mest af den ældre generation, eller ”veraltet”, som angiver, at leksemet allerede er forældet og ikke mere er en del af nutidssprogets ordforråd (Duden 1993:20).

Det er ikke særskilt angivet i ordbogens introduktion, hvilken kategori betegnelser som ”Papierdeutsch” eller ”Amtssprache” hører ind under. De to betegnelser kan oversættes til henholdsvis kancellisprog og officielt sprog på dansk. Med en lidt omvendt argumentation kan man sige, at leksemer, som er markeret med disse betegnelser, i hvert fald ikke bedømmes som neutrale af Duden-redaktionen, men er udtryk for en særlig stilistisk prægning, hvorfor sådanne leksemer også inddrages i analysen.

De elementer, som inddrages i undersøgelsen af leksemer med højt formalitetsniveau i bred forstand, er altså for det første leksemer, som er forsynet med en stilistiske markering, fortrinsvis forventes der at forekomme vurderinger ”over middel”, dvs. over ”neutral”-niveau. For det andet inddrages også leksemer med de temporale markeringer ”veraltend” og ”veraltet”, da leksemer med disse betegnelser ligeledes formentlig vil være fremmedgørende for en lægmandslæser. Desuden inddrages som nævnt leksemer med betegnelserne ”Papierdeutsch” og ”Amtssprache”.

10.2.1.1.1 Valg af leksemer med højt formalitetsniveau

I forbindelse med ordvalget i FF-kontrakten vælger man at anvende en række leksemer, som er udtryk for et andet og højere formalitetsniveau end de leksemer, man typisk vælger i LF-kontrakten.

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

I LF-kontrakten ser man fortrinsvis leksemer, som er neutrale med hensyn til formalitetsniveau, mens man i FF-kontrakten også kan finde leksemer, som i højere grad er præget af kancellistil ("Papierdeutsch") eller er udtryk for højtideligt sprog ("gehoben").

Der er naturligvis en stor gruppe leksemer, også i FF-kontrakten, som er "neutrale" i den betydning, som er angivet i Duden. De er interessante i den forstand, at man i nogle tilfælde vælger disse leksemer i stedet for leksemer med et højere formalitetsniveau. Dette vil medføre, at elementet i givet fald ikke bidrager til, at teksten får et højt formalitetsniveau.

I FF-kontrakten og i langt mindre grad i LF-kontrakten finder vi en række leksemer i form af verber, substantiver, adjektiver og præpositioner med højt formalitetsniveau, fx

Tabel 10.1: Leksemer med højt formalitetsniveau

Leksem	Fundsted	Dudens vurdering
(bauaufsichtlichen) Auflagen	FF § 14, Abs. 4	Amtssprache (betydning 2a)
bedürfen	FF § 14, Abs. 1 + § 19 C LF § 8, Abs. 2	gehoben
befindlich	FF § 13, Abs. 2	Papierdeutsch
entfallen	LF § 7 + § 18	Papierdeutsch
entrichten	FF § 4	besonders Amtssprache
erstellen	FF § 13, Abs. 9	Papierdeutsch
gedeihliche	FF § 19, Abs. 2	gehoben
nebst	FF § 8, Abs. 3 + § 19 C	veraltend
obliegen	FF § 13, Abs. 4	gehoben
unzureichender	LF § 17, Abs. 2	gehoben
Unzuträglichkeiten	FF § 9	gehoben
vorgenannt	FF § 5	Amtssprache

Disse leksemer er kendetegnet ved, at de ifølge Duden ikke er neutrale, men er udtryk for et stilistisk niveau, som er over middel. Jeg skelner i denne forbindelse ikke mellem, om der er tale om "gehoben", "veraltend", "Papierdeutsch" eller "Amtssprache", idet disse kategorier alle sammen afspejler samme tendens, nemlig, at leksemet ikke er neutralt, men er præget af et højere stilistisk

niveau end det ”normalsproglige”(Duden 1993:19). Som vi kan se, findes langt de fleste i FF-kontrakten, mens blot to af leksemerne forekommer i LF-kontrakten, nemlig ”entfallen” og ”bedürfen”; sidstnævnte dog to gange.

Leksemet ”entrichten” svarer til det danske ord ”erlægge”. Det er det verbum, som typisk anvendes i BGB, når det drejer sig om at betale lejebeløb og lignende, og det forekommer blandt andet i § 535 BGB²⁶⁰, hvor der står, at lejerer er forpligtet til at erlægge det aftalte lejebeløb, og ligeledes i § 551, som også handler om betaling af lejebeløbet. Dette leksem overtages i FF-kontrakten i forbindelse med betaling af ”Betriebskosten”, dvs. driftsomkostningerne (FF § 4), mens der i FF § 5 anvendes leksemet ”zahlen”, hvor der er tale om ”Mietzins”. Der bruges altså i FF-kontrakten såvel det mere neutrale leksem ”zahlen”, som det stilistisk højere placerede ”entrichten”, som tilhører officielt sprog. I LF-kontrakten anvendes der udelukkende de neutrale leksemer ”zahlen” og ”bezahlen” i denne sammenhæng (LF § 3).

Det interessante ved leksemet ”entfallen” er, at det bruges i LF-kontrakten i betydningen bortfalde, hvilket i Duden angives som ”Papierdeutsch”. Sætningen i LF § 7, Abs. 2 er i høj grad baseret på § 537 BGB, som beskriver mangler ved lejeobjektet og hvilke rettigheder, lejer har, hvis der mangler en tilsikret egenskab eller hvis denne senere bortfalder. Loven anvender dog ikke leksemet ”entfallen”, men derimod leksemet ”wegfallen”, som er et neutralt leksem med samme betydning.

Leksemet ”entfallen” forekommer også i FF-kontrakten i § 7 C, men det anvendes dér i en anden, stilistisk neutral betydning, nemlig ”auf jmdm. etw. als Anteil [von od. an etw.] kommen”, dvs. at fordele noget på nogen.

Ved nogle af de øvrige leksemer, som kan placeres på et stilistisk højere niveau end det neutrale, anvendes der i LF-kontrakten andre løsninger end det pågældende leksem. Som eksempler kan nævnes ”(bauaufsichtliche) Auflagen” (FF § 14, Abs. 4), som ifølge Duden tilhører officielt sprog og som betyder krav eller forskrifter. I dette tilfælde vælger man i en tilsvarende sammenhæng at anvende leksemet ”Vorschriften” (LF § 9) i stedet for ”Auflagen”. I forbindelse med leksemet ”Unzuträglichen” (FF § 9) angives der i Duden under adjektivet ”unzuträglich”, som substantivet er afledt af og som svarer til det danske ”uantagelig/uacceptabel”, at det er højtideligt sprog. Her

²⁶⁰ Ved henvisning til BGB drejer det sig – med mindre andet angives – om loven, som den så ud fx i 1994, dvs. omtrent på tidspunktet for etablering af korpus, og ikke om de nyere udgaver fx fra tiden efter moderniseringen af loven i 2001.

anvender LF-kontrakten "unzumutbar sein" (LF § 9, Abs. 2) og "unzumutbare Belästigungen" (LF § 11) i bestemmelser med et lignende indhold.

10.2.1.1.2 Leksemer med uddybning

Fagtermer udgør for lægmanden et problem på den måde, at lægmanden ofte ikke har kendskab til, hvad der egentlig menes med termen. I en række tilfælde i LF-kontrakten og i mindre udstrækning i FF-kontrakten har man valgt at anvende at supplere fagtermen med et andet leksemer eller et længere udtryk, som udgør en forklaring af fagtermen. Der er valgt forskellige teknikker med brug af parenteser²⁶¹ i forbindelse med denne strategi:

"Die Wohnung ist mit öffentlichen Mitteln gefördert („Sozialwohnung“) und..." (LF § 3, Abs. 1)
„Dem Vermieter wurden Aufwendungsbeihilfen gewährt, die stufenweise wegfallen (degressive Förderung).“ (LF § 3, Abs. 1)

„Maßnahmen zur Verbesserung der Wohnung oder sonstiger Teile des Hauses oder zur Einsparung von Heizenergie oder Wasser (Modernisierungen)...“ (LF § 8, Abs. 1)

"Der Vermieter ist verpflichtet, die Sammelheizungsanlage vom 1. Oktober bis 30. April (Heizperiode) während der üblichen Geschäftszeiten in Betrieb zu halten." (FF § 7, Abs. 1)

I det første tilfælde står den sædvanlige, officielle betegnelse i teksten, nemlig at boligen er "mit öffentlichen Mitteln gefördert", dvs. får tilskud fra det offentlige, mens den mere almentsproglige betegnelse står i en efterfølgende parentes som en slags forklaring, nemlig ("Sozialwohnung"). Leksemet "Sozialwohnung" står endog i anførselstegn, måske for at angive, at der er tale om et talesprogligt udtryk²⁶² eller i hvert fald at der er tale om et udtryk, som ikke er den officielle betegnelse.²⁶³ I de andre tilfælde finder vi den modsatte strategi anvendt, nemlig at man skriver den mere almentsproglige forklaring eller den almindeligt brugte betegnelse i teksten, mens fagtermen eller den officielle betegnelse står i en parentes lige efter.²⁶⁴ Det, man opnår ved denne strategi, er, at man gør teksten lettere tilgængelig for lægmanden, idet han får angivet såvel den officielle term

²⁶¹ Ud over de eksempler, som bliver gennemgået hér anvendes parenteser i begge kontrakter til at forklare, hvilke angivelser parterne selv skal tilføje i kontrakten, men disse skønnes ikke at være interessante i denne forbindelse. Årsagen hertil er kontraktens modelkarakter. Se FF-kontrakten præambel; § 1, Abs. 1 a, b, c og LF-kontrakten § 1.

²⁶² Leksemet "Sozialwohnung" er dog i Duden markeret som neutralt.

²⁶³ Se et yderligere eksempel i LF-kontrakten § 14, Abs. 3

²⁶⁴ Se et yderligere eksempel i LF-kontrakten § 3, Abs. 1

eller betegnelse som en mere almindeligt brugt betegnelse. I de to sidstnævnte eksempler anvendes den almensproglige, korte samlebetegnelse i den efterfølgende tekst, hvorved man yderligere opnår et sprogøkonomisk resultat, uden at teksten bliver uforståelig for lægmanden. Samlebetegnelsen ”Modernisierungen” findes ikke i § 541 b BGB, som teksten i realiteten er et citat fra, men er derimod hentet fra MiethöheGesetz § 3, hvor en del af formuleringen ligeledes står, dog med tilføjelse af samlebetegnelsen.

En lignende teknik ses i følgende eksempel:

„Der Gesamtbetrag (Summe aus Miete und Betriebskosten) in Höhe von ...“ (LF § 3, Abs. 2)

I dette tilfælde har man i parentesens præciseret²⁶⁵, hvad termen ”Gesamtbetrag” (samlet beløb) betyder, således at en lægmand som læser ikke kan være i tvivl om, hvad udtrykket omfatter, nemlig ”Summe aus Miete und Betriebskosten”, altså summen af lejebeløb og driftsomkostninger.²⁶⁶

Parenteser bruges ligeledes til eksemplificering af overordnede begreber, som det ses i de følgende eksempler:

”Ordnungsmäßige Behandlung der Fußböden (insbesondere Linoleum nicht ölen, sondern bohnen; gestrichene Fußböden nicht wachsen; Parkett nicht naß aufwischen; Steinholzboden nicht scharf abseifen; Kunststoffböden nach den hierfür geltenden Bestimmungen.“ (FF § 19 A)

„Alle behördlichen Vorschriften (besonders die der Polizei und Ordnungsbehörden) sind von den Mietern auch dann zu beachten, wenn hierüber nichts ausdrücklich gesagt ist.“ (FF § 19 C)

„Der Mieter darf in den Mieträumen Haushaltsmaschinen (z.B. Wasch- und Geschirrspülmaschinen, Wäschetrockner) aufstellen, ...“ (LF § 11)

²⁶⁵ I et enkelt tilfælde i FF-kontrakten drejer præciseringen sig ikke om en term, men om en præposition, hvor man ønsker at tydeliggøre et modsætningsforhold i parentesens: ”Ordnungsmäßige Beseitigung von Abfällen und Unrat (Müll, Scherben, Küchenresten usw.) *in (nicht neben)* die aufgestellten Müllkästen, von sperrigen oder leicht brennbaren Stoffen durch Verbrennen oder Beförderung außerhalb des Grundstücks“ (FF § 19 A, min kursiv-markering) Dvs. at det ved hjælp af parentesens fremhæves, at affaldet skal anbringes i – ikke ved siden af – skraldespanden.

²⁶⁶ Se et yderligere eksempel i LF-kontrakten § 15, Abs. 1

Som vi ser her, anvender man i FF-kontrakten ikke primært parenteser til at bringe forklaringer, men i stedet til at fremhæve nogle eksempler på, hvad en bestemmelse i kontrakten mere præcist omfatter²⁶⁷. Dette kan formuleres negativt, som vi ser i det første eksempel, eller positivt, som vi ser i det andet eksempel, og kan fx indledes med „insbesondere“ eller „besonders“, dvs. på dansk „især“ eller „i særdeleshed“ for at fremhæve at de angivne eksempler er særligt vigtige. I eksemplet fra LF-kontrakten finder vi en uddybning af, hvilke elektriske apparater der eksempelvis er omfattet af betegnelsen ”Haushaltsmaschinen”, dvs. husholdningsmaskiner. Parentesen er indledt med forkortelsen ”z.B.”, der står for ”zum Beispiel”, hvilket betyder ”for eksempel”, formentlig for at tydeliggøre, at de apparater, der er angivet i parentesen, nemlig vaske- og opvaskemaskiner og tørretumblere, kun er ment som eksempler, og at man godt kan forestille sig andre husholdningsmaskiner, som også kan være omfattet af lejers ret til at opstilling.

Desuden bruges parenteser i FF-kontrakten til at henvise til paragraffer:

”Schönheitsreparaturen trägt der _____ Mieter. (Vergleiche § 13)” (FF § 4)

I det ovenfor nævnte eksempel anvendes ordet „Vergleiche“ for at angive, at man skal sammenligne med indholdet i den anførte paragraf, mens der i en række andre eksempler i parentesen blot henvises til en paragraf. Denne anvendelse af parenteser letter læserens orientering i teksten og tydeliggør sammenhænge internt i kontrakten.²⁶⁸

10.2.1.1.3 Leksemer med en anden betydning i dagligdags sprog end i juridisk sprog

Et særligt problem i forbindelse med tilgængelighed af det juridiske sprog er at der findes en del leksemer, som har en anden betydning i ”normalsproget” end i det juridiske sprog²⁶⁹. I det følgende vil jeg komme ind på nogle eksempler på dette fænomen og på, hvad der gøres (eller ikke gøres) i teksterne for at afhjælpe eventuelle forståelsesmæssige problemer, som kunne være forbundet dermed. Man kan lidt forenklet sige, at hvis en læser ikke forstår et ord, som er brugt i kontrakten,

²⁶⁷ Se yderligere eksempler i FF-kontrakten § 4; § 7, Abs. 4 (flere eksempler); § 7, Abs. 6; § 7, Abs. 7; § 19 A (flere eksempler) § 19 B; § 19 C; § 23, Abs. 2 (hvor der desuden indgår en skarp parentes med en almentsproglig forklaring af en term i udtrykket: ”Fahrrädern mit Hilfsmotor [Mopeds]”)

²⁶⁸ Se yderligere eksempler i FF-kontrakten § 4 (tre eksempler); § 7 (overskrift) indledes med forkortelsen „s.a.“, som betyder „siehe auch“; § 20, Abs. 3

²⁶⁹ Jf. Busse (1998:25) om leksemers forskellige semantiske betydning i ”normalsproget” og juridisk sprog.

er det selvfølgelig et problem, men han er klar over eksistensen af problemet. Men hvis læseren derimod tror, han forstår et ord, men ”i virkeligheden” forstår det forkert, fordi han ikke er klar over, at det har en anden betydning i det juridiske sprog end i dagligdags sprog, så er det et mindst lige så stort problem, fordi han dermed ikke er klar over, hvilke implikationer ordet får for hans juridiske stilling.²⁷⁰

Som eksempel på denne problematik kan den følgende periode ses:

”Kündigungserklärungen müssen spätestens am 3. Werktag des Monats beim Vertragspartner eingegangen sein, dabei zählen Samstag und Sonntag sowie gesetzliche Feiertage nicht mit“ (LF § 17, Abs. 4)

I denne periode er det nødvendigt i LF-kontrakten at anføre en tilføjelse om, at lørdag, søndag og helligdage ikke tæller med, fordi man i juridisk sammenhæng – og i denne kontrakt – anvender en anden definition af termen „Werktag“ end fx Duden gør, dvs. end man gør i almindeligt dagligdags sprog. I Duden forklares ”Werktag” som en ”Tag, an dem allgemein gearbeitet wird (im Unterschied zu Sonn- u. Feiertagen)“, hvilket betyder ”en dag, hvor man almindeligvis arbejder (dvs. i modsætning til søn- og helligdage)”, dvs. mandag til lørdag (begge dage inkl.), hvorimod ”Werktag” i LF-kontrakten kun omfatter mandag til fredag. I BGB defineres ordet ”Werktag” ikke eksplicit, men i afsnittet om tidsfrister står der i § 193, at man fraregner lørdag, søndag og helligdage ved fastlæggelse af tidsfrister for afgivelse af viljeserklæringer, som skal afgives på eller inden en bestemt dag. Dvs. at man i dette tilfælde har en anden definition af ”Werktag” end den, der anvendes i normalsproget, og det er BGB’s definition af ”Werktag”, LF-kontrakten anvender. Netop ved beregning af tidsfrister er det yderst vigtigt, at det er helt entydigt, hvilken dag en viljeserklæring (senest) skal afgives, eftersom overskridelse af datoen kan have omfattende juridiske konsekvenser, fx at lejemålet forlænges, hvis opsigelsesfristen ikke overholdes. LF-kontrakten anvender således BGB’s definition af ”Werktag” og tilføjer en forklaring, hvilket kan opfattes som et forsøg fra forfatterens side på at gøre teksten helt entydig for lægmands-læseren.

²⁷⁰ Problemerne opstår ikke altid på grund af lægmandens manglende semantiske forståelse af lekset, men i højere grad ofte på grund af, at begrebets betydning fremkommer på baggrund af en ”komplexen institutionellen Auslegungs- und Anwendungsverfahren”, dvs. en kompleks institutionel udlægnings- og anvendelsesproces (Lerch 2004b:273); jf. Hoffmann 1992:145.

Leksemet ”unverzöglich”²⁷¹ anvendes såvel i LF-kontrakten (fx i § 7, Abs. 1 og Abs. 3; § 10, Abs. 3) som i FF-kontrakten og har en anden definition i det juridiske sprog end i almensproget. I almensproget defineres ordet ifølge Duden som ”umgehend u. ohne Zeitverzug [erfolgend]”, hvorimod leksemet i juridisk sammenhæng defineres som ”ohne schuldhaftes Zögern”²⁷² og dermed giver lidt mere tidsmæssigt spillerum end fx ”omgående” eller ”straks” (på tysk: ”sofort”). På dansk hedder dette begreb i juridisk sammenhæng ”uden ugrundet ophold”. Der gøres i LF-kontrakten ikke opmærksom på denne forskel, ligesom man ikke søger at bruge andre leksemer eller udtryk i stedet for. I tilfælde, hvor man gengiver teksten i loven, anvender man også leksemet med den juridiske betydning, fx i LF-kontrakten § 7, Abs. 1, som er citat af § 545 BGB. I dette tilfælde får lægmands-læseren altså ingen hjælp til forståelsen af et leksem, som i hans almindelige forståelse har et andet indhold end i den juridiske forståelse. I det nævnte eksempel vil lægmandens læsning af leksemet som ”straks” dog ikke give ham juridiske problemer, idet han dermed mere end opfylder bestemmelsen, som den følger af den juridiske læsning af leksemet, hvilket måske kan forklare, at man ikke har fundet det nødvendigt at ændre ordvalget i forhold til lovens ordvalg.

Ovenstående er, som vi har set, eksempler på, at der kan være forskellige betydninger af eller definitioner på et ord i det almindelige sprog og i det juridiske fagsprog. I det næste eksempel, vi skal se på, anvendes der to forskellige leksemer til at betegne det samme begreb, hvor det ene, som bruges i FF-kontrakten, er entydigt og det andet, som bruges i LF-kontrakten, har flere semantiske betydninger, men samtidig er mere gængs i dagligdagens sprog. Det drejer sig om leksemerne ”Miete”, som er polysemantisk, og ”Mietzins”, som kun har én betydning. ”Mietzins” er den term, som konsekvent anvendes i BGB, fx i § 535, hvor der står: ”Der Mieter ist verpflichtet, dem Vermieter den vereinbarten Mietzins zu entrichten”. Termen „Mietzins“ defineres ikke nærmere i loven, men som det fremgår af den citerede paragraf, drejer det sig om det aftalte beløb, som skal erlægges af lejer. I Duden består forklaringen i forbindelse med termen af blot ét ord, nemlig ”Miete”, og så findes der en geografisk bestemmelse af ordet i form af en angivelse af, at ordet er sydtysk, østrigsk og schweizisk. Det kan undre, at det ord, som anvendes i loven, placeres geografisk på denne måde og altså ikke opfattes som geografisk neutralt.

Leksemet ”Miete” har ifølge Duden flere betydninger. Den første forklares således: ”Preis, den man für das ¹Mieten von etw. zahlen muss; Geldbetrag für das vorübergehende Benutzen, den Gebrauch

²⁷¹ Dette begreb er netop et af dem, som Lerch 2004b:273 nævner som problematiske.

bestimmter Einrichtungen, Gegenstände“. Den anden betydning af leksemet er ifølge Duden „das ¹Mieten“, der ved opslag under dette ord blandt andet forklares som: ”gegen Bezahlung das Recht haben, bekommen, das Eigentum eines anderen zu benutzen”, dvs. at få ret til at bruge en andens ejendom mod betaling. Desuden findes ”Miete” som et andet leksemet med en helt anden betydning, nemlig ”mit Stroh, Erde abgedeckte Grube in der Feldfrüchte o.ä. zum Schutz gegen Frost aufbewahrt werden”, dvs. på dansk en ”kule” i jorden til opbevaring af markafgrøder. Den flertydige betegnelse ”Miete” anvendes i LF-kontrakten (fx § 3), mens den entydige betegnelse ”Mietzins” konsekvent anvendes i FF-kontrakten (fx § 4). Sidstnævnte kan forklares med, at termen netop er entydig og at det i øvrigt er den term, som loven anvender med lige så stor konsekvens. Loven anvender til gengæld udelukkende betegnelsen ”Miete” i den betydning, som Duden angiver som nr. 2, nemlig „das Mieten“, altså det at leje noget. Anvendelsen af den flertydige betegnelse ”Miete” i LF-kontrakten kan forklares med, at den entydige betegnelse er en fagterm, som virker fremmedartet for den almindelige lægmand, mens ”Miete” er et alment kendt, dagligdags ord. LF-kontrakten anvender i øvrigt kun betegnelsen ”Miete” om lejebeløbet, mens der for den anden betydning af leksemet anvendes andre betegnelser, fx Mietverhältnis og Untervermietung.

Såvel loven som FF-kontrakten og LF-kontrakten synes i det hele taget at søge den størst mulige entydighed på dette punkt ved at anvende hvert ord i kun én betydning (dog ikke den samme), mens der i stedet bruges præcise ord i form af komposita til betegnelse af diverse andre elementer i forbindelse med udlejningen/lejen, fx Mietverhältnis, Weitervermietung og som allerede nævnt Mietzins og Untervermietung.

Et andet eksempel på et ordvalg, hvor der forekommer en anden eller i dette tilfælde flere forskellige betydninger af et leksemet i almensproget, er verbet ”umlegen”, som bruges i såvel FF-kontrakten (§ 7, Abs. 10, litra A) som LF-kontrakten (§ 4, Abs. 1, 2 og 4). Dette verbum har ifølge Duden mange forskellige betydninger, fx lægge om halsen, skyde koldblodigt, fælde (om træ), lægge ned i mange forskellige underbetydninger, såvel neutrale som grove, flytte (om dato) samt endelig ”anteilmäßig auf einen Personenkreis verteilen”, dvs. fordele ligeligt på en personkreds (betydning 6). Verbet anvendes blandt andet i Miethöhengesetz (fx i §§ 4 og 5) i netop denne sidstnævnte betydning i sammenhængen ”anteilig auf den Mieter umlegen”. Dvs. at loven tager udgangspunkt i den enkelte lejer i singularis, hvorimod LF-kontrakten i to tilfælde tager udgangspunkt i en samlet

²⁷² Se legaldefinition i § 121, Abs. 1 BGB, sml. Friedrich 1983:215.

persongruppe ("auf die Mieter" og "auf die Mietparteien"²⁷³) og FF-kontrakten helt udelader at nævne lejerne i sætningen, ligesom LF-kontrakten gør i et enkelt tilfælde. Der ikke gjort noget forsøg på at gøre udtrykket entydigt for læseren, bortset fra at der er brugt passiv med substantivet omkostninger ("Kosten") som subjekt, således at det grammatiske subjekt i sætningen ikke er humant, hvilket udelukker en del af betydningsmulighederne. Desuden udelukker konstruktionen med "auf" yderligere en del af betydningerne, således at sætningen fremstår relativt entydigt, men dog indeholdende en fagterm som verbum.

10.2.1.1.4 Komposita

Komposita, dvs. sammensatte ord, der består af to eller flere dele, forekommer ofte i kontrakter. I nogle tilfælde er det en udmærket løsning på et sprogligt problem at konstruere et kompositum, som kondenserer teksten og øger sprogøkonomi²⁷⁴, mens det i andet tilfælde er en løsningsmodel, som besværliggør forståelsen af teksten unødigt. I det følgende vil jeg angive en række eksempler af begge slags.

Brugen af et kompositum kan være en god løsning, hvis man har en sproglig konstruktion, som er vanskeligt tilgængelig, og hvor man ved anvendelse af et kompositum kan forenkle udtrykket, og dermed øge muligheden for forståelse, og samtidig bibeholde den semantiske betydning af udtrykket. Som eksempel herpå kan nævnes lovens udtryk "*übermäßig belegt werden*" (§ 549, Abs. 2 BGB), som i LF-kontrakten omformuleres til et kompositum i form af "*überbelegt werden*" (§ 10). For en lægmand er udtrykket "überbelegen" umiddelbart forståeligt, da det er et leksem, som forekommer i daglig tale. Duden definerer ordet som "(in einem Krankenhaus, Hotel o.ä.) zu viele Personen unterbringen", mens Duden angiver to anvendelser af ordet „übermäßig“. Den ene anvendelse er forklaret med følgende udtryk: "über das normale od. erträgliche, zuträgliche Maß hinausgehend" og angives at være et adjektiv; hér angives dog også eksemplet "nicht übermäßig trinken", hvor "übermäßig" fungerer som adverbium. Den anden anvendelse forklares på følgende måde: "(intensivierend bei Adj., Adv. u. Verben) über die Maßen, überaus", hvor et af eksemplerne er "sich übermäßig anstrengen". Det forekommer mest sandsynligt, at det er den første anvendelse

²⁷³ Spørgsmålet er, om der i forbindelse med "Mietparteien" er tale om en skrivefejl, således at der også hér menes "Mieter". Det formoder jeg umiddelbart, eftersom denne del af teksten er blevet ændret i den udgave af lejekontrakten, som på nuværende tidspunkt ligger på foreningens website.

²⁷⁴ Jf. Fijas (1998).

af ”übermäßig”, der er tale om hér, svarende til eksemplet med trinken, hvor der kan foretages en vurdering af, om antallet af beboere ligger inden for det udholdelige og acceptable. Der skal under alle omstændigheder foretages en konkret juridisk vurdering af, hvad der skal til, for at en lejlighed er overbelagt/overfyldt, så med hensyn til det juridiske indhold ændres der intet²⁷⁵. Man kunne måske indvende, at der ved udtrykket übermäßig belegt er større vægt på ordet übermäßig, i og med at det er et selvstændigt ord, således at det bliver mere tydeligt, at der skal foretages en vurdering fra juridisk side, og at überbelegen er mere vagt eller svarer mere til den anden anvendelse af übermäßig, men dette skal holdes op imod den fordel, der opnås for lægmandens forståelse ved forenkling af udtrykket.

Et andet eksempel på en omformulering af et længere udtryk til et relativt kort kompositum er anvendelsen af „Untervermietung” i LF-kontrakten (§ 10) i stedet for „den Gebrauch der gemieteten Sache einem Dritten ... überlassen, insbesondere die Sache weiter zu vermieten“, som loven skriver i (§ 549 BGB). ”Untervermietung” er for en lægmand umiddelbart forståeligt; Duden skriver ”an einen Untermieter vermieten”. Men med denne tekstændring foretages der en indholdsmæssig ændring i forhold til lovteksten, således at det, der omtales i LF-kontrakten kun omfatter fremleje, altså kun den sidste del af lovens tekst, men ikke andre former for ”Gebrauchsüberlassung”, fx at overlade brugsretten til andre uden vederlag. Denne tekstændring har altså juridisk betydning og indskrænker alt andet lige udlejerens rettigheder, og dette kan ses som eksempel på et tilfælde, hvor man ikke uden videre kan ændre teksten så markant ved hjælp af et kompositum, med mindre det samtidig er hensigten at ændre det juridiske indhold af teksten, hvilket ikke kan udelukkes i dette tilfælde. FF-kontrakten vælger en anden løsning og foretager en substantivering ved hjælp af et andet kompositum, nemlig ”Gebrauchsüberlassung” (§ 8) og gengiver i øvrigt lovens indhold i højere grad, idet der skelnes mellem Untervermietung, Unterverpachtung og ”einer sonstigen Gebrauchsüberlassung an Dritte”. Man kan hævde, at konstruktionen med kompositum og efterfølgende præpositionsforbindelse er en uskøn konstruktion, men den har en stor grad af præcision.

Der findes en lang række komposita i FF-kontrakten, fx:

²⁷⁵ Jf. Engberg (2007) om ”erstrebte Vagheit”, dvs. tilstræbt vaghed, samt von Hahn (1998a) og Baumann (1998a).

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

Geschäftsräume, Vorderhaus, Seitenflügel, Quergebäude, Büroraum, Fabrikraum, Geschoßdecken, Gewerbetreibende, Fahrzeugeinstellplätze, Hof-/Grundstücksfläche, Allein-/Mitbenutzung, Klimaanlage, Kühlanlagen, Hebebühnen, Kompressoranlagen, Hausbriefkastenschlüssel (§ 1)
Quartalsende, Vertragsteile (i betydningen kontraktens parter), Kündigungsschreibens, stillschweigende (§ 2)
außerordentliches, Kündigungsrecht, Kündigungsfrist (§ 3)
Nebenkosten, Spannungs- oder Wertsicherungsklausel, Staffelmietvereinbarung, Schönheitsreparaturen, Betriebskosten, Abrechnungszeitraumes, Wassergeld, Entwässerungsgebühren, Grundsteuer, Straßenreinigungsgebühren, Müllabfuhrgebühren, Mehrbelastung, Gesamtmiete, Wohn- und Gewerberaumfläche (§ 4)
porto- und spesenfrei, Verzugszinsen, Mahnkosten, Schadensersatz, Teilzahlungen, Zahlungsbestimmung, Einzugsermächtigung, Lastschrift-Einzugsverfahren, Kostenänderung, unverzinsliche, ordnungsgemäßer (§ 5)
Zurückbehaltungsrecht, rechtskräftig, entscheidungsreif, Aufrechnungsverbot, wechselseitige (§ 6)

Som det ses, drejer det sig for en stor dels vedkommende om komposita med et fagsprogligt indhold, dvs. det er fagtermer inden for det økonomiske og det juridiske, oftest det lejeretlige, område såvel som det tekniske område.²⁷⁶

I lægmandskontrakten er forekomsten af komposita betragtelig mindre, og karakteren af de komposita, som forekommer, er for en dels vedkommende anderledes. Mange af de komposita, som anvendes i LF-kontrakten er umiddelbart forståelige for en lægmand, fordi de ofte forekommer i normalsproget og hører til et ordforråd, som en almindelig lægmand uden videre kender og bruger, fx Ehegatten, Familienangehörige, Lebenspartner, Wohngemeinschaft (§ 10)
Wasch- und Geschirrspülmaschine, Wäschetrockner, Stromversorgung (§ 11),
Tierhaltung (§ 12)
Außenantenne, Rundfunk- und Fernsehprogramme, Einzelantenne, Gemeinschaftsantenne, Ausnahmefälle (§ 14)
Wohnungsverkauf (§ 15)
Zusammensetzung (§ 16)

Kun en mindre del af kompositaene i LF-kontrakten må formodes at være vanskeligt tilgængelige for en lægmand, men det skyldes nok ikke primært, at der er tale om komposita, men at der ligger et fagligt (fx juridisk eller økonomisk) indhold i ordene, som lægmanden formentlig ikke i alle tilfælde er bekendt med. Som eksempler herpå kan nævnes:

Betriebskosten, preisgebunden, Wirtschaftlichkeitsberechnung, Aufwendungshilfen,
Mieterhöhungsmöglichkeiten, Förderungsbedingungen, Pauschalbetrag, Nachforderung (§ 3)
Heiz- und Betriebskosten, Abrechnungszeitraum, rechtskräftig, Berechnungsunterlagen (§ 4)
Sammelheizung, beheizbaren, vertragsgemäße (§ 5)
(Persönliche) Hinderungsgründe (§ 15)²⁷⁷
Auskunftspflicht, Heiz- und Betriebskostenabrechnungen, Zinssenkungen, Wohngeldanträge,
Wohnflächenberechnungen, Kostenmiete (§ 16)
Kündigungserklärungen, Teilkündigung, Nebenräumen (§ 17)

En del af de komposita i LF-kontraktens § 3, som formentlig kunne udgøre et forståelsesmæssigt problem for lægmands-læseren, fordi det drejer sig om boligretlige fagtermer, er ekspliciteret ved hjælp af forklaringerne i parentes, som er omtalt ovenfor, således at der er gjort en indsats for at mindske lægmands-læserens besvær med at forstå de pågældende komposita.

Sammenfattende kan man sige om udvalget af leksemer, at der i FF-kontrakten anvendes en række leksemer med højt formalitetsniveau. I LF-kontrakten findes der et langt mindre antal leksemer med højt formalitetsniveau, og disse skyldes formodentlig blandt andet afsmitning fra lovgivningen. I LF-kontrakten og i langt mindre grad i FF-kontrakten anvender man forklarende parenteser, som forklarer eller eksemplificerer begreber på et højere abstraktionsniveau eller angiver mere dagligdags udtryk for et mere fagssprogligt begreb. Disse strategier øger formentlig tekstens tilgængelighed for læseren. Begge kontrakter gør brug af leksemer, som har en anden betydning i normalsproget end i det juridiske fagsprog, og det er forskelligt i hvilket omfang, disse leksemer forklares. I LF-kontrakten forklares eller præciseres leksemet i visse tilfælde, mens det generelt ikke forklares i FF-kontrakten. Denne type leksemer kan være særligt problematiske for en lægmands-læser, som

²⁷⁶ En del af kompositaene har desuden relation til nominalstilen, som vil blive behandlet senere i dette kapitel.

²⁷⁷ Dette udtryk refererer til, at lejer kan have personlige grunde, som udlejer skal tage hensyn til, når han skal ind i boligen, fx for at fremvise boligen for en ny lejer efter opsigelse. Udtrykket minder sprogligt meget om udtrykket "Persönliche Verhinderung" i § 552 BGB, som behandler et andet emne, nemlig lejebetaling ved personlig forhindring, altså fx at lejer skal betale husleje, selv om han ikke anvender lejligheden, fordi han er personligt forhindret. Dette sproglige sammenfald er u hensigtsmæssigt for lægmanden.

måske tror, han har forstået leksemet korrekt, men som uden at have forstået den juridiske betydning af leksemet til bunds får problemer med at overholde sine forpligtelser eller gøre brug af sine rettigheder fuldt ud. Med hensyn til komposita har vi set, at der i langt større omfang gøres brug af disse i FF-kontrakten end i LF-kontrakten. Desuden er der ved de komposita, som anvendes i FF-kontrakten, i højere grad tale om leksemer med fagsprogligt, fx teknisk, økonomisk og især juridisk indhold, mens en lang række af de komposita, som anvendes i LF-kontrakten, er lettilgængelige leksemer, som ofte ses og høres i dagligdagen.

10.2.1.2 Repetition og variation af leksikalske enheder

10.2.1.2.1 Repetition af leksikalske enheder

Et karakteristisk træk ved juridiske tekster er, at der i høj grad anvendes repetition af leksikalske enheder, fx i stedet for anvendelse af personlige, relative eller demonstrative pronominer. I såvel FF-kontrakten som LF-kontrakten forekommer repetition i stort omfang, hvilket ses af nedenstående tabel, som viser resultaterne af en optælling af ordforekomster²⁷⁸ i de to kontrakter.

Tabel 10.2: Optælling af udvalgte ordforekomster i de to kontrakter

Leksem	LF-kontrakten	FF-kontrakten
<i>Mieter</i>	64	151
<i>Vermieter</i>	60	86
<i>Mietvertrag</i>	8	8
<i>Mietverhältnis</i>	9	16
<i>Mieträume</i>	6	41
<i>Wohnung</i>	29	1
<i>Miete</i>	8	7
<i>Mietzins</i>	1	11
<i>Mietzeit</i>	5	4
<i>Kündigung</i>	13	10

²⁷⁸ Ved hjælp af ”Søg og erstat”-funktionen i Microsoft Office Word 2003.

Som vi kan se af tabellen, repeteres leksikalske enheder, som fx parternes rollebetegnelser ("Mieter" og "Vermieter") i meget vidt omfang i teksterne. Denne repetition af parterne hænger formentlig sammen med den semantiske berigelse, som er omtalt i kapitel 5, hvor parterne bliver rolleindehavere i et system af aktiverede antagelser²⁷⁹. I LF-kontrakten udgør disse to leksemer (i grundform og genitivformen med tilføjet -s) i alt hhv. 2,68 % og 2,52 % af det samlede antal ord²⁸⁰, dvs. at der er en næsten ligelig fordeling mellem de to leksemer. I FF-kontrakten er fordelingen mere ulige, idet leksemet "Mieter" udgør 2,84 %, og leksemet "Vermieter" kun udgør 1,62 % af det samlede antal ord. Vi kan dermed konstatere, at "Vermieter" nævnes relativt færre gange i FF-kontrakten end i LF-kontrakten. Man kan dog ikke slutte ud fra denne simple optælling, at Mieter i FF-kontrakten får flere eller færre rettigheder eller pligter, men vi kan blot konstatere, at der synes at være større fokus på lejer i FF-kontrakten, mens LF-kontrakten synes at have en mere ligelig fordeling af fokus på de to parter.

Andre leksemer som fx lejeforholdet (Mietverhältnis), lejeløb (Miete eller Mietzins) samt lejeobjektet (Wohnung eller Mieträume) repeteres ligeledes i de to kontrakter, om end i noget mindre omfang. Interessant er det i denne forbindelse også at konstatere, at Mietzins forekommer en enkelt gang i LF-kontrakten, som ellers næsten konsekvent omtaler lejeløbet som Miete. Det tilfælde, hvor lejeløbet er benævnt Mietzins, findes i LF-kontraktens § 8 Abs. 4, hvor der er et omfattende umarkeret lovцитat²⁸¹ (§ 541 b, Abs. 2 BGB). Loven anvender konsekvent betegnelsen Mietzins, og dette leksem er – måske ved en fejltagelse – blevet ført med over i kontraktens paragraf, således at det udgør en undtagelse fra det fagsproglige krav om konsekvent brug af samme betegnelse for samme begreb. Der er med andre ord tale om variation af de leksikalske enheder i dette tilfælde.

En tilsvarende forekomst af variation af de leksikalske enheder ser vi også i FF-kontrakten i forbindelse med det samme leksem-par, nemlig Miete og Mietzins. På trods af, at man som hovedregel anvender betegnelsen Mietzins i FF-kontrakten om lejeløbet, viser der sig også at være en vis forekomst af leksemet Miete i denne kontrakt.

²⁷⁹ Jf. Klinge (1996).

²⁸⁰ En optælling ved hjælp af ordoptællingsfunktionen i Microsoft Office Word 2003 viser, at det samlede antal ord i LF-kontrakten er 2.385 ord, og det samlede antal ord i FF-kontrakten er 5.324 ord. På basis heraf er procenttallene beregnet manuelt.

²⁸¹ Se afsnittet om lovцитater senere i dette kapitel.

Jeg fokuserer i denne fremstilling ikke på, at anvendelse af pronominer på sin side vil kunne skabe en semantisk sammenknytning mellem de enkelte sætninger eller udsagn, men derimod på, at gentagelserne øger entydigheden og letter overblikket og orienteringen i teksten.

Et tydeligt eksempel på, at det er en stor fordel at repetere en leksikalsk enhed, findes i følgende periode²⁸²:

”Läßt der Vermieter ihm mitgeteilte Mängel trotz Mahnung durch den Mieter nicht innerhalb von 1 Monat oder in dringenden Fällen unverzüglich beheben, so ist der Mieter außerdem berechtigt, die Mängel auf Kosten *des Vermieters* zu beseitigen.“ (LF § 7 Abs. 3)

Det ville i dette tilfælde være yderst problematisk at ændre det kursiverede²⁸³ til et pronomen, hhv. possessivt eller personligt pronomen, idet der derigennem kunne opstå tvivl om, hvilket substantiv, dvs. hvilken af kontraktens parter, pronominet henviser til, fordi de begge er angivet i perioden. Teksten ville dermed blive tvetydig²⁸⁴ eller i det mindste kunne give anledning til misforståelser og uenighed om udlægningen af indholdet eller i værste fald til en juridisk tvist, som ville være omkostningskrævende for parterne. Dette søges undgået ved at gentage den leksikalske enhed i form af substantivet. Det er ikke mindst tilfældet, når det drejer sig om fastlæggelse af, hvem der skal betale forskellige udgifter.

I andre tilfælde, som det nedenstående er der dog ingen problemer eller muligheder for at misforstå teksten ved at anvende et pronomen:

”Der Mieter haftet dem Vermieter für Schäden, die *er* selbst, seine Familienmitglieder, Hausgehilfen, Untermieter sowie von *ihm* beauftragte Handwerker nach dem Einzug schuldhaft verursacht haben“ (LF § 7, Abs. 4)

Hér anvendes de personlige pronomener ”er” og ”ihm” i stedet for en repetition af lekset ”Mieter“, hvilket forbliver entydigt, fordi kun lejer såvel grammatisk som logisk kan være ment.

²⁸² Yderligere eksempler findes i FF-kontrakten § 5, Abs. 3; § 8, Abs. 3.

²⁸³ Min kursiv-fremhævelse ligesom i de følgende eksempler.

²⁸⁴ Jf. kravet om eksakthed eller entydighed (Baumann 1998a) og Engberg (1998).

Der kan dog også findes eksempler på tilfælde, hvor der foretages en unødvendig repetition af en leksikalsk enhed. At repetitionen er unødvendig betyder, at der ikke umiddelbart er noget til hinder for at anvende fx et pronomen i stedet for at gentage den leksikalske enhed. Det drejer sig om konstruktioner som fx:

”Der Vermieter haftet nicht für die rechtzeitige Bereitstellung der Räume zum vertraglichen Gebrauch, soweit *den Vermieter* hieran kein Verschulden trifft.“ (FF § 2, Abs. 1)

”Gleiches gilt, wenn der Mieter Gesellschaften gründet, die im engen wirtschaftlichen Zusammenhang mit seinem Geschäftsbetrieb stehen und die ihre Geschäfte in den Räumen *des Mieters* betreiben.“ (FF § 8, Abs. 2)

Denne unødvendige repetition synes fortrinsvis at forekomme i FF-kontrakten, og der synes i lidt højere grad at forekomme pronomener i LF-kontrakten i forhold til FF-kontrakten.

En fordel ved at repetere leksikalske enheder er, at teksten bliver mere entydig, mens en ulempe er, at den bliver vanskeligere at læse, fordi der forekommer flere lange ord.

10.2.1.2.2 Variation af leksikalske enheder

Et andet aspekt af repetitionen af leksikalske enheder er, som nævnt ovenfor, spørgsmålet om, hvorvidt man anvender samme term til at betegne samme genstand, hvorved man opnår en stor entydighed²⁸⁵. Hvis der i stedet anvendes forskellige termer eller leksemer til at betegne den samme genstand, i stedet for at man i hele teksten anvender samme leksem, kan det gøre en tekst mindre entydig og dermed mindre forståelig. I det følgende giver jeg to eksempler på dette fænomen, hvoraf det ene allerede er berørt ovenfor:

Miete over for Mietzins:

I LF § 3 anvendes Miete, men i LF § 8, Abs. 4 anvendes Mietzins.

I FF § 4 anvendes såvel Miete som Mietzins.

²⁸⁵ Jf. Baumann (1998a) og Engberg (1998).

Verteilen over for umlegen:

I LF § 4, Abs. 2 anvendes verteilen, men i LF § 4 Abs. 1, Abs. 3 og Abs. 4 anvendes umlegen.

I FF § 7, Abs. 10, A anvendes umlegen, men i FF § 7, Abs. 10 B/I og B/II anvendes verteilen.

Jeg vil gå lidt mere i dybden med det sidste eksempel med verberne ”verteilen” og ”umlegen”. Det kan konstateres, at begge kontrakter – i øvrigt sideløbende med fagtermen ”umlegen” – anvender verbet ”verteilen”, således at man i stedet for repetition af den leksikalske enhed ”umlegen” anvender en anden leksikalsk enhed. Årsagen kan måske være, at man hermed ønsker at variere sprogbrugen, men strategien rummer den iboende risiko, at en læser (ikke mindst en lægmandslæser) muligvis kommer i tvivl om, hvorvidt der er tale om to forskellige genstande eller hvorvidt det virkelig er den samme genstand, som blot betegnes på to forskellige måder. I LF-kontrakten søger man at undgå denne risiko ved i 3 af de 4 tilfælde, som står i 4 på hinanden følgende sætninger, at anvende den samme leksikalske enhed, nemlig lovens fagterm, mens man i blot et tilfælde (nr. 2 af de 4 sætninger) anvender den almindeligt brugte leksikalske enhed ”verteilen” og i samme sætning indfører ordet ”entsprechend”, dvs. tilsvarende, således at det tydeliggøres, at der er tale om samme emne, nemlig fordeling af forskellige typer af omkostninger. I FF-kontrakten står lovens fagterm i den første sætning (under punkt A) med en tilsvarende overskrift, således at den lovkyndige læser med det samme ved, at der er det emne, som loven omtaler, der menes her, mens man i de følgende sætninger (under punkterne B/I og B/II) anvender den almindeligt brugte leksikalske enhed med tilsvarende overskrift.

Sammenfattende kan vi sige, at der i de to kontrakter anvendes repetition af leksikalske enheder i stort omfang, ikke mindst repeteres kontraktparternes betegnelser ofte. Vi ser således, at der kun anvendes fx pronominer i stedet for partsbetegnelser, når der ikke kan være tvivl om referencen; men det forekommer også fortrinsvis i FF-kontrakten, at leksikalske enheder repeteres i tilfælde, hvor det synes unødvendigt. En fordel ved at anvende repetition af leksikalske enheder er, at man øger entydigheden, mens det er en ulempe at mængden af lange ord derved forøges. Interessant er det også at bemærke, at der i et vist omfang anvendes variation af leksikalske enheder til at betegne samme begreb i begge tekster. Dette synes ikke hensigtsmæssigt, fordi der dermed kan opstå mangel på entydighed.

10.2.2 Syntaks

Med syntaks menes et sprogs grammatiske regler, som fastlægger, hvordan ordene i sproget kan kombineres til grammatiske sætninger (Meibauer 2002:353). Dvs. at emnet i det følgende er sætningernes opbygning (Meibauer 2002:121). Elementerne i analysemodellen inden for denne kategori er ”Sætningslængde”, ”Markeret eller umarkeret ledstilling”, ”Repetition af syntaktiske enheder”, ”Periodestil”, ”Nominalstil” og ”Verbalkonstruktioner”. Som man kan se, er det således ikke alle syntaktiske kategorier, der behandles hér, men naturligvis udelukkende de kategorier, som har relation til analysemodellen og som formodes at kunne afsløre forskelle mellem de to kontrakttyper. I denne del af analysen behandles de to kontrakter hver for sig, bortset fra i forbindelse med det første og det sidste element, fordi det skønnes at gøre analysen mere overskuelig.

10.2.2.1 Sætningslængde

Det første element inden for den syntaktiske kategori, som vi skal se på, er sætningslængde (Vlachopoulos 1999), hvor jeg blandt andet vil undersøge, hvor lange sætningerne gennemsnitligt og maksimalt er i FF-kontrakten og LF-kontrakten, således at vi kan få en indikation af de syntaktiske strukturer i teksterne. Sætningslængde som målestok er i særlig grad et af de elementer, som ikke bør iagttages isoleret, idet lange eller korte sætninger i sig selv ikke er udslagsgivende for, om en tekst er svært tilgængelig eller ej. Men ved at kombinere de forskellige elementer inden for det syntaktiske område, kan sætningslængden bidrage til en større forståelse og viden om teksterne. Man kan fx sige, at hvis der anvendes såvel nominalstil som meget lange sætninger i en tekst, vil dette ikke være til gavn for tekstens tilgængelighed for en lægmands-læser.

Jeg har ved beregningerne gjort brug af forskellige, meget enkle computerprogrammer, nemlig WordPerfect 6.1, Microsoft Office Word 2003 og SprogMagisteren 1.20.

De to førstnævnte programmer er formentlig almindeligt kendte, hvorfor jeg blot vil nævne, at de har forskellige funktioner til generering af statistiske oplysninger om tekster. WordPerfect 6.1 har blandt andet følgende funktioner, som jeg har anvendt: Antal tegn (uden mellemrum), antal linjer, antal afsnit, gennemsnitlig ordlængde (dog uden decimaler) og maksimalt antal ord pr. sætning. Word 2003 har funktionerne: Antal ord, antal tegn med og uden mellemrum, antal afsnit, antal linjer. Det drejer sig altså i høj grad om de samme funktioner i de to programmer. Dog er

WordPerfect 6.1 det eneste program, som har funktionen maksimalt antal ord pr. sætning. Desuden fandt jeg det nødvendigt at foretage en manuel udregning af den gennemsnitlige ordlængde med decimaler, fordi WordPerfect 6.1 kun kunne beregne denne uden decimaler, hvilket viste sig at give for få nuancer til min undersøgelse, fordi teksterne ligger ret tæt på hinanden. Det tredje program, som jeg har anvendt til sprogstatistikken er SprogMagisteren 1.20 fra konsulentfirmaet Bøje Larsen A/S. SprogMagisteren er i stand til at undersøge dansk sprog med henblik på abstrakte ord, engagementsmarkører, passiv, jeg-du-balance mv. Disse funktioner har jeg af gode grunde ikke kunnet anvende til denne analyse, men programmet har også en række simple funktioner, som er sproguafhængige, og som jeg derfor har kunnet anvende, nemlig: Antal sætninger, antal ord, antal ord pr. sætning, antal ord på mere end 6 bogstaver samt LIX (læsarhedsindex). LIX er et af mange forskellige læsarhedsindexer. Dette index er udtænkt af C.J. Björnsson og består af antal ord pr. sætning adderet med antal lange ord i procent af det samlede antal ord²⁸⁶.

Ved at undersøge de to kontrakter med disse simple værktøjer, kan der konstateres nogle forskelle, som er værd at lægge mærke til. Nogle af resultaterne hører ikke direkte til i den syntaktiske kategori, men hører snarere til i kategorien ”Leksis”. De har dog alligevel relation til det syntaktiske område på den måde, at fx en hyppig forekomst af lange ord eller en høj værdi ved funktionen ”Gennemsnitlig ordlængde” kan være udtryk for en udbredt brug af nominalstil, fx i form af verbalsubstantiver. Ligeledes hænger antallet af ord pr. sætning sammen med de syntaktiske kategorier nominalstil og periodestil. Af denne grund er resultaterne samlet i én tabel nedenfor.

Tabel 10.3: Kontrakternes ord-, sætnings- og tekstlængde samt LIX-værdi

	LF-kontrakten	FF-kontrakten
Antal ord i alt	2.385	5.324
Antal tegn uden mellemrum i alt	14.624	33.913
Antal tegn med mellemrum i alt	16.733	39.038
Antal ord pr. sætning	13,1	19,5
Antal ord over 6 bogstaver i %	35,6	37
LIX	48,7	56,6
Maksimalt antal ord pr. sætning	37	107
Gennemsnitlig ordlængde	6,13	6,37

²⁸⁶ <http://pub.uvm.dk/2001/haandbog/12.htm>

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

Som vi kan se i tabellen er det gennemsnitlige antal ord pr. sætning i LF-kontrakten beregnet til 13,1, mens den tilsvarende værdi i FF-kontrakten er beregnet til 19,5. Hver sætning i LF-kontrakten indeholder altså væsentlig færre ord end FF-kontrakten, nemlig kun godt to tredjedele så mange. I forlængelse heraf kan vi konstatere, at det maksimale antal ord i en sætning i LF-kontrakten er 37 ord, mens det maksimale antal ord i en sætning i FF-kontrakten er 107 ord.

I LF-kontrakten drejer det sig om en sætning, som indeholder en del umarkeret citat fra en af lovens paragraffer (§ 564 b, Abs. 2 BGB):

”Der Vermieter kann ein Mietverhältnis von unbestimmter Dauer kündigen, wenn er die Räume als Wohnung für sich, die zu seinem Hausstand gehörenden Personen oder seine Familienangehörigen wegen bisheriger unzureichender Unterbringung benötigt oder sonst ein berechtigtes Interesse nachweist.“ (LF § 17, Abs. 2)

I FF-kontrakten drejer det sig om en sætning med en omfattende opremsning:

”Zu den Kosten des Betriebs der zentralen Heizungsanlage gehören die Kosten der verbrauchten Brennstoffe und ihrer Lieferung, die Kosten des Betriebsstroms, die Kosten der Bedienung (Löhne, einschließlich Sozialabgaben), Überwachung und Pflege der Anlage, der regelmäßigen Prüfung ihrer Betriebsbereitschaft und Betriebssicherheit einschließlich der Einstellung durch einen Fachmann, der Reinigung der Anlage und des Betriebsraums, Schornsteinfegerkosten für die Zentralheizung die Kosten der Messungen nach dem Bundes-Immissionsschutzgesetz und die Kosten der Verwendung einer meßtechnischen Ausstattung zur Verbrauchserfassung (dazu gehören sämtliche Kosten der Verbrauchserfassung, der Wartung einschließlich der kaufmännischen Abrechnung sowie die ggf. entstehenden Sonderkosten beim Auszug des Mieters - Mietwechselgebühr -) Prüfungsgebühren aller Art (etwa für TÜV), Kosten der Wasserauffüllung und Schlackenabfuhr.“ (FF § 7, Abs. 4)

Disse værdier viser naturligvis blot det mest omfangsrige eksemplar af en sætning i hver tekst, men det må dog siges at være en markant forskel. De øvrige sætninger i FF-kontrakten er ganske vist en del kortere end de 107 ord, hvilket afspejles i den gennemsnitlige sætningslængde på 19,5 ord mod 13,1 i LF-kontrakten. Denne forskel kunne hypotetisk set hænge sammen med, at ordene i LF-

kontrakten var længere end ordene i FF-kontrakten, men det er ikke tilfældet. Den gennemsnitlige ordlængde, dvs. antal bogstaver pr. ord, svarer nogenlunde til hinanden, faktisk er værdien for FF-kontrakten (6,37 tegn pr. ord) en smule højere end værdien for LF-kontrakten (6,13 tegn pr. ord). Også LIX-værdien i FF-kontrakten (56,6) er væsentlig højere end LIX-værdien for LF-kontrakten (48,7). En anden hypotese kunne være, at ordene i LF-kontrakten var sværere tilgængelige, men det tyder resultaterne af min undersøgelse af lexis ikke på, tværtimod. Endelig kunne en mulig årsag være, at sætningsstrukturen i LF-kontrakten var sværere tilgængelig end i FF-kontrakten, om det er tilfældet, vil jeg undersøge nærmere i den følgende del af undersøgelsen.

10.2.2.2 Markeret eller umarkeret ledstilling

Med umarkeret ledstilling menes der den ledstilling, der som regel anvendes i en bestemt type sætning. Ved den umarkerede ledstilling i fremsættende sætninger (Stellungstyp 1) er rækkefølgen af leddene som følger:

Tabel 10.4: Ledrækkefølge ved umarkeret ledstilling i fremsættende sætninger (Stellungstyp 1)

Nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Sætnings- led	Subjekt	Fin. Verbal	Adverbial- bestem- melse 1 (Temporal / kausal) (fri)	Adver- bial- bestem- melse 2 (Lokal / modal) (fri)	Objekt 1 (Person)	Objekt 2 (Ikke- person)	Adver- bial- bestem- melse 3 (retning) (nødven- dig)	Prædi- katsdele 1	Prædi- katsdele 2

Kilde: Helbig/Buscha 2001:490 i egen oversættelse og adaptering

Som eksempel på sætninger med umarkeret ledstilling kan nævnes følgende sætninger i henholdsvis aktiv og passiv:

Aktiv: "Der Vermieter vermietet dem Mieter das Mietobjekt"

Passiv: „Das Mietobjekt wird an den Mieter vermietet“

Med udtrykket ”markeret ledstilling” menes, at der i sætningen er anvendt en anden ledstilling end den umarkerede. Det kunne fx være V (V) S A, hvor S er placeret efter verballeddet, hvorved verballeddet får i en mere fremtrædende position end i den umarkerede sætning. Som eksempel kan nævnes en sætning som den følgende i passiv:

”Vermietet wird das Mietobjekt an den Mieter”

Den primære grund til, at man vælger en markeret ledstilling i en sætning frem for den umarkerede ledstilling, er, at man ønsker at fremhæve (Helbig/Buscha 2001:488) et bestemt led eller et bestemt aspekt af sætningen, som ikke ville blive fremhævet på samme måde ved en umarkeret ledstilling. Det kan fx være verbet, eller oftere et adverbialled, et direkte objekt eller et indirekte objekt, som søges fremhævet med denne metode²⁸⁷. Der kan være mange grunde til, at man ønsker at fremhæve netop det pågældende led; i det følgende vil jeg gå nærmere ind på nogle af eksemplerne på sætninger med markeret ledstilling, således at vi kan se nærmere på baggrunden for fremhævelsen af det pågældende led.

Hvis vi betragter de to kontrakter, som jeg undersøger detaljeret, kan vi se, at der forekommer en række interessante og meget markante undtagelser fra den umarkerede ledstilling i teksterne. Vi kan se, at det i nogle tilfælde er de samme strategier, som anvendes i de to kontrakter, mens det for andre eksemplers vedkommende drejer sig om forskellige strategier i kontrakterne.

10.2.2.2.1 Markeret eller umarkeret ledstilling i FF-kontrakten

De eksempler på markeret ledstilling, som forekommer i FF-kontrakten kan grundlæggende inddeles i to grupper, hvor henholdsvis objekter og adverbialbestemmelser indtager en markeret ledposition.

I den første gruppe er det objekterne, som indtager 1. positionen i sætningen. I de fleste tilfælde drejer det sig om Objekt 2, dvs. det ikke-personlige objekt, som regel det direkte objekt, som indtager 1. positionen:

²⁸⁷ Der findes naturligvis mange andre metoder til fremhævelse, nemlig fx typografiske metoder (ved hjælp af fx fed skrift, skriftstørrelse eller indrykning) og farverelaterede metoder (ved hjælp af farver), men disse spiller en mindre rolle ved sammenligning af de to kontraktgrupper i dette projekt.

”*Schönheitsreparaturen trägt der Mieter*” (FF § 4)

„*Nachstehende Betriebskosten*, die nicht in der Miete enthalten sind, hat der Mieter anteilig als Vorschüsse zu entrichten.“ (FF § 4)

„*Etwaige Ansprüche gegen den Verursacher* tritt der Vermieter an den Mieter ab.“ (FF § 13, Abs. 5)

„*Jeden in den Mieträumen entstehenden Schaden* hat der Mieter unverzüglich dem Vermieter anzuzeigen.“ (FF § 13, Abs. 8)

„*Maßnahmen zur Verbesserung der gemieteten Räume oder sonstiger Teile des Gebäudes* hat der Mieter zu dulden, soweit ihm dies zugemutet werden kann.“ (FF § 15, Abs. 1)

„*Die Sammelwarmwasser-Versorgungsanlagen* kann er durch Einzelanlagen in den Räumen ersetzen und auch die Einzelanlagen auf andere Betriebsstoffe umstellen.“ (FF § 15, Abs. 2)

Kendetegnende for disse sætningskonstruktioner er, at der er tale om ret omfattende Objekt 2-realiseringer i de fleste tilfælde. Der er indeholdt præpositionalforbindelser, relativsætninger og/eller genitivattributter i det ikke-personlige objekt med det formål at præcisere objektet. Det forekommer sandsynligt, at man med denne markerede ledstilling søger at fremhæve objektet og gøre det klart for læseren straks ved sætningens begyndelse, hvilket emne det drejer sig om.

Vi ser dog også to eksempler, hvor Objekt 1 (person) står i 1. position:

„*Dem Mieter* obliegt die Beweislast dafür, daß ein Verschulden nicht vorgelegen hat.“ (FF § 13, Abs. 4)

„*Dem Vermieter und seinen Beauftragten* steht die Besichtigung der Mieträume von 9 bis 19 Uhr zur Prüfung ihres Zustandes frei.“ (FF § 18, Abs. 1)

I det første tilfælde er subjektet i sætningen ikke en af kontraktens parter, men derimod ”Beweislast“, mens verbalet er ”obliegen“, som er en slags passiv-parafase. Subjektet har tilknyttet en dass-sætning, hvilket muligvis kan forklare valget af den markerede ledstilling, idet en umarkeret ledstilling i dette tilfælde ville medføre, at verbal og objekt skulle stå helt bagest i sætningen, hvorved fokus flyttes væk fra objektet. I det andet tilfælde er subjektet et verbalsubstantiv med tilknyttet genitivattribut, nemlig ”Besichtigung der Mieträume“, mens verbalet er ”freistehen“, som har

dativreaktion. Et ønske om at placere temporalbestemmelsen tættest muligt på verbalsubstantivet kunne forklare, at man har valgt denne ledstilling.

Desuden finder vi et eksempel på en sætning, hvor Objekt 2 og Objekt 1 har byttet plads i forhold til den normale ledfordeling, således at det ikke-personlige objekt står foran det personlige objekt:

„Mit einer Forderung aus § 538 BGB kann der Mieter nur aufrechnen oder ein Zurückbehaltungsrecht ausüben, wenn er *seine Absicht dem Vermieter* mindestens einen Monat vor der Fälligkeit des Mietzinses schriftlich angezeigt hat.“ (FF § 6)

Det drejer sig om et ikke-markeret direkte lovцитат (§ 552 a BGB), dvs. at en tekstmængde er overtaget direkte fra lovens tekst, uden at det dog er markeret eksplicit i teksten, at der er tale om et citat fra loven. Det faktum, at sætningen er hentet fra lovens tekst, kan måske forklare den usædvanlige ledstilling, men det kan ikke umiddelbart forklares, hvorfor loven har denne ledstilling. Man kunne dog uden problemer have ændret ledstillingen i kontraktteksten, så den var i overensstemmelse med den normale ledstilling, men man har af uforklarlige årsager valgt ikke at gøre det.

I den anden og for FF-kontraktens vedkommende vigtigere gruppe finder vi en lang række eksempler på sætninger, hvor der anvendes adverbialbestemmelser af forskellig art i 1. position i sætningen. Det drejer sig i de fleste tilfælde om adverbialbestemmelser i form af præpositionalforbindelser. Jeg har udvalgt nogle eksempler her, som jeg opfatter som interessante eller typiske:

„Bei verspäteter Zahlung ist der Vermieter berechtigt, etwaige Mehrkosten sowie Verzugszinsen in Höhe von 8. v. H. jährlich zu erheben.“ (FF § 5, Abs. 2)

„Bei Kostenänderung verpflichtet sich der Mieter, jeweils eine neue Einzugsermächtigung zu erteilen.“ (FF § 5, Abs. 5)

„Bei überhöhten Temperaturen hat der Mieter kein Recht, die Heizkostenumlage zu mindern.“ (FF § 7, Abs. 4)

„Bei Störungen im Fahrstuhlbetrieb, in der Warmwasserversorgung und der Heizung hat der Mieter keinen Anspruch auf Entschädigung, es sei denn...“ (FF § 7, Abs. 9)

„Bei Arbeiten an der Fassade hat der Mieter die Kosten für das Entfernen und Wiederanbringen seiner Schilder zu tragen.“ (FF § 9, Abs. 3)

„Bei Einrichtung von Sammelschildanlagen ist der Mieter verpflichtet, diese zu benutzen und die anteiligen Kosten zu tragen sowie etwaige alte Schilder zu entfernen und dadurch erforderlich werdende Instandsetzungskosten zu tragen.“ (FF § 9, Abs. 4)

„Bei Dacharbeiten hat der Mieter die Kosten für das Entfernen und das Wiederaufstellen seiner Antennenanlage zu tragen.“ (FF § 10)

I de ovenfor nævnte sætninger er en adverbialbestemmelse placeret i 1. position²⁸⁸. Den er indledt med præpositionen ”bei” og består derudover af et substantivsyntagme, ofte, men ikke altid, i form af et verbalsubstantiv med nulartikel og evt. tilknyttet yderligere attributter. En sådan konstruktion har konditional betydning og erstatter en konditionalsætning af typen ”Falls ...” (Helbig/Buscha 2001:368 + 609), fx „Falls Sammelschildanlagen eingerichtet werden, ist der Mieter verpflichtet, diese zu benutzen und die anteiligen Kosten zu tragen...“. Hvis man i stedet for anvendte en konditionalsætning, som det anbefales i fx Fingerzeige (1998:39), ville det betyde en grammatisk ændring af udtrykket, således at man ville få et udtryk med finit verbum (ofte i passiv), hvorimod adverbialbestemmelsen indledt med ”bei” er relateret til nominalstilen²⁸⁹, som er et kendetegn for fagsproget. Jeg vil umiddelbart mene, at det verbale udtryk er lettere tilgængeligt for læseren, idet nogle af konstruktionerne med adverbialbestemmelse bliver meget vanskelige at læse, især hvis der er tilknyttet andre attributter, fx genitiv- eller participialkonstruktioner. Men i visse tilfælde forekommer adverbialbestemmelsen uproblematisk, særligt når den udelukkende består af få og lettilgængelige leksemer, således at den ikke umiddelbart vanskeliggør læsningen.

Det tilsvarende er tilfældet med adverbialbestemmelser af nedenstående type, indledt med ”im Falle”:

„Im Falle einer Erhöhung oder Senkung der Brennstoffpreise kann der Vermieter die Vorschüsse entsprechend neu festsetzen.“ (FF § 7, Abs. 10)

„Im Falle des Schadenersatzes bedarf es keiner Nachfristsetzung“ (FF § 14, Abs. 1)

„In Fällen dringender Gefahr ist ihnen das Betreten der Mieträume zu jeder Tages- und Nachtzeit gestattet.“ (FF § 18, Abs. 1)

²⁸⁸ Se yderligere eksempler i FF-kontrakten, blandt andet i § 13, § 14, § 18 § 19B.

²⁸⁹ Se herom senere i dette kapitel.

„Im Falle des Ausscheidens des einen Mietmieters oder eines Ehegatten aus dem Mietverhältnis haftet der ausgeschiedene Mieter dem Vermieter als selbstschuldnerischer Bürge für alle Miet- und Schadenersatzverpflichtungen....“ (FF § 21, Abs. 5)

Der er dog også eksempler på en anden slags adverbialbestemmelser indledt med præpositionen ”bei”, som ikke umiddelbart kan erstattes af en konditionalsætning:

„Bei den vorgenannten Verzugszinsen sowie Mahnkosten handelt es sich um pauschalierten Schadensersatz.“ (FF § 5, Abs. 2)

„Bei Heizungsanlagen, die mit der zentralen Warmwasserversorgungsanlage verbunden sind, erfolgt die Aufteilung der Kosten der Versorgung mit Wärme und Warmwasser entsprechend den gesetzlichen Vorschriften.“ (FF § 7, Abs. 10 B/II)

„Bei der Veräußerung des gesamten Betriebes oder eines Teilbetriebes des Mieters bedarf es wegen des Übergangs dieses Mietvertrages auf den Rechtsnachfolger des Mieters einer vorherigen schriftlichen Vereinbarung“ (FF § 8, Abs. 5)

Disse konstruktioner er mere komplekse, da adverbialbestemmelsen snarere kan omskrives til fx ”in Zusammenhang mit”, dvs. i forbindelse med. Fx er betingelsen i det sidstnævnte eksempel i realiteten knyttet til udtrykket „wegen des Übergangs dieses Mietvertrages“, dvs. lejer kan godt sælge hele sin virksomhed, men hvis køberen vil beholde lejemålet, skal det aftales med udlejer inden salget. I de øvrige to eksempler er der ikke direkte tale om betingelser, hvorfor det naturligvis i disse tilfælde heller ikke kan lade sig gøre at omskrive til en konditionalsætning.

Vi finder i FF-kontrakten desuden en række sætninger, hvor en adverbialbestemmelse, som udtrykker hensigt, dvs. med final betydning, indledt med præpositionen ”zu” samt et verbalsubstantiv er fremhævet (Helbig/Buscha 2001:388):

”Zum Schutze der Mieter- und Vermieterrechte gegenüber Unbefugten ist das Haus im allgemeinen in der Zeit von 20 bis 7 Uhr verschlossen zu halten.“ (FF § 19 A)

”Zum Spülen von Wäsche darf Warmwasser nicht entnommen werden.“ (FF § 19 B)

„Zur Aufstellung und Inbetriebnahme von Feuerungsanlagen bedarf der Mieter der schriftlichen Einwilligung des Vermieters.“ (FF § 14, Abs. 4)

En konstruktion som den følgende svarer nogenlunde til de ovennævnte, omend den sproglige realisering er anderledes:

”Im Interesse des Feuerschutzes dürfen leicht entzündliche Gegenstände wie Packmaterial, Papier- und Zeitungspakete ... in den Keller- und Bodenräumen nicht vorhanden sein.“ (FF § 19 C)

Endelig findes der en række eksempler på markeret ledstilling, hvor formålet synes at være et ønske om at øge tekstens overskuelighed og øge læserens mulighed for orientering i teksten, ved at man allerede i starten af sætningen angiver dennes emne, eller ved at man fremrykker det, der anses for vigtigt i sætningen, fx en temporal adverbialbestemmelse eller et præpositionalobjekt²⁹⁰:

”Für die Rechtzeitigkeit der Zahlung kommt es nicht auf die Absendung, sondern auf die Ankunft bzw. Gutschrift des Betrages an.“ (FF § 5, Abs. 2)

”...es sei denn, daß zwischen dem Vermieter und dem ausscheidenden Mieter besondere Vereinbarungen schriftlich getroffen worden sind.“ (FF § 21, Abs. 5)

”Die Beteiligten erklären, daß vor oder während des Abschlusses dieses Vertrages keine weiteren Vereinbarungen getroffen worden sind.“ (FF § 22)

„Bei seinem Auszug hat der Mieter die Mieträume in sauberem und renoviertem Zustand und mit allen... Schlüsseln zurückzugeben.“ (FF § 20, Abs. 1)

”Für Schadensersatzansprüche des Mieters wegen Unfällen irgendwelcher Art haftet der Vermieter nur bei Vorsatz und grober Fahrlässigkeit.“ (FF § 7, Abs. 3)

I et eksempel som fx *„Bei seinem Auszug...“* kan en yderligere årsag til anvendelsen af den markerede ledstilling muligvis være, at man ønsker en ”pænere” sætning. Derved menes, at man søger at undgå den voldsomme ophobning af adverbialbestemmelser, som ville være følgen af en umarkeret placering af det pågældende udtryk.

Sammenfattende om FF-kontrakten kan man sige, at der relativt ofte anvendes markeret ledstilling, som udtrykker en fremhævelse af det element i sætningen, som placeres i den markerede position, ofte i 1. position i sætningen. Den oftest forekommende type er en adverbialbestemmelse, som

²⁹⁰ Se yderligere eksempler i FF-kontrakten, fx i § 3, § 4, § 6, § 7, § 10 og § 13.

bruges til erstatning af en konditionalsætning, derved opnås sprogøkonomi (Fijas 1998), fordi man undgår en lang ledsætning, mens man bibeholder den sproglige præcision og korthed. Denne type forekommer relativt ofte i FF-teksten. En anden ofte forekommende type er den strategi, som indebærer, at et objekt placeres på 1. position i sætningen, mens en af kontraktens parter er subjekt, derved opnår man, at læseren fra sætningens begyndelse er klar over sætningens emne. Denne strategi anvendes dog ikke så hyppigt i FF-kontrakten. Desuden finder vi eksempler på konstruktioner, som ønsker at lette læserens orientering i teksten eller gøre teksten ”pænere” og mere tilgængelig.

10.2.2.2.2 Markeret eller umarkeret ledstilling i LF-kontrakten

I det foregående har jeg gennemgået en række eksempler på markeret ledstilling, som kunne findes i FF-kontrakten, og i det følgende vil jeg komme ind på de tilsvarende grupper af eksempler, som er at finde i LF-kontrakten. Generelt forekommer der ikke så mange tilfælde af markeret ledstilling i denne kontrakt som i FF-kontrakten.

I LF-kontrakten findes der ligesom i FF-kontrakten eksempler på sætninger, hvor Objekt 1 eller Objekt 2 indtager 1. positionen i sætningen, men de er relativt flere end i FF-kontrakten. I de følgende eksempler ser vi, at det drejer sig om Objekt 2 (ikke-person), og at der i næsten alle tilfælde findes et subjekt i form af én af kontraktens parter, som er agens i sætningen:

„Eine Aufrechnung mit bestrittenen oder nicht rechtskräftig festgestellten Forderungen darf der Vermieter nicht vornehmen.“ (LF § 4, Abs. 6)

„Warmwasser muß der Vermieter Tag und Nacht zur Verfügung stellen.“ (LF § 5, Abs. 2)

„Aufwendungen, die der Mieter infolge der Bauarbeiten machen musste, hat der Vermieter zu ersetzen; auf Verlangen hat der Vermieter Vorschuß zu leisten.“ (LF § 8, Abs. 3)

„Eventuell erforderliche behördliche Genehmigungen holt der Mieter auf eigene Kosten ein.“ (LF § 9, Abs. 1)

„Die Pflege des Gartens übernimmt der □ Vermieter □ Mieter“ (LF § 13, Abs. 2)

„Gartengeräte und Material zur Pflege des Gartens hat der □ Vermieter □ Mieter auf seine Kosten bereitzustellen.“ (LF § 13, Abs. 3)

„Kosten aus der Anbringung und Unterhaltung der eigenen Antenne trägt der Mieter.“ (LF § 14, Abs. 5)

Ligesom i FF-kontrakten er der ofte tale om meget omfattende Objekt 2-realiseringer, indeholdende præpositionalforbindelser, relativsætninger og/eller genitivattributter i det ikke-personlige objekt, som præciserer objektet. Man ønsker formentlig at fremhæve objektet og præciseringen af objektet med den markerede ledstilling og at tydeliggøre emnet for læseren.

Endvidere er det påfaldende, at der i alle eksemplerne anvendes aktiv form af verbet, dvs. at man har subjekter, som er agens i sætningerne i form af én af kontraktens parter. Hvis man i stedet havde valgt en passiv-konstruktion, som fx „Kosten aus der Anbringung und Unterhaltung der eigenen Antenne werden vom Mieter getragen“ (svarende til det sidste eksempel nævnt ovenfor), ville sætningsopbygningen være umarkeret, men man ville samtidig have bevæget sig væk fra et eventuelt ønske om flest mulig sætninger i aktiv form.

Kun i et enkelt tilfælde er der tale om et objekt bestående af blot et enkelt ord, nemlig ”Warmwasser”. Det kan i den forbindelse undre, at der er valgt to helt forskellige ledstillinger i de to sætninger, som indleder henholdsvis Abs. 1 og Abs. 2 i § 5, skønt deres grundlæggende struktur i stort omfang stemmer overens, således at man af hensyn til læseren med fordel kunne anvende en parallel opbygning af de to sætninger.

Endelig er der i de to af tilfældene mulighed for, at parterne selv kan vælge agens i sætningen, i form af en afkrydsningsmulighed ved lejer og udlejer. En yderligere mulig grund til, at man har valgt den markerede ledstilling, kunne være, at man af typografiske grunde ønsker at undgå, at denne afkrydsningsmulighed står først i sætningen

Der findes i LF-kontrakten også to eksempler på, at objekt 1 er placeret i 1. position:

„Dem Mieter werden vom Vermieter für die Mietzeit ausgehändigt: _____ Haus-, _____ Wohnungs-, _____ Zimmer-, _____ Boden/Speicher-, _____ Keller-, _____ Garagen-Schlüssel.“ (LF § 1, Abs. 3)

„Dem Vermieter wurden Aufwendungshilfen gewährt, die stufenweise wegfallen (degressive Förderung).“ (LF § 3, Abs. 1)

I forbindelse med det første af to tilfælde, hvor det er Objekt 1 i dativ, som indtager 1. positionen i sætningen, kan det bemærkes, at også subjektet indtager en anden position end normalt, i og med at subjektet er placeret i ekstraposition bagest i sætningen efter et kolon i en opstilling, hvor kontraktens parter selv skal angive antallet af nøgler, som udleveres til lejer. I det andet tilfælde, hvor Objekt 1 er placeret i 1. position, er subjektet meget omfattende og indeholder såvel en relativsætning som en parentes. Man har måske skønnet, at dette omfangsrige subjekt ville besværliggøre læsningen og har i stedet for valgt den markerede sætningsopbygning.

Følgende sætning er et eksempel på, at man har valgt en omvendt ledstilling af de to objekter indbyrdes i forhold til det normale og altså har placeret det ikke-personlige objekt foran det personlige objekt:

„Der Vermieter muß dies erlauben, wenn für den Mieter nach dem Abschluß des Vertrages ein berechtigtes Interesse daran entsteht, *einen Teil bzw. die ganze Wohnung einem Dritten* zum Gebrauch zu überlassen.“

Her ser vi, at Objekt 2 (ikke-person) står foran Objekt 1 (person). Der er ligesom i FF-kontrakten tale om et ikke-markeret lovцитat (§ 549 Abs. 2 BGB). Dette kan have affødt den markerede ledstilling. Der er ikke nogen umiddelbar forklaring på, at loven har denne ledstilling; måske hænger det sammen med, at man ønsker at styrke sammenhængen mellem ”*einem Dritten*” og ”*zum Gebrauch zu überlassen*”. Det kan heller ikke forklares, hvorfor man i kontraktteksten ikke har ændret leddenes indbyrdes stilling til umarkeret ledstilling, for at gøre teksten lettere tilgængelig for læseren.

I den anden gruppe drejer det sig om adverbialbestemmelser, i de fleste tilfælde i form af præpositionalforbindelser, som indtager 1. positionen i sætningen; men denne gruppe er relativt langt mindre i LF-kontrakten end i FF-kontrakten. Følgende eksempler findes:

„*Mit dieser Miete* sind sämtliche Betriebskosten bezahlt, soweit sich nicht aus Ziffer 2 etwas anderes ergibt.“ (LF § 3, Abs. 1)

„*Zusätzlich zur Miete* zahlt der Mieter a)... b)...“ (LF § 3, Abs. 2)

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

„Über die Heiz- und Betriebskosten wird einmal jährlich innerhalb angemessener Frist abgerechnet.“ (LF § 4, Abs. 5)

„Gegen Erstattung angemessener Kopier- und Portokosten kann der Mieter verlangen, dass ihm Kopien der Berechnungsunterlagen zugesandt werden.“ (LF § 4, Abs. 8)

„Aufwendungen, die der Mieter infolge der Bauarbeiten machen musste, hat der Vermieter zu ersetzen; auf Verlangen hat der Vermieter Vorschuß zu leisten.“ (LF § 8, Abs. 3)

I disse sætninger udgør styrelsen i præpositionalforbindelsen, dvs. substantivet, en genoptagelse af et substantiv eller et emne fra den foregående sætning. Ved at anvende den markerede sætningsposition, søger man at styrke kohærens i teksten.

I det nedenstående tilfælde ønsker man ligeledes at fremhæve den lokale adverbialbestemmelse, som dog ikke har været nævnt i den foregående sætning:

”Im Hause _____ werden folgende Räume vermietet: _____ Zimmer, _____ Küche/Kochnische, _____ Bad/Dusche/WC...” (LF § 1, Abs. 1)

Det er centralt for teksten, at det bliver fremhævet, hvilket lejemål det konkret drejer sig om i kontrakten med angivelse af adressen; dette er formentlig en væsentlig grund til anvendelsen af den markerede ledstilling i denne sætning.

Et enkelt eksempel adskiller sig strukturelt fra de øvrige adverbialbestemmelser, nemlig følgende eksempel:

”Entsprechend werden auch die Kosten einer zentralen **Warmwasserversorgung** verteilt.“ (LF § 4, Abs. 2) (fremhævelse i originalen)

Her finder vi en reference til den foranstående tekst i form af det ord, som indleder sætningen, nemlig „entsprechend“. Dermed fremhæves også i denne sætning sammenhængen mellem tekstens enkelte dele.

Sammenfattende kan vi sige om LF-kontrakten, at der relativt ofte anvendes konstruktioner, hvor Objekt 2, der er ikke-person-objektet, som regel det direkte objekt, indtager 1. positionen i sætningen, således at man som læser med det samme ved, hvilket emne der vil blive behandlet i den efterfølgende sætning. Dette støtter læseren i hans tilegnelse af teksten. Endvidere findes der en række eksempler på adverbialbestemmelse, som står i 1. position og som er genoptagelser af leksemer eller emner fra den foregående tekst, således at kohærens styrkes i teksten, men disse er langt fra så talrige som i FF-kontrakten.

10.2.2.3 Repetition af syntaktiske enheder

Repetition af syntaktiske enheder er en strategi, hvorved man anvender parallel opbygning af sætninger og udtryk, hvilket letter overblikket over eller orienteringen i teksten, ligesom det øger præcisionen i teksten²⁹¹, som vi så ovenfor i forbindelse med gennemgangen af repetition af leksikalske enheder. Denne strategi har altså relation til elementet ”Repetition af leksikalske enheder”, især hvad angår formål, men principielt også hvad angår realisering.

I såvel LF-kontrakten som FF-kontrakten forekommer der i stort omfang repetition af kontraktens parter som subjekt i sætningerne placeret i 1. position, med tilhørende verbal i 2. position af typen ”Der Mieter ist verpflichtet” (FF § 7, Abs. 3) og ”Der Vermieter kann” (FF § 3), som realiserer den ene eller den anden parts rettighed eller forpligtelse i forhold til den anden part. Det ligger i kontraktens natur, at der er stærk fokus på parternes rettigheder og pligter²⁹², så det er i sig selv ikke overraskende, at disse konstruktioner spiller en så fremtrædende rolle i sætningernes syntaktiske opbygning, som tilfældet er. Jeg vil i det følgende derfor ikke angive eksempler, som udelukkende viser dette, men blot konstatere, at denne type konstruktion forekommer meget ofte i både LF-kontrakten og FF-kontrakten, hvorfor den i princippet ikke er interessant i forhold til min analyse²⁹³. I stedet vil jeg angive eksempler, hvor repetitionen er af en anden og/eller mere omfattende karakter.

²⁹¹ Jf. Baumann (1998a).

²⁹² Jf. kapitel 6.

²⁹³ Der er dog en interessant forskel mellem de to kontrakter, nemlig at den relative forekomst af henholdsvis Vermieter og Mieter som subjekt er forskellig i teksterne, ligesom realiseringen af kontraktparternes pligter og rettigheder er forskellig i teksterne. Jeg vil ikke primært beskæftige mig med den indholdsmæssige side af kontrakterne, men nøjes med at beskæftige mig med den sproglige realisering af de enkelte elementer.

10.2.2.3.1 Repetition af syntaktiske enheder i FF-kontrakten

I FF-kontrakten finder vi følgende interessante eksempel på repetition af syntaktiske enheder:

”Der Vermieter ist verpflichtet, die Sammelheizung vom 1. Oktober bis 30. April (Heizperiode) während der üblichen Geschäftszeiten in Betrieb zu halten. Zur Beheizung außerhalb dieses Zeitraums vgl. Ziff.4.

Der Vermieter ist verpflichtet, die Warmwasserversorgungsanlage a) ständig b) während der Heizperiode c) an folgenden Tagen _____ von _____ bis _____ in Betrieb zu halten.

Der Vermieter ist verpflichtet, den Fahrstuhl a) ständig b) an folgenden Tagen _____ von _____ bis _____ c) von _____ bis _____ in Betrieb zu halten.“ (FF § 7, Abs. 1-3)

I det ovenfor angivne eksempel ser vi igen kontraktparten med tilhørende verbal med udtryk for pligt i umarkeret ledstilling, dvs. i henholdsvis 1. og 2. sætningsposition i tre sætninger, som følger efter hinanden og som omhandler udlejers pligt til at holde henholdsvis opvarmning, varmt vand og elevator i gang i forskellige perioder. Men det interessante er hér, at den syntaktiske opbygning af de tre sætninger er stort set identisk, bestående af kontraktparten (Vermieter) som subjekt, forpligtelsen udtryk ved hjælp af verbalet (verpflichtet sein) samt en udvidet infinitiv bestående af ydelsen i akkusativ (Sammelheizung, Warmwasserversorgungsanlage, Fahrstuhl), temporalbestemmelsen i form af adverbialer (præpositionalforbindelser i alle tre sætninger og desuden ”ständig” i to af sætningerne) samt prædikatet (in Betrieb halten). De valgmuligheder, som er angivet med bogstaverne a)-c), er naturligvis relateret til kontraktens modelkarakter, men er dog en del af repetitionen. Nogle af formålene med denne type repetition er at fremhæve sammenligneligheden mellem repetitionens dele, dvs. sætningerne, og at gøre teksten overskuelig og lettere tilgængelig for læseren, samtidig med at der på grund af modelkarakteren gives mulighed for at udfylde elementerne på forskellig måde, dvs. give dem forskelligt indhold, inden for nogle ret restriktive grænser, således at paralleliteten opretholdes.

I FF-kontrakten finder vi også en anden type repetition, som formentlig har andre formål end de ovenfor nævnte:

”Der Mieter ist verpflichtet, die anteiligen Kosten der zentralen Heizungsanlage sowie der Warmwasserversorgungsanlage zu bezahlen. *Zu den Kosten des Betriebs der zentralen Heizungsanlage gehören die Kosten* der verbrauchten Brennstoffe und ihrer Lieferung, *die Kosten* des Betriebsstroms, *die Kosten* der Bedienung (Löhne, einschließlich Sozialabgaben), Überwachung und Pflege der Anlage, der regelmäßigen Prüfung ihrer Betriebsbereitschaft und Betriebssicherheit einschließlich der Einstellung durch einen Fachmann, der Reinigung der Anlage und des Betriebsraums, Schornsteinfegerkosten für die Zentralheizung *die Kosten* der Messungen nach dem Bundes-Immissionsschutzgesetz und *die Kosten* der Verwendung einer meßtechnischen Ausstattung zur Verbrauchserfassung (dazu gehören sämtliche Kosten der Verbrauchserfassung, der Wartung einschließlich der kaufmännischen Abrechnung sowie die ggf. entstehenden Sonderkosten beim Auszug des Mieters - Mietwechselgebühr -) Prüfungsgebühren aller Art (etwa für TÜV), Kosten der Wasserauffüllung und Schlackenabfuhr. *Zu den Kosten des Betriebs der Warmwasserversorgungsanlage gehören die Kosten* der Wasserversorgung, soweit sie nicht bereits in § 4, Abs. 3 enthalten sind, sowie *die Kosten* der Wassererwärmung entsprechend den für die zentrale Heizungsanlage aufgeführten Kosten.“ (FF § 7, Abs. 4)

Formålet med en sådan konstruktion er fortrinsvis at være udtømmende og detaljeret²⁹⁴, hvilket er nødvendigt for udlejeren, fordi han jf. reglerne i den tyske II. Berechnungsverordnung (beregningsforordning) og MiethöheGesetz kun må opkræve de driftsomkostninger, som er nævnt i lejekontrakten; og det er samtidig nødvendigt for lejeren at vide, hvilke driftsomkostninger han skal betale særskilt for og hvilke der er inkluderet i lejebeløbet. Vi ser i den første sætning i eksemplet, at der er omtalt såvel varmeanlægget som varmtvandsanlægget, og disse to anlæg genoptages hver for sig i de følgende to sætninger, som har en fuldstændig identisk syntaktisk opbygning, formentlig for at hjælpe læseren med tilgængeligheden. Præpositionalobjekter, som indeholder en repetition af det pågældende anlæg er placeret i sætningernes 1. position, hvorefter det samme verbal (gehören) og subjekt (die Kosten) anvendes i begge sætninger for sammenlignelighedens skyld, ligesom subjektet gentages hver gang et nyt omkostningselement nævnes.

En lignende opdelt opbygning²⁹⁵ finder vi i FF § 7, Abs. 6 og Abs. 7, som ligeledes angiver en række af de driftsomkostninger, som lejer skal betale for, og igen er formålet at give en detaljeret

²⁹⁴ Jf. von Hahn (1998b).

²⁹⁵ I FF § 7, Abs.10 B/I og B/II drejer det sig om omkostningsfordeling i forbindelse med varme- og varmtvandsforbrug. Her repeteres såvel overskrifterne som opbygningen af sætningerne, ligesom man finder en klar reference til det

gennemgang af omkostningerne. I dette tilfælde er formuleringerne fuldstændig identiske – såvel leksikalsk som syntaktisk – med undtagelse af det centrale ord (Fernwärme eller Fernwarmwasser) og med undtagelse af de konkrete omkostninger:

”6. Werden die Mieträume mit **Fernwärme** versorgt, so ist der Mieter verpflichtet, sämtliche dem Vermieter entstehenden Kosten anteilig zu tragen. Hierzu gehören die Kosten der Wärmelieferung... .

7. Werden die Mieträume mit Fernwarmwasser versorgt, so ist der Mieter verpflichtet, sämtliche dem Vermieter entstehenden Kosten anteilig zu tragen. Hierzu gehören insbesondere die Kosten für die Lieferung des Warmwassers ...“ (FF § 7, Abs. 6 og Abs. 7)

Det sidste eksempel fra FF-kontrakten, som skal gennemgås her, er FF § 19, A-C²⁹⁶. I denne del af kontrakten findes lejemålets husorden, som er opdelt i tre dele, der hver for sig består af en overskrift og en lang række punkter (henholdsvis 8, 15 og 4 punkter), som dog ikke er markeret med punkttegn eller lignende, men blot er adskilt ved hjælp af linjeskift. Del A har overskriften ”Die Rücksicht der Hausbewohner aufeinander verpflichtet diese unter anderem zu folgendem:”, del B har overskriften: „Die Erhaltung des Hauseigentums verpflichtet den Mieter, unter anderem folgendes zu beachten:“ og del C har overskriften: „Im Interesse der allgemeinen öffentlichen Ordnung und Sicherheit bestehen u.a. folgende Verpflichtungen:“. Vi kan altså se, at overskrifterne bevæger sig fra lejernes indbyrdes hensyntagen over hensyntagen til ejendommen (og dermed udlejerer) til hensyntagen til samfundet som helhed. I overskrifterne er der anvendt forskellige formuleringer, som også syntaktisk kun delvist er ens, men hvor der dog i alle overskrifterne forekommer en realisering af et leksem med relation til ”forpligtelse”.

I del A anvendes der næsten udelukkende elliptiske konstruktioner, dvs. konstruktioner, hvor der ikke findes et finit verbal og et subjekt; konstruktionerne er præget af nominalstil²⁹⁷ og består af verbalsubstantiver ofte med tilknyttede genitivattributter eller adverbialbestemmelser i form af

eksempel, vi behandlede ovenfor. Under punktet B/II er de fleste af valgmulighederne udeladt, fordi de ikke skønnes relevante, men ud over dette svarer opbygningen af de to dele i meget stort omfang til hinanden. Der er dog en lille forskel i og med, at der i første del er anvendt to sætninger, formentlig fordi den 2. sætning er relativt lang, mens man i den anden del har slået de to sætninger sammen til én med et samlet verbal (werden verteilt). Vi ser også, at det er de samme leksemer, fx Kosten des Betriebs, der er anvendt hér, som i de øvrige eksempler, hvor varmt vand og varme ligeledes var omtalt.

²⁹⁶ Eksemplet er meget omfattende, hvorfor jeg nøjes med hér at henvise til FF-kontraktens § 19 A-C.

²⁹⁷ Se herom senere i dette kapitel.

præpositionalforbindelser, fx ”Unterlassung des Ausschüttelns und Ausgießens aus Fenstern, von Balkonen, auf Treppenfluren usw.”. I del B og C anvendes såvel elliptiske konstruktioner som helsætninger med finit verbal, dog drejer det sig ofte om verbaler af typen ”ist gestattet” og ”sind zu beachten”, hvilket gør, at nominalstilen bibeholdes.

Ud fra de eksempler, der er angivet fra FF-kontrakten, kan vi sammenfattende sige, at hovedformålet med repetitionen er at være udtømmende og detaljeret, mens fokus kun i mindre grad ligger på at være læservenlig – præcision har altså højeste prioritet og ikke læservenlighed, hvilket er et typisk fagsprogligt kendetegn. Det synes dog som om, man trods alt forsøger at øge tilgængeligheden ved i så stort omfang at anvende parallelle syntaktiske konstruktioner måske i håb om, at læseren selv kan se systemet i angivelserne. Desuden hjælper man delvist læseren ved at anvende en anden typografi (fed skrift) i nogle tilfælde, men det er ikke gennemført konsekvent. Det er tydeligt, at man i disse afsnit forsøger at angive alle relevante elementer, og at det sker på bekostning af tilgængeligheden.

10.2.2.3.2 Repetition af syntaktiske enheder i LF-kontrakten

I LF-kontrakten findes der ligesom i FF-kontrakten repetition af syntaktiske enheder. Der er i denne kontrakt gjort en del for at øge tilgængeligheden gennem repetitionen, kombineret med typografiske tilpasninger i form af anvendelse af fed skrift og ikke mindst punktopstillinger.

En del af repetitionerne har også hér relation til kontraktens modelkarakter, fx i § 2 om lejemålets varighed og i § 3 om lejebeløbet:

”1. *Mietvertrag von unbestimmter Dauer:*

Das Mietverhältnis beginnt am: _____. Es läuft auf unbestimmte Zeit.

2. *Mietvertrag von bestimmter Dauer:*

Das Mietverhältnis beginnt am: _____ und endet am: _____“ (LF § 2, Abs. 1 og Abs. 2)

„Die Miete kann sich deshalb

ab _____ um _____ je qm Wohnfläche monatlich

ab _____ um _____ ab _____ um erhöhen.“ (LF § 3, Abs. 1) [sic!]

„Zusätzlich zur Miete zahlt der Mieter

a) *für* Heizung und Warmwasser *eine Vorauszahlung in Höhe von* _____ *DM/EUR monatlich.*

b) *für* die folgenden Betriebskosten _____

☐ **einen Pauschalbetrag** *in Höhe von* _____ *DM/EUR monatlich.*

☐ **eine Vorauszahlung** *in Höhe von* _____ *DM/EUR monatlich.*“ (LF § 3, Abs. 2)

Fx i det førstnævnte eksempel er den syntaktiske opbygning og de anvendte leksemer i eksemplets dele delvist identiske, dog ikke fuldt ud, idet tidspunkterne for kontraktens ophør er angivet henholdsvis i samme og en separat sætning. I det sidstnævnte eksempel er der anvendt en punktopstilling, således at repetition af subjekt og verbal undgås, mens man i stedet anvender repetition af objekterne og adverbialbestemmelserne indledt med ”für” og ”in Höhe von” samt ”monatlich”. De ovenfor angivne eksempler viser med stor tydelighed, at overskueligheden og tilgængeligheden øges ved brug af punktopstillinger.

Man har i § 4 ligeledes anvendt en delvis repetition af visse syntaktiske enheder:

- ”1. Soweit **Vorauszahlungen** vereinbart wurden, sind bei den Heizkosten maßgeblich die Grundsätze über die verbrauchsabhängige Heizkostenabrechnung. Danach werden die Kosten des Betriebs der zentralen Heizungsanlage anteilig auf die Mieter des Hauses umgelegt.
2. Entsprechend werden auch die Kosten einer zentralen **Warmwasserversorgung** verteilt.
3. Die Gesamtkosten für Heizung und Warmwasser werden zu 50% nach der qm Zahl der beheizten **Wohnfläche** und zu 50% nach dem festgestellten **Wärmeverbrauch** umgelegt.“ (LF § 4, Abs. 3)
4. Soweit eine Vorauszahlung auf andere Betriebskosten vereinbart wurde, werden diese nach folgendem Schlüssel auf die Mietparteien umgelegt.“ (LF § 4, Abs. 1-4)

I dette tilfælde repeteres nogle af de syntaktiske enheder, nærmere betegnet adverbialbestemmelserne, ligesom man har anvendt samme verbalform, nemlig præsens passiv, men delvist forskellige verbaler (umgelegt / verteilt werden), og delvist forskellige subjekter med relation til ”Kosten”. Desuden er konstruktionen med ”soweit” repeteret i to af sætningerne, men ikke de øvrige to, mens man i Abs. 2 har søgt at undgå repetitionen ved at anvende leksemet ”entsprechend”. Man har end-

videre forsøgt at fremhæve de forskelle, der er i de repeterende sætninger, ved at anvende fed skrift til markering af de centrale leksemer, hvilket letter orienteringen for læseren.

I LF § 5 er der til gengæld et eksempel på to sætninger, hvor der med fordel kunne have været anvendt en repetition af den syntaktiske struktur:

”Der Vermieter muß die Sammelheizung soweit es die Witterung erfordert, mindestens aber in der Zeit vom 15. September bis 15. Mai in Betrieb halten.“ (LF § 5, Abs. 1)

„Warmwasser muß der Vermieter Tag und Nacht zur Verfügung stellen.“ (LF § 5, Abs. 2)

En parallel opbygning af de to ovenfor nævnte sætninger kunne have øget sammenligneligheden mellem sætningerne, og dermed have gjort dem mere tilgængelige. Med den valgte formulering lægges fokus imidlertid på forskellen mellem dem, også indholdsmæssigt (”Tag und Nacht” over for ”vom 15. September bis 15. Mai”), hvilket muligvis har været hensigten med at vælge en forskellig rækkefølge af de syntaktiske elementer i sætningerne.

Sammenfattende kan vi sige om LF-kontrakten, at den kun i begrænset omfang anvender repetition af syntaktiske enheder, men i stedet anvender fx typografiske strategier for at støtte tekstens tilgængelighed.

10.2.2.4 Periodestil

Et kendetegn ved det juridiske sprog, såvel ved sproget i love som i kontrakter, er periodestilen²⁹⁸. Dermed menes, at alle forudsætninger, betingelser, indskrænkninger, undtagelser mv. angives i samme periode (eller helsætning) som den centrale regel eller bestemmelse, dvs. fx et forbud, påbud eller tilladelse (Engberg 1998:65). Dette kendetegn medfører, at nogle perioder i juridiske tekster kan blive meget omfattende, og at strukturen i dem kan blive meget kompleks²⁹⁹. Fordelen ved at anvende periodestil er, at det gør teksten meget præcis og eksakt³⁰⁰ og at eventuelle relationer mellem tekstens elementer tydeliggøres.

²⁹⁸ Jf. kapitel 7.

²⁹⁹ Der er dog naturligvis også mange perioder i kontrakter, som ikke er præget af periodestilen.

³⁰⁰ Jf. Baumann (1998a).

Periodestilen ses som nævnt ofte ved konstruktioner med konditionalt eller restriktivt indhold, men kan også vise sig på andre måder, nemlig fx ved at alle muligheder eller alle forbud vedrørende en bestemt hændelse skal være nævnt i samme periode, ligesom man ofte ser, at et mere generelt begreb præciseres eller uddybes inden for samme periode. Generelt kan man sige, at periodestilen indebærer, at alle oplysninger om samme hændelse el.lign. er placeret inden for samme periode, hvilket medfører en stor informationstæthed og sprogøkonomi³⁰¹ i den enkelte periode.

10.2.2.4.1 Periodestil i FF-kontrakten

10.2.2.4.1.1 Perioder med konditionalt eller restriktivt indhold

Den typiske opbygning af en periode med konditionalt indhold, som er præget af periodestilen, er, at perioden begynder med en konditionalsætning, herefter placeres hovedreglen,³⁰² og sidst i sætningen placeres undtagelser, andre forudsætninger mv. Med andre ord er der tale om en betingelseskonstruktion, hvorefter der angives en følge, dvs. hvad der sker eller skal ske, hvis betingelsen indtræder, og endelig følger ofte en restriktivsætning, som angiver under hvilke andre betingelser hovedreglen ikke gælder (undtagelser) eller hvilke yderligere omstændigheder, der spiller en rolle for hovedreglens gyldighed³⁰³. I det følgende ser vi et eksempel på en sådan konstruktion:

„Hat der Mieter die Schönheitsreparaturen übernommen, so hat er spätestens bei Ende des Mietverhältnisses alle bis dahin je nach dem Grad der Abnutzung oder Beschädigungen erforderlichen Arbeiten auszuführen.“ (FF § 13, Abs. 1)

Den foranstående, uindledte ledsætning er i dette tilfælde en konditionalsætning, som angiver betingelsen for, at den centrale regel eller bestemmelse, som er angivet i hovedsætningen, der er indledt med ”so”, indtræder.

Denne konstruktion er for så vidt meget logisk og letter orienteringen i teksten, fordi man straks kan se, om man har fundet den rigtige paragraf i teksten, ved at man med det samme får angivet, hvilken

³⁰¹ Jf. Fijas (1998).

³⁰² Se eksemplet ovenfor.

³⁰³ Jf. Bhatia (1983).

betingelse der skal være indtrådt for at hovedreglen gælder. Det tilhørende spørgsmål, som læseren ønsker svar på, kunne lyde: ”Der er sket x, hvad gør jeg så/hvad gælder så?” Fordelen er, at man ved brugen af periodestilen styrker den indbyrdes sammenhæng mellem betingelse(r) og følge og i princippet letter forståelsen af sammenhængene i teksten. Men ulempen ved periodestilen er som nævnt, at der ofte bliver en meget stor informationstæthed i sætningerne, fordi alle informationer om samme emne placeres i samme sætning, således at teksten bliver meget kompleks og vanskelig at læse.

Konditionalsætningen³⁰⁴ er ofte indledt med ”falls”, ”sofern” eller ”wenn”³⁰⁵, hvorefter hovedreglen / følgen i hovedsætningen angives uden sætningsindleder³⁰⁶ med inversion, dvs. omvendt ledstilling, sådan at verbalet står i 1. position i sætningen, hvorefter subjektet følger. Men en anden og mindst lige så ofte brugt mulighed er, at konditionalsætningen er uden sætningsindleder, og at der i stedet anvendes inversion, hvorefter hovedsætningen med hovedreglen indledes med ”so”. Den afsluttende restriktivsætning indledes fx med ”es sei denn (dass)”, ”falls... (nicht)” eller ”soweit... (nicht)”³⁰⁷.

De hyppigt forekommende grundstrukturer i en periode med konditionalt indhold, realiseret ved hjælp af periodestil, i en kontrakttekst er altså som følger:

Tabel 10.5: Grundstruktur i en periode med periodestil

Konditionalsætning	Hovedsætning	Evt. restriktivsætning
falls / sofern / wenn	inversion	es sei denn / falls (nicht) / soweit (nicht)
inversion	so + inversion	es sei denn / falls (nicht) / soweit (nicht)

³⁰⁴ Som indleder til den første sætning kan man i stedet for de nævnte konditionale subjunktioner fx også have subjunktioner som ”soweit”, der udtrykker restriktion, ”sobald” og ”solange” med temporalt indhold og ”insoweit (als)” med modalt indhold.

³⁰⁵ Der er tendens til i juridiske tekster at undgå ”wenn” som sætningsindleder, fordi leksetet kan interpreteres såvel temporalt som konditionalt (Helbig/Buscha 2001:414); dette kan i visse tilfælde være uheldigt i en juridisk sammenhæng, fordi det kan skabe tvivl om udlægningen af en sætning.

³⁰⁶ I Helbig/Buscha (2001:608) står der ganske vist, at ”so” eller ”dann” er fakultative korrelater i hovedsætningen, når man anvender ”falls” osv. i konditionalsætningen, men disse sætningsindledere synes i praksis meget sjældent brugt i juridiske tekster.

³⁰⁷ ”Nicht” i parentes skal angive, at betingelsen eller restriktionen kan være negeret.

Nedenfor er angivet et par eksempler på meget korte og uproblematiskke perioder med periodestil, som blot består af en ledsætning i form af en konditionalsætning, en temporalsætning eller en restriktivsætning og en hovedsætning³⁰⁸:

”Läßt sich der Verbrauch an Heizstoffen für Sammelheizung und Warmwasserversorgung nicht getrennt feststellen, *so* entfallen von den Kosten für die Sammelheizung 2/3 und für die Warmwasserversorgung 1/3.“ (FF § 7, Abs. 10 C)

(ledsætningen er en konditionalsætning)

„*Solange* gesetzliche Vorschriften eine andere Aufteilung vorsehen, gilt diese.“ (FF § 7, Abs. 10 C)

(ledsætningen er en temporalsætning)

„*Soweit* der Mieter die Schneebeseitigung übernommen hat, ist er verpflichtet, der zuständigen Polizeibehörde gegenüber die notwendige Verpflichtungserklärung abzugeben.“ (FF § 17, Abs. 2)

(ledsætningen er en restriktivsætning)

Disse konstruktioner er ikke umiddelbart særligt svært tilgængelige, blandt andet fordi deres opbygning er så simpel. Som vi kan se af eksemplerne, er det muligt at undlade sætningsindleder ved konditionalsætningerne, hvilket man ofte gør i kontrakter, men ikke ved temporalsætningerne og restriktivsætningerne, hvor det tydeliggøres, at der er tale om et temporalt eller et restriktivt indhold ved hjælp af sætningsindlederen. Som vi kan se, undlader man i hovedsætningen som regel ”so” som sætningsindleder, når der findes en sætningsindleder i ledsætningen, mens man som regel medtager ”so” i hovedsætningen, når der ikke findes en sætningsindleder i ledsætningen³⁰⁹.

Men perioderne kan godt være langt mere komplekse end ovenfor vist. Der kan være tilknyttet flere betingelser, restriktioner el.lign., og disse kan desuden være underordnede eller sideordnede.³¹⁰ Betingelser kan i øvrigt også erstattes af en adverbialbestemmelse med konditionalt indhold, fx

³⁰⁸ Se yderligere eksempler i FF § 13, Abs. 1 (ledsætningen er en konditionalsætning med inversion) og § 19, Abs. 2 (ledsætningen er en konditionalsætning med ”sofern” som sætningsindleder).

³⁰⁹ Der er dog også et eksempel, som viser, at man ikke behøver at have ”so” som sætningsindleder i hovedsætningen, selv om man ikke har sætningsindleder i ledsætningen.

³¹⁰ Jeg har forsøgt at tydeliggøre over- og underordningsrelationer ved hjælp af parenteser, ligesom man bruger det i matematikken.

indledt med ”bei” og ”im Falle”, som vi så ovenfor i afsnittet om markeret ledstilling. I de følgende eksempler kan vi se disse fænomener:

Betingelse → Regel → Restriktion

”Befindet sich der Mieter mit Zahlungen in Rückstand, *so* sind Teilzahlungen nach der Bestimmung des Vermieters zu verrechnen, *sofern* der Mieter keine Zahlungsbestimmung getroffen hat.“ (FF § 5, Abs. 3)

Betingelse (A eller B) → Regel

„Will der Mieter Einrichtungen, mit denen er die Mieträume versehen hat *oder* die ihm gehören, bei Beendigung des Mietverhältnisses wegnehmen, hat er sie zunächst dem Vermieter zur Übernahme anzubieten.“ (FF § 14, Abs. 2)

Betingelse (A eller B) → Regel → Undtagelse

„*Im Falle* des Ausscheidens des einen Mitmieters *oder* eines Ehegatten aus dem Mietverhältnis haftet der ausgeschiedene Mieter dem Vermieter als selbstschuldnerischer Bürge für alle Miet- und Schadenersatzverpflichtungen einschließlich der Kosten der Rechtsverfolgung gegen den verbleibenden Mieter *oder* Nutzer, *es sei denn, dass* zwischen dem Vermieter und dem ausscheidenden Mieter besondere Vereinbarungen schriftlich getroffen werden sind.“ (FF § 21, Abs. 5)

Betingelse → Regel (A eller B (Betingelse))

„Endet das Mietverhältnis durch fristlose Kündigung des Vermieters (§ 3), *so* haftet der Mieter bis zum Ablauf der vereinbarten Mietzeit für alle Mietausfälle, die durch das Leerstehen der Mieträume *oder* dadurch entstehen, dass *im Falle* der Neuvermietung nicht der bisherige Mietzins erzielt werden kann.“ (FF § 20, Abs. 3)

Betingelse → Regel (hverken A eller B eller C)

”Soweit der Mieter die Arbeiten dulden muß, kann er *weder* den Mietzins mindern, *noch* ein Zurückbehaltungsrecht ausüben *noch* Schadenersatz verlangen.“ (FF § 15, Abs. 3)

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

Der findes desuden en anden måde at opbygge betingelseskonstruktionerne på inden for periode-stilen, nemlig at placere ledsætningen, fx konditional-, restriktiv- eller temporalsætningen, efter hovedsætningen med hovedreglen. Nedenfor giver jeg en række enkle eksempler på dette fænomen:

”Er verlängert sich jeweils um _____ Jahr, *falls* er nicht _____ Monate vor Ablauf des Mietverhältnisses gekündigt wird.“ (FF § 2, Abs. 1)
(ledsætningen er en konditionalsætning)

„Außerhalb der Heizperiode besteht kein Anspruch auf Beheizung, *es sei denn, dass* an drei aufeinander folgenden Tagen die Außentemperatur um 21.00 Uhr weniger als 12°C beträgt.“ (FF § 7, Abs. 4)
(ledsætningen er en konditionalsætning)

„Maßnahmen zu Verbesserung der gemieteten Räume oder sonstiger Teile des Gebäudes hat der Mieter zu dulden, *soweit* ihm dies zugemutet werden kann.“ (FF § 15, Abs. 1)
(ledsætningen er en restriktivsætning)

”Diese Rechte stehen ihm nur zu, *wenn*³¹¹ durch die Maßnahmen der Gebrauch der Mieträume unverhältnismäßig lange Zeit oder ganz überwiegend ausgeschlossen wird.“ (FF § 22, Abs. 4)
(ledsætningen er en konditional- eller temporalsætning)

Herefter følger der en række mere komplekse eksempler på fænomenet:

Regel → Restriktion (A eller B)

„Für Beschädigungen der Mieträume und des Gebäudes sowie der zu den Mieträumen oder dem Gebäude gehörigen Anlagen ist der Mieter auch ersatzpflichtig, *soweit* sie von ihm *oder* den zu seinem Haushalt gehörigen Personen Untermietern, Besuchern, Lieferanten, Handwerkern usw. verursacht worden sind.“ (FF § 13, Abs. 4)

Regel → Restriktion (A og B)

”Der Mieter darf nur *insoweit* Gas- und Elektrogeräte anschließen, *als*³¹² das vorhandene Leitungsnetz nicht überlastet wird *und* der Mieter bereit ist, die Kosten für eine entsprechende Änderung des Netzes zu tragen.“ (FF § 14, Abs. 3)

Regel → Temporalitet (A og B (C eller D eller E eller F))

„Eine bestimmte Temperatur kann nicht gewährleistet werden, *solange* eine Beschränkung der Brennstoffversorgung besteht, *ebenso nicht* bei Störungen durch Naturereignisse, Unterbrechung des Friedenszustandes allgemein *oder* in eigenen *oder* fremden Betrieben.“ (FF § 19 B)

Regel A; Regel (B og (→ Restriktion) C)

„Veränderungen an Feuerstätten nebst Abzugsrohren sind nur mit Genehmigung des Vermieters und unter Beachtung der behördlichen Vorschriften zulässig; die Mieter haben aber für die regelmäßige übliche Reinigung der Öfen und Herde bis zur Schornsteineinführung Sorge zu tragen *und*, *soweit notwendig*, für die Durchführung dieser Arbeiten Handwerker auf ihre Kosten hinzuzuziehen.“ (FF § 19 C)

10.2.2.4.1.2 Perioder med præcision og uddybning

En anden type konstruktioner, som hører ind under periodestilen, er konstruktioner, hvor man søger størst mulig præcision eller uddybning af et bestemt emne. Dette har relation til det fagsproglige kendetegn ”præcision” (Engberg 1998:29), hvor man typisk lader nøjagtighed gå forud for skønhed, ikke mindst i juridisk sprog. Hovedreglen er igen, at alle oplysninger skal stå inden for samme periode. Det kan i visse tilfælde give meget lange og komplicerede perioder. Vi har allerede tidligere i dette kapitel³¹³ set nogle eksempler på dette, fx i forbindelse med angivelse af driftsomkostningerne, hvor vi så en uhyre detaljeringsgrad med opremsning af samtlige omfattede omkostningstyper og i forbindelse med ”Hausgemeinschaftsordnung” (FF § 19 A-C), hvor der er en meget lang opremsning af pligter, som pålægges lejer i forhold til de øvrige lejere, til udlejer og til samfundet.

³¹¹ I dette tilfælde er såvel en temporal som en konditional interpretation af ”wenn” mulig, hvilket dog ikke synes problematisk, hvorimod eksemplet i FF § 21, Abs. 2 primært kan fortolkes konditionalt.

³¹² I Helbig/Buscha (2001:407) angives betydningen af ”insoweit ... als” at være modal eller specificerende, men det forekommer sandsynligt, at udtrykket i dette eksempel snarere bruges analogt med ”insoweit” i betydningen ”i det omfang” og således er restriktiv.

³¹³ Under elementet ”Repetition af syntaktiske enheder”.

Nedenfor findes en række andre eksempler på fænomenet, hvor man søger størst mulig detaljeringsgrad ved at angive alle muligheder i samme periode: Mulighederne realiseres som opremsning forbundet med kommaer og ”und”/”sowie”³¹⁴ eller ”oder”:

”Der Mieter hat in den Mieträumen für gehörige Reinigung, Lüftung *und* Heizung zu sorgen *und* die Räume *sowie* die darin befindlichen Anlagen *und* Einrichtungen pfleglich zu behandeln *und* frostfrei zu halten.“ (FF § 13, Abs. 2)

„Der Vermieter darf Ausbesserungen, Modernisierungen *und* bauliche Veränderungen, die zur Erhaltung *oder* zum Ausbau des Gebäudes *oder* der Mieträume *oder* zur Abwendung von Gefahren *oder* zur Beseitigung von Schäden notwendig werden *oder* dem Vermieter zweckmäßig erscheinen, auch ohne Zustimmung des Mieters vornehmen.“ (FF § 15, Abs. 1)

En anden strategi til at opnå størst mulig præcision er at give eksempler for at konkretisere og vise, hvilket omfang en bestemt regel har. Dette realiseres typisk ved hjælp af ”z.B.” (zum Beispiel), ”besonders” eller ”insbesondere” med et eller flere efterfølgende eksempler³¹⁵. En yderligere strategi i relation hertil er at fremhæve nogle særlige eksempler ved hjælp af ”auch (wenn)” eller ”und zwar” for at tydeliggøre, at disse – formentlig mod (lejers) forventning – også er omfattet af reglen. Disse strategier kan være med til at skabe et entydigt aftalegrundlag, hvorved man undgår potentielle retslige stridigheder mellem lejer og udlejer. Vi ser nogle eksempler nedenfor³¹⁶:

”Tiere, *insbesondere* Hunde, Katzen, Hühner, Kaninchen usw., *auch* in Pension gegebene Tiere, dürfen nicht gehalten werden.“ (FF § 11)

„Die Mieter bevollmächtigen sich hiermit gegenseitig zur Abgabe und Entgegennahme von Willenserklärungen, *und zwar* unter gegenseitiger Befreiung von den Beschränkungen des § 181 BGB.“ (FF § 21, Abs. 2)

³¹⁴ Se yderligere eksempler fx i FF § 12, Abs. 2 og § 21, Abs. 3. I FF § 12, Abs. 2 anvendes ”und” til strukturering af en kompleks opremsning, sådan at de tre verbaler ”bekannt ist, billigt ihn *und* verzichtet” er sideordnede med hinanden, mens ”etwaige Einwendungen *und* Ansprüche” ligeledes er sideordnede med hinanden, men på et lavere niveau som præpositionalobjekt for ”verzichtet”.

³¹⁵ Jf. Handbuch der Rechtsförmlichkeit (1999: Rd.nr.71).

³¹⁶ Se yderligere eksempler fx i FF § 14, Abs. 3; § 15, Abs. 4; § 20, Abs. 1

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

Endelig vil jeg nævne en strategi til fremhævelse af modsætningsforhold, som ses i FF-kontrakten, nemlig anvendelsen af ”doch” eller ”jedoch” efter angivelse af en regel:

„Etwa vorhandene Sammelheizungsanlagen werden, *soweit* es die Außentemperatur erfordert, sachgemäß in Betrieb gehalten; *doch* hat der Mieter keinen Anspruch auf ununterbrochene Leistung.“ (FF § 19 B)

„Der Mietvertrag läuft auf unbestimmte Zeit und kann unter Einhaltung einer Frist von drei Monaten zum Quartalsende, die für beide Vertragsteile verbindlich ist, gekündigt werden, *jedoch* erstmals zum ____.“ (FF § 2, Abs. 1a)

Sammenfattende kan vi sige om FF-kontrakten, at den i høj grad bærer præg af periodestilen, såvel ved simple konstruktioner som ved meget komplekse konstruktioner. Der anvendes mange komplekse periodekonstruktioner, med såvel konditionalsætninger, som restriktive sætninger og temporale sætninger, ligesom der findes en lang række tilfælde, hvor tekstens præcision øges ved tilføjelse af eksempler mv.. I en lang række tilfælde er disse ledsætninger og eksempler endog i sig selv komplekse, således at en betingelseskonstruktion fx består af flere mulige betingelser.

10.2.2.4.2 Periodestil i LF-kontrakten

10.2.2.4.2.1 Perioder med konditionalt eller restriktivt indhold

I LF-kontrakten er periodestilen væsentlig mindre udbredt, end i FF-kontrakten; men den findes dog i et vist omfang. Det er dog generelt kendetegnende, at de perioder, der er præget af periodestilen, i denne kontrakt er mere simple og dermed – alt andet lige – lettere tilgængelige.

Der findes en række simple betingelseskonstruktioner med en enkelt konditionalsætning eller restriktivsætning og tilhørende regel:

”wird [sic!] es nicht spätestens 3 Monate vor Ablauf der Mietzeit gekündigt, *so* verlängert es sich auf unbestimmte Zeit.“ (LF § 2, Abs. 2)

(ledsætningen er en konditionalsætning)

„Tritt in der Wohnung einen Mangel auf, *so* muß dies der Mieter dem Vermieter unverzüglich mitteilen.“ (LF § 7, Abs. 1)

(ledsætningen er en konditionalsætning)

„Endet das Mietverhältnis durch berechtigte fristlose Kündigung des Mieters, *so* haftet der Vermieter für den Schaden des Mieters.“ (LF § 18, Abs. 1)

(ledsætningen er en konditionalsætning)

Disse perioder må anses for almindelige i juridiske tekster, fordi man har behov for at udtrykke sammenhængen mellem en betingelse/restriktion og en regel inden for samme periode. Der findes altså perioder, hvor betingelsen står foran reglen, også i denne tekst, men det er langt mere kendetegnende for den, at man placerer konditionalsætningen eller restriktivsætningen bagest. I det følgende findes en række eksempler på dette fænomen³¹⁷:

”Mit dieser Miete sind sämtliche Betriebskosten bezahlt, *soweit* sich nicht aus Ziffer 2 etwas anderes ergibt.“ (LF § 3, Abs. 1)

(ledsætningen er en restriktivsætning)

„Der Mieter kann jederzeit Ehegatten, Familienangehörige oder Lebenspartner in die Wohnung aufnehmen, *wenn* diese dadurch nicht überbelegt wird.“ (LF § 10, Abs.1)

(ledsætningen er en konditionalsætning)

Det, man opnår ved at placere konditional- eller restriktivsætningen bagved reglen, er, at der er øget fokus på reglen, og mindre fokus på forudsætningen eller betingelsen. I mange tilfælde består reglen af en af kontraktparterne som subjekt og et udtryk for forpligtelse eller berettigelse som verbal (fx ”kann” eller ”darf”) samt retten eller pligten som objekt. Der skabes dermed en øget fokus på parten og dennes ret eller pligt, hvilket kan være en fordel, hvis man som part (fx lejer) ønsker at få et overblik over, hvilke rettigheder og pligter, man har. Dvs. de spørgsmål, man som part stiller og ønsker svar på, er: ”Hvad må/skal jeg? Og hvad må/skal min modpart?” Men generelt må man sige, at der jo i konditional- og restriktivsætningerne udtrykkes indskrænkninger i den

pågældende ret eller pligt, således at det for parten er mindst lige så vigtigt at undersøge indholdet af disse ledsætninger. Det forekommer altså ved første øjekast at være en fornuftig strategi at flytte fokus hen på parten og dennes ret eller pligt, men efter nærmere overvejelse må man muligvis alligevel foretrække den opbygning, som er valgt i eksemplerne i gruppen før, nemlig at besvare et mere præcist spørgsmål i stil med: ”Der er sket x, hvad gør jeg så?”

Ved de ovenstående eksempler lægger vi desuden mærke til et særligt kendetegn, nemlig at der ofte bruges „wenn“ som sætningsindleder i konditionalsætningen. Denne strategi vælges i høj grad i LF-kontrakten³¹⁷, hvilket kan antyde, at man søger at anvende en mere normalsproglig leksis end fx ”sofern”, som ikke forekommer helt så ofte i normalsproget. Leksemet ”wenn” er som allerede nævnt tvetydigt, idet det kan interpreteres såvel temporalt som konditionalt, hvilket ikke er hensigtsmæssigt ud fra et strengt juridisk fagmands-perspektiv. Men strategien kan sagtens være hensigtsmæssig ud fra et lægmand-orienteret perspektiv, hvis man søger at gøre teksten tilgængelig for lægmanden. Dette kan især være tilfældet, hvis perioden i øvrigt er vanskelig tilgængelig eller omfattende, hvilket er tilfældet i nogle af de eksempler, der er nævnt i fodnoten, som jeg vil vende tilbage til senere i kapitlet under elementet ”Lovcitater”.

En række perioder i LF-kontrakten er dog også komplekse, hvilket jeg her vil give eksempler på:

Betingelse (A eller B eller C) → Regel → Restriktion (temporal)

„Hat die Wohnung einen nicht unerheblichen Mangel *oder* fehlt *bzw.* entfällt eine zugesicherte Eigenschaft, so³¹⁹ kann der Mieter in angemessenem Umfang die Miete kürzen, *bis* der Vermieter den Mangel abstellt.“ (LF § 7, Abs. 2)

³¹⁷ Se yderligere eksempler i LF § 9, Abs. 2 (ledsætningen er en restriktivsætning, indledt med ”soweit”); § 12, Abs. 1; § 12, Abs. 2; § 18, Abs. 1; § 23, Abs. 1 (ledsætningerne er alle konditionalsætninger, indledt med ”wenn”).

³¹⁸ Se yderligere eksempler i LF § 9, Abs. 4; § 10, Abs. 2; § 11 og 17, Abs. 2.

³¹⁹ Vi ser her, at strategien med at lade ”so” indlede hovedsætningen bruges; den adskiller betingelserne tydeligt fra følgen, hvilket især er en fordel ved komplekse sætningsstrukturer, hvor betingelseskonstruktionerne er så omfattende som i dette tilfælde.

Regel → Betingelse (A (Underbetingelse A1), B) og/eller C)

”Die Zustimmung ist zu erteilen, *soweit*

- a) Modernisierungsmaßnahmen in anderen Wohnungen sonst verhindert würden und der Vermieter auf sein Recht zur Mieterhöhung aus dieser Maßnahme verzichtet. Die Maßnahmen und die damit verbundenen Beeinträchtigungen müssen *aber* dem Mieter zumutbar sein;
- b) die Arbeiten in diesem Vertrag bereits vom Vermieter konkret angekündigt wurden;
- c) die Arbeiten dem Vermieter vom Gesetzgeber oder einer Behörde vorgeschrieben werden.“ (LF § 8, Abs. 2)

I det sidst angivne tilfælde forsøger man ved hjælp af en punktopstilling med punkterne a) til c) at gøre perioden mere tilgængelig, da de mange betingelser ellers ville gøre teksten meget svær at forstå for en læser. Det bemærkes dog, at man ikke har angivet, om det ved punkterne a) til c) drejer sig om punkter, som alle sammen skal opfyldes på én gang eller om tilladelsen skal gives, hvis blot én af betingelserne er opfyldt, hvilket formodentlig er tilfældet. Men ud fra en strengt juridisk betragtning burde der mellem punkt b) og c) stå enten ”og” eller ”eller”.

Der findes i LF-kontrakten også en række perioder, som er komplekse, hvis man betragter dem formelt, dvs. undersøger deres bestanddele, men hvoraf nogle (trods alt) er relativt enkle, når man samtidig inddrager deres realisering:

Betingelse → Regel (A og B)

„Zieht der Mieter aus, muß er die Räume besenrein *und* mit sämtlichen Schlüsseln dem Vermieter zurückgeben.“ (LF § 21)

Regel A; Betingelse → Regel (hverken B eller C)

„über [sic!] die Vorauszahlungen wird jährlich abgerechnet; *soweit* ein Pauschalbetrag vereinbart ist, folgt *weder* eine Nachforderung *noch* eine Erstattung (siehe § 5 des Vertrages).“ (LF § 3, Abs. 2)

Især i sidstnævnte eksempel ser vi, at der er gjort en indsats for at gøre reglen tydelig og for at betone dens todelte indhold ved hjælp af udtrykket „weder...noch”, således at indholdet trods den komplekse struktur står fuldstændig entydigt og klart.

Et særligt kendetegn ved LF-kontrakten er dog, at man laver mange indskud, hvilket øger kompleksiteten i en periode betragteligt:

Regel → Betingelse (Restriktion) Betingelse (fortsat)

„Der Mieter kann das Mietverhältnis zum Monatsende kündigen, *wenn* er dem Vermieter einen wirtschaftlich und persönlich zuverlässigen und – *soweit erforderlich* – zum Bezug der Wohnung berechtigten Ersatzmieter vorschlägt, der bereit ist, in den Mietvertrag einzutreten.“ (LF § 19)

Regel → Betingelse → Regel (fortsat)

„Sonstige Einbauten und bauliche Veränderungen durch den Mieter dürfen, *soweit sie über den vertragsgemäßen Gebrauch hinausgehen*, nur mit Erlaubnis des Vermieters vorgenommen werden.“ (LF § 9, Abs. 2)

Regel → Betingelse → Regel (fortsat) → Restriktion

„Ehegatten, Familienangehörige und Lebenspartner treten, *sofern* sie zum Hausstand des verstorbenen Mieters gehören, in dessen Mietverhältnis ein, *soweit* sie nicht innerhalb eines Monats nach Kenntnis des Todesfalls dem Vermieter gegenüber widersprechen.“ (LF § 20)

Det sidstnævnte eksempel er formuleret i analogi med § 569 a BGB, hvor man i LF-kontrakten har slået lovens Abs. 1 og Abs. 2 sammen. Her ser vi først reglen, dernæst betingelsen indledt med ”sofern”, hvorefter afslutningen af reglen følger, og endelig kommer undtagelsen indledt med ”soweit ... nicht”. Ydermere er der en nominalisering i form af ”nach Kenntnis des Todesfalls”, som anvendes for at undgå en temporalsætning (indledt med ”nachdem”), hvilket ville gøre sætningen yderligere kompleks.

Som vi kan se af ovenstående kompliceres perioderne ved, at der tilføjes et indskud midt i konditionalsætningen eller hovedsætningen. Dette er i realiteten også et udtryk for periodestilen, og det kan undre, at man finder netop denne strategi brugt i LF-kontrakten, som på andre områder, som vi har set tidligere, søger at gøre teksten lettere tilgængelig for læseren.

10.2.2.4.2.2 Perioder med præcision og uddybning

I LF-kontrakten forekommer der ofte relativsætninger og/eller dass-sætninger. Dette øger ligeledes periodens omfang og samtidig dens informationstæthed. I det følgende vil jeg give eksempler på dette fænomen³²⁰:

”Der Vermieter kann den Platz auswählen, *an dem die Antenne angebracht wird*, sofern dort ein einwandfreier Empfang gewährleistet ist.“ (LF § 14, Abs. 4)

”Endet das Mietverhältnis durch berechtigte fristlose Kündigung des Vermieters, so haftet der Mieter für den Schaden, *den der Vermieter dadurch erleidet, daß die Räume nach dem Auszug des Mieters eine Zeitlang leerstehen oder billiger vermietet werden müssen*.“ (LF § 18, Abs. 1)

Der findes desuden en lang række eksempler på perioder, hvor man søger at gøre teksten så præcis som muligt ved at tilføje forskellige typer af indskud, fx ”anstelle von” (modsætning), adverbialbestemmelser i form af præpositionalforbindelser (uddybning), ”jedoch höchstens” (indskrænkning) og ”insbesondere” (uddybning). I det følgende ser vi eksempler på disse præciseringsudtryk:

„Der Mieter ist berechtigt, *anstelle von Kohleöfen Ölöfen* oder andere geeignete Heizgeräte aufzustellen.“ (LF § 9, Abs. 1)

„Der Vermieter ist berechtigt, *mit Zustimmung der Mehrheit der Mieter anstelle von Einzelantennen* eine Gemeinschaftsantenne für alle üblichen Rundfunk- und Fernsehprogramme zu errichten.“ (LF § 14, Abs. 1)

„Die Haftung dauert bis zum Ende der vereinbarten Mietzeit, *jedoch höchstens* für einen Zeitraum von 2 Monaten nach dem Auszug.“ (LF § 18, Abs. 1)

„Die behördlichen Vorschriften *insbesondere* für die Aufstellung von Ölöfen und Lagerung des Heizöls, sind zu beachten.“ (LF § 9, Abs. 1)

³²⁰ Se yderligere eksempler med dass-sætninger i LF § 4, Abs. 6; § 4, Abs. 8; § 11. Se yderligere eksempler med relativsætninger i LF § 7, Abs. 4; § 8, Abs. 1; § 14, Abs. 3; § 19.

„Der Vermieter ist verpflichtet, dem Mieter alle erforderlichen Angaben schriftlich zu erteilen; dies betrifft *insbesondere* Heiz- und Betriebskostenabrechnungen, Mieterhöhungen, Zinssenkungen, Auskünfte für Wohngeldanträge, Wohnflächenberechnungen sowie die Angaben über die Zusammensetzung der Kostenmiete bei öffentlich geförderten Wohnungen.“ (LF § 16)

En anden type præcisering udgøres af relativsætninger, som tilknyttes diverse substantiver til nærmere præcisering af substantivet. I det følgende findes et eksempel herpå:

”Der Mieter haftet dem Vermieter für Schäden, *die er selbst, seine Familienmitglieder, Hausgehilfen, Untermieter sowie von ihm beauftragte Handwerker nach dem Einzug schuldhaft verursacht haben.*“ (LF § 7, Abs. 4)

I dette eksempel præciseres det, hvilke „Schäden“, dvs. skader, lejerer hæfter for i forhold til udlejerer, i form af en relativsætning, som indeholder såvel en opremsning af de skadevoldende personer, som en temporal angivelse (”nach dem Einzug”) og informationen om, at skaden skal være forårsaget culpøst (”schuldhaft”), dvs. fx ikke ved et hændeligt uheld. Sætningen bliver derved ikke blot præcis, men også meget informationstung.

Endelig vil jeg i det følgende give eksempler på det fænomen, at man i denne kontrakt søger at give forklaringer og angive årsagssammenhænge mellem de enkelte perioder, hvilket øger kohærensens og formentlig gør kontraktens bestemmelser mere forståelige for lægmanden. Dette er ikke det, man normalt betragter som periodestil, men jeg vil alligevel lade det indgå i dette afsnit som en del af periodestilen ud fra min definition af periodestil, nemlig at alle informationer om samme emne findes inden for samme periode. Det gøres ved hjælp af fx ”damit”, ”daher” og ”deshalb”, som tydeliggør årsagssammenhænge, og ”aufgrund”, som tydeliggør grundlag.:

”*Damit* der Vermieter im Notfall auch bei längerer Abwesenheit des Mieters Zugang zur Wohnung hat, muß dieser dem Vermieter mitteilen, wem er zu diesem Zweck einen Wohnungsschlüssel überlassen hat.“ (LF § 15, Abs. 2)

„Die Wohnung ist mit öffentlichen Mitteln gefördert („Sozialwohnung“) und *deshalb* preisgebunden; die Miete ist *daher aufgrund* einer Wirtschaftlichkeitsberechnung ermittelt.“ (LF § 3, Abs. 1)

I det først angivne eksempler står årsangsangivelsen først i perioden, hvilket må siges at være usædvanligt, idet man dermed flytter fokus væk fra kontraktparten og dennes pligt og i stedet hen på årsagen til den pågældende pligt. Årsagen til dette kunne være, at der er tale om en pligt, som af en lægmand kan betragtes som næsten grænseoverskridende, idet den bevæger sig tæt på det, man kunne kalde ”privatlivets fred”. Det drejer sig jo i denne periode om, at udlejer skal have at vide, hvem der har en reservenøgle til lejligheden. Men allerede i den foranstillede kausalsætning præciseres det, at der er en fornuftig årsag til denne pligt, nemlig at udlejer skal kunne komme ind i lejligheden i nødstilfælde.

Et enkelt eksempel viser dog, at årsangsangivelserne ikke udelukkende bruges inden for samme periode, men også refererer på tværs af periodegrænser, hvilket styrker kohærensens og dermed tilgængeligheden mellem perioderne:

„Dem Vermieter wurden Aufwendungsbeihilfe gewährt, die stufenweise wegfallen (degressive Förderung). Die Miete kann sich *deshalb*

ab _____ um _____ je qm Wohnfläche monatlich

ab _____ um _____ ab _____ um [sic!] erhöhen.“ (LF § 3, Abs. 1)

Sammenfattende kan man sige om LF-kontrakten, at man i et vist omfang har undgået periodestilen og i mange tilfælde har tilstræbt at lette tilgængeligheden i teksten ved fx at anvende enkle konditional- og restriktivkonstruktioner eller at fremhæve årsagssammenhænge. Et træk, der peger i modsat retning er, at man anvender mange indskud blandt andet i form af centralt placerede konditionalsætninger eller relativsætninger; dette fænomen styrker ikke tekstens tilgængelighed. Der forekommer desuden en hyppig anvendelse af konstruktionen: Regel → Betingelse (i stedet for Betingelse → Regel), hvilket kan have en fordel ved umiddelbart at lette overbliksmuligheden for kontraktparten, men samtidig har den ulempe, at betingelserne og restriktionerne nedtones, hvilket muligvis hæmmer den dybere forståelse af kontraktens indhold.

10.2.2.5 Nominalstil

Med begrebet nominalstil mener jeg hér den sproglige stil, som ofte ses i fagsprog og som indebærer, at man i stort omfang anvender substantiviske konstruktioner, bestående af fx verbalsubstantiver med tilknyttede genitivattributter, attributive participialkonstruktioner og ophobning af adverbialbestemmelser i form af præpositionalforbindelser i tilknytning hertil. Jeg har valgt disse elementer af nominalstilen ud til min analyse, fordi de afslører tydelige forskelle mellem de to typer kontrakter, man kunne naturligvis også have inddraget andre elementer, fx attributive adjektiver, men disse viser det samme billede som de elementer, jeg har valgt, hvorfor de faktisk ikke er nødvendige.

Nominaliseringstransformationen kan foregå på den måde (Helbig/Buscha 2001:260, 494ff, 504), at man fx med udgangspunkt i en aktiv sætning med subjekt, verbal og objekt, som fx ”der Mieter vermeidet Geräusche, die stören”, ændrer verbalet til et verbalsubstantiv³²¹ og samtidig tilknytter objektet til verbalsubstantivet som et genitivattribut. Subjektet i den aktive sætning bliver transformeret til en adverbialbestemmelse i form af en præpositionalforbindelse eller, hvis der intet objekt var i den aktive sætning, til et genitivattribut. Relativsætningen tilknyttes objektet som en attributiv participialkonstruktion. Udtrykket lyder herefter således: ”Die Vermeidung störender Geräusche durch den Mieter...”³²². Med en sådan konstruktion har man grammatisk mulighed for at fylde sætningen ud med flere informationer i form af fx et eller flere verbaler, et eller flere objekter samt en eller flere adverbialbestemmelser. Dermed øges sætningens informationstæthed, hvilket bevirker en øget sprogøkonomi. Dette ønske om sprogøkonomi er typisk for fagsproglige tekster (Fijas 1998). En yderligere fordel ved denne nominaliseringstransformation er, at man opnår en tæt tilknytning af den attributive participialkonstruktion til genitivattributtet, hvilket øger entydigheden, hvis der er tale om en lidt mere kompleks konstruktion end den hér viste. Entydighed er som tidligere nævnt ligeledes et typisk træk ved fagsproglige tekster (Baumann 1998a).

I fx Fingerzeige (1998:14ff) står der at man bør undgå i for stort omfang at bruge nominalstil ved for mange substantiver, genitivattributter og præpositioner efter hinanden.

³²¹ Der er forskellige metoder til at foretage substantivering af et verbal, fx tilføjelse af suffixer som –ung (Verteilung) eller –er (Verteiler), substantivering af infinitiv (Verteilen), substantivering med andre endelser (Abgabe, Fahrt). Af disse har nogle forskellig betydning, hvilket jeg ikke vil gå nærmere ind på hér (Götze & Hess-Lüttich 1989:300).

³²² Jf. FF-kontrakten § 19 A, som dette eksempel delvist har taget udgangspunkt i; forskellen ligger i adverbialbestemmelsen, som i mit eksempel er knyttet til subjektet i den aktive sætning, og som i kontraktens tilfælde er knyttet til den aktive sætnings objekt og den relativsætning, som i den aktive sætning er tilknyttet objektet.

I det følgende vil vi se på, om nominalstilen er udpræget i FF-kontrakten og LF-kontrakten.

10.2.2.5.1 Nominalstil i FF-kontrakten

10.2.2.5.1.1 Verbalsubstantiver

I FF-kontrakten findes der en lang række verbalsubstantiver. Det drejer sig såvel om verbalsubstantiver, som indgår i komposita, som om verbalsubstantiver, der står alene. En stor del af disse verbalsubstantiver er normalsproglige og endog leksikaliserede, dvs. at de ofte kan findes i en ordbog. Jeg registrerer i det følgende en liste over de verbalsubstantiver, som forekommer i de syv første paragraffer af FF-kontrakten³²³:

Genehmigung (præambel)

Nutzung, Belastung, Auflagen, Fahrzeugeinstellplätze, Beschreibung, Allein-/Mitbenutzung, Kühlanlagen, Hebebühnen (§ 1)

Bereitstellung, Gebrauch, Verschulden, Einhaltung, Quartalsende, Ablauf, Kündigung, Rechtzeitigkeit, Absendung, Zugang, Kündigungsschreibens, Verlängerung (§ 2)

Kündigungsrecht, Einhaltung, Kündigungsfrist, Wirkung, Spannungs- und Wertsicherungsklausel, Staffelmietvereinbarung, Schönheitsreparaturen, Berechnungsverordnung, Abrechnungszeitraumes, Entwässerungsgebühren, Straßenreinigungsgebühren, Müllabfuhrgebühren, Kehrgebühren, Hausbeleuchtung, Hausreinigung, Ungezieferbekämpfung, Sach- und Haftpflichtversicherungen, Gartenpflege, Schneeabseitung, Wascheinrichtung, Heizungskosten, Erhöhung, Mehrbelastung, Verhältnis, Entstehung (§ 4)³²⁴

Zahlung, Entgegennahme, Zahlstelle, Ankunft, Gutschrift, Betrages, Verzugszinsen, Mahnung, Schadensersatz, Teilzahlungen, Bestimmung, Zahlungsbestimmung, Mietzahlung, Einzugsermächtigung, Lastschrift-Einzugsverfahren, Rückgabe, Rückzahlung (§ 5)

³²³ Jeg angiver udelukkende verbalsubstantivet første gang, det forekommer, selv om det evt. forekommer flere gange i de syv paragraffer, som fx Zahlung og Versorgung gør; men gentager det dog, hvis det senere i teksten forekommer i komposita.

³²⁴ En stor del af verbalsubstantiverne i § 4 er del af en liste over driftsomkostninger. I LF-kontrakten finder vi ikke en tilsvarende liste; dér er meningen derimod, at parterne selv skal udfylde nogle markerede tomme linjer med de pågældende driftsomkostninger. Dette kan delvist forklare den store mængde verbalsubstantiver i § 4.

Forderung, Zurückbehaltungsrecht, Absicht, Aufrechnung, Ausübung, Zurückbehaltungsrechts, Aufrechnungsverbot (§ 6)

Sammelheizung, Warmwasserversorgung, Fahrstuhl, Hausgemeinschaftsordnung, Sammelheizungsanlage, Beheizung, Warmwasserversorgungsanlage, Personen- oder Lastaufzüge, Leistung, Aufzugsbestimmungen, Vorsatz, Fahrlässigkeit, Heizungsanlage, Lieferung, Bedienung, Überwachung, Pflege, Prüfung, Betriebsbereitschaft, Einstellung, Reinigung, Schornsteinfegerkosten, Zentralheizung, Messungen, Bundes-Immissionsschutzgesetz, Verbrauchserfassung, Wartung, Abrechnung, Auszug, Mietwechselgebühr, Prüfungsgebühren, Wasserauffüllung, Schlackenabfuhr, Stillegung, Geltendmachung, Reinigung, Schornsteinführung, Durchführung, Mahnung, Wärmelieferung, Verrechnungspreis, Verwendung, Ausstattung, Betriebs, Einzelheizung, Einzelwarmwasserversorgungsanlage, Betriebs- und Wartungskosten, Entschädigung, Störungen, Vorschüsse, Jahresbedarfs, Abrechnungszeitraums, Beendigung, Erhöhung, Senkung, Umlegungsmaßstab, Aufwendungen, Verteilung, Versorgung, Verbrauch, Heizungsanlage, Wärmeverbrauch, , Aufteilung, Vorschriften, Kostentrennung (§ 7)

Verbalsubstantiverne udgør i alt ca. 7 % af det samlede antal ord i de syv paragraffer.³²⁵

En del af de ovenstående verbalsubstantiver forekommer relativt ofte i det normale sprog og synes derfor ikke vanskeligt tilgængelige for en lægmands-læser, hvis man betragter dem hver for sig. Men den samlede mængde af verbalsubstantiver bidrager til, at teksten bliver meget informationstæt, hvilket må formodes at forringe tilgængeligheden. Alene i § 7 ser vi en meget stor koncentration af verbalsubstantiver, hvilket vi også ser i fx § 19 A-C. Vi lægger i øvrigt også mærke til, at verbalsubstantiverne relativt ofte forekommer som del af komposita, hvilket ligeledes må formodes at bidrage til en forringelse af tilgængeligheden.³²⁶

10.2.2.5.1.2 Substantivsyntagmer

Man kan naturligvis ikke nøjes med at betragte de enkelte verbalsubstantiver, men må se på dem i den sammenhæng, de optræder i. Verbalsubstantiverne udgør ofte kernen i et substantivsyntagma, fx med tilknyttede artikler, adjektiver, genitivattributter, attributive participialkonstruktioner og adverbialbestemmelser i form af præpositionalforbindelser. I det følgende vil jeg ikke tage udgangs-

³²⁵ I alt er der 1933 ord i de første syv paragraffer af FF-kontrakten, hvoraf 135 ord er verbalsubstantiver.

punkt i samtlige de verbalsubstantiver, der findes i de første syv paragraffer, da dette vil være for omfattende, men kun i de tre første paragraffer. Ved at betragte dem får man et udmærket indtryk af variationen i substantivsyntagmerne i FF-kontrakten³²⁷:

(vorbeholdtlich) einer eventuell erforderlichen behördlichen *Genehmigung* (præambel)

Zur *Nutzung* als _____, die zulässige *Belastung* der Geschoßdecken, die für den Gewerbebetrieb des Mieters erforderlichen behördlichen *Genehmigungen*, behördliche *Auflagen*, *Fahrzeugeinstellplatz*, genaue *Beschreibung* der Mietsache, zur *Allein-/Mitbenutzung*, *Kühlanlagen*, *Hebebühnen* (§ 1)
(für) die rechtzeitige *Bereitstellung* der Räume zum vertraglichen Gebrauch, kein *Verschulden*,
(unter) *Einhaltung* einer Frist von drei Monaten zum Quartalsende, (vor) *Ablauf* des Mietverhältnisses, die *Kündigung*, (für) die *Rechtzeitigkeit* der *Kündigung*, (auf) die *Absendung*, (auf) den *Zugang* des *Kündigungsschreibens*, stillschweigende *Verlängerung* (§ 2)

Außerordentliches *Kündigungsrecht* des Vermieters, (ohne) *Einhaltung* einer *Kündigungsfrist*, (mit) sofortiger *Wirkung* (§ 3)

Som det ses af ovenstående liste, findes der såvel korte, let tilgængelige substantivsyntagmer som mere omfattende syntagmer, indeholdende såvel foranstillede som bagvedstillede attributter. Men særligt i én paragraf findes der en lang række meget interessante eksempler på nominalstilen, i form af omfattende substantivsyntagmer med en meget fast opbygning. Det drejer sig om FF-kontraktens § 19, som jeg i det følgende vil beskæftige mig med. Denne paragraf er opbygget som en liste over de forpligtelser, som lejerne har i forhold til hinanden (del A), i forhold til udlejeren og huset (del B) og i forhold til samfundet som helhed (del C).

I del A er der en meget fast struktur i de enkelte punkter. I det følgende angives punkterne, næsten som de ser ud i teksten³²⁸:

³²⁶ Se afsnittet om komposita under ”Leksis” tidligere i dette kapitel.

³²⁷ Jeg har på listen markeret verbalsubstantivet med kursiv og i øvrigt anført hele substantivsyntagmet, dvs. artikler, adjektiver, genitivattributter og præpositionalforbindelser, som er knyttet til substantivet. Desuden har jeg i parentes medtaget præpositioner, som i teksten er placeret foran substantivsyntagmet, overordnede substantiver, som verbalsubstantivet er underordnet, og efterstillede relatiivsætninger, tilknyttet syntagmet.

³²⁸ Jeg har markeret hvert af punkterne med punkttopstillingstegn for overskuelighedens skyld, hvilket de ikke har i originalteksten.

- ”Vermeidung störender Geräusche (z.B. durch Benutzung nicht abgedämpfter Maschinen, durch starkes Türzuschlagen und Treppenlaufen, durch Musizieren, einschließlich Rundfunk- und Fernsehempfangs mit belästigender Lautstärke und Ausdauer, vor allem in den Mittagsstunden und nach 22 Uhr, sowie Unterlassung des Teppichklopfens usw. außerhalb der zugelassenen Zeiten
- Unterlassung des Ausschüttens und Ausgießens aus Fenstern, von Balkonen, auf Treppentritten usw.
- Beseitigung scharf- und übelriechender, leicht entzündbarer oder sonst irgendwie schädlicher Dinge
- Ausreichende Beaufsichtigung der Kinder
- Ordnungsmäßige Beseitigung von Abfällen und Unrat (Müll, Scherben, Küchenresten usw.) in (nicht neben) die aufgestellten Müllkästen, von sperrigen oder leicht brennbaren Stoffen durch Verbrennen oder Beförderung außerhalb des Grundstücks. Die Unterstellung von Benzinfahrzeugen im Hause (Wohnung, Keller usw.) ist unzulässig. Sperrige Abfälle wie Verpackungsmaterial, Kisten, Flaschen usw. sind zu zerkleinern.
- Brennstoffzerkleinern nicht innerhalb der Mieträume, sondern nur an den vom Vermieter bezeichneten Stellen.
- Einholen der Genehmigung des Vermieters für etwaige Tierhaltung sowie für Verkehr, Aufstellen und Lagern in Gängen, auf Höfen usw., unter anderem für Krafträder, Mopeds und Wagen, wofür der Mieter außerdem zuvor um die behördliche Genehmigung nachsuchen muß.
- Zum Schutze der Mieter- und Vermieterrechte gegenüber Unbefugten ist das Haus im allgemeinen in der Zeit von 20 bis 7 Uhr verschlossen zu halten.“ (FF § 19 A)

Som vi ser heraf, er de alle³²⁹ formuleret som elliptiske sætninger, som hovedsageligt består af meget omfattende substantivsyntagmer med et verbalsubstantiv som kerne. Verbalsubstantiverne i dette eksempel er i nogle tilfælde ret usædvanlige og ikke leksikaliserede, fx ”Türzuschlagen” og ”Brennstoffzerkleinern”. Til mange af disse kerner er der knyttet genitivattributter, i de fleste tilfælde ret omfattende genitivattributter, eller adverbialbestemmelser i form af præpositionalforbindelser. Hertil kan yderligere være tilknyttet yderligere elementer, fx yderligere et genitivattribut,

³²⁹ Bortset fra det sidste punkt, der har en markant anderledes opbygning (passivparafrase), og som jeg derfor ikke vil gå nærmere ind på i denne forbindelse.

attributive participialkonstruktioner, en opremsning af eksempler på, hvad der defineres som en overtrædelse af den pågældende bestemmelse, eller en adverbialbestemmelse i form af en eller flere præpositionalforbindelser til yderligere uddybning af genitivattributtet, adverbialbestemmelsen eller kernen.

10.2.2.5.1.3 Attributive participialkonstruktioner

Vi finder som nævnt en lang række attributive participialkonstruktioner, der er tilknyttet verbalsubstantiverne, og som øger informationstætheden. Det, man opnår ved denne konstruktion, er samlet set en meget stor grad af præcision og uddybning³³⁰, men ulempen er samtidig, at den store informationstæthed og præcision må formodes at have en negativ indvirkning på tilgængeligheden.

I FF-kontrakten³³¹ findes der en række eksempler på ukomplicerede attributive participialkonstruktioner, fx følgende³³²:

folgender Mietvertrag (præambel)

folgende Räume, die vermietete Fläche, mitvermietete Gegenstände (§ 1)

(auf) unbestimmte Dauer, (von) bestimmter Dauer (§ 2)

folgende Umstände (§ 4)

(bei) den vorgenannten Verzugszinsen, pauschalierten Schadensersatz, (von)folgendem Konto (§ 5)
verbrauchten Brennstoffe, (bei) überhöhten Temperaturen, (über) die geleisteten Vorschüsse (nach)
der beheizten Fläche, (nach) dem umbauten Raum, (nach) dem erfaßten Wärmeverbrauch, (nach)
dem umbauten Raum, (nach) der beheizten Fläche, (nach) dem umbauten Raum, der beheizten
Räume, (nach) dem erfaßten Warmwasserverbrauch, (bei) verbundenen Anlagen (§ 7)

Der findes også en lang række komplicerede attributive participialkonstruktioner i FF-kontrakten; og nedenfor anføres en række eksempler fra kontrakten³³³:

³³⁰ Jf. præcision eller eksakthed (Baumann 1998a) samt uddybning eller eksplicitthed (von Hahn 1998b).

³³¹ Jeg tager igen udgangspunkt i de første syv paragraffer i FF-kontrakten.

³³² Jeg angiver i disse eksempler ikke hele sætningen, som de forekommer i.

³³³ Se yderligere eksempler fx i § 2, Abs. 3; § 4; § 5, Abs. 2; § 7, Abs. 4; § 7, Abs. 10; § 8, Abs. 1; § 8, Abs. 3; § 9, Abs. 4; § 13, Abs. 8; § 15, Abs. 2; § 17, Abs. 1; § 19, Abs. 2; § 19 A; § 19 B; § 19 D; § 20, Abs. 1.

”Der Vermieter haftet nicht dafür, dass die für den Gewerbebetrieb des Mieters erforderlichen behördlichen Genehmigungen nur wegen *in der Person des Mieters liegenden* Gründen³³⁴ nicht erteilt werden kann.“ (FF § 1, Abs. 1)

(attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse med genitivattribut)

„Der Mietzins ist monatlich im voraus, spätestens am 3. Werktag des Monats porto- und spesenfrei an den Vermieter oder an die *von ihm zur Entgegennahme ermächtigte* Person oder Stelle zu zahlen.“ (FF § 5, abs. 1)

(attributivt participial med to præpositionalforbindelser tilknyttet)

„Die *durch eine allgemeine Brennstoffknappheit bedingte* teilweise oder völlige Stilllegung der Anlagen berechtigt den Mieter nur zur Geltendmachung von Schadensersatzansprüchen.“ (FF § 7, Abs. 4)

(attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse og to adjektiver)

„Werden die Mieträume mit Fernwärme versorgt, so ist der Mieter verpflichtet, sämtliche *dem Vermieter entstehenden* Kosten anteilig zu tragen. Hierzu gehören die Kosten der Wärmelieferung von einer *nicht zur Wirtschaftseinheit gehörenden* Anlage ...“ (FF § 7, Abs. 6)

(attributivt participial med tilknyttet personobjekt samt attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse og negation)

„Der Mieter tritt dem Vermieter schon jetzt für den Fall der Gebrauchsüberlassung die *ihm gegen den Dritten zustehenden* Forderungen nebst Pfandrecht in Höhe der Mietforderungen des Vermieters zur Sicherheit ab.“ (FF § 8, Abs. 3)

(attributivt participial med tilknyttet personobjekt og præpositionalforbindelse)

„Falls zum Betrieb eines modernen Rundfunk- oder Fernsehgerätes die Verwendung einer Außenantenne erforderlich ist, kann eine solche nur mit ausdrücklicher Zustimmung nach Maßgabe

³³⁴ Det kan undre, at man hér har anvendt dativ ved præpositionen ”wegen” på trods af, at dativ ifølge Helbig/Buscha 2001:287 kun anvendes i pluralis, når genitiven ikke kan genkendes og i talesprog. Den korrekte form ville hedde: ”wegen ... liegender Gründe”, muligvis har man ladet kasus i forbindelse med præpositionen ”in” ”smitte af”, hvilket dog ikke gør formuleringen korrekt.

eines vom Vermieter gewählten und schriftlich vereinbarten Antennenvertrages errichtet bzw. benutzt werden, nachdem die ersten Gebührenrechnung der Post vorgelegt ist.“ (FF § 10)
(to attributive participialer hhv. med tilknyttet præpositionalforbindelse og tilknyttet adverbial)

„Eine einem oder mehreren anderen Mietern erteilte Erlaubnis verpflichtet den Vermieter nicht zur Erteilung der Erlaubnis gegenüber dem Mieter.“ (FF § 11)
(attributivt participial med tilknyttet personobjekt)

„Der Mieter ist verpflichtet, die *hierdurch entstehenden* Zuschläge und Betriebskosten-Umlagen zu tragen, insbesondere verpflichtet sich der Mieter, für Modernisierungsmaßnahmen sowie *energiesparende* Maßnahmen eine Mieterhöhung von jährlich 14 Prozent der *für die Mieträume aufgewendeten* Kosten zu tragen.“ (FF § 15, Abs. 4)
(attributivt participial med tilknyttet pronominaladverbium, attributivt participial uden yderligere tilknyttede elementer samt attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse)

„Aus der Verletzung oder Nichtbeachtung der Hausordnung dem Vermieter entstehende Schäden hat der Mieter zu ersetzen.“ (FF § 19 D)
(attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse med genitivattribut og personobjekt)

Som vi kan se i eksemplerne, drejer det sig om såvel meget komplicerede som mindre komplicerede attributive participialkonstruktioner. Konstruktionerne består af både objekter, negationer og en eller flere adverbialbestemmelser i form af præpositionalforbindelser, pronominaladverbier og andre adverbier. Der er i nogle tilfælde flere af disse elementer repræsenteret, hvilket gør konstruktionen yderligere kompliceret.

Især må man fremhæve de perioder, hvor der forekommer to eller helt op til tre participialkonstruktioner, skønt disse konstruktioner ikke alle er komplicerede. Men alene forekomsten af flere attributive participialkonstruktioner i samme periode øger informationstætheden betragteligt. Hvis man skulle omskrive en sådan periode til en mere verborienteret formuleringsstil, således at man blot omskriver participialkonstruktionerne til relativsætninger³³⁵, men uden at tage skridtet fuldt ud og

³³⁵ Som man fx ofte gør i dansk.

retransformere perioden efter nominaliseringstransformationen, ville fx den næstsidst angivne periode lyde således:

”Der Mieter ist verpflichtet, Zuschläge und Betriebskosten-Umlagen zu tragen, *die hierdurch entstehen*, insbesondere verpflichtet sich der Mieter, für Modernisierungsmaßnahmen sowie Maßnahmen, *die Energie sparen*, eine Mieterhöhung von jährlich 14 Prozent der Kosten, *die für die Mieträume aufgewendet werden*, zu tragen.“ (FF § 15, Abs. 4 – omskrevet)

En sådan omskrivning viser tydeligt den informationstæthed, som opstår ved brugen af de mange participialkonstruktioner, men ville næppe være at foretrække i en kontrakt, fordi informationerne i perioden i høj grad splittes op på grund af de mange relativsætninger, således at også denne periode er vanskelig at læse.

I det sidst angivne eksempel kunne man til gengæld uden problemer omskrive perioden ved brug af en relativsætning:

”Schäden, *die aus der Verletzung oder Nichtbeachtung der Hausordnung dem Vermieter entstehen*, hat der Mieter zu ersetzen.“ (FF § 19 D – omskrevet)

Dermed ville perioden formentlig blive mindre kompliceret at afkode for læseren. Man synes ikke umiddelbart at opnå nogen fordel ved ikke at vælge denne formulering, men muligvis kan en hensyntagen til formuleringen i den periode, der følger lige efter den i kontraktteksten, have spillet ind. Ved en omskrivning bliver den førstnævnte periode i sin opbygning delvis identisk med den efterfølgende periode på den måde, at den ligeledes anvender en relativsætning (og desuden en dassætning)³³⁶. Dette mener jeg dog, man meget enkelt kunne have løst ved tilføjelse af et ord som fx ”außerdem”.

En særlig form for attributiv brug af participialer er gerundiv-konstruktionen. Denne konstruktion er en passivparafrase, og den er ofte homonym, således at den kan udtrykke såvel mulighed og ret som pligt, og betyde ”kan/skal + passiv”. I denne kontrakt forekommer den blot i et enkelt tilfælde:

”Die genaue Beachtung der *dem Vermieter abzufordernden* Sondervorschriften für die Bedienung von Fahrstühlen, Heizstromautomaten, Feuerungsstellen usw.“ (FF § 19 B).

Den mest sandsynlige betydningsvariant er, at udtrykket skal interpreteres som „kan + passiv“, idet man formentlig blot har mulighed for eller ret til, men ikke pligt til at afkræve udlejeren nærmere regler for betjening af de nævnte faciliteter.

I FF-kontrakten ser vi desuden eksempler på, at man har omskrevet en del af lovens tekst og anvendt den i kontraktteksten³³⁷. Et interessant eksempel er sætningen:

”Für die Rechtzeitigkeit der Kündigung kommt es nicht auf die Absendung, sondern auf den Zugang des Kündigungsschreibens an.“ (FF § 2, Abs. 2)

I § 130, Abs. 1 BGB opererer man med en helt anden formulering om, at opsigelse er en „empfangsbedürftige Willenserklärung“, dvs. en viljeserklæring, som gælder fra den ankommer hos modtageren. I BGB står der følgende:

„Eine Willenserklärung, die einem anderen gegenüber abzugeben ist, wird, wenn sie in dessen Abwesenheit abgegeben wird, in dem Zeitpunkte wirksam, in welchem sie ihm zugeht.“

Dvs. der er grundlæggende tale om samme indhold, som i FF-kontraktens § 2, men der bruges en verbalform af ordet zugehen (præsens aktiv), hvorimod man i kontrakten bruger en nominalisering i form af substantivet ”Zugang”.

I kontrakten fremhæves modsætningen (”nicht ...Absendung, sondern ...Zugang”), hvilket gør det potentielle stridsemne tydeligt i forbindelse med spørgsmålet om, hvorvidt opsigelsen er sket

³³⁶ Men den syntaktiske opbygning af de to sætninger er derudover ikke identisk, blandt andet med hensyn til verbalform og ledfordeling.

³³⁷ Se i øvrigt afsnittet om ”Lovecitater” i min katagori ”Henvisninger”.

rettidigt, hvilket formentlig ofte er et spørgsmål, som behandles ved domstolene³³⁸. Ved at fremhæve den modsætning bliver teksten helt entydig og præcis, så man undgår en potentiel strid³³⁹.

10.2.2.5.2 Nominalstil i LF-kontrakten

I LF-kontrakten anvendes der også nominalstil til en vis grad, men omfanget er langt fra så stort som i FF-kontrakten.

10.2.2.5.2.1 Verbalsubstantiver

I de første syv paragraffer af LF-kontrakten findes der også en række verbalsubstantiver, som enten indgår i komposita eller står alene, men disse er i høj grad normalsproglige og leksikaliserede. De forekommer altså relativt ofte i det normale sprog og synes derfor ikke vanskeligt tilgængelige for en lægmands-læser:

Vorschriften, Absprachen (§ 2)

Förderung, Nachforderung, Erstattung, Abrechnungsperioden (§ 3)

Verteilung, Abrechnung, Vorauszahlungen, Warmwasserversorgung, Heizung, Wärmeverbrauch, Nachzahlung, Aufrechnung, Forderungen, Verlangen, Einsicht, Berechnungsunterlagen (§ 4)

Versorgung, Heizung, Verfügung (§ 5)

Einzug (§ 6)

Ausbesserungen, Veränderungen, Mahnung, Vorschuß, Betrag, Mietzahlung (§ 7)

Ca. 3 % af det samlede antal ord i de første syv paragraffer er verbalsubstantiver³⁴⁰, hvilket er under halvdelen af forekomsten i FF-kontrakten.

³³⁸ Begrebet "Zugang" er et af de begreber, som nævnes i Lerch 2004b:273 som eksempel på et begreb, hvis indhold fremkommer på baggrund af en "komplexen institutionellen Auslegungs- und Anwendungsverfahrens", dvs. kompleks institutionel udlægnings- og anvendelsesproces.

³³⁹ Oprindelsen af den sætning, som anvendes i kontrakten, er ukendt, men der forekommer (næsten) ordret den samme sætning i flere af de øvrige kontrakter i korpus, ligesom en simpel søgning på nettet ved hjælp af søgemaskinen Google viser, at den findes i en lang række andre kontrakter inden for lejeret, arbejdsret og selskabsret.

10.2.2.5.2.2 Substantivsyntagmer

Også for LF-kontraktens vedkommende vil vi betragte verbalsubstantiverne i sammenhæng, men heller ikke når vi gør det og medtager substantivsyntagmerne i deres helhed forekommer disse at være vanskeligt tilgængelige for en lægmands-læser i særligt stort omfang³⁴¹:

nach den gesetzlichen *Vorschriften* und den vertraglichen *Absprachen* (§ 2)

vereinbarte *Förderung*, (weder) eine *Nachforderung* (noch) eine *Erstattung*, in den letzten 2 *Abrechnungsperioden* (§ 3)

Verteilung und *Abrechnung* der Heiz- und Betriebskosten, *Vorauszahlungen*, (die Kosten) einer zentralen Warmwasserversorgung, (die Gesamtkosten für) *Heizung* (und Warmwasser), (nach) dem festgestellten *Wärmeverbrauch*, eine *Nachzahlung* auf die Heiz- und Betriebskosten, eine *Aufrechnung* mit bestrittenen oder nicht rechtskräftig festgestellten *Forderungen*, (auf) *Verlangen* einer der Mietparteien, *Einsicht* in die *Berechnungsunterlagen* (§ 4)

Versorgung mit *Heizung* (und Warmwasser), zur *Verfügung* (§ 5)

(vor) *Einzug* des Mieters (§ 6)

(trotz) *Mahnung* durch den Mieter, als *Vorschuß* einen angemessenen *Betrag* bei der nächsten *Mietzahlung* (§ 7)

Som vi kan se af ovenstående liste, udgør verbalsubstantivet meget ofte (men ikke altid) kernen i et substantivsyntagma, men i mange tilfælde er der blot tilknyttet et enkelt underordnet attribut, i form af enten et foranstillet adjektiv, en efterstillet genitivkonstruktion, en relativsætning eller en adverbialbestemmelse i form af en præpositionalforbindelse. Det forekommer i relativt få tilfælde i LF-kontrakten, at der er tilknyttet flere underordnede attributter, fx såvel et foranstillet adjektiv som et efterstillet genitivattribut. Substantivsyntagmerne som helhed er relativt let tilgængelige, idet de underordnede attributter ligesom selve verbalsubstantiverne i de fleste tilfælde også forekommer i normalsproget. Konstruktioner må derfor anses for ikke at udgøre et uoverstigeligt forståelsesmæssigt problem for læseren.

³⁴⁰ I alt er der 893 ord i de første syv paragraffer, og heraf er 28 verbalsubstantiver.

³⁴¹ Ligesom ved FF-kontrakten har jeg på listen markeret verbalsubstantivet med kursiv og i øvrigt anført hele substantivsyntagmet, dvs. artikler, adjektiver, genitivattributter og præpositionalforbindelser, som er knyttet til substantivet. Desuden har jeg i parentes medtaget præpositioner, som i teksten er placeret foran substantivsyntagmet, overordnede substantiver, som verbalsubstantivet er underordnet, og efterstillede relativsætninger, tilknyttet syntagmet.

De attributive participialkonstruktioner, der findes i LF-kontrakten, er i de fleste tilfælde ganske enkle og meget korte. De består i realiteten udelukkende af et foranstillet participium, bøjet som adjektiv, som regel i perfektum³⁴². Kun i ganske få tilfælde er de længere, således at der er tilknyttet fx genitivattributter eller adverbialer.

10.2.2.5.2.3 Attributive participialkonstruktioner

I det følgende vil jeg angive de ganske få eksempler³⁴³ på korte, ukomplicerede konstruktioner med foranstillet participium, som findes i de syv første paragraffer:

vereinbarte Förderung, die folgenden Betriebskosten (§ 3)
festgestellten Wärmeverbrauch, folgendem Schlüssel (§ 4)

Derefter vil jeg fremlægge de relativt få eksempler på længere og mere komplekse participialkonstruktioner, som forefindes i hele LF-teksten:

„Im Hause _____ werden folgende Räume vermietet: _____ Zimmer, _____ Küche/Kochnische, _____ Bad/Dusche/WC, _____ Bodenräume/Speicher Nr. _____, Kellerräume Nr. _____, _____ Garage/Stellplatz, _____ Garten, _____ **gewerblich** genutzte Räume“ (LF § 1, Abs. 1)
(attributivt participial med tilknyttet adverbial)

”Eine Aufrechnung mit *bestrittenen oder nicht rechtskräftig festgestellten* Forderungen darf der Vermieter nicht vornehmen.“ (LF § 4, Abs. 6)
(to attributive participialer, hvoraf det ene har negation og adverbial tilknyttet)

„Läßt der Vermieter *ihm mitgeteilte* Mängel trotz Mahnung durch den Mieter nicht innerhalb von 1 Monat oder in dringenden Fällen unverzüglich beheben, so ist der Mieter außerdem berechtigt, die Mängel auf Kosten des Vermieters zu beseitigen. (LF § 7, Abs. 3)
(attributivt participial med tilknyttet personobjekt)

³⁴² Det er kun ”folgen” (§ 3, § 4), ”gehören” (§ 13, § 17), ”zureichen” (§ 17) og ”vorstehen” (§ 17), der findes i teksten som attributivt participial i præsens.

³⁴³ Jeg angiver i disse eksempler ligesom i FF-kontrakten ikke hele sætningen, som de forekommer i, da de udtryk, som jeg ønsker at fremhæve i sig selv er så korte.

„Der Mieter haftet dem Vermieter für Schäden, die er selbst, seine Familienmitglieder, Hausgehilfen, Untermieter sowie *von ihm beauftragte* Handwerker nach dem Einzug schuldhaft verursacht haben.“ (LF § 7, Abs. 4)

(attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse)

„Die Maßnahmen und die *damit verbundenen* Beeinträchtigungen müssen aber dem Mieter zumutbar sein;“ (LF § 8, Abs. 2)

(attributivt participial med tilknyttet pronominaladverbium)

„Der Mieter darf den *zum Haus gehörenden* Garten nutzen.“ (LF § 13, Abs. 1)

(attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse)

„Der Vermieter kann ein Mietverhältnis von unbestimmter Dauer kündigen, wenn er die Räume als Wohnung für sich, die *zu seinem Hausstand gehörenden* Personen oder seine Familienangehörigen wegen bisheriger *unzureichender* Unterbringung benötigt oder sonst ein *berechtigtes* Interesse nachweist.“ (LF § 17, Abs. 2)

(tre attributive participialer, hvoraf det første har tilknyttet en præpositionalforbindelse)

„Der Mieter kann das Mietverhältnis zum Monatsende kündigen, wenn er dem Vermieter einen *wirtschaftlich und persönlich zuverlässigen und – soweit erforderlich – zum Bezug der Wohnung berechtigten* Ersatzmieter vorschlägt, der bereit ist, in den Mietvertrag einzutreten.“ (LF § 19)

(attributivt participial med tilknyttet præpositionalforbindelse med genitivattribut, tilknyttet adjektiv med underordnede adverbialer og indskud)

Som vi ser, er de lange attributive foranstillede konstruktioner i sig selv ikke særligt lange i de første seks tilfælde. Hvorimod der i den syvende (dvs. den næstsidste) periode findes tre participialkonstruktioner, hvoraf de to er en del af et umarkeret lovцитат³⁴⁴ fra § 564 b, Abs. 2 BGB, mens den tredje, som er kort, nemlig ”unzureichender”, ikke angives i loven. Det sidst anførte eksempel er mere komplekst og består af et participial med tilhørende adverbialbestemmelse i form af en præpositionalforbindelse med tilknyttet genitivattribut. Derudover findes der i denne sidstnævnte kon-

³⁴⁴ ”Lovcitater” vender jeg tilbage til senere i kapitlet i forbindelse med min kategori ”Henvisninger”.

struktion ligeledes en længere attributiv konstruktion bestående af et adjektiv med to tilknyttede adverbialer og mellem to tankestreger konstruktionen ”soweit erforderlich”, som erstatter en konditionalsætning. En sådan konstruktion gør sætningen meget vanskeligt tilgængelig for en lægmandslæser.

Der findes desuden en gerundivform i LF-kontrakten. Det drejer sig også i dette tilfælde om et umarkeret lovcitat fra § 541 b, Abs. 2 BGB:

”Der Vermieter hat dem Mieter 4 Monate vor dem Beginn der Bauarbeiten deren Art, Umfang, Beginn und voraussichtliche Dauer sowie die *zu erwartende* Erhöhung des Mietzinses schriftlich mitzuteilen.“ (LF § 8, Abs. 4)

Sammenfattende kan vi sige, at der er relativt få, og som oftest meget normalsproglige, verbalsubstantiver i LF-kontrakten, ligesom de substantivsyntagmer, som de som findes i kontrakten er forholdsvis få og enkle. Endvidere kan vi konstatere, at der er ganske få attributive participialkonstruktioner, som ikke er umiddelbart tilgængelige for læseren. Til gengæld er der en række tilfælde, hvor det er tydeligt, at man har valgt formuleringer, som ikke er præget af nominalstilen, men at man derimod – formentlig i et bevidst forsøg på at gøre teksten mere tilgængelig for læseren – har valgt en verbalstil i stedet for. De aktive forsøg på bevidst at ændre teksten, så den får en mere verbal karakter, kan man som regel ikke afsløre entydigt. Men jeg tager i stedet for udgangspunkt i nogle af de passager, som man i kontrakten har hentet fra lovteksten i BGB, men hvor der alligevel forekommer ændringer i forhold til lovens tekst, for at se, om der er en systematik i disse forskelle.

Som eksempel herpå vil jeg hér blot nævne følgende periode³⁴⁵:

”Der Mieter hat Einwirkungen auf die Wohnungen zu dulden, die erforderlich sind, um sie oder das Gebäude zu erhalten...” (LF § 8, Abs. 1)

I dette tilfælde lyder teksten i loven som følger:

³⁴⁵ I øvrigt henvises til afsnittet om ”Lovciter” under min kategori ”Henvisninger”.

”Der Mieter hat Einwirkungen auf die Mietsache zu dulden, die zur Erhaltung der Mieträume oder des Gebäudes erforderlich sind.“ (§ 541 a BGB)

10.2.2.6 Verbalkonstruktioner

Som indledning til afsnittet om verbalkonstruktioner vil jeg beskrive den første sætning i hver af kontrakterne, da der umiddelbart er stor forskel, hvad angår formuleringen af denne første sætning, dvs. det, som man ofte kalder kontraktens præambel, som bidrager til at etablere retsforholdet³⁴⁶. Derefter vil jeg gennemgå de verbalkonstruktioner, som jeg finder det væsentligst at beskæftige sig med i kontrakterne, nemlig udtrykkene som realiserer rettigheder og forpligtelser. Rettigheder og pligter er omdrejningspunktet for hele kontrakten – det, som det hele i grunden drejer sig om, og derfor forekommer det at være mest væsentligt at undersøge realiseringen af disse elementer³⁴⁷.

10.2.2.6.1 Kontraktens præambel

Som nævnt vil jeg indlede afsnittet med en behandling af præambelen i kontrakterne. Præambelen lyder som følger:

”Zwischen _____ in _____ als Vermieter und _____ als Mieter *wird* vorbehaltlich einer eventuell erforderlichen behördlichen Genehmigung folgender Mietvertrag *geschlossen*:“ (FF præambel)

”Der (die) Vermieter _____ wohnhaft in _____ und der (die) Mieter _____ *schließen* folgenden Mietvertrag:“ (LF præambel)

I denne første sætning i kontrakten fastlægges kontraktens parter meget eksplicit og detaljeret med navne, adresser og rollebetegnelser. Vi ser, at begge kontrakter anvender en hel sætning, som indeholder disse oplysninger, som naturligvis er vigtige at få fastlagt fra starten for entydighedens og retssikkerhedens skyld. Denne sætning er med til at realisere delfunktionen SKABE RETSFORHOLD, som er omtalt i kapitel 6. Men vi ser også, at sætningsstrukturen i de to sætninger er helt forskellig.

³⁴⁶ Jf. delfunktionen SKABE RETSFORHOLD i kapitel 6.

I FF-kontrakten anvendes en konstruktion med verbet ”schließen” i præsens handlingspassiv (”wird geschlossen”) og med ”folgender Mietvertrag”, dvs. dokumentet, som subjekt. Kontraktparternes navne forekommer i en adverbialbestemmelse i form af en præpositionalforbindelse, som indleder sætningen, dvs. at der er anvendt markeret ledstilling. Hertil er knyttet to konstruktioner med ”als” samt parternes rollebetegnelser, således at disse også tydeliggøres, men dog på en lidt mindre fremtrædende plads.

I LF-kontrakten anvender man i stedet en aktiv sætning, hvor parterne er subjekt og hvor verbalet har form som en præsens aktiv af verbet ”schließen”, mens selve dokumentet, realiseret ved ”folgenden Mietvertrag”, er objekt i sætningen. Parternes navne, adresser og rollebetegnelser udgør i denne kontrakt alle en del af subjektet, således at den ene parts rollebetegnelse endog er det sproglige element, som findes allerførst i teksten. Det interessante i denne sammenhæng er, at vi allerede hér får en indikation af, at man har forsøgt i LF-teksten at rette fokus mod parterne, lidt firkantet sagt mod menneskene bag kontrakten, i stedet for at rette fokus mod selve det underskrevne dokument eller retsforholdet, og at man søger at tage hensyn til en lægmands-læser ved, at man i den allerførste sætning undgår passiv-konstruktionen og i stedet anvender en aktiv form af verbet. Dette stemmer overens med Gunnarssons (1982) borgerperspektiv i modsætning til domstolsperspektivet.

10.2.2.6.2 Verbalkonstruktioner som udtryk for rettigheder og pligter

Efter den korte gennemgang af præamblen vil jeg fortsætte med de videre undersøgelser af udvalgte verbalformer. I det følgende vil jeg undersøge, hvilke tendenser der gør sig gældende inden for anvendelsen af verbalformer i kontrakterne og koncentrere mig om de formuleringer, der bruges til at udtrykke parternes rettigheder og forpligtelser i forhold til hinanden³⁴⁸. Disse verbalformer er med til at realisere delfunktionen FASTLÆGGE HANDLINGER, som var omtalt i kapitel 6.

³⁴⁷ Jf. delfunktionen FASTLÆGGE HANDLINGER i kapitel 6.

³⁴⁸ Først vil jeg dog lige nævne, at jeg ikke vil beskæftige mig med den del af verbalerne, der findes i kontrakterne, som udtrykker noget andet end rettigheder og forpligtelser, nemlig de verbaler, som beskriver ydre omstændigheder, tilstande eller forløb inden for kontraktens genstandsområde eller som på neutral vis udtrykker fakta eller betingelsen i konditionalsætningen, hvor rettigheden eller pligten udtrykkes i hovedsætningen. Denne type verbaler udgør selvsagt en stor del af teksternes verbaler, men der er som regel tale om verbaler, som står i præsens eller perfektum aktiv indikativ (selv om andre verbalformer dog også ses), som det fremgår af følgende eksempler: ”Die Miete *beträgt* monatlich DM/EUR...” (LF § 3, Abs. 1) og „Das Aufrechnungsverbot *gilt* nicht mehr, wenn das Vertragsverhältnis *beendet ist*, der Mieter das Mietobjekt *geräumt* und *herausgegeben hat* und nur noch wechselseitige Ansprüche abzurechnen sind.“ (FF § 6). Studier af dem afslører ingen væsentlig forskel mellem de to kontrakter, hvorfor de ikke skønnes at være interessante i denne sammenhæng.

Jeg undersøger i det følgende, hvordan de formuleres i de to forskellige kontrakttyper, dvs. hvilke verber³⁴⁹, man konkret bruger, om det er de samme verber i forbindelse med pligter og rettigheder for hhv. lejer og udlejer, om pligter og rettigheder udtrykkes direkte eller indirekte samt i visse tilfælde om, der udtrykkes agens i forbindelse med verbalet, dvs. typisk om den kontraktpart, som pålægges en pligt eller som får en rettighed ved hjælp af det pågældende verbal, er udtrykt eksplicit i sætningen.

De mest almindelige verber, som udtrykker pligt, nødvendighed eller krav er modalverberne ”müssen” og ”sollen”, hvoraf det sidstnævnte verbum udtrykker en svagere pligt (et krav eller en opfordring); mens det førstnævnte udtrykker en (udefra eller indefra kommende) nødvendighed, en pligt eller tvang. De mest almindelige verber til at udtrykke tilladelse og mulighed eller evne er ”dürfen” og ”können” (Helbig/Buscha 2001:117ff og Duden 1995). En undersøgelse af udtryk for forpligtelse i tyske kontrakter og domme (Norre Nielsen & Wichmann 1994:145ff) viste, at modalverber ikke i særlig høj grad forekommer i tyske kontrakter³⁵⁰, men at man derimod oftere udtrykker pligter ved hjælp af udtrykkene ”hat + zu + infinitiv” og ”ist + zu + infinitiv”. Desuden kan man leksikalsk (Norre Nielsen & Wichmann 1994:151) udtrykke forpligtelser ved hjælp af udtryk som ”sich verpflichten”, ”verpflichtet sein”, men dette blev ikke undersøgt nærmere i den nævnte undersøgelse. Endelig har min erfaring med kontrakter i undervisningssammenhæng vist, at man kan udtrykke ret og pligt indirekte ved hjælp af almindelige verbalformer, fx præsens aktiv eller passiv.

Som nævnt vil jeg i det følgende undersøge tendenser inden for forekomsten af de pågældende verbalkonstruktioner til udtryk for parternes rettigheder og forpligtelser i de to kontrakter. Jeg skelner i den forbindelse mellem verbalkonstruktioner, som udtrykker pligter og rettigheder direkte og indirekte. En pligt kan realiseres direkte ved hjælp af verbalkonstruktioner som fx modalverbet ”müssen” samt ”ist + zu + infinitiv” med en sætningskonstruktion i passiv og ”hat + zu + infinitiv” med en sætningskonstruktion i aktiv, og en pligt kan realiseres indirekte ved brug af forskellige verber i præsens aktiv eller en passivkonstruktion, hvor pligten er indirekte på den måde, at man kun på grund af sin forudgående viden om kommunikationssituationens karakter kan afgøre,

³⁴⁹ Man kunne måske indvende, at de konkrete verber, burde behandles under min kategori ”Leksis” i denne afhandling, men da jeg ikke nøjes med at beskæftige mig med de leksikalske udtryk for ret og pligt, men også inddrager grammatiske former, har jeg valgt at placere hele gennemgangen af verbalkonstruktionerne i kategorien ”Syntaks”.

³⁵⁰ Faktisk viste det sig, at ”dürfen” var det oftest forekommende af de fire modalverber, anvendt i kombination med en negation med betydningen pligt til ikke at gøre noget (Norre Nielsen & Wichmann 1994:149).

at der er tale om en pligt og ikke om fx blot en konstatering eller en oplysning om et faktum. De indirekte udtrykte pligter har måske snarere karakter af løfter, som den ene part afgiver til den anden part, om at ville gøre dette eller hint. Rettigheder kan udtrykkes direkte fx ved hjælp af modalverberne ”dürfen” og ”können” samt udtrykkene ”berechtigt sein” og ”das Recht haben”, ”Anspruch haben” og ”Recht zustehen”. Rettigheder kan desuden realiseres indirekte ved, at den anden part afgiver et løfte om at ville gøre noget i præsens aktiv eller passiv.

Nedenfor findes en skematisk oversigt over de verbalformer, som forekommer i de to kontrakter, hver for sig. Desuden er den relative forekomst af hver verbalform i procent beregnet. For de enkelte verbalformer angives det, hvilken part der er agens, dvs. der får en rettighed eller pålægges en forpligtelse ved hjælp af verbalet. I forbindelse med visse af verbalformerne har det været nødvendigt derudover at underopdele indholdet af verbalformen nærmere. Fx anvendes modalverbet ”dürfen” i FF-kontrakten med lejer som agens udelukkende til at realisere et fravær af rettighed eller en betinget eller indskrænket rettighed, idet der i de fleste tilfælde er tilknyttet adverbialet ”nicht” og i resten af tilfældene er tilknyttet adverbialet ”nur”, som udtrykker en betinget eller indskrænket rettighed. Det ville derfor give et lidt forvansket billede af virkeligheden, hvis jeg blot registrerede alle de pågældende former af ”dürfen” som positive realiseringer af rettigheder for lejer.

Tabel 10.6: Verbalformer i FF-kontrakten

Indhold	Sprogligt middel	Antal forekomster			
		Fordelt på agens		Samlet antal forekomster	Samlet antal forekomster i %
Eksplicit realiseret pligt	Ist + zu + infinitiv	Lejer	12	13	7 %
		Udlejer	1		
Eksplicit realiseret pligt	Hat zu + infinitiv	Lejer	30	32	18 %
		Udlejer	2		
		Begge parter			
Eksplicit realiseret pligt	Verpflichtet sein/ sich verpflichten	Lejer	28	38	21 %
		Udlejer	4		
		Udlejer (ikke)	4		
		Udlejer (kun)	1		
Eksplicit realiseret ret	Berechtigt sein / das Recht haben / den Anspruch haben / Recht zustehen	Lejer	1	16	9 %
		Lejer (ikke)	8		
		Lejer (kun)	1		
		Udlejer	6		
Implicit realiseret pligt	Passiv	Lejer	5	7	4 %
		Udlejer	2		
Implicit realiseret ret	Passiv	Lejer	1	3	2 %
		Udlejer	2		

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

Implicit realiseret pligt	Præsens	Lejer	18	21	12 %
		Udlejer	3		
		Begge parter			
EksPLICIT realiseret pligt	Müssen Aktiv (+ infinitiv)	Lejer	4	6	3 %
		Udlejer			
		Begge parter			
	Passiv	Lejer	1		
		Udlejer			
		Begge parter	1		
EksPLICIT realiseret ret	Dürfen Aktiv (+infinitiv)	Lejer		15	8 %
		Lejer (ikke)	6		
		Lejer (kun)	2		
	Passiv	Udlejer			
		Udlejer (ikke)			
		Udlejer (kun)			
EksPLICIT realiseret ret	Können Aktiv (+ infinitiv)	Lejer	5	30	17 %
		Lejer (ikke)	3		
		Lejer (kun)	1		
	Passiv	Udlejer	6		
		Lejer			
		Lejer (ikke)			
		Lejer (kun)	1		
		Udlejer	13		
		Begge parter	1		
I alt				181	101 % ³⁵¹

³⁵¹ På grund af op- og nedrunding af decimaler giver resultatet ikke præcis 100 %.

Tabel 10.7: Verbalformer i LF-kontrakten

Indhold	Sprogligt middel	Antal forekomster			
		Fordelt på agens		Samlet antal forekomster	Samlet antal forekomster i %
Eksplicit realiseret pligt	Ist + zu + infinitiv	Lejer	4	6	8 %
		Udlejer	2		
Eksplicit realiseret pligt	Hat zu + infinitiv	Lejer	4	9	11 %
		Udlejer	4		
		Begge parter	1		
Eksplicit realiseret pligt	Verpflichtet sein/ sich verpflichten	Lejer	1	4	5 %
		Udlejer	3		
		Udlejer (ikke)			
		Udlejer (kun)			
Eksplicit realiseret ret	Berechtigt sein / das Recht haben / den Anspruch haben / Recht zustehen	Lejer	5	6	8 %
		Udlejer	1		
Implicit realiseret pligt	Passiv	Lejer	4	8	10 %
		Udlejer	4		
Implicit realiseret ret	Passiv	Lejer	2	2	2,6 %
		Udlejer			
Implicit realiseret pligt	Præsens	Lejer	8	13	17 %
		Udlejer	3		

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

		Begge parter	2		
EksPLICIT realiseret pligt	Müssen Aktiv (+ infinitiv)	Lejer	3	8	10 %
		Udlejer	3		
		Begge parter	1		
	Passiv	Lejer			
		Udlejer			
		Begge parter	1		
EksPLICIT realiseret ret	Dürfen Aktiv (+infinitiv)	Lejer	4	8	10 %
		Lejer (ikke)			
		Lejer (kun)	1		
		Udlejer			
	Passiv	Udlejer (ikke)	1		
		Udlejer (kun)	1		
EksPLICIT realiseret ret	Können Aktiv (+ infinitiv)	Lejer	9	15	19 %
		Lejer (ikke)			
		Lejer (kun)			
	Passiv	Udlejer	3		
		Udlejer (kun)	1		
		Begge parter	1		
I alt		Lejer	1	79	101 % ³⁵²
		Lejer (ikke)			
		Lejer (kun)			
		Udlejer			

³⁵² På grund af op- og nedrunding af decimaler giver resultatet ikke præcis 100 %.

Som vi kan se af ovenstående oversigter over de verbalformer, som forekommer i de to kontrakttekster, er det ikke helt de samme verbalformer, som forekommer. Den første iagttagelse, vi kan gøre, er, at vi kan konstatere, at der umiddelbart er flere realiseringer af pligter og rettigheder i FF-kontrakten end i LF-kontrakten, men dette stemmer for så vidt godt overens med det faktum, at FF-kontrakten som helhed er væsentlig længere end LF-kontrakten. Langt mere interessant er det, at der, hvad angår realiseringen af forpligtelserne i kontrakterne, også er en række forskelle.

I FF-kontrakten anvender man fortrinsvis verbalkonstruktioner, som eksplicit realiserer forpligtelser, enten grammatisk eller leksikalsk, dvs. ”hat + zu + infinitiv” og ”verpflichtet sein” / ”sich verpflichten”, hvilket vi kan se eksempler på nedenfor:

„Ändert sich die Rechtsform des Unternehmens des Mieters... *hat* der Mieter dies dem Vermieter unverzüglich *mitzuteilen*.“ (FF § 8, Abs. 2)

„Bei Kostenänderungen *verpflichtet sich* der Mieter, jeweils eine neue Einzugsermächtigung zu erteilen.“ (FF § 5, Abs. 5)

„Werden die Mieträume mit Fernwärme versorgt, so *ist* der Mieter *verpflichtet*, sämtliche dem Vermieter entstehenden Kosten anteilig zu tragen.“ (FF § 7, Abs. 6)

Disse verbalkonstruktioner anvendes i størst omfang til at realisere lejers forpligtelser. Dette er interessant, hvis man fx sammenligner med lovens opbygning, hvor de første paragraffer handler om udlejers forpligtelser. Vi ser altså, at der i FF-kontrakten er en væsentlig anden vægtning af parternes forpligtelses-forhold. Langt de fleste forpligtelser, som realiseres i denne kontrakt, er lejers pligter. Udlejers pligter realiseres dog også sprogligt, men vi kan i den forbindelse også lægge mærke til, at mange af de udtryk for forpligtelse, som har udlejer som agens, indeholder adverbialerne ”nicht” eller ”nur”, hvorved udlejers pligt indskrænkes eller helt bortfalder:

„Der Vermieter *ist* bei vorzeitiger Beendigung des Mietverhältnisses *nur* zur Abrechnung zum Ende des vertraglichen Abrechnungszeitraums *verpflichtet*.“ (FF § 7, Abs. 10)

Man sætter altså i høj grad fokus på at begrænse udlejers pligter eller tydeliggøre i hvilke tilfælde, udlejer ikke er forpligtet, måske i forhold til hvad en lejer umiddelbart ville forvente. Formålet med dette er formentlig på forhånd at gøre retsforholdet mellem parterne mere entydigt, således at man undgår potentielle retsstridigheder, men det kan naturligvis heller ikke udelukkes, at formålet er at begunstige udlejer i forhold til lejer, således at hensynet til udlejer vejer tungest. Jeg vil i denne afhandling ikke spekulere i, om der fortrinsvis er tale om den ene eller den anden begrundelse for, at man har valgt denne vægtning af forpligtelserne, da jeg dermed bevæger mig for langt ind i den juridiske materie, hvilket ikke er mit ærinde. Jeg vil således blot nøjes med at konstatere, at det fortrinsvis er de eksplicite realiseringsmuligheder, som anvendes ved realisering af pligterne i retsforholdet, hvilket ligeledes kan tyde på, at man har haft et ønske om at gøre det helt tydeligt, hvilke pligter den enkelte kontraktpart har. Især realiseringsmuligheden ”hat + zu + infinitiv” kritiseres i øvrigt i BBB-Arbeitshandbuch (2002:39) for at være for befalingsagtig, og den bør ifølge denne kilde erstattes af fx ”müssen”³⁵³.

I LF-kontrakten er de to parters forpligtelser realiseret i langt mere ligeligt omfang. Dette afspejles også ved fordelingen af agens ved realiseringsmuligheden ”hat + zu + infinitiv”, hvor vi har en helt ligelig fordeling. Med dette udtryk realiseres således begge parters forpligtelser, men vi bemærker, at man anvender dette udtryk langt sjældnere i LF-kontrakten end i FF-kontrakten. Realiseringsmuligheden ”verpflichtet sein” anvendes igen langt sjældnere i LF-kontrakten, og vi bemærker i øvrigt i denne forbindelse, at der hér oftest er tale om udlejers forpligtelser. Faktisk anvendes passivparafrasen ”ist + zu + infinitiv” oftere i denne kontrakt end ”verpflichtet sein”, om end der er tale om mindre forskelle i forekomsten. Realisering af en forpligtelse ved hjælp af passivparafrasen ”ist + zu + infinitiv” kan se således ud:

”Über- oder unterschreiten die Vorauszahlungen die tatsächlichen Kosten um mindestens 10%, so *sind* die Vorauszahlungen auf Verlangen einer der Mietparteien angemessen *zu kürzen* bzw. *anzuheben*.“ (LF § 4, Abs. 8)

Interessant er det desuden i forbindelse med udtrykket ”verpflichtet sein”, at man i LF-kontrakten udelukkende angiver forpligtelser og ikke – som i FF-kontrakten – i mange tilfælde anvender det til

³⁵³ Der står blandt andet, at denne verbalkonstruktion er „eine der stärksten Befehlsformen der deutschen Sprache... In solchen Fällen spricht der Obrigkeitsstaat zum Untertan“, dvs. en af de stærkeste imperative former i det tyske sprog... i sådanne tilfælde taler øvrighedsstaten til undersåtten.

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

at præcisere, at udlejer ikke har pligt til at gøre noget, eller anvender det til at indskrænke udlejers pligt.

Den eksplicitte mulighed for at realisere rettighed ved hjælp af leksikalske udtryk, som fx ”berechtigt sein” udnyttes ikke i særlig stort omfang i FF-kontrakten, som vi så i tabellen, og da i givet fald ofte kun til at indskrænke eller udelukke lejers rettigheder:

”Der Vermieter *ist* jederzeit *berechtigt*, die Zahlstelle zu ändern.“ (FF § 5, Abs. 1)

„Der Mieter *ist* ...*weder* zu einer Untervermietung ... *noch* zu einer sonstigen Gebrauchsüberlassung an Dritte *berechtigt*.“ (FF § 8, Abs. 2)

„Der Mieter *ist* *berechtigt*, anstelle von Kohleöfen Ölöfen oder andere geeignete Heizgeräte aufzustellen.“ (LF § 9, Abs. 1)

Derimod anvendes denne eksplicitte realiseringsmulighed i lidt højere grad i LF-kontrakten, hvorigennem man realiserer lejers rettigheder, men den anvendes dog ikke særligt ofte.

Et andet interessant aspekt er anvendelsen af passiv-konstruktioner:

”Die Kosten für die Sammelheizung und Warmwasserversorgung *werden* in Höhe der tatsächlichen Aufwendungen nach der m²-Größe der Mieträume... *umgelegt*.“ (FF § 7, Abs. 10 A)

”Dem Mieter *werden* vom Vermieter für die Mietzeit *ausgehändigt*: ... „ (LF § 1, Abs. 3)

I forbindelse med FF-kontrakten ser vi, at man kun i meget begrænset omfang anvender passiv-konstruktioner til at udtrykke forpligtelser (som vist i det første eksempel) og rettigheder (som vist i det andet eksempel). De forpligtelser, som realiseres herigennem i FF-kontrakten, er næsten udelukkende lejers pligter. I LF-kontrakten anvendes der i lidt højere grad passive konstruktioner, og de anvendes til at realisere begge parter forpligtelser i forhold til hinanden.

Præsens aktiv anvendes i FF-kontrakten i noget højere grad end passiv-konstruktioner til at udtrykke pligt, og de anvendes i endnu højere grad i LF-kontrakten:

”Der Vermieter *haftet nicht* für die rechtzeitige Bereitstellung der Räume zum vertraglichen Gebrauch, soweit den Vermieter hieran kein Verschulden trifft.“ (FF § 2, Abs. 1)

„Eventuell erforderliche behördliche Genehmigungen *holt* der Mieter auf eigene Kosten *ein*.“ (LF § 9, Abs. 1)

Igen kan vi konstatere, at det fortrinsvis er lejers pligter og i mindre grad udlejers eller begges forpligtelser, som realiseres med denne konstruktion. Muligvis mangler disse implicitte realiseringsmuligheder tydelighed og klarhed i forhold til, hvad man ønsker at udtrykke med FF-kontrakten. Brugen af præsens aktiv til at udtrykke en parts forpligtelse har karakter af, at den pågældende part afgiver et løfte om at ville gøre dette eller hint. Muligvis formodes det, at en læser kunne misforstå en præsens-form af verbalet, og tro, at det ved den pågældende forpligtelse drejer sig om en uforpligtende hensigtserklæring eller lignende. Man må formode, at den store udbredelse af de meget eksplicitte former, som anvendes i så stort omfang i denne tekst, blandt andet skyldes et ønske om at sikre entydighed og klarhed i teksten³⁵⁴.

Nogle af de største forskelle mellem de to kontrakter inden for brugen af verbalkonstruktioner finder vi, når vi undersøger forekomsten af modalverber. Samlet set anvendes der verbalkonstruktioner, som indeholder modalverber, i 28 % af realiseringerne i FF-kontrakten og i 39 % af realiseringerne i LF-kontrakten. En mulig årsag til, at modalverberne anvendes i så stort omfang i LF-kontrakten, kunne være, at man med disse formuleringer søger at gøre teksten mere tilgængelig for læseren, da disse udtryk umiddelbart er uproblematisk forståelsesmæssigt for de fleste læsere.

Realiseringen af forpligtelser ved hjælp af modalverbet ”müssen” kan vi se nogle eksempler på i det følgende:

”Der Mieter *muß* dafür Sorge *tragen*, daß die Mieträume auch während seiner Abwesenheit betreten werden können.“ (FF § 18, Abs. 3)

³⁵⁴ Jf. Baumann (1998a).

„Warmwasser *muß* der Vermieter Tag und Nacht zur Verfügung *stellen*.“ (LF § 5, Abs. 2)

Denne eksplicitte realisering af forpligtelser ved brug af modalverbet ”müssen” er næsten helt fraværende i FF-kontrakten og i de få tilfælde, hvor leksemet forekommer, realiseres som regel lejers pligt. Derimod forekommer det i LF-kontrakten lidt oftere, og i denne kontrakt realiseres såvel lejers som udlejers pligt med leksemet. En mulig årsag til fraværet af denne realiseringsmulighed i FF-kontrakten kunne være, at man – som tidligere nævnt – ønsker at fremhæve forpligtelsen særligt tydeligt ved hellere at anvende udtryk, som eksplicit indeholder ”Pflicht”, fx ”verpflichtet sein” og ikke mindst ”sich verpflichten”, hvori der udover selve pligten også ligger, at lejer ”*selv* forpligter sig”, mens pligten i udtrykket ”være forpligtet” opstår af selve retsforholdet og med underskrivelsen af kontrakten.

De to modalverber, som eksplicit kan realisere rettigheder, nemlig ”dürfen” og ”können”, ser vi nedenfor nogle eksempler på:

„Der Mieter *darf* die Mieträume zu anderen ... Zwecken *nur* mit schriftlicher Erlaubnis des Vermieters *benutzen*.“ (FF § 8, Abs. 1)

„Der Mieter *darf* den zum Haus gehörenden Garten *nutzen*.“ (LF § 13, Abs. 1)

„Im Falle einer Erhöhung oder Senkung der Brennstoffpreise *kann* der Vermieter die Vorschüsse entsprechend neu *festsetzen*.“ (FF § 7, Abs. 10)

”Der Mieter *kann* in seine Wohnung auf eigene Kosten einen Kabelanschluß *legen lassen*.“ (LF § 14, Abs. 2)

Disse modalverber forekommer i begge kontrakter samlet set oftere end leksemet ”müssen”. Men der er dog den væsentlige forskel, at ”dürfen” i FF-kontrakten anvendes til at udtrykke, hvad lejer ikke må gøre eller til at opstille begrænsninger i lejers rettigheder ved hjælp af negationen ”nicht” eller partiklen ”nur”. I LF-kontrakten anvendes modalverbet ”dürfen” derimod til udtryk af lejers rettigheder, og kun i mindre grad til udtryk af, hvad enten lejer eller udlejer ikke må gøre.

I FF-kontrakten anvender man modalverbet ”können” til at udtrykke såvel lejers som udlejers rettigheder og muligheder og i mindre grad til at udtrykke, hvad lejer ikke eller kun i begrænset omfang har ret til at gøre. I LF-kontrakten forekommer dette modalverb til gengæld i meget stort omfang til realisering fortrinsvis af lejers rettigheder og i mindre omfang til realisering af udlejers rettigheder.

I LF-kontrakten er modalverbet ”können” og præsens aktiv, der som nævnt er en indirekte pligt-realiseringsmulighed, de verbalformer, som forekommer hyppigst til realisering af lejers rettigheder og pligter. I FF-kontrakten realiserer ”hat + zu + infinitiv”, ”verpflichtet sein” og den implicitte form præsens aktiv samt i mindre omfang ”ist + zu + infinitiv” lejers forpligtelser, mens denne parts rettigheder er næsten fraværende.

Sammenfattende kan man sige om verbalkonstruktionerne, at FF-kontrakten anvender de eksplicite udtryk for forpligtelser og rettigheder i meget høj grad, og at denne kontrakt har meget stor fokus på lejers forpligtelser og på udlejers rettigheder. Man søger i stort omfang at tydeliggøre, at der er tale om en pligt, ikke mindst ved anvendelse af de leksikalske realiseringsmuligheder, fx ”verpflichtet sein” og den grammatiske realiseringsmulighed ”hat + zu + infinitiv”. Til gengæld anvendes modalverberne relativt sjældent, og i den forbindelse er det interessant, at de ofte anvendes negeret, således at fx modalverbet ”dürfen” reelt ikke udtrykker en rettighed, men tværtimod et forbud eller en indskrænkning i rettigheden.

I LF-kontrakten findes der generelt en mere ligelig fordeling af rettigheder og pligter mellem parterne. I denne kontrakt anvender man i højere grad præsens aktiv som udtryk for forpligtelse eller løfte. Desuden anvendes modalverberne i deres reelle betydning, ikke mindst ”können” og ”dürfen”; mens man hér kun i mindre omfang anvender de eksplicite pligt-udtryk i form af fx ”hat + zu + infinitiv”.

10.2.3 Henvisninger

I denne kategori beskæftiger jeg mig med henvisninger af forskellig art. Indledningsvis præsenterer jeg kort begrebet intertekstualitet, som omfatter eksterne henvisninger; men dette begreb dækker ikke alle de former for henvisninger, som forekommer i kontrakterne, hvorfor jeg tilføjer andre typer interne henvisninger. Ved analysen af denne kategori behandles kontrakterne for det meste hver for sig.

Intertekstualitet spiller en væsentlig rolle i kontrakter generelt. Med intertekstualitet menes det fænomen, at en tekst refererer til, forholder sig til, eller citerer andre tekster. Intertekstualitet defineres i denne afhandling, ligesom Busse (1992) gør, der citerer Zimmermanns (1978:187) brede definition:

”Intertekstualität auf der Ebene des Inhalts liegt vor, wo auf die Referenz, die Bedeutungen denotativer und konnotativer [hier fehlt wohl: Art, D.B.] und auf die Aussage anderer Texte Bezug genommen wird. Dieser Bezug kann sich [...] auf affirmative, differenzierende, pervertierende, kontextverändernde, komplexierende, aber auch neu einführende (u.a. bei Referenzen) Weise manifestieren. Man kann zitieren, plagiiere und kommentieren.“ (Busse 1992:61)

Dvs. at indholdsmæssig intertekstualitet foreligger, hvor der henvises til referencen, de denotative og konnotative betydninger og udsagn i andre tekster. Denne henvisning kan manifestere sig på affirmativ, differentierende, perverterende, kontekstændrende, komplekserende, men også ny-indførende (bl.a. ved referencer) måde. Man kan citere, plagiere og kommentere. Busse beskriver den særlige form for intertekstualitet, som eksisterer mellem tekster inden for det juridiske univers (1992:60f). Kontrakten kan relatere sig til tekster fra både bestemmelsesplanet (love), handlingsplanet (domme) og beskrivelsesplanet (kommentarer)³⁵⁵. Det sker fx i form henvisninger til andre tekster eller i form af, at man anvender citater eller begreber fra andre tekster eller blot overtager tekstudsnit fra andre tekster.

³⁵⁵ Jf. også Sandrini (1998), som blandt andet beskæftiger sig med intertekstualitet mellem andelsselskabsvedtægter, og deres tilsvarende lovgrundlag (1998:867).

Dette fænomen spiller en stor rolle i kontrakterne, og en væsentlig årsag til forekomsten af intertekstualitet i kontrakter er formentlig, at man søger at anvende formuleringer og tekstpassager, som tidligere har vist sig juridisk holdbare, dvs. som har vist sig at blive udlagt af domstolene på den måde, man ønsker også skal være gældende i den aktuelle kommunikationssituation³⁵⁶. Derfor bliver der i mange tilfælde citeret – dog uden markeringen af citatet – fra andre kontrakter, dvs. brugt de samme vendinger eller hele sætninger eller endog længere tekstpassager i mange forskellige tekster. Vendingerne kan fx være sproglige elementer, som en domstol allerede har udlagt, fx udtryk som ”wichtiger Grund”, eller hvor man ud fra domstolenes tidligere afgørelser kender hovedtrækkene ved indholdet. Nogle af fordelene ved denne type intertekstualitet er, at man opnår sikkerhed og klarhed, nærmere betegnet sikkerhed for, at domstolens eventuelle senere interpretation – som del af den indirekte kommunikationssituation – er som ønsket, samt at der blandt fagfolk er en fælles forståelse af, hvad der menes med den pågældende tekstpassage. Ulempen er, at man reproducerer og dermed bidrager til at cementere uhensigtsmæssige formuleringer, som er – og forbliver – uforståelige for lægfolk.

En anden type intertekstualitet i kontrakter er det fænomen, at man i kontraktteksten reproducerer lovens tekst, enten ved ordret gengivelse eller ved omskrivninger, hvor hovedindholdet eller emnet bibeholdes, men hvor der ændres mere eller mindre i formuleringerne. Med denne sproglige strategi sikres det, at teksten er i overensstemmelse med lovens hensigt (og ved ordret gengivelse sågar med lovens ordlyd). Desuden forekommer referencer til lovteksten i et vist omfang i kontrakttekster på den måde, at man henviser til konkrete paragraffer eller uden nærmere konkretisering til ”lovens bestemmelser” om et givent emne. Dermed opnår man, at man ikke behøver at skrive så meget tekst i kontrakten, men blot kan nøjes med en kort reference. Dette fænomen kan være hensigtsmæssigt for en fagmand, der har stort kendskab til lovens tekst og til de enkelte paragraffer, som handler om det enkelte emne, som han beskæftiger sig med, men strategien må formodes at være temmelig uhensigtsmæssig i forhold til en lægmands-læser, som ikke har et tilsvarende indgående kendskab til lovgivningen. En sådan læser pålægges en ekstra arbejdsbyrde, ved at han er nødt til på egen hånd at tilegne sig den pågældende viden om lovens indhold, og hvis det drejer sig om ukonkrete henvisninger af typen ”gesetzliche Vorschriften” (LF § 2, Abs. 2) pålægges han desforuden det arbejde selv at finde ud af, hvilken konkret lov eller hvilke konkrete love og hvilke bestemmelser, der er tale om, hvis han ønsker at forstå teksten til bunds. Det behøver dog ikke udelukkende at

³⁵⁶ Jf. advokatrundspørgen i kapitel 8.

være love eller lignende, der henvises til, men det kan også være andre tekster af forskellig art, fx ”Antennenvertrag” (FF § 10).

Intertekstualiteten har således forskellige former i kontrakterne, og jeg har i min analyse opdelt emnet i to dele, nemlig for det første henvisninger, som blandt andet omfatter eksterne henvisninger, dvs. henvisninger til tekster, som ligger uden for kontraktteksten, og for det andet lovcitater, hvor teksten uden angivelse af, at der er tale om citat, gengiver passager af lovteksten. Lovcitaterne, som typisk er mere omfattende end henvisningerne, kræver en anden type behandling i denne afhandling, og derfor synes opdelingen i to dele at give mest mening.

Ud over intertekstualitet inddrager jeg endnu et fænomen i min kategori ”Henvisninger”³⁵⁷, nemlig henvisninger internt inden for den enkelte teksts grænser. Denne type henvisninger indgår i samme element som de eksterne henvisninger³⁵⁸. Disse interne henvisninger kan have form af henvisninger til andre paragraffer eller til en anden sætning eller et andet afsnit i samme paragraf, som henvisningen står i. Disse henvisninger kan have to grundlæggende forskellige udformninger, idet de enten kan være konkrete henvisninger til andre paragraffer og andre afsnit, fx ”Vergleiche § 13” (FF § 4) eller ”§ 4, Abs. 3” (FF § 7, Abs. 4) eller kan være ukonkrete henvisninger til informationer med andre placeringer i kontrakten, fx ved hjælp af attributive adjektiver som ”vorgenannt”³⁵⁹ (FF § 5, Abs. 2) og ”nachstehend” (FF § 4). Det attributivt anvendte adjektiv ”følgend” (FF § 16) indtager i øvrigt i denne forbindelse en mellemposition, idet henvisningen ved hjælp af dette leksem som regel står umiddelbart før det, der henvises til, mens leksemets indhold i princippet må siges at være relativt ukonkret; men det anvendes altså i kontrakterne på en meget ensartet måde og med en meget konkret betydning. Denne strategi fremmer sammenhængen mellem kontraktens dele og relaterer delene til hinanden, samtidig med at man i visse tilfælde kan undgå at gentage formuleringer eller tekstligt indhold ved at angive en henvisning.

Ifølge Fælles praktisk vejledning (2003) bør henvisninger i lovtekster fra EU's institutioner så vidt muligt undgås; og hvis dette ikke kan lade sig gøre, må man sørge for, at henvisningen er så præcist formuleret, at læseren uden problemer kan finde det dokument eller de bestemmelser, som der

³⁵⁷ Dette er grunden til, at jeg ikke benævner kategorien ”Intertekstualitet”.

³⁵⁸ Jf. <http://eur-lex.europa.eu/da/techleg/1.htm> : 16 om henvisninger.

³⁵⁹ Dette og de følgende leksemer, som er anvendt som adjektiver, er i virkeligheden participialformer af verber.

henvises til³⁶⁰. BBB-Arbeitshandbuch (2002:35) og Tipps zum einfachen Schreiben (uden årstal:19) anbefaler, at man henviser konkret til loven, for at gøre det lettere for borgeren at genfinde de relevante bestemmelser. Disse kilder handler ganske vist ikke om kontrakter, men derimod om sagsbehandling i forvaltningen og om retsakter inden for EU-systemet, hvilket gør, at man naturligvis ikke kan sammenligne situationerne direkte. Men borgerens nytte af præcise henvisninger i de forskellige tilfælde kan dog godt sammenlignes.

10.2.3.1 Intern og ekstern henvisning

10.2.3.1.1 Intern henvisning i FF-kontrakten

Der findes en lang række interne henvisninger i FF-kontrakten, dvs. henvisninger, hvor man refererer til informationer, som er placeret andre steder i den pågældende kontrakt.

Adjektivet ”folgend” anvendes ofte³⁶¹ i denne kontrakt, og i alle tilfælde henvises der til en tekst, der følger umiddelbart efter sætningen, hvori adjektivet forekommer. Den tekst, der henvises til, udfyldes af kontraktparterne, eller de afkrydser forud givne muligheder. Fx:

”Der Mieter erklärt, daß die bei seinem Einzug in die Mieträume eingebrachten Sachen sein freies Eigentum und nicht gepfändet oder verpfändet sind, mit Ausnahme *folgender* Gegenstände:

_____“ (FF § 16)

Der findes også andre formelt set ukonkrete interne henvisninger, fx det attributive adjektiv ”nachstehend”³⁶², som kombineres med et substantiv, fx ”Betriebskosten” eller ”Hausgemeinschaftsordnung“, hvorved det opnår en højere grad af konkretisering og præcision. De attributive adjektiver ”vorgenannt” og ”vorstehend”³⁶³ anvendes på samme måde i kontrakten og præciseres og konkretiseres ligeledes ved hjælp af et efterfølgende substantiv, fx ”Absatz” og ”Verpflichtungen”. En anden interessant gruppe af refererende leksemer er adjektiverne ”vereinbart”, ”vertraglich”

³⁶⁰ <http://eur-lex.europa.eu/da/techleg/1.htm> :16.

³⁶¹ Se yderligere eksempler med adjektivet ”folgend” i § 1, Abs. 1; § 4; § 5, Abs. 5; § 12, Abs. 1; § 13, Abs. 10.

³⁶² I § 4 og § 19, Abs. 1; men i § 23 anvendes leksemet som adverbial og således uden præciserende substantiv. Det får dog alligevel ud fra sammenhængen i teksten en entydig betydning.

³⁶³ I § 5, Abs. 2; § 13, Abs. 7; § 19 B.

og "vereinbarungsgemäß"³⁶⁴, som får en nødvendig præcisering ved hjælp af henholdsvis "Mietzeit", "Miete", "Gebrauch" og "Warmwasserlieferung". Disse adjektiver refererer til elementer, som allerede er aftalt tidligere i FF-kontrakten, i visse tilfælde endog langt tidligere i kontrakten, men som regel i en vis nærhed i forhold til leksemets placering i kontrakten.

Der findes også en lang række andre interne henvisninger i FF-kontrakten, hvor der henvises til andre paragraffer eller andre placeringer i samme paragraf. Dette foregår i reglen ved hjælp af meget detaljerede henvisninger, fx "gem. § 7 Ziffer 4, 6", "vgl. Ziff. 4" og "Satz 2"³⁶⁵, hvor der ofte ikke blot henvises til den pågældende, ret omfattende paragraf, men derimod som regel til det konkrete stykke i paragraffen, som menes. Dermed opnås en meget høj grad af præcision, således at læseren har en reel mulighed for at undersøge nærmere, hvilket indhold der henvises til.

10.2.3.1.2 Ekstern henvisning i FF-kontrakten

De eksterne henvisninger findes der ligeledes en lang række af i FF-kontrakten. Disse henvisninger peger som ovenfor anført ud af kontrakten og kan pege i mange forskellige retninger. Fx henvises der til Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), med konkrete henvisninger til bestemte paragraffer, fx "§ 537 BGB"³⁶⁶. Ved at henvisningerne er så præcise bliver det i princippet muligt for læseren at tilegne sig den manglende viden, fordi han uden problemer kan finde den pågældende paragraf. Der findes dog også en lang række andre henvisninger til andre dokumenter end loven, som omhandler lejeforhold, fx "Anlage 3 zu § 27 der Zweiten Berechnungsverordnung", som ligeledes er en del af retsgrundlaget i forbindelse med lejeforhold, nemlig den del, der beskæftiger sig med fastsættelse af lejeløb. Men der forekommer også andre referencer, fx "behördliche Genehmigung", "behördliche Auflagen", "bauaufsichtliche Auflagen"³⁶⁷, som er nogle meget ukonkrete henvisninger til myndighedsrelaterede krav og tilladelser. Det er i forbindelse dermed overladt til læseren selv at undersøge, hvilke krav og tilladelser det drejer sig om for hans konkrete virksomheds vedkommen, hvilket synes at være en ganske fornuftig løsning på det formuleringsmæssige problem, som det ville være, hvis man skulle lade kontrakten omfatte alle de mulige krav og tilladelser, som gælder eller senere måtte komme til at gælde for forskellige brancher eller emner. Angivelse af disse

³⁶⁴ "Vereinbart" i § 4 og § 20, Abs. 3. "Vertraglich" i § 2, Abs. 1. "Vereinbarungsgemäß" i § 19B.

³⁶⁵ I § 4; § 7, overskrift, Abs. 1, Abs. 4, Abs. 7, Abs. 8; § 8, Abs. 1; § 13, Abs. 1; § 20, Abs. 3.

³⁶⁶ I § 2, Abs. 3 (som endog har en indholdsangivelse tilknyttet i parentes); § 6; § 20, Abs. 3; § 21, Abs. 2.

³⁶⁷ I præambel; § 1, Abs. 1a; § 9, Abs. 1; § 14, Abs. 4; § 19A; § 19C (sidstnævnte har en indholdsangivelse tilknyttet i parentes).

mange henvisninger til myndighedernes regler er formentlig også et forsøg på at sikre, at det er helt klart, at lejer selv er ansvarlig for at opnå de nødvendige tilladelser og opfylde de stillede krav, således at udlejer ikke risikerer at komme til at hæfte for en eventuel manglende overholdelse af reglerne.

Der henvises desuden til en lang række andre konkrete dokumenter, som er af mere privatretlig karakter, fx "Antennenvertrag", "Gebührenrechnung", "Bescheinigung eines Sachverständigen", „Vertrag über die Aufstellung, Einrichtung und den Betrieb solcher Anlagen“³⁶⁸, „Sondervorschriften für die Bedienung von Fahrstühlen, Heizstromautomaten, Feuerungsstellen usw.“³⁶⁹. Som vi kan se, drejer det sig blandt andet om aftaler og forskrifter, som er udformet af enten udlejer eller andre personer.

Endelig findes der en række ukonkrete henvisninger til "gesetzliche", kombineret med "Gründe" og "Vorschriften", samt "zusätzliche Regelungen" og "hierfür geltenden Bestimmungen"³⁷⁰, som henviser generelt til lovens bestemmelser eller øvrige regler, og som er så ukonkrete, at det kræver en vis indsigt af læseren at skaffe sig informationer om disse regler. Denne indsigt eller evne til at skaffe sig indsigt må fagmands-læseren formodes at have, hvorfor der ikke synes noget til hinder for at anvende sådanne ukonkrete henvisninger i en kontrakt af denne type.

Sluttelig vil jeg lige nævne leksemet "übliche"³⁷¹, dvs. "sædvanlige", som forekommer i et enkelt tilfælde i FF-kontrakten, og som nok er det mest ukonkrete leksemet, der er anvendt som reference³⁷².

Sammenfattende kan vi altså sige, at der søges opnået en stor grad af præcision og konkretisering³⁷³ i forbindelse med såvel de interne henvisninger som de fleste af de eksterne henvisninger i FF-kontrakten. Kun et mindre antal henvisninger synes ukonkrete, men læseren af en FF-kontrakt forventes at have de nødvendige forudsætninger for at skaffe sig den viden, der er nødvendig for at forstå disse ukonkrete henvisninger.

³⁶⁸ Dvs. "Feuerungsanlagen", på dansk fyringsanlæg.

³⁶⁹ I § 5, Abs. 5; § 7, Abs. 3c, Abs. 4; § 10; § 13, Abs. 3, Abs. 10; § 14, Abs. 4; § 19B.

³⁷⁰ I § 3; § 7 B/II og C; § 19, Abs. 2; § 19B.

³⁷¹ I § 19C.

³⁷² Se herom under gennemgangen af eksterne henvisninger i LF-kontrakten.

³⁷³ Jf. Baumann (1998a) og von Hahn (1998b).

10.2.3.1.3 Intern henvisning i LF-kontrakten

I LF-kontrakten findes der ligeledes nogle interne henvisninger, men der forekommer langt fra så mange, som i FF-kontrakten. Adjektivet ”folgend”³⁷⁴ spiller også hér en stor rolle og anvendes ofte som henvisningsord kombineret med nærmere præcisering af emnet i form af et substantiv, fx ”Schlüssel” og ”Arbeiten” og en uddybning, der udfyldes af kontraktparterne selv, som står lige bagved den sætning, hvori adjektivet findes. Derimod forekommer ”vorstehend”³⁷⁵ langt sjældnere, og ”nachstehend” er helt fraværende. Der henvises altså i LF-kontrakten i mindre grad frem og tilbage mellem paragrafferne og deres dele.

Adjektiverne ”vertragsgemäß”, ”vertraglich” og ”vereinbart”³⁷⁶, sammen med substantiver som ”Gebrauch” og ”Mietzeit”, der giver den nødvendige præcisering af adjektiverne, findes ligeledes og refererer til bestemmelser, som er aftalt i en anden paragraf i samme kontrakt. Disse henvisninger findes i lidt mindre omfang i LF-kontrakten end i FF-kontrakten. I de fleste tilfælde er der tale om aftaler, som står ret langt væk fra henvisningen, dvs. langt tidligere eller langt senere. Ydermere er følgende eksempel ganske interessant:

”Die Kündigungsvoraussetzungen richten sich nach den gesetzlichen Vorschriften und den *vertraglichen* Absprachen (siehe §§ 18-21 dieses Mietvertrages).“ (LF § 2, Abs. 2)

Denne sætning står i den paragraf, der behandler lejeperioden og handler om forudsætning for opsigelse. Her finder vi adjektivet ”vertraglich”, som ganske vist kombineres med et substantiv, nemlig ”Absprachen”, men et substantiv, der ikke øger konkretheden i udtrykket. Ud over denne relativt ukonkrete henvisning er der derfor tilføjet yderligere en henvisning i parentes i form af en henvisning til fire paragraffer i slutningen af kontrakten, som udgør de kontraktlige aftaler, der er indgået om de forskellige forhold, der gør sig gældende i forbindelse med emnet opsigelse.

Vi finder også enkelte andre henvisninger til konkrete paragraffer, fx ”§ 10, Ziff. 3”³⁷⁷, men disse er forholdsvis sjældne. Man kan formode, at det er et forsøg på at tage hensyn til lægmands-læseren, at

³⁷⁴ I præambel; § 3, Abs. 2; § 4, Abs. 4; § 6; § 9, Abs. 5.

³⁷⁵ I § 22, Abs. 3.

³⁷⁶ I § 2, Abs. 2; § 5, Abs. 1; § 9, Abs. 2; § 18, Abs. 1.

³⁷⁷ I § 3, Abs. 1; § 9, Abs. 4; § 22, Abs. 3.

der ikke forekommer så mange interne henvisninger i denne kontrakt, fordi det muligvis vil forstyrre en lægmands læsning af kontrakten, hvis han adskillige gange skal søge rundt i kontrakten efter yderligere oplysninger, fordi der er en henvisning.

10.2.3.1.4 Ekstern henvisning i LF-kontrakten

Der findes også eksterne henvisninger i LF-kontrakten, men det er ikke overmåde mange. Der findes ingen præcise henvisninger fx til paragraffer i afsnittet om leje i Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) eller det øvrige regelsæt, som beskæftiger sig med lejeforhold. Men der er dog nogle få henvisninger, som beskæftiger sig med forskellige bestemmelser fra enten myndighedernes eller andre instansers side, nemlig ”behördliche Vorschriften, insbesondere für die Aufstellung von Ölöfen und Lagerung des Heizöls” og ”VDE-Vorschriften über Außenantennen”³⁷⁸. Bestemmelsernes emne angives, men det præciseres ikke, hvilke bestemmelser der er tale om.

En henvisning, som ligner de ovenfor anførte, men som indeholder en større hjælp til læseren, finder vi i det følgende eksempel:

”Soweit Vorauszahlungen vereinbart wurden, sind bei den Heizkosten maßgeblich die *Grundsätze über die verbrauchsabhängige Heizkostenabrechnung*. Danach werden die Kosten des Betriebs der zentralen Heizungsanlage anteilig auf die Mieter des Hauses umgelegt.“ (LF § 4, Abs. 1)

Henvisningen er opdelt i to, således at der først angives en overordnet henvisning til ”principperne for forbrugsbestemt varmeafregning”, hvorefter denne henvisning i en efterfølgende sætning præciseres. De principper, som er nævnt i henvisningen, findes i ”Verordnung über die verbrauchsabhängige Abrechnung der Heiz- und Warmwasserkosten”, men denne kilde er ikke angivet i kontrakten. Derimod er princippernes hovedindhold gengivet i den efterfølgende sætning, der indledes med ”danach”, som udgør en reference til ”Grundsätze”³⁷⁹, dvs. på dansk fx ”ifølge disse

³⁷⁸ I § 9, Abs. 1 og § 14, Abs. 4.

³⁷⁹ I § 15, Abs. 1 findes der i lekset ”dabei” et kohærensskabende element, som minder om denne opbygning med overordnet bestemmelse/princip og efterfølgende underordnet uddybning, dog uden at der er tale om en reference til noget uden for teksten. ”Dabei” uddyber og relativiserer bestemmelsen om, at udlejer har ret til at komme ind i lejeobjektet, hvis der foreligger vigtige grunde til det. En lignende konstruktion (overordnet – underordnet) findes desuden i § 4, Abs. 5 og Abs. 6, hvor udtrykket ”angemessene Frist” i Abs. 5 forekommer at være upræcist, hvorfor det uddybes og præciseres i Abs. 6, hvor det forklares, hvilket indhold denne passende frist har, nemlig ”spätestens 3 Monate nach Ende des Abrechnungszeitraums”.

(principper)”. Læseren er således nødt til at have tillid til det, der står i teksten, idet han kan have svært ved på egen hånd at finde frem til den kilde, som ligger til grund for henvisningen³⁸⁰. Han må altså med andre ord stole på teksten og på dens udlægning af kildens indhold.

Langt de fleste henvisninger i LF-kontrakten er dog meget ukonkrete, fx ”gesetzliche Vorschriften”, ”gesetzliche Beschränkungen des Kündigungsrechts“ og „gesetzliche Feiertage“³⁸¹. I disse tilfælde bliver henvisningen meget ukonkret, fordi den indledes med det attributive adjektiv „gesetzlich“, dvs. lovmæssige, som blot kombineres med et substantiv, men som ikke uddybes nærmere. Dvs. læseren må selv finde ud af, hvilke bestemmelser, begrænsninger og helligdage, der er tale om. I forbindelse med de to første omtaler af ”gesetzlich” drejer det sig om bestemmelserne vedrørende opsigelse af lejeforhold i Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Men læseren må altså selv finde frem til, at der er tale om BGB, dernæst at der er tale om afsnittet, som omhandler lejeforhold, nærmere bestemt opsigelse af lejeforhold og endelig, at det er de bestemmelser, som handler om henholdsvis opsigelse uden varsel og begrænsning af muligheden for opsigelse. Disse paragraffer står ikke samlet i lovafsnittet om lejeforhold³⁸², hvorfor han er nødt til at beskæftige sig indgående med hele det pågældende lovafsnit³⁸³. Med hensyn til helligdage bestemmes disse i Tyskland af den enkelte delstat, hvorfor de varierer alt efter, hvor man befinder sig³⁸⁴. Dette sidstnævnte faktum kunne være en årsag til, at den pågældende ukonkrete formulering er valgt i forbindelse med de lovbestemte helligdage, eftersom kontrakten, som jo er en modelkontrakt, dermed kan anvendes i alle delstater i Tyskland, således at parterne blot indtænker de helligdage, som gælder i den pågældende delstat.

Endelig findes en række henvisninger, som indeholder leksemet ”üblich”³⁸⁵, på dansk ”sædvanlige”. Disse henvisninger refererer til, hvad ”man” anser for at være sædvanligt. En sådan reference må siges at være meget upræcis og give stort rum for fortolkning – og dermed for potentielle retslige stridigheder. Læseren kan formentlig kun lade sin egen opfattelse være gældende, med mindre han

³⁸⁰ Dette var naturligvis tilfældet i langt højere grad, dengang jeg indsamlede denne kontrakt, fordi internettets udbredelse var langt mindre på det pågældende tidspunkt. I dag vil en simpel netsøgning efter udtrykket ”verbrauchsabhängige Heizkostenabrechnung” ved hjælp af en søgemaskine, som fx Google, omgående give mange svar.

³⁸¹ I § 2, Abs. 2; § 17, Abs. 2 og Abs. 4.

³⁸² I udgaverne af loven indtil år 2001, hvor der skete en omfattende revision af obligationsretten i BGB, og det var jo disse tidligere udgaver af BGB, læseren havde til rådighed på det givne tidspunkt.

³⁸³ I BBB-Arbeitshandbuch (2002:35) og i Tipps zum einfachen Schreiben (uden årstal:19) anbefales det, at man i sagsbehandling i forvaltningen angiver findestedet i loven, for at gøre det lettere for borgeren at genfinde bestemmelserne.

³⁸⁴ Helligdagene i de forskellige delstater kan ses på nettet på adressen: <http://www.feiertage.net/>.

³⁸⁵ I § 12, Abs. 1 og § 14, Abs. 1 (2 forekomster).

vil give sig i kast med at gennemgå en række tidligere afsagte domme for at undersøge, hvilken udlægning disse er kommet frem til på området.

Sammenfattende kan man sige om LF-kontrakten, at der forekommer relativt færre interne og eksterne henvisninger i denne kontrakt end i FF-kontrakten, men at mange af de henvisninger, som forekommer, reelt er vanskelige at forstå for en lægmand, fordi de er temmelig ukonkrete. Man kunne hævde, at man søger at tage hensyn til lægmanden, ved at man blot nøjes med at skrive fx ”gesetzliche Bestimmungen”, fordi han så ikke behøver at forholde sig til paragraffer, han alligevel ikke kender, og i stedet blot behøver at læse en kortere tekst. Men jeg mener, der er tale om et misforstået hensyn, eftersom det fx netop drejer sig om forskellige aspekter ved et meget vigtigt emne som opsigelse, nemlig om lejers og udlejers ret til at opsige uden varsel og begrænsninger i retten til opsigelse. Disse emner må siges at være meget vigtige for lægmands-læseren, hvis han – som jeg forudsætter i denne afhandling – er lejer, fordi han dermed mangler kendskab til sine rettigheder i forbindelse med opsigelse, hvis han ikke finder bestemmelserne i loven og gør sig bekendt med dem. Kontrakten hjælper således ikke lægmanden med at orientere sig om sine rettigheder og pligter, ved at den undlader at være præcis i sine angivelser, hvorfor lægmanden i realiteten lades i stikken. I dette tilfælde kolliderer ønskerne om korthed og klarhed med hinanden, måske til skade for lægmandslæseren.

Sammenfattende kan vi sige om forekomsten af henvisninger i FF-kontrakten og LF-kontrakten, at de henvisninger som findes i FF-kontrakten generelt er mere præcise og konkrete end de henvisninger, som vi finder i LF-kontrakten. FF-kontrakten bliver dermed i første omgang muligvis sværere at læse og orientere sig i for læseren, men når han nærmere skal beskæftige sig med indholdet af den, får han faktisk mere hjælp til at skaffe sig kendskab til det konkrete indhold i teksten i FF-kontrakten ved denne større præcision og konkrethed. LF-kontrakten søger muligvis at tage hensyn til lægmands-læseren, ved ikke at være så konkret i forbindelse med henvisningerne, men undlader dermed måske også at hjælpe læseren til en større forståelse af teksten på vigtige områder.

10.2.3.2 Lovcitater

Henvisninger i form af citater fra en lov forekommer ofte i kontrakttekster. I kontrakttekster er der som regel tale om umarkerede lovcitater, dvs. at det i teksten på ingen måde angives, at det drejer

sig om et uddrag af en lov, men derimod indgår lovteksten blot som en del af den almindelige kontrakttekst. Den lov, man som regel citerer fra, i de kontrakter, som jeg beskæftiger mig med, er Bürgerliches Gesetzbuch (BGB).

Man kan skelne mellem to typer af lovcitater, nemlig for det første enkelstående leksemer eller begreber fra loven, som indgår i sætninger, der er formuleret i kontrakten, og for det andet hele sætninger eller længere tekstpassager fra loven, som optages samlet i kontrakten i tilpasset eller ordret form. Disse to typer lovcitater spiller en forskellig rolle i kontrakterne og vil derfor blive behandlet separat i denne afhandling.

10.2.3.2.1 Begreber fra loven

Leksemer og begreber fra loven anvendes i kontrakterne blandt andet med den hensigt at udtrykke sig præcist, således at nøjagtig den samme mening som i loven kommer frem på det ønskede sted i kontrakten. Ofte er begrebet allerede defineret i loven, eller der er en ensartet forståelse af det i juridiske kredse, fx baseret på domspraksis³⁸⁶.

Jeg har identificeret følgende begreber³⁸⁷ fra loven, som anvendes i de to kontrakttekster³⁸⁸, der underkastes den detaljerede analyse i min afhandling:

Tabel 10.8: Begreber fra loven

Kun i LF-kontrakten	I begge kontrakter	Kun i FF-kontrakten
unerheblich	wichtiger Grund	Vorsatz – grobe Fahrlässigkeit
zugesicherte Eigenschaft	Zustimmung – Erlaubnis	Einwilligung – Genehmigung
berechtigtes Interesse		

³⁸⁶ Jf. advokatrundspørgen i kapitel 8.

³⁸⁷ Et andet eksempel, som forekommer i to andre kontrakter i mit korpus, men altså ikke i disse to kontrakter, er ”vorübergehender Gebrauch”, som er interessant, fordi lejerer i tilfælde af midlertidig brug har mindre omfattende rettigheder. Dette begreb anvendes blandt andet i § 565, Abs. 2.

³⁸⁸ Andre eksempler fra de to kontrakter er: ”Unverzüglich”, som findes i FF-kontrakten i § 8, Abs. 2; § 13, Abs. 1; § 13, Abs. 8 og i LF-kontrakten bl.a. i § 4, Abs. 6; § 7, Abs. 1; § 7, Abs. 3; § 10, Abs. 3 – dette begreb er allerede omtalt i afsnittet om leksis tidligere i afhandlingen. ”Mietzins”, som findes i FF-kontrakten bl.a. i § 4; § 5; § 6; § 7, Abs. 10; § 15, Abs. 3; § 20, Abs. 3 og i LF-kontrakten i § 8, Abs. 4 – dette begreb er ligeledes allerede omtalt i afsnittet om leksis.

10.2.3.2.1.1 Begreber fra loven, kun brugt i LF-kontrakten

Begreberne „unerheblich“³⁸⁹, „zugesicherte Eigenschaft“³⁹⁰ og „berechtigtes Interesse“³⁹¹ forekommer kun i LF-kontrakten, men disse tre begreber forekommer udelukkende i paragrafstykker, hvor begreberne indgår i længere passager, som citeres af lovens tekst. Jeg vil derfor hér ikke gå i dybden med dem, men blot nøjes med at konstatere, at de fungerer som en slags fagtermer med et i juridisk sammenhæng, dvs. blandt jurister, i forvejen fastlagt indhold, hvilket gør, at en lægmand umiddelbart muligvis ikke vil forstå det fulde indhold af begrebet, og muligvis ikke vil være klar over, at der i det hele taget er tale om en juridisk term, som har et defineret indhold. Særligt tydeligt er dette ved begrebet ”berechtigtes Interesse”, som blot gengives i kontraktteksten uden forklaring og uden henvisning til en paragraf i loven; mens der i § 564 b, Abs. 2 findes en meget omfattende definition af begrebet, dvs. i hvilke situationer, udlejer har en berettiget interesse i opsigelsen.

10.2.3.2.1.2 Begreber fra loven, kun brugt i FF-kontrakten

Lidt anderledes forholder det sig med begreberne ”Vorsatz” og ”grobe Fahrlässigkeit”³⁹², på dansk ”forsæt” og ”grov uagtsomhed”, som udelukkende forefindes i FF-kontrakten. De to begreber forekommer i begge tilfælde sammen, formentlig fordi de udgør forskellige grader af skyld, man kan pådrage sig. Begreberne forekommer i en sammenhæng, som ikke er præget af lovcitat i øvrigt, og indgår blot som en naturlig del af sproget i teksten. ”Fahrlässig” er ganske vist defineret i § 276 BGB; men netop udtrykket ”grobe Fahrlässigkeit” nævnes i Schwintowski (2004:382) som problematisk for fx en forsikringskunde, da denne måske ikke har den fornødne viden om, hvilke forudsætninger der gælder for, at handlinger er omfattet af begrebet, ligesom de forskellige domstole ikke er enige om udlægningen af begrebet. Begrebet kan således på grund af usikkerheden om domstolenes udlægning af det være problematisk, men på baggrund af det krav om forsigtighed, der stilles til fagfolk, formoder jeg dog, at de er umiddelbart forståelige for tekstens kontraktparter.

³⁸⁹ I § 7, Abs. 2; § 8, Abs. 4.

³⁹⁰ I § 7, Abs. 2.

³⁹¹ I § 9, Abs. 3; § 10, Abs. 2; § 17, Abs. 2.

³⁹² I § 7, Abs. 3 og § 7, Abs. 9 (i sidstnævnte tilfælde brugt som attributive adjektiver: vorsätzlich og fahrlässig).

Som det sidste sæt af begreber, som jeg vil beskæftige mig med i dette afsnit, behandles de to begreber: "Einwilligung" og "Genehmigung". Der skal skelnes skarpt mellem disse to begreber i juridisk sammenhæng: "Einwilligung" er i § 183 BGB defineret som "die vorherige Zustimmung", dvs. forudgående tilladelse, og "Genehmigung" er i § 184 BGB defineret som "die nachträgliche Zustimmung", dvs. efterfølgende tilladelse. Et tredje begreb, som man er nødt til at inddrage her, skønt det hører til i gruppen af begreber, som forekommer i begge kontrakter, er "Zustimmung". Det kan betragtes som et overbegreb, som kan omfatte såvel en forudgående som en efterfølgende tilladelse. Hvis der ønskes en præcisering af, hvorvidt tilladelsen skal gives forud eller bagefter, må der tilføjes et attributivt adjektiv, som vi så i definitionerne fra BGB. Det kan naturligvis have væsentlig indholdsmæssig betydning, om en tilladelse skal foreligge før, man går i gang med at udføre en handling, eller om det er acceptabelt, at man først udfører handlingen og derefter søger at opnå tilladelsen. Det skal dog også bemærkes, at begrebet "Genehmigung" har yderligere en betydning, nemlig at det anvendes om myndigheders godkendelse, som regel forudgående³⁹³. Det er udelukkende denne sidste betydning, der er anvendt i normalsproget.

De fire begreber har en meget forskellig forekomst i de to kontrakter. "Einwilligung" forekommer slet ikke i LF-kontrakten og "Genehmigung"³⁹⁴ kun en enkelt gang og da i sammenhæng med "behördlich", hvoraf man kan se, at det drejer sig om myndighedsgodkendelsen. De to juridisk definerede begreber anvendes altså næsten ikke, og i hvert fald ikke i den juridisk definerede betydning i LF-kontrakten. Dette kan formentlig ses som et forsøg på at tage hensyn til lægmands-læserens manglende viden om den præcise forskel mellem de to begreber, hvilket synes hensigtsmæssigt, da dette punkt ville kunne give anledning til potentielle retslige stridigheder. Begrebet "Einwilligung"³⁹⁵ forekommer således udelukkende i FF-kontrakten, mens "Genehmigung"³⁹⁶ i FF-kontrakten forekommer såvel i forbindelse med "behördlich" som i forbindelse med "des Vermieters", dvs. i den juridisk definerede betydning ("nachträgliche Zustimmung"). I denne sidste betydning forekommer begrebet udelukkende i den del af kontrakten, som udgøres af "Hausgemeinschaftsordnung".

³⁹³ Jf. forklaringen i Duden (1993:1283) om „genehmigen“: "(bes. amtlich, offiziell) die Ausführung, Verwirklichung einer Absicht, die jmd. als Antrag, Gesuch o.ä. vorgebracht hat, gestatten".

³⁹⁴ I LF-kontrakten i § 9, Abs. 1.

³⁹⁵ I FF-kontrakten i § 14, Abs. 4 (2 forekomster).

³⁹⁶ I FF-kontrakten ifm. "behördlich" i præambel, § 1, Abs. 1a; § 9, Abs. 1; § 19 A og ifm. "des Vermieters" § 19 A; § 19 B; § 19 C.

10.2.3.2.1.3 Begreber fra loven, brugt i begge kontrakter

Begrebet ”Zustimmung”³⁹⁷ er som ovenfor nævnt et overbegreb for tilladelse, og det forekommer i begge kontrakter, i FF-kontrakten endog med præciseringen ”vorherig”, mens en sådan præcisering ikke forekommer i LF-kontrakten. ”Zustimmung” anvendes i LF-kontrakten udelukkende ved emner, der kræver lejers tilladelse, mens FF-kontrakten anvender begrebet med såvel lejer som udlejer som tilladende part³⁹⁸. Begrebet ”Erlaubnis” har ikke en særlig juridisk definition og har samme indhold som ”Zustimmung”³⁹⁹; men begrebet er et leksem med en mere normalsproglig karakter, skønt det også anvendes i lovtekster, blandt andet i § 549 BGB. Begrebet ”Erlaubnis”⁴⁰⁰ forekommer i overraskende mange tilfælde i FF-kontrakten, men som forventet også i LF-kontrakten. I LF-kontrakten anvendes dette begreb om tilladelse, som skal gives af udlejer, mens vi ovenfor så, at ”Zustimmung” i denne kontrakt blev brugt, når lejer skal give tilladelse. I FF-kontrakten anvender man ”Erlaubnis” om udlejers tilladelse, og man lægger særligt mærke til, at det ofte pointeres, at tilladelsen skal gives skriftligt. Det forekommer overraskende, at man i så mange tilfælde i FF-kontrakten anvender ”Erlaubnis”, men en del af forklaringen er, at begrebet i flere af tilfældene anvendes i et indledende overordnet paragrafstykke, hvorefter det genoptages i de efterfølgende paragrafstykker, hvor bestemmelsen uddybes eller relativiseres. Der kan muligvis også være en afsmittende effekt fra lovens tekst i forbindelse med de emner, hvor den også anvender ”Erlaubnis”⁴⁰¹.

Endelig vil jeg beskæftige mig med begrebet ”wichtiger Grund”, som findes i LF-kontrakten i flere tilfælde og i FF-kontrakten en enkelt gang⁴⁰². Dette begreb er ikke præcist defineret i loven, men forekommer ofte i lovtekster; indholdet af begrebet er dog ud fra domspraksis fastlagt i juridiske kredse. Paragrafferne, i hvilke begrebet forekommer i FF-kontrakten og i det ene tilfælde i LF-kontrakten, behandler fremleje af lejemålet. I LF-kontrakten citeres en længere tekstpassage fra loven, hvori begrebet forekommer, mens begrebet i FF-kontrakten anvendes i en anden sammenhæng, som ikke er direkte citat fra loven. I et af de andre tilfælde i LF-kontrakten har man tilføjet en

³⁹⁷ I LF-kontrakten i § 8, Abs. 2 (2 forekomster); § 14, Abs. 1; § 14, Abs. 2 og i FF-kontrakten i § 10; § 15, Abs. 1; § 19B.

³⁹⁸ I FF-kontrakten i § 8, Abs. 5 finder vi desuden en anden variation i forbindelse med forudgående, nemlig ”vorherigen schriftlichen Vereinbarung”.

³⁹⁹ Jf. forklaringen i Duden (1993:959): ”Genehmigung, Zustimmung; Bestätigung, daß man etw. tun darf”.

⁴⁰⁰ I LF-kontrakten i § 9, Abs. 2; § 10, Abs. 2 og i FF-kontrakten i § 8, Abs. 1; § 8, Abs. 2; § 9, Abs. 1; § 9, Abs. 2; § 9, Abs. 3; § 11 (3 forekomster); § 14, Abs. 1; § 23, Abs. 2.

⁴⁰¹ Jf. § 549 BGB, som begge kontrakter relaterer sig til; LF-kontrakten i § 10 og FF-kontrakten i § 8.

forklaring i parentes, som en konsekvens af, at begrebet ikke er defineret og at dets omfang ikke er klart, således at det præciseres, at ”wichtige Gründe” omfatter ”(Haus oder Wohnungsverkauf, Kündigung, Reparaturen)”. Dette er naturligvis en stor hjælp for lægmands-læseren, som skal forstå teksten.

10.2.3.2.2 Sætninger og passager fra loven

10.2.3.2.2.1 Sætninger og passager fra loven i FF-kontrakten

I FF-kontrakten forekommer der en række tekstudsnit, som tager udgangspunkt i loven. Disse udsnit refererer fx til loven på den måde, at de behandler et emne, som også er omtalt i loven, men behandlingen i kontrakten har et helt andet fokus eller et delvist andet indhold end behandlingen i loven, eller indeholder blot en implicit reference til et emne i loven. I det følgende vil jeg give nogle eksempler på dette fænomen:

”Der Vermieter kann aus den gesetzlichen Gründen das Mietverhältnis ohne Einhaltung einer Kündigungsfrist mit sofortiger Wirkung kündigen.“ (FF § 3)

Denne paragraf refererer til §§ 553 og 554 i BGB, som indeholder nogle vigtige regler for udlejers opsigelse uden varsel⁴⁰³ og indledes med formuleringen⁴⁰⁴:

”Der Vermieter kann das Mietverhältnis ohne Einhaltung einer Kündigungsfrist kündigen, wenn der Mieter...” (§ 554 BGB)

Efter denne indledning angives i de to paragraffer de betingelser, der skal være opfyldt for at udlejer kan opsiges kontrakten uden varsel, nemlig ved anvendelse af lejeobjektet til et formål, som strider imod kontrakten (§ 553), og ved forsinkelse med betalingen, hvilket er yderligere underinddelt i forskellige tilfælde (§ 554). I kontrakten refereres der dermed blot til lovens bestemmelser, uden at

⁴⁰² I LF-kontrakten i § 10, Abs. 2; § 14, Abs. 1; § 15, Abs. 1 og i FF-kontrakten i § 8, Abs. 2.

⁴⁰³ § 554 a indeholder ligeledes bestemmelser om opsigelse uden varsel nemlig ved urimelige lejeforhold (”unzumutbares Mietverhältnis”). Denne paragraf er formuleret anderledes end de to foregående paragraffer, eftersom der hér gives mulighed for, at såvel lejer som udlejer kan opsiges kontrakten uden varsel.

⁴⁰⁴ I § 553 BGB er ledstillingen dog anderledes, idet objektet (”das Mietverhältnis”) er placeret efter adverbialbestemmelsen (”ohne Einhaltung einer Kündigungsfrist”).

det uddybes konkret, hvilke bestemmelser der er tale om og hvilket indhold de pågældende bestemmelser har⁴⁰⁵.

En anden indirekte reference til en bestemmelse i loven findes i det følgende eksempel:

”Der Mieter erklärt, daß die bei seinem Einzug in die Mieträume eingebrachten Sachen sein freies Eigentum und nicht gepfändet oder verpfändet sind, mit Ausnahme folgender Gegenstände:

_____“ (FF § 16)

Overskriften på denne paragraf i kontrakten er „Pfandrecht des Vermieters an eingebrachten Sachen“ og refererer til § 559 BGB, hvor overskriften lyder „Vermieterpfandrecht“. Denne bestemmelse i loven indeholder en regel om, at udlejer har panteret vedrørende sine fordringer med relation til lejeforholdet. Den konkrete formulering i loven lyder:

„Der Vermieter eines Grundstücks hat für seine Forderungen aus dem Mietverhältnis ein Pfandrecht an den eingebrachten Sachen des Mieters.“ (§ 559 BGB)

Som vi ser, har denne formulering delvist haft afsmittende virkning på overskriften i kontraktens § 16, mens indholdet i selve kontraktens paragraf ikke er det samme som i loven. Derimod er der tale om, at lejer erklærer, at de genstande, han har med ind i lejeobjektet er hans ejendom, og at der ikke er gjort udlæg i dem (”gepfändet”) og at de ikke er pantsat (”verpfändet”), med undtagelse af de ting, som anføres af parterne på en liste, som der er afsat plads til i form af en stiptet linje i paragraffen. Indirekte åbner denne paragraf således mulighed for, at udlejer kan gøre brug af den rettighed, han får i kraft af § 559 i loven; men dette ekspliciteres ikke og relationen til loven tydeliggøres på ingen måde, som det fx gøres i kontraktens § 6.

I § 6 finder vi, som allerede tidligere omtalt, henvisninger til loven, nærmere betegnet til § 537 og § 538 BGB:

”Der Mieter kann gegenüber dem Mietzins und den Nebenkosten mit einer Forderung aus § 537 BGB aufrechnen oder ein Zurückbehaltungsrecht ausüben. Mit einer Forderung aus § 538 BGB

⁴⁰⁵ I denne kontrakt findes der ingen henvisning til lovens bestemmelser om lejers muligheder for opsigelse uden varsel.

kann der Mieter nur aufrechnen oder ein Zurückbehaltungsrecht ausüben, wenn er seine Absicht dem Vermieter mindestens einen Monat vor der Fälligkeit des Mietzinses schriftlich angezeigt hat.“

Men denne paragraf i kontrakten relaterer sig ligeledes til en anden paragraf i loven:

”Der Mieter von Wohnraum kann entgegen einer vertraglichen Bestimmung gegen eine Mietzinsforderung mit einer Forderung auf Grund des § 538 aufrechnen oder wegen einer solchen Forderung ein Zurückbehaltungsrecht ausüben, wenn er seine Absicht dem Vermieter mindestens einen Monat vor der Fälligkeit des Mietzinses schriftlich angezeigt hat.“ (§ 552 a BGB)

Som vi ser, er fokus i kontrakten anderledes end i loven, og dette afføder nogle sproglige ændringer. Loven har fokus på „entgegen einer vertraglichen Bestimmung“, dvs. på dansk ”i modstrid med en kontraktlig bestemmelse”, mens et sådant fokus ikke er relevant i kontrakten, hvor man jo netop giver lejer denne rettighed, dog med den begrænsning⁴⁰⁶, at han skal meddele udlejer det en måned i forvejen. Det, som er formuleret som en absolut rettighed i loven for boliglejere⁴⁰⁷, også selv om man evt. har aftalt noget andet i kontrakten, er altså i kontrakten om erhvervslejemål formuleret som en rettighed med begrænsning. Den sproglige formulering er dog bibeholdt i store træk, bortset fra at der er foretaget nogle sproglige ændringer, som er nødvendiggjort af ændringen i fokus.

Det tydeliggøres i kontrakten ikke, hvilket indhold § 537 og § 538 BGB har, nemlig at det drejer sig om mangler ved lejeobjektet og mangel på eller bortfald af tilsikrede egenskaber (§ 537) og udlejers pligt til at yde skadeserstatning i forbindelse hermed (§ 538), hvorfor læseren selv må skaffe sig denne information.

Vi ser ligeledes et eksempel på denne ændrede fokus i følgende eksempel:

”Will der Mieter Einrichtungen, mit denen er die Mieträume versehen hat oder die ihm gehören, bei Beendigung des Mietverhältnisses wegnehmen, hat er sie zunächst dem Vermieter zur Übernahme anzubieten. Wenn der Vermieter die Einrichtung übernehmen will, hat er dem Mieter die Herstel-

⁴⁰⁶ Realiseret ved hjælp af ”nur” og konditionalsætningen indledt med ”wenn”.

⁴⁰⁷ Loven angiver kun, at denne absolutte rettighed gælder for boliglejere, og ikke at den også gælder for lejere af erhvervslejemål.

Detaljeret analyse af to udvalgte kontrakter

lungskosten abzüglich eines angemessenen Betrages für die Abnutzung zu erstatten....“ (FF § 14, Abs. 2)

I loven findes der ligeledes en paragraf omhandlende „Wegnahme von Einrichtungen“, nemlig:

„(1) Der Mieter ist berechtigt, eine Einrichtung, mit der er die Sache versehen hat, wegzunehmen.
(2) Der Vermieter von Räumen kann die Ausübung des Wegnahmerechts des Mieters durch Zahlung einer angemessenen Entschädigung abwenden, es sei denn, daß der Mieter ein berechtigtes Interesse an der Wegnahme hat.“ (§ 547 a BGB)

Som vi ser hér, har teksten i kontrakten også i dette tilfælde et helt andet fokus end teksten i loven, ligesom den sproglige formulering er ganske anderledes. I loven er bestemmelsen formuleret som en ret, lejer har, til at tage bestemte indretninger med sig, når han flytter, og denne ret bliver indskrænket af, at en udlejer af boliger eller erhvervslejemål kan forhindre lejer i at udøve denne ret, mod at betale en passende erstatning til lejer. I kontrakten er der større fokus på, at lejer har pligt til først at tilbyde udlejer den pågældende indretning, hvis lejer vil have den med sig. Erstatningen, som er meget ukonkret i lovens tekst (på dansk: passende erstatning), er konkretiseret i kontrakten, således at man aftaler, at erstatningen skal omfatte fremstillingsprisen med fradrag af et passende beløb til dækning af slid.

I FF-kontrakten finder vi også et eksempel på et tekstudsnit, som til en vis grad lægger sig tæt op ad formuleringen i loven, men som alligevel ændrer indholdet i kontrakten betragteligt i forhold til indholdet i loven:

”Der Mieter ist ohne ausdrückliche schriftliche Erlaubnis des Vermieters weder zu einer Untervermietung oder Unterverpachtung der Mieträume noch zu einer sonstigen Gebrauchsüberlassung an Dritte berechtigt....“ (FF § 8, Abs. 2)

I loven finder vi følgende formulering:

„Der Mieter ist ohne die Erlaubnis des Vermieters nicht berechtigt, den Gebrauch der gemieteten Sache einem Dritten zu überlassen, insbesondere die Sache weiter zu vermieten.“ (§ 549 BGB)

I dette eksempel ser vi, at der er en vis grad af sproglig overensstemmelse mellem første del af de to tekststykker, dog med en præcisering af den form, udlejers tilladelse skal have, mens forbuddets formulering er ændret betragteligt i kontrakten i den sidste del af teksten, i forhold til formuleringen i loven. Loven taler generelt om ”at overlade brugen af lejeobjektet til tredjemand” og giver derefter fremleje som eksempel, hvorimod kontrakten tydeliggør tre former for overladelse af brugsret, nemlig fremleje, underforpagtning og anden overladelse af brugsret til tredjemand. Fremlejen får dermed en fremtrædende position, hvilket formentlig er begrundet i, at dette typisk vil være den hyppigste, men ikke den eneste, form for overladelse af brugsret, som vil forekomme. Vi bemærker i dette eksempel i øvrigt, at man anvender en substantivering i form af et kompositum med tilknyttet adverbialbestemmelse ”Gebrauchsüberlassung an Dritte” i kontrakten, men derimod en verbalisering i form af ”den Gebrauch einem Dritten zu überlassen” i loven; man ændrer altså i dette tilfælde lovens verbalstil til nominalstil.

Denne sproglige strategi med anvendelse af kompositum finder vi også i kontrakten i § 8, Abs. 4, som taler om en ”angemessenen Untermietzuschlag”, mens man i § 549, Abs. 2 BGB omtaler en ”angemessene Erhöhung des Mietzinses”. I kontrakten anvendes altså et tredelt kompositum, mens loven anvender et substantivsyntagme med tilknyttet genitivattribut, som muligvis er lettere tilgængeligt end det valgte kompositum i kontrakten⁴⁰⁸.

Endelig findes der i kontrakten i § 7, Abs. 4, Abs. 6 og Abs. 7 et omfattende citat, ikke fra Bürgerliches Gesetzbuch, men fra Bilag 3 til § 27 Abs. 1 i Zweite Berechnungsverordnung, som fastlægger de driftsomkostninger mv., som udlejer kan lade lejer betale. Der er tale om en meget detaljeret oversigt i kontrakten over de mange forskellige typer omkostninger, eftersom hver omkostningstype skal angives, hvis udlejer ønsker at lade lejerne betale den. Strukturen og formuleringerne er i høj grad citeret fra Bilag 3, dog er der tilføjet og fjernet nogle omkostningstyper. I et enkelt tilfælde er der forskel i strukturen, nemlig i § 7, Abs. 4, hvor kontrakten behandler to omkostningstyper samlet i første sætning, mens teksten i Bilag 3 behandler dem hver for sig. Denne samlede behandling i den første sætning medfører, at det er mest hensigtsmæssigt at anvende en anden formulering end i Bilag 3. I kontrakten står der fx ”Zu den Kosten des Betriebs der zentralen Heizungsanlage gehören die Kosten...“, mens der i Bilag 3 står „Hierzu gehören die Kosten...“. Ved de øvrige omkostnings-

typer i Abs. 6 og Abs. 7 anvendes der dog i kontrakten samme formulering som i Bilag 3, nemlig igen „Hierzu gehören die Kosten...“.

Sammenfattende kan vi sige, at FF-kontrakten i en del tilfælde relaterer sig til lovgivningen i form af BGB eller andre regler, som gælder for lejeforhold, men at fokus som regel er anderledes i kontrakten eller at der blot indgår en reference til loven i kontraktteksten. Kun i forbindelse med gennemgangen af driftsomkostningerne er der et omfattende citat fra lovgivningen.

10.2.3.2.2 Sætninger og passager fra loven i LF-kontrakten

I LF-kontrakten findes der en lang række sætninger og længere tekstpassager, som enten citerer loven ordret eller som tager tydeligt udgangspunkt i loven og blot foretager sproglige ændringer, men i hovedtrækkene bibeholder det pågældende tekstudsnit fra loven⁴⁰⁹. Kendetegnende for denne type henvisning er det, at det intetsteds er markeret, at det drejer sig om gengivelser af lovens tekst.

Jeg vil i det følgende beskæftige mig nærmere med nogle af disse tekstpassager. Vi finder fx en næsten ordret gengivelse af lovteksten i det følgende eksempel:

”Eine Vereinbarung, durch die das Wegnahmerecht des Mieters ausgeschlossen wird, ist nur wirksam, wenn ein angemessener Ausgleich *gemäß Ziffer 6* vorgesehen ist.“ (LF § 9, Abs. 3)⁴¹⁰

Den eneste ændring i forhold til teksten i loven er, at man har tilføjet en henvisning til et senere stykke i samme paragraf i kontrakten i form af “gemäß Ziffer 6”. Et andet eksempel ses nedenfor:

”Tritt in der Wohnung ein Mangel auf, so muß dies der Mieter dem Vermieter unverzüglich mitteilen.“ (LF § 7, Abs. 1)

Dette er en delvis gengivelse af lovteksten i § 545 BGB, som lyder:

⁴⁰⁸ Derudover er formuleringerne i kontrakten og loven i dette tilfælde så markant forskellige, at de næsten kun har emnet til fælles.

⁴⁰⁹ Se yderligere eksempler fx i § 7, Abs. 3 (jf. § 538, Abs. 2 BGB); § 8, Abs. 3 (jf. § 541 b, Abs. 3 BGB); § 10, Abs. 2; § 17, Abs. 2 og Abs. 3; § 20.

⁴¹⁰ Jf. § 547 a, Abs. 3 BGB.

”Zeigt sich im Laufe der Miete ein Mangel der gemieteten Sache oder wird eine Vorkehrung zum Schutze der Sache gegen eine nicht vorhergesehene Gefahr erforderlich, so hat der Mieter dem Vermieter unverzüglich Anzeige zu machen.“ (§ 545, Abs. 1 BGB)

Vi ser hér, at kontrakten overtager en del af indholdet fra lovteksten, nemlig den, der drejer sig om mangler og bibeholder reglen, indledt med ”so”, men samtidig udelades den del af lovteksten, som handler om det lidt mere abstrakte med ”foranstaltninger til beskyttelse af lejeobjektet mod en uforudset fare”. Endvidere udelades ”im Laufe der Miete” og ”der gemieteten Sache”, som må siges at være overflødige eller selvindlysende, hvorfor de for enkelhedens skyld uden problemer kan udelades. Der foretages endvidere en række sproglige ændringer, sådan at ”zeigt sich“ ændres til „tritt auf” og støtteverbumkonstruktionen ”Anzeige zu machen” ændres til ”dies mitteilen”. Ændringen af støtteverbumkonstruktionen til en simpel verbalkonstruktion og tekstudeladelserne kan tolkes som et forsøg på at tilpasse teksten til en lægmands-læser ved at gøre den kortere, mindre nominalstilspræget, mindre ”sløret” på grund af de færre informationer og dermed lettere tilgængelig.

Et andet interessant eksempel er dette:

”Hat die Wohnung einen nicht unerheblichen Mangel oder fehlt bzw. entfällt eine zugesicherte Eigenschaft, so kann der Mieter in angemessenem Umfang die Miete kürzen, bis der Vermieter den Mangel abstellt.“ (LF § 7, Abs. 2)

Dette paragrafstykke i kontrakten er en sammenskrivning af to paragrafstykker i lovteksten, nemlig § 537 Abs. 1 og Abs. 2 BGB, som lyder:

”(1) Ist die gemietete Sache zur Zeit der Überlassung an den Mieter mit einem Fehler behaftet, der ihre Tauglichkeit zu dem vertragsmäßigen Gebrauch aufhebt oder mindert, oder entsteht im Laufe der Miete ein solcher Fehler, so ist der Mieter für die Zeit während deren die Tauglichkeit aufgehoben ist, von der Entrichtung des Mietzinses befreit, für die Zeit während deren die Tauglichkeit gemindert ist, nur zur Entrichtung eines nach den §§ 472, 473 zu bemessenden Teiles des Mietzinses verpflichtet. Eine unerhebliche Minderung der Tauglichkeit kommt nicht in Betracht.
(2) Absatz 1 Satz 1 gilt auch, wenn eine zugesicherte Eigenschaft fehlt oder später wegfällt. ...“

I dette eksempel ser vi, at de to stykker er slået sammen til ét paragrafstykke, således at såvel mangler som tilsikrede egenskaber står i samme stykke i kontrakten. Det er der i og for sig intet til hinder for, da man dermed fremhæver den analoge behandling af de to problemstillinger. Vi bemærker også, at man har valgt at udelade den fremhævelse, der findes i loven, af, at reglen gælder for både mangler, som allerede findes ved overdragelsen, og mangler, som først opstår senere. Denne skelnen medfører, at lovteksten bliver meget omstændelig og vanskelig at forstå. I kontrakten søger man at forenkle teksten, ved at begge muligheder er omfattet af verbalet ”hat”, hvilket man nok kan diskutere hensigtsmæssigheden af, idet verbalet ”hat” muligvis kan mistolkes – rent indholdsmæssigt – til blot at omfatte den første mulighed, som er omtalt i loven, nemlig ”har ved overdragelsen”. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at man har valgt at anvende to forskellige verbaler i forbindelse med tilsikrede egenskaber, som netop afspejler de to forskellige tidspunkter (”mangler” og ”bortfalder”)⁴¹¹. I loven er der angivet en nærmere forklaring af, hvilke typer mangler der giver de omtalte rettigheder, dvs. hvilke mangler der er dækket af begrebet ”erheblich”⁴¹². Dette er i kontrakten forenklet til ”nicht unerheblichen”⁴¹³ uden yderligere forklaring, hvilket formentlig er begrundet i ønsket om at gøre kontraktteksten mere tilgængelig og kortere. Men ved at foretage denne ændring undlader man samtidig at give læseren hjælp til den indholdsmæssige forståelse, som han ville få ved en nærmere fastlæggelse af betydningen af ”erheblich”.

I § 8, Abs. 1 findes yderligere et eksempel:

”Der Mieter hat Einwirkungen auf die Wohnungen zu dulden, die erforderlich sind, um sie oder das Gebäude zu erhalten (Instandsetzungs- und Instandhaltungsmaßnahmen).“ (LF § 8, Abs. 1)

Den tilsvarende passage i loven lyder:

”Der Mieter von Räumen hat Einwirkungen auf die Mietsache zu dulden, die zur Erhaltung der Mieträume oder des Gebäudes erforderlich sind.“ (§ 541 a BGB)

⁴¹¹ Det er i denne forbindelse i øvrigt interessant, at man har anvendt leksemet ”entfällt” for ”bortfalder” i kontrakten, hvilket er udtryk for et højere stilniveau, end det leksem, loven anvender, nemlig ”wegtfällt”, som er normalsprogligt.

⁴¹² I form af relativsætningen ”der ihre Tauglichkeit zu dem vertragsmäßigen Gebrauch aufhebt oder mindert”.

⁴¹³ Man kan i øvrigt stille spørgsmålstejn ved anvendelsen af den dobbelte negation, jf. Fingerzeige 1998:30f. Vi ser fx i § 10, Abs. 2, at man har ændret lovens formulering i § 549, Abs. 1, som lyder: ”Der Mieter ist ohne die Erlaubnis des Vermieters nicht berechtigt...” til ”Der Mieter darf die Wohnung nur mit Erlaubnis des Vermieters...”. Man er altså i denne paragraf været opmærksom på problemet; men har ikke været konsekvent i alle paragraffer.

I loven er der en tilføjelse af „von Räumen”, hvilket naturligvis skyldes, at loven omfatter andre former for leje end boligleje, og denne tilføjelse udelades med fuld ret i lejekontrakten, hvor der ikke er tvivl om emnet. Ligeledes ændres leksemerne ”Mietsache”/”Mieträume” til det mere præcise ”Wohnungen”. Som en vigtigere ændring ser vi, at der er foretaget en ændring af teksten i loven, fra adverbialbestemmelsen bestående af præpositionalforbindelsen ”zur Erhaltung” med tilhørende genitivattribut til en konstruktion indledt med ”um”, som udtrykker hensigt. Ændringen medfører, at man fjerner et udtryk med nominalstil og i stedet indsætter et udtryk i verbalstil⁴¹⁴. Endvidere finder vi en normalsproglig forklaring tilføjet i parentes i kontrakten, hvilket ikke er med i loven.⁴¹⁵

I følgende eksempel ser vi ligeledes nogle interessante ændringer og ligheder i forhold til lovteksten:

”Der Vermieter hat dem Mieter 4 Monate vor dem Beginn der Bauarbeiten deren Art, Umfang, Beginn und voraussichtliche Dauer sowie die zu erwartende Erhöhung des Mietzinses schriftlich mitzuteilen. Der Mieter ist berechtigt, bis zum Ablauf des dritten Monats, der auf den Zugang der Mitteilung folgt, für den Ablauf des nächsten Monats zu kündigen. Hat der Mieter gekündigt, ist die Maßnahme bis zum Ablauf der Mietzeit zu unterlassen. Letzteres gilt nicht bei Maßnahmen, die mit keiner oder nur mit einer unerheblichen Einwirkung auf die vermieteten Räume verbunden oder als Sicherungsmaßnahmen dringend erforderlich sind.“ (LF § 8, Abs. 4)

Lovens tekst er i stort omfang i overensstemmelse hermed og ser således ud:

”Der Vermieter hat dem Mieter *zwei* Monate vor dem Beginn der *Maßnahme* deren Art, Umfang, Beginn und voraussichtliche Dauer sowie die zu erwartende Erhöhung des Mietzinses schriftlich mitzuteilen. Der Mieter ist berechtigt, bis zum Ablauf des dritten Monats, der auf den Zugang der

⁴¹⁴ Vi finder dog også et par eksempler i LF-kontrakten på, at man øger forekomsten af nominalstil i forhold til loven, nemlig i § 17, Abs. 3, hvor man ændrer ledstilling og unødvendigt omstændeligt skriver ”nach Ablauf von ... Jahren” i stedet for som i loven ”nach ... Jahren”. I § 20 har man slået § 569 a, Abs. 1 og 2 sammen, således at ”Ehegatten” (Abs. 1) og ”Familienangehörige” (Abs. 2) står sammen, formentlig af denne grund vælger man at ændre temporalsætningen ”nachdem er... Kenntnis erlangt hat” (Abs. 1) til adverbialbestemmelsen ”nach Kenntnis des Todesfalls”. Man ændrer dermed lovens verbalstil til nominalstil; men i virkeligheden ville det personlige pronomen i pluralis (”sie”) være en udmærket løsning ved bibeholdelse af verbalstilen, svarende til den løsning, man har valgt i konditionalsætningerne i samme paragraf.

Mitteilung folgt, für den Ablauf des nächsten Monats zu kündigen. Hat der Mieter gekündigt, ist die Maßnahme bis zum Ablauf der Mietzeit zu unterlassen. *Diese Vorschriften gelten nicht bei Maßnahmen, die mit keiner oder nur mit einer unerheblichen Einwirkung auf die vermieteten Räume verbunden und zu keiner oder nur zu einer unerheblichen Erhöhung des Mietzinses führen.*“ (§ 541 b, Abs. 2 BGB)

Dette paragrafstykke er interessant, fordi der på grund af afsmitningen fra lovteksten forekommer ændring af den terminologi, som anvendes i den pågældende kontrakt, nemlig i forbindelse med termen for lejebeløbet. I resten af kontrakten anvender man leksemet ”Miete”⁴¹⁶, mens der i netop dette paragrafstykke som det eneste sted anvendes leksemet ”Mietzins”, som er det leksemet loven konsekvent anvender. Derudover anvender man i dette stykke den grammatiske konstruktion gerundiv, hvilket må siges at være usædvanligt i forhold til den sproglig udformning resten af kontrakten har. Endelig forekommer der en væsentlig indholdsmæssig ændring, som delvist er forårsaget af en grammatisk ændring, nemlig at man i kontrakten skriver ”Letzteres gilt nicht” i singularis, mens loven skriver ”diese Vorschriften gelten nicht” i pluralis. Denne lille grammatiske ændring, medfører en væsentlig ændring af indholdet, således at lejer får ret til at opsiges kontrakten også i tilfælde af, at byggeaktiviteterne kun har ringe indvirkning på hans lejlighed⁴¹⁷.

Som en sammenfatning kan vi altså fastslå, at der citeres fra loven i væsentligt større omfang i LF-kontrakten end i FF-kontrakten. Citaterne i LF-kontrakten er mere ordrette og tættere knyttet til lovteksten end citaterne i FF-kontrakterne, som i højere grad blot relaterer sig til lovteksten, men fx ændrer fokus i forhold til behandlingen i loven.

Generelt kan man sige, at der må formodes at være en hensigt med at citere lovteksten i så stort et omfang, som det gøres i LF-kontrakten. Hensigten kan fx være, at man ønsker at opnå, at kontrakten får præcis samme mening eller indhold, som loven har, dvs. at man ønsker ikke at fravige de regler, der er i loven. Disse regler er i et vist omfang til fordel for lejer. Hensigten kan også være,

⁴¹⁵ Samme strategi for ændringerne finder vi i § 8, Abs. 2 (jf. § 541 b BGB), om end der ydermere er foretaget en indholdsmæssig ændring, som jeg ikke vil gå nærmere ind på hér. Ligeledes i § 9, Abs. 3 (jf. § 547 a, Abs. 1 og Abs. 2 BGB).

⁴¹⁶ Jf. afsnittet om ”Leksis” tidligere i dette kapitel.

⁴¹⁷ Der findes også en række andre indholdsmæssige ændringer i dette paragrafstykke i forhold til lovteksten, men de er ikke relateret til grammatiske ændringer, hvorfor de ikke vil blive omtalt nærmere hér. Det drejer sig om ændring af tal og leksemer (”4” og ”Bauarbeiten”) samt om ændring af den sidst angivne del af den afsluttende relativsætning.

at man ønsker at være på sikker grund og holde sig til lovens bogstav, sådan at man er sikker på, at kontraktens indhold stemmer overens med, hvad man må aftale. Det synes endvidere tydeligt, at man de steder, hvor man grundlæggende citerer loven, men foretager større eller mindre sproglige ændringer, har til formål at gøre kontraktteksten kortere eller mindre kompleks og dermed at øge tilgængeligheden for lægmanden. Dette lykkes dog ikke i alle tilfælde.

Tilsvarende kan strategien med at undgå lovцитater i FF-kontrakten muligvis være et udtryk for, at man fraviger regler i loven, muligvis til skade for den, der beskyttes i loven, nemlig lejer. Det kan dog også være udtryk for, at man blot ønsker selv at formulere sin tekst hensigtsmæssigt, med samme indhold eller med et andet indhold om emner, som loven ikke udtrykkeligt har taget højde for eller ikke har taget højde for på en hensigtsmæssig måde. Måske er ønsket endog, at teksten skal være mere forståelig, end lovteksten er.

Kapitel 11

Konklusion og perspektivering

11.1 Konklusion på teoridelen

Formålet med afhandlingen er, som det er beskrevet i kapitel 1, at undersøge den fagsproglige genre kontrakter for at fastslå, om der kan findes sproglige forskelle mellem på den ene side kontrakter, hvor begge kontraktparter er erhvervsfolk, og på den anden side kontrakter, hvor den ene part er erhvervsmand og den anden er lægmand, og i givet fald undersøge hvilke forskelle, der er tale om.

Min hypotese var, at der kan findes forskelle mellem de to typer kontrakter, og for at undersøge og verificere eller falsificere denne hypotese tog jeg udgangspunkt i genreteorien, hvorefter jeg fastlagde et teoretisk grundlag for undersøgelsen af kontrakten. Jeg valgte at anvende den genrebeskrivelsesmodel, der opstilles i Engberg (1993 og 1998), og som kaldes trekantmodellen. Modellen består af tre elementer, som tilsammen karakteriserer genren. Det drejer sig om elementerne: situation, funktion og sproglige midler. Denne model viste sig at være brugbar for mit arbejde, idet den kunne afdække vigtige karakteristika ved kontrakten som genre, og mere specifikt ved henholdsvis lægmandskontrakter og fagmandskontrakter. De empiriske analyser ved hjælp af trekantmodellen tager udgangspunkt i et korpus bestående af 22 tyske autentiske kontrakttekster inden for lejeområdet.

På det situationelle plan blev det fastslået at kontrakten indgår i en dobbelt kommunikationssituation. I den direkte kommunikationssituation optræder de to kontraktparter begge som såvel afsender som modtager af teksten, mens der i den indirekte kommunikationssituation forekommer en jurist som afsender af teksten og en domstolsjurist som modtager af teksten. Den indirekte kommunikationssituation får kun betydning, hvis der opstår stridigheder mellem parterne i den direkte kommunikationssituation fx om udlægning af kontraktens bestemmelser. Derudover afslørede analysen ved hjælp af Bibers (1991) situationsbeskrivelse, at der forekommer forskelle mellem de to grupper af kontrakter på den måde, at kontraktparterne har forskellige karakteristika, hvilket kunne bekræfte en

intuitiv opdeling af kontrakterne i subgenrer, men kontrakterne tilhører stadig samme overordnede genre.

På det funktionelle plan var der ingen forskel mellem kontraktgrupperne, idet kontrakterne grundlæggende har de samme funktioner. Jeg valgte at tage udgangspunkt i Viehweger & Spies (1987) og deres beskrivelse af en anden genre, og kunne ved min analyse konstatere, at den overordnede funktion ved kontrakttekster er INDGÅ AFTALE. Heri indgår der to delfunktioner, nemlig SKABE RETSFORHOLD og FASTLÆGGE HANDLINGER.

Ved den teoretiske gennemgang af de sproglige midler, som er trekantmodellens tredje element kunne jeg konstatere, at der forefindes en lang række karakteristika af fagsprog og juridisk sprog, samtidig med at der findes en række praktisk-normative værker, som anbefaler forskellige sproglige strategier til at gøre sproget lettere tilgængeligt. Med udgangspunkt heri foretog jeg en rundspørge blandt 100 jurister, der fungerer som tekstproducenter for nærmere at undersøge, om jurister i deres praktiske arbejde tager hensyn til en eventuel lægmand ved den sproglige formulering af kontrakttekster. Svarene på denne rundspørge pegede i forskellige retninger, idet omkring halvdelen af respondenterne svarede, at de ikke tog sproglige hensyn, mens en tredjedel svarede, at de i visse tilfælde tog sproglige hensyn, men at der også var andre hensyn, der spillede en rolle. Den resterende sjettedel svarede, at de *tog* sproglige hensyn. Ønsket om retssikkerhed og retsklarhed var de primære argumenter for at undlade at tage sproglige hensyn til lægmanden, mens ønsket om forståelighed var det primære argument for at tage sproglige hensyn.

Da advokatrundspørgen ikke kunne give et entydigt svar på, om der tages sproglige hensyn eller ej, udviklede jeg – på basis af min viden om de sproglige karakteristika ved juridisk sprog og på basis af en analyse af udsnit af korpuskontrakterne – en analysemodel som redskab til at finde eventuelle sproglige forskelle. Modellen bestod af 10 elementer fordelt på kategorierne ”Leksis”, ”Syntaks” og ”Henvisninger”. Herefter blev modellen anvendt til at analysere to eksemplarer af tekster fra genren, nemlig en kontrakt mellem to fagfolk (FF-kontrakten) og en kontrakt mellem en lægmand og en fagmand (LF-kontrakten). Formålet med denne analyse var dels at afsløre forskellene og dels at afprøve modellens udsigelseskraft. Konklusionen på analyserne af de to kontrakter fremlægges i den følgende del af kapitlet.

11.2 Konklusion på analyserne

Analysen af de to kontrakter viste, at der inden for kategorien ”Leksis” i FF-kontrakten forekommer en langt større mængde fagsproglige komposita og leksemer, som har et højt formalitetsniveau og formodes at være vanskeligt tilgængelige, end leksis i LF-kontrakten. I LF-kontrakten bliver fagtermer og leksemer, som i kontrakten anvendes i en anden betydning end i normalsproget, til en vis grad forklaret eller uddybet, fx ved brug af parenteser, hvilket ikke er tilfældet i FF-kontrakten. Repetition af leksikalske enheder forekommer i stort omfang i de to kontrakter, og hensigten dermed er at sikre entydighed, dog er der i en del tilfælde, især i FF-kontrakten, også unødvendig repetition, hvor der ikke er mulighed for at misforstå indholdet. Der forekommer også en del variation i teksterne, hvilket ikke er hensigtsmæssigt for forståelsen hos lægmands-læseren.

Som indledning til kategorien ”Syntaks” fastslog jeg, at FF-kontrakten gennemsnitligt har længere sætninger, højere LIX-tal og et højere maksimalt antal ord i den længste sætning end LF-kontrakten. Der anvendes generelt oftere markeret ledstilling i FF-kontrakten end i LF-kontrakten. Man fremhæver i LF-kontrakten fortrinsvis objekter, oftest det direkte objekt, for at tydeliggøre indholdet, og i mindre grad adverbialbestemmelser; mens man i FF-kontrakten fortrinsvis fremhæver adverbialbestemmelser, ofte bestemmelser, som erstatter konditional-, final- eller temporalsætninger, hvorved man opnår sprogøkonomi. Repetition af syntaktiske enheder forekommer ofte i kontrakterne, men i FF-kontrakten mest for at øge sammenligneligheden mellem repetitionens dele og for at være udtømmende og detaljeret, præcision har højeste prioritet. I LF-kontrakten søger man derimod at øge tekstens tilgængelighed gennem repetition, men vi ser også tilfælde, hvor det ville være oplagt at repetere syntaktiske enheder, men hvor dette ikke er gjort. Periodestil er udpræget ved formuleringen af FF-kontrakten og i langt mindre grad af LF-kontrakten. Periodestilens mange konditional-, restriktiv- og temporalsætninger i FF-kontrakten medfører, at sætningsstrukturerne ofte bliver komplekse, ligesom præcisionen forøges. I LF-kontrakten er periodekonstruktionerne som regel simple, men til gengæld ser vi, at der ofte anvendes indskudte relativsætninger, men der gøres samtidig forsøg på at øge tilgængeligheden, ligesom årsagssammenhænge søges realiseret ved hjælp af periodestilen. I forbindelse med behandlingen af nominalstil i analysen bemærker man, at nominalstilen er langt mere udpræget i FF-kontrakten end i LF-kontrakten. Der anvendes verbalsubstantiver, attributive participialkonstruktioner, genitivattributter og præpositionalforbindelser i meget stort

omfang i FF-kontrakten, mens omfanget er væsentligt mindre i LF-kontrakten. Verbalkonstruktionerne i FF-kontrakten er præget af, at der er fokus på lejers forpligtelser, som udtrykkes meget eksplicit ved hjælp af ”ist + zu + infinitiv”, ”hat + zu + infinitiv” og ”ist verpflichtet”, og på forbud, som pålægges lejer, i form af negerede udtryk for berettigelse, mens udlejers pligter og rettigheder realiseres sjældnere og mere implicit ved hjælp af fx passiv. I LF-kontrakten realiseres parternes forpligtelser og rettigheder med en mere ligelig fordeling og i øvrigt mere implicit, især bemærker man, at præsens i denne kontrakt anvendes i højere grad til implicit realisering af pligt.

Inden for kategorien ”Henvisninger” finder vi i FF-kontrakten mange interne og eksterne henvisninger i kontrakterne. Internt henviser man til konkrete placeringer i samme eller andre paragraffer i teksten, og eksternt henvises der fortrinsvis til konkrete paragraffer i Bürgerliches Gesetzbuch eller til andre dokumenter. I LF-kontrakten er henvisningerne færre og mindre konkrete, fx i form af henvisning til ”gesetzliche Bestimmungen”. Dette kan umiddelbart synes at være en fordel for lægmands-læseren på den måde, at hans læsning ikke forstyrres og kontrakten bliver kortere, men det er samtidig en stor ulempe, fordi man derved vanskeliggør hans mulighed for at skaffe sig større indsigt i emnet.

Sammenfattende kan det på basis af analysen fastslås, at FF-kontrakten generelt set i udstrakt grad er præget af den fagsproglige / juridiske skrivestil. LF-kontrakten er modificeret inden for kategorierne ”Leksis” og ”Syntaks” i forhold til de sædvanlige fagsproglige, nærmere bestemt juridiske, formuleringsstrategier, som blandt andet er præget af periodestil, nominalstil og repetition⁴¹⁸. Det, som foretages i LF-teksten kan formentlig siges at være en ”Verständlicher-Gestalten” (Busse 1994:41ff), dvs. at tekstproducenten har gjort sig nogle anstrengelser for at konstruere teksten, så den er lettere tilgængelig for læseren fortrinsvis ved at undgå visse forståelses-hæmmende formuleringsmåder inden for det leksikalske og syntaktiske område og i mindre grad ved at øge læserens vidensbasis fx ved at tilføje uddybninger. Eneste undtagelse fra denne hensyntagen udgør kategorien ”Henvisninger”, hvor lægmands-læseren ikke får den hjælp, han kan have behov for i LF-kontrakten. Samlet set kan man konstatere, at det er muligt at formulere en lægmands-kontrakt anderledes end en fagmands-kontrakt, hvis man indtænker en sådan læser som part i den direkte kommunikationssituation. Jeg har desuden kunnet konstatere, at den analysemodel, som jeg har

⁴¹⁸ Jf. kapitel 7.

opstillet i afhandlingen, kan bruges til at påvise forskelle inden for den sproglige formulering af de to undersøgte kontrakter.

11.3 Perspektivering

I det følgende vil jeg komme nærmere ind på, hvilke perspektiver der åbner sig ved afslutningen af denne afhandling. Fokus ligger på, hvordan denne afhandling bidrager til forskningen inden for fagkommunikation, og jeg inddrager blandt andet perspektiver i forbindelse med analysemodellen, selve analysen og resultaterne af denne, herunder resultaternes anvendelse i praksis. Jeg vil desuden reflektere over, hvad man ellers kunne have gjort i løbet af processen med udarbejdelsen af afhandlingen, samt hvad der er næste skridt i forskningen.

Hensigten med denne afhandling er at bidrage til forskningen inden for fagkommunikation ved at sætte fokus på et spændende og meget relevant område, nemlig forholdet mellem lægmand og fagmand. I den forbindelse er hensigten at give læseren redskaber til at øge sin viden om de eventuelle forskelle mellem to kontrakttyper, som er forskellige på den måde, at den enes direkte kommunikationsparter er fagfolk i bred forstand, og den andens direkte kommunikationsparter er henholdsvis lægmand og fagmand. Til det formål er der udarbejdet en analysemodel, som indeholder tre kategorier, som kan afsløre forskelle mellem de to kontrakttyper. Hvis man undersøger en kontrakt ud fra de tre kategorier i analysemodellen får man en idé om, om og i givet fald hvilke forskelle der er mellem typer kontrakter. Hensigten er ligeledes med den empiriske analyse af de to kontrakter, som jeg har foretaget i afhandlingen, at give læseren viden om netop disse to kontrakter, ligesom læseren kan se modellen anvendt til en praktisk analyse.

Perspektiverne for resultaterne af undersøgelserne, som er præsenteret i denne afhandling, er, at de kan anvendes i lærings- og undervisningssammenhænge, hvor studerende kan anvende analysemodellen i deres eget arbejde og derigennem afdække, hvilke forskelle der er mellem tyske kontrakter, hvis kommunikationsparter udelukkende er fagfolk, og tyske kontrakter, hvor den ene kommunikationspart er fagmand og den anden part er lægmand. Dette vil først og fremmest være interessant for studerende eller allerede færdiguddannede inden for erhvervssprog eller international virksomhedskommunikation, som beskæftiger sig med oversættelse af fx danske kontrakter til tysk. Ligesom

virksomheder, der ønsker at tage hensyn til lægfolk, kan lære, hvordan det kan gøres. Når afhandlingen senere omarbejdes, så den også foreligger på tysk, vil målgruppen blive udvidet, således at også tyske studerende og færdiguddannede, som beskæftiger sig med formulering af kontrakter, fx jurastuderende og uddannede jurister (og tyske sprogstuderende), kan få glæde af resultaterne. Der er en stigende interesse i Tyskland for den sproglige udformning af kontrakter, så det vil givetvis interessere en tysk læserskare.

Resultaterne af undersøgelsen af de to kontrakter viser, at der med analysemodellen kan afsløres vigtige forskelle mellem de to kontrakttyper. Vi opnår altså øget viden om kontrakttyperne ved hjælp af modellen. Vi får også at vide, at hvis man aktivt indtænker en lægmandslæser som kontraktpart eller direkte kommunikationspart, så er der sproglige forskelle at spore mellem denne kontrakt og andre kontrakter, hvor der ikke er indtænkt en lægmandslæser. En vigtig undersøgelse vil være, hvis man kan finde en metode til fuldstændig at udelukke, at nogle af forskellene skyldes et ønske om, at lejer skal have flere rettigheder, dvs. at forskellene ikke udelukkende skyldes sproglig men også indholdsmæssig/juridisk hensyntagen til lægmanden (lejerer), dvs. at tekstproducenten har haft en anden dagsorden.

Perspektiverne for *modellen* er fx, at man kan forsøge at videreudvikle den og inddrage en form for skala, hvor de forskellige elementer tildeles modsætningspunkter (fx ”udpræget nominalstil” over for ”udpræget verbalstil”). Jeg har gjort et forsøg på dette i løbet af arbejdet med modellen, men det er ikke lykkedes at gennemføre det, hvorfor jeg helt har udeladt det i afhandlingen. Årsagen hertil er, at nogle elementer kun med en yderligere præcisering rummer mulighed for opstilling af modsætninger, fx de tilfælde hvor elementet er repræsenteret i begge kontrakttyper, men hvor realiseringen i dem er forskellig (fx ”konkrete henvisninger” eller ”ukonkrete henvisninger”). Men det kunne være hensigtsmæssigt at arbejde videre med modellen i denne retning, for at gøre den mere operationaliserbar, dvs. lettere at anvende, fx i pædagogisk sammenhæng. En anden anvendelse af denne videreudvikling kunne muligvis være, at man kunne analysere en given tekst for at finde ud af, hvor på skalaen den befinder sig, og om man ud fra et tilgængelighedsperspektiv burde ændre på formuleringerne.

En yderligere perspektivering for *modellen* kunne være, at man arbejder på at udvide modellen med nogle mere konstante træk, som altså viser nogle interessante træk, som er fælles for kontrakttyper-

ne. Jeg har jo i denne afhandling søgt at begrænse modellen til at kunne vise forskelle mellem de to kontrakttyper, men det kunne være fordelagtigt at tilføje andre træk, som er typiske for genren. Man kunne dermed udvide modellen til at blive en mere genrebeskrivende model. Viden om lighederne mellem kontraktgrupperne forudsættes jo i den udformning, modellen har nu, men det ville muligvis være mere hensigtsmæssigt i en lærings- og undervisningssammenhæng, hvis modellen ligeledes indeholdt genrestabile elementer.

Man kunne ligeledes undersøge andre slags *tekstmateriale*; det kunne eksempelvis være kontrakter inden for andre juridiske områder, fx ansættelseskontrakter, eller kontrakter med andre anvendelsesmuligheder, fx individuelle kontrakter. Man kunne ligeledes undersøge andre genrer, fx almindelige forretningsbetingelser rettet mod henholdsvis fagfolk og lægfolk eller love. Det ville især være interessant at undersøge, om en videreudvikling af modellen kunne anvendes til at skelne mellem lovtekster med fokus på henholdsvis borger- og domstolsperspektiv⁴¹⁹.

I denne afhandling har jeg udelukkende analyseret tyske kontrakter, men det kunne være interessant at undersøge eventuelle forskelle mellem forskellige typer af tekster på andre *sprog*, fx danske, engelske, amerikanske, franske eller spanske kontrakter såvel som schweiziske og østrigske kontrakter. Men sådanne analyser vil formentlig betyde, at modellen skal videreudvikles, så der tilføjes eller fjernes elementer, fordi det juridiske univers er så kulturfølsomt.

Inddragelse af yderligere *analysemetoder*, fx anvendelse af respondenter i forbindelse med analysen, kunne være interessant, fx kontrakternes tekstforfattere, således at man kunne få en dybere forståelse af baggrunden for, at netop de valgte formuleringer er valgt. Jeg kan i denne afhandling kun fastslå sproglige følger og gisne om årsager og hensigter, ud fra den teoretiske viden, jeg har på området, og det kunne være fordelagtigt at inddrage de mennesker, som selv har foretaget de pågældende, konkrete valg, bevidst eller ubevidst. Ligeledes kunne det være interessant at undersøge andre juristers opfattelse af og udlægning af teksterne med særlig fokus på de sproglige formuleringer af dem, for yderligere at belyse følgerne af de foretagne sproglige valg, samt for at få et indtryk af, i hvor høj grad der generelt er enighed i det juridiske samfund. Aspektet med kontraktens tilgængelighed eller dens forståelighed kunne ligeledes uddybes yderligere ved fx at inddrage en respondentgruppe bestående af lægfolk, hvor man fx kunne undersøge deres holdning

⁴¹⁹ Jf. Gunnarsson (1982).

til konkrete sproglige formuleringer i kontrakten. Fx om lægmands-læseren forstår de juridiske implikationer af bestemte udtryk, fx inden for kategorien henvisninger (fx ”unverzüglich”), eller om nominalstilen besværliggør deres læsning og forståelse af teksten. Dette sidstnævnte ville fx kræve stillingtagen til forskellige udgaver af teksten⁴²⁰, eller uddybende spørgsmål til forståelsen af teksten, tekstpassager eller bestemte leksemer⁴²¹.

Andre aspekter, som kunne være interessante i forbindelse med det videre arbejde, kunne fx være at inddrage andre *hjælpemidler*, fx computerbaserede konkordansprogrammer eller lignende, for at simplificere analysearbejdet med modellen. Det allerede udførte grundlæggende arbejde har givet en basis for at arbejde videre med andre hjælpemidler. En af forudsætningerne, som jeg opstillede i forbindelse med mit arbejde, var jo, at jeg var nødt til at arbejde eksplorativt, dvs. at jeg ikke på forhånd var klar over, hvilke elementer der ville give ”udslag på forskelsmåleren”. Jeg var derfor nødt til at foretage en forudgående undersøgelse af et større korpus for at fastslå, inden for hvilke elementer der var forskelle i udformningen af kontrakterne. Dette arbejde er nu, om ikke tilendebragt, så dog i hvert fald til en vis grad gennemført, hvorfor man kan tage udgangspunkt i det og arbejde videre med konkordansprogrammer mv. Kort sagt: nu ved vi lidt mere om, hvad det er vi leder efter, derfor kan vi lede med andre hjælpemidler i større korpora.

Netop analyse ved hjælp af modellen udført på *større korpora* vil være en udmærket måde at søge at validere modellen yderligere. Man kunne i den forbindelse ligeledes se på konventionalisering i tekstgrupperne. Dermed menes, at man kan undersøge, i hvilken udstrækning man formulerer kontrakter i de forskellige grupper ens, dvs. om tekstkonventioner inden for de forskellige deltekster eller delfunktioner er stærke eller mindre stærke. Hvis man fx tager udgangspunkt i et stort korpus og kan analysere sig frem til, at alle eller langt de fleste tekster i en bestemt tekstgruppe i korpus, fx modelkontrakter mellem fagfolk, konstruerer en bestemt delfunktion på en given måde, mens der er større variation eller en anden konvention i en stor tekstgruppe bestående af modelkontrakter mellem fagmand og lægmand, så ville det være en værdifuld viden, som kunne validere analyseresultaterne fra denne afhandling yderligere.

I den forbindelse vil det naturligvis også være en oplagt mulighed at undersøge kontrakterne ud fra et diakront perspektiv, dvs. undersøge deres *udvikling over tid*. Denne afhandlings resultater er som

⁴²⁰ Som i Lassen (1999).

⁴²¹ Som i Hansen et al. (2006).

allerede nævnt baseret på analyse af ældre kontrakter. Det vil være meget interessant at undersøge, hvorvidt de nyeste kontrakter adskiller sig væsentligt fra de hér analyserede kontrakter. En mindre pilotundersøgelse af de sproglige midler i tre nye kontrakter har ikke givet belæg for at mene, at der er tale om store forskelle, men det kunne være interessant at undersøge, om der forekommer mindre forskelle og i givet fald hvilke forskelle det drejer sig om; især vil det være interessant at se, om der i dag tages større hensyn til lægmands-læseren i LF-kontrakter. Dvs. at man med fordel kan undersøge nyere kontrakter for at afsløre forskelle i forhold til den foreliggende analyses resultater.

Bibliografi

Adamzik, Kirsten (1995): Textsorten - Texttypologie. Eine kommentierte Bibliographie. In: Gipper, Helmut / Schmitter, Peter (Hrsg.): Studium Sprachwissenschaft, Band 12. Münster: Nodos Publikationen.

Adamzik, Kirsten (2004): Textlinguistik. Eine einführende Darstellung. Germanistische Arbeitshefte 40. Tübingen: Niemeyer.

AGBG (1994): Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen vom 9. Dezember 1976. In: Bürgerliches Gesetzbuch, Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv 5001). 35. Aufl. Sonderausgabe unter redaktioneller Verantwortung des Verlages C.H. Beck. München.

Arbeitshilfe - Verwaltungstexte verständlich schreiben (2004): Kreis Soest (Hrsg.)

Askehave, Inger (1999): Communicative Purpose as Genre Determinant. In: Hermes 23. Journal of Linguistics. Århus: Handelshøjskolen; Århus. 13-23.

Askehave, Inger & Swales, John M. (2001): Genre Identification and Communicative Purpose: A Problem and a Possible Solution. In: Applied Linguistics 22/2. Oxford University Press. 195-212.

Askehave, Inger & Zethsen, Karen K. (2003): Communication barriers in public discourse. The patient package insert. In: Document Design 4 (1). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 22-41.

Baumann, Klaus-Dieter (1992): Integrative Fachtextlinguistik. Forum für Fachsprachen-Forschung 18. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Baumann, Klaus-Dieter & Kalverkämper, Hartwig (1996): Curriculum vitae – cursus scientiae – progressus linguistica. Fachtextsorten als Thema: Zur Einführung. In: Baumann & Kalverkämper (Hrsg.): Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 13-34.

Baumann, Klaus-Dieter (1998a): Das Postulat der Exaktheit für den Fachsprachengebrauch. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 373-377.

Baumann, Klaus-Dieter (1998b): Textuelle Eigenschaften von Fachsprachen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 408-416.

Beurkundungsgesetz: Beurkundungsgesetz vom 28. August 1969 (BGBl. I S. 1513), zuletzt geändert durch Artikel 5 des Gesetzes vom 12. Dezember 2007 (BGBl. I S. 2840).

BBB-Arbeitshandbuch - Bürgernahe Verwaltungssprache (2002): 4. Aufl. Bundesverwaltungsamt – Bundesstelle für Büroorganisation und Bürotechnik (BBB) (Hrsg.). Köln.

BGB (1994): Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896 (RGrB. S. 195). Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv 5001). 35. Aufl. Sonderausgabe unter redaktioneller Verantwortung des Verlages C.H. Beck. München.

BGB (2003): Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) In der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGrB. I S. 42, ber. S. 2909 und BGrB I 2003 S. 738). Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv 5001). 54. Aufl. Sonderausgabe unter redaktioneller Verantwortung des Verlages C.H. Beck oHG. München.

Beier, Rudolf (1979): Zur Syntax in Fachtexten. In: Mentrup: Wolfgang (Hrsg.): Fachsprachen und Gemeinsprache. Jahrbuch 1978 des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf: Schwann. 276-301.

Bhatia, Vijay K (1982): Legal English - a Brief Review of Relevant Literature. Bhatia, Vijay K. & Swales, John (eds.): English for Specific Purposes. Special Issue. Legal English I Issue #67, October. Corvallis, Oregon: English Language Inst., Oregon State University. 2-5.

Bhatia, Vijay K. (1983): An Applied Discourse Analysis of English Legislative Writing. Birmingham: University of Aston.

Bhatia, Vijay K. (1987): State of the art: Language of the law. Language Teaching. The international abstracting journal for language teachers and applied linguists. Cambridge: Cambridge University Press. 227-234.

Bhatia, Vijay K. (1993): Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. London/New York: Longman.

Bhatia, Vijay K. (1997): Analysing Genre Revisited. In: Nielsen et al.: On Vijay K. Bhatia: Analysing Genre: Language Use in Professional Settings (1993). Hermes 19-1997. Århus: Handelshøjskolen. 227-238.

Bhatia, Vijay K. (2004): Worlds of Written Discourse. A Genre-based View. Advances in Applied Linguistics. London / New York: Continuum.

Bhatia, Vijay K. (2008): Genre analysis, ESP and professional practice. In. English for Specific Purposes. 27. 161-174.

Bhatia et al. (2008): Bhatia, Vijay K. / Candlin, Christopher N. / Engberg, Jan: Legal Discourse across Cultures and Systems. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Biber, Douglas (1989): A typology of English texts. Linguistics 27. 23-43.

Biber, Douglas (1991): Variation across speech and writing. Cambridge / New York / Port Chester / Melbourne / Sidney: Cambridge University Press.

Biere, Bernd Ulrich (1998): Verständlichkeit beim Gebrauch von Fachsprachen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 402-407

Brinker, Klaus (1988): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Grundlagen der Germanistik 29. 2. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Brockhaus (1986-1994): Brockhaus Enzyklopädie in 24 Bänden. Bind 1-24. 19. Aufl. Mannheim: F. A. Brockhaus.

Bundesnotarordnung: Bundesnotarordnung vom 24. Februar 1961 (BGBl. I S. 98), zuletzt geändert durch Gesetz vom 12. Dezember 2007 (BGBl. I S. 2840).

Busse, Dietrich (1992): Recht als Text. Linguistische Untersuchungen zur Arbeit mit Sprache in einer gesellschaftlichen Institution. Reihe Germanistische Linguistik 131. Tübingen: Niemeyer.

Busse, Dietrich (1994): Verständlichkeit von Gesetzestexten – ein Problem der Formulierungstechnik? Zu Möglichkeiten und Grenzen einer semantischen Optimierung der Rechtssprache. In: Gesetzgebung heute 1994/2. 29-47.

Busse, Dietrich (1998): Rechtssprache als Problem der Bedeutungsbeschreibung. In: Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht 29. Heft 81. 24-47.

Busse, Dietrich (2000a): Textsorten des Bereichs Rechtswesen und Justiz. In: Antos, Gerd / Brinker Klaus / Heinemann, Wolfgang / Sager, Sven F. (Hrsg.): Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft). Berlin / New York: Walter de Gruyter. 658-675.

Busse, Dietrich (2000b): Textlinguistik und Rechtswissenschaft. In: Antos, Gerd / Brinker Klaus / Heinemann, Wolfgang / Sager, Sven F. (Hrsg.): Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft). Berlin / New York: Walter de Gruyter. 803-811.

Busse (2004): Verstehen und Auslegung von Rechtstexten – institutionelle Bedingungen. In: Lerch, Kent D. (Hrsg.): Die Sprache des Rechts. Recht verstehen. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 7-20.

Bühler, Karl (1934): Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. 2. Aufl. (1965). Stuttgart.

Chafe, Wallace L (1982): Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature. In: Tannen, D. (ed.): Spoken and written language: exploring orality and literacy. Norwood, N.J.: Ablex. 35-54.

Charrow, Robert P. & Charrow; Veda R. (1979): Making Legal Language Understandable: A Psycholinguistic Study of Jury Instructions. In: Thompson, David K. (ed.): Columbia Law Review. Vol. 79 - No. 7. New York (?). 1306-1374.

Crystal David & Davy, Derek (1969): Investigating English Style. London: Longman.

Cutts, Martin (2004): Oxford Guide to Plain English. Oxford: Oxford University Press.

Den Store Danske Encyklopædi (1994ff): Bind 1-20. København: Danmarks Nationalleksikon.

Direktiv 93/13/EØF (1993): Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler. (tysksproget direktiv: Richtlinie 93/13/EWG des Rates vom 5. April 1993 über mißbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen)

Ditlevsen, Marianne Grove (1996): Den udvidede substantivfrase i udvalgte tyske økonomiske fagtekster - en receptionsgrammatisk analyse i intra- og intersprogligt perspektiv. Tysk Institut. Århus: Handelshøjskolen.

Ditlevsen et al. (2007): Ditlevsen, Marianne / Engberg, Jan / Kastberg, Peter / Nielsen, Martin: Sprog på arbejde – kommunikation i faglige tekster. 2. udg. Frederiksberg C: Samfundslitteratur. (1. udgave i 2003).

Dimter, Mathias (1981): Textklassenkonzepte heutiger Alltagssprache. Reihe Germanistische Linguistik 32. Tübingen: Niemeyer.

Brinker, Klaus (2001): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. 5. Aufl. Berlin: Erich Schmidt.

Duden (1993-1995): Drosdowski, Günther (Hrsg.): Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 8 Bänden. 2. Aufl. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag.

Duve, Hans Ernst (1981): Juristisch eindeutig und trotzdem allgemeinverständlich – ein unlösbares Problem? Die Aufgabe des Notars, juristische Begriffsklarheit und Verständlichkeit miteinander in Einklang zu bringen. In: Deutsche Notar-Zeitschrift. Sonderheft. München: Beck. 26-53.

Dyrberg et al. (1988): Dyrberg, Gunhild / Faber, Dorrit / Hansen, Steffen Leo / Tournay, Joan: Etablering af et juridisk tekstkorpus. Hermes 1- 1988. Århus: Handelshøjskolen. 209-227.

Dyrberg et al. (1991): Dyrberg, Gunhild / Faber, Dorrit / Hansen, Steffen Leo / Tournay, Joan: Oprettelse af fagsproglige tekstkorpora: Engelsk – fransk – dansk juridisk sprog. Aftaleret. ARK 60. København: Handelshøjskolen.

Ebert, Helmut (2006): Handbuch Bürgerkommunikation. Berlin: LIT Verlag

Engberg, Jan (1993): Prinzipien einer Typologisierung juristischer Texte. Fachsprache 15. 1/2 - 1993. 31-38.

Engberg, Jan (1997): Konventionen von Fachtextsorten. Kontrastive Analysen zu deutschen und dänischen Gerichtsurteilen. Forum für Fachsprachen-Forschung 36. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Engberg, Jan (1998): Introduktion til fagsprogslingvistikken. Århus: Systime.

Engberg, Jan (2002): Fachsprachlichkeit – eine Frage des Wissens. In: Schmidt, Christopher M.: (Hrsg.): Wirtschaftsalltag und Interkulturalität. Fachkommunikation als interdisziplinäre Herausforderung. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag. 219-238.

Engberg, Jan (2007a): Wie und warum sollte die Fachkommunikationsforschung in Richtung Wissensstrukturen erweitert werden? In: Fachsprache. 29. Jahrgang. Heft 1-2 / 2007. 2-25

Engberg, Jan (2007b): Vom Vorgriff auf das Ungreifbare – (Schein?)Präzision, unvermeidliche und erstrebte Vagheit in der Gesetzesredaktion. In: Lötscher, Andreas & Nussbaumer, Markus (Hrsg.): Denken wie ein Philosoph und schreiben wie ein Bauer. Sprache, mit der ein Staat zu machen ist. Zürich / Basel / Genf: Schulthess Juristische Medien.

Faber et al. (1997): Faber, Dorrit / Hjort-Pedersen, Mette / Madsen, Dorte / Tournay, Joan: Introduktion til dansk juridisk sprogbrug – metoder og analyser. København: Handelshøjskolens Forlag.

Faber, Henriette (1996): Plain English. In: Sprog & Erhverv. 9/96. København: Erhvervssprogligt Forbund. 14-15.

Fibæk Laursen et al. (2005): Fibæk Laursen, P. F. / Weber, K. / Olesen, H. S. / Moos, L.: Professionalisering. En grundbog. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Fijas, Liane (1998): Das Postulat der Ökonomie für den Fachsprachengebrauch. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 390-396.

Finegan, Edward (1982): Form and function in testament language. In: Di Pietro, R. J. (ed.): Linguistics and Professions. Norwood, NJ: Ablex. 113-120.

Fingerzeige (1998): Daum; Ulrich: Fingerzeige für die Gesetzes- und Amtssprache. Rechtssprache bürgernah Gesellschaft für deutsche Sprache im Einvernehmen mit dem Bundesministerium des Innern und dem Bundesministerium der Justiz (Hrsg.). 11. Aufl. Wiesbaden: Quelle & Meyer Verlag; Wiesbaden.

Fish, Stanley (2004): In: Lerch, Kent D. (Hrsg.): Die Sprache des Rechts. Recht verstehen. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 85-137.

Fluck; Hans-Rüdiger (1976): Fachsprachen: Einführung und Bibliographie. Uni-Taschenbücher 483. 1. Aufl. München: Francke Verlag.

Fluck, Hans-Rüdiger (1991): Fachsprachen: Einführung und Bibliographie. Uni-Taschenbücher 483. Tübingen: Francke.

Fluck, Hans-Rüdiger (1996): Fachsprachen: Einführung und Bibliographie. UTB für Wissenschaft, Uni-Taschenbücher 483. 5. Aufl. Tübingen / Basel: A. Francke Verlag.

Fraas, Claudia (1998): Lexikalisch-semantische Eigenschaften von Fachsprachen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 428-437.

Freundlich, korrekt und klar – Bürgernahe Sprache in der Verwaltung (intet årstal): Bayerisches Staatsministerium des Innern (Hrsg.). München.

Friedrich, Walther J. (1983): Rechtsgeschäfte des täglichen Lebens von A-Z. 5. Aufl. Beck-Rechtsberater im dtv. München: Verlag C. H. Beck.

Fuchs-Khakhar, Christine (1987): Die Verwaltungssprache zwischen dem Anspruch auf Fachsprachlichkeit und Verständlichkeit. Ein Vergleich der Darstellungen dieses Konfliktes in der deutschen Verwaltungssprache und der Vorschläge zu seiner Bewältigung seit 1958. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Garner, Bryan A. (2001): Legal Writing in Plain English: A Text with Exercises. Chicago: University of Chicago Press

Gläser, Rosemarie (1990): Fachtextsorten im Englischen. Forum für Fachsprachen-Forschung 13. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Gläser, Rosemarie (1993): A Multi-level Model for a Typology of LSP Genres. Fachsprache 15 1/2 – 1993. 18-26.

Grice, H. P. (1975): Logic and Conversation. In: Cole, P. / Morgan, J.L. (eds.): Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts. New York: Academic Press; New York. 41-58.

Grosse, Ernst (1976): Text und Kommunikation. Eine linguistische Einführung in die Funktion der Texte. Stuttgart: Kohlhammer.

Gunnarsson, Britt-Louise (1982): Lagtexters begriplighet. Lund: LiberFörlag.

Gunnarsson, Britt-Louise (1984): Functional comprehensibility of legislative texts: Experiments with a Swedish act of parliament. Text 4 (1-3). 71-105.

Gülich, Elisabeth & Raible, Wolfgang (1977): Linguistische Textmodelle. Grundlagen und Möglichkeiten. UTB - Uni-Taschenbücher 130. München: Wilhelm Fink Verlag.

Göpferich, Susanne (1995): Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie - Kontrastierung – Translation. Forum für Fachsprachen-Forschung 27. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Göpferich, Susanne (2002): Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung. Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfers. Studien zur Translation. Band/Volume 15. Zugl.: Leipzig, Univ. Habil.-Schr., 2002. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH.

Göpferich, Susanne & Engberg, Jan (2004): Qualität fachsprachlicher Kommunikation (Hrsg.). Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Götze, Lutz & Hess-Lüttich, Ernest W. (1989): Knaurs Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch. Droemersch Verlagsgesellschaft Th. Knaur Nachf. München: Lexikographisches Institut

- Grewendorf, Günther (2000): Die sprachliche Pflege des Rechts. Linguistische Aspekte der Rechtsprüfung. In: Dietrich, Rainer & Klein, Wolfgang: Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik. Sprache des Rechts. Jahrgang 30. Heft. 118. Juni 2000. 96-114.
- Gyldendals Fremmedordbog. Bogskabet 3.1. TEXTware A/S. København: Gyldendal (intet årstal)
- Handbuch der Rechtsförmlichkeit (1999): Bundesministerium der Justiz (Hrsg.). 2., neubearb. Aufl. Köln: Bundesanzeiger Verlags-Ges.mbH.
- Hansen et al (2006): Hansen, Sandra / Dirksen, Ralph / Küchler, Martin / Kunz, Kerstin / Neumann, Stella: Comprehensible legal texts – utopia or a question of wording? On processing rephrased German court decisions. In: Hermes 36-2006. Århus: Aarhus School of Business. 15-40
- Hare Hansen, Jens (1992): Fagsproglig kommunikation i tekniske brochurer. En undersøgelse af udvalgt informationsmateriale fra landbrugsmaskinesektoren. Arbejdspapirer 19. Institut for sprog og internationale kulturstudier. Aalborg: Aalborg Universitetscenter.
- Havránek, Bogumil (1964): Úkoly spisovného jazyka a jeho Kultura. Oversat uddrag: The functional differentiation of the standard language. In: Garvin, Paul M.: A Prague school reader on esthetics, literary structure and style. Washington D.C. 3-16.
- Heinemann, Margot & Heinemann, Wolfgang (2002): Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion – Text – Diskurs. Reihe Germanistische Linguistik 230 Kollegbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heinemann, Wolfgang & Viehweger, Dieter (1991): Textlinguistik. Eine Einführung. Reihe Germanistische Linguistik 115. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Helbig/Buscha (2001): Helbig, Gerhard & Buscha, Joachim: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin / München / Wien / Zürich / New York: Langenscheidt.
- Heller, Klaus (1970): Der Wortschatz unter dem Aspekt des Fachwortes - Versuch einer Systematik; In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe. 19. 531-544.
- Henkel, Alexandra (2004): Inhaltskontrolle von Finanzprodukten nach der Richtlinie 93/13/EWG des Rates über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen. Juristische Reihe TENEA / www.jurawelt.com. Bd. 76. Zugleich Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn - Dissertation 2004. Berlin: TENEA Verlag für Medien.
- HGB (1993): Handelsgesetzbuch vom 10. Mai 1897 (RGBl. S. 219). Deutscher Taschenbuch Verlag. dtv 5002. 19 Sonderausgabe unter redaktioneller Verantwortung des Verlages C.H. Beck; München.
- Hjort-Pedersen, Mette (1994): Testamenter, oversættelse og vellykkethed. Pragmatiske og kommunikative faktorer. ARK 75. København: Handelshøjskolen.
- Hoffmann, Lothar (1976): Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Berlin.

Hoffmann, Lothar (1985): Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Forum für Fachsprachen-Forschung 1. 2. Aufl. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Hoffmann, Lothar (1990): Fachtexte und Fachtextsorten. BSF Berichte der Sektion Fachsprachen 5. Leipzig.

Hoffmann, Lothar (1998a): Syntaktische und morphologische Eigenschaften von Fachsprachen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 416-427.

Hoffmann, Lothar (1998b): Fachtextsorten der Institutionensprachen III: Verträge. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 533-539.

Hoffmann, Lothar (1998c): Fachsprachen als Subsprachen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 189-199.

Hoffmann et al. (1998): Hoffmann, Lothar / Kalverkämper, Hartwig / Wiegand, Herbert Ernst (Hrsg.): Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for Special Purposes. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 14 Fachsprachen Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Hoffmann et al. (1999): Hoffmann, Lothar / Kalverkämper, Hartwig / Wiegand, Herbert Ernst (Hrsg.): Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for Special Purposes. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Bd. 14 Fachsprachen Halbbd. 2. HSK 14.2. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Hoffmann, Ludger (1983): Kommunikation vor Gericht. Kommunikation und Institution 9. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Hoffmann, Ludger (1989): Rechtsdiskurse. Untersuchungen zur Kommunikation in Gerichtsverfahren. Kommunikation und Institution 11. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Hoffmann, Ludger (1992): Wie verständlich können Gesetze sein? In: Grewendorf, Günther (Hrsg.): Rechtskultur als Sprachkultur. Frankfurt am Main. 122-157.

Hoffmann, Ludger (1998): Fachtextsorten der Institutionensprachen I: Gesetz. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 522-528.

Hymes, Dell H. (1974): Foundations in sociolinguistics. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Isenberg, Horst (1978): Probleme der Texttypologie. Variation und Determination von Texttypen. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe. H. 5. Leipzig. 565-579.
- Isenberg, Horst (1983): Grundfragen der Texttypologie. In: Danes, Frantisek & Viehweger, Dieter (Hrsg.): Ebenen der Textstruktur. Linguistische Studien, Reihe A, Arbeitsberichte 112. Berlin: Akademieverlag. 303-343.
- Iversen et al. (1992): Iversen, Bent / Nørgaard, Jørgen / Wegener, Morten & Ørgaard, Niels: Lærebog i Dansk og International Erhvervsret. Charlottenlund: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Jakobson, Roman (1960): Closing statement: Linguistics and poetics. In: Weber, Jean Jacques (ed.): The Stylistics Reader. From Roman Jakobson to the present. London / New York / Sydney / Auckland: Arnold (1996). 10-35. (Original i: Sebeok, T. A. (ed.): Style in Language. Cambridge, Mass.: MIT Press. 1960.)
- Joos; Martin (1961): The Five Clocks. New York: Harcourt, Brace & World.
- Kalverkämper, Hartwig (1983): Gattungen, Textsorten, Fachsprachen. Textpragmatische Überlegungen zur Klassifikation. In: Ernest W. B. Hess-Lüttich (Hrsg.): Textproduktion und Textrezeption. Forum Angewandte Linguistik 3. Tübingen. 91-103.
- Kalverkämper, Hartwig (1990): Gemeinsprache und Fachsprachen – Plädoyer für eine integrierende Sichtweise. In: Stickel, G. (Hrsg.): Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven. Jahrbuch 1989 des Instituts für deutsche Sprache, Mannheim. Berlin/NewYork. 88-133.
- Kalverkämper, Hartwig (1998a): Fach und Fachwissen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 1-24.
- Kalverkämper, Hartwig (1998b): Rahmenbedingungen für die Fachkommunikation. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 24-47.
- Kalverkämper, Hartwig (1998c): Fachsprache und Fachsprachenforschung. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 48-59.
- Kalverkämper, Hartwig (2004): Die Fachkommunikation auf dem Weg der Pluralität. In: Baumann, Klaus-Dieter & Kalverkämper, Hartwig (Hrsg.): Pluralität in der Fachsprachenforschung. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 11-49
- Karker, Allan (1982): Ti år efter eller Lovsprogets forandring. Festskrift til dr. jur. W.E. von Eyben. København: Juristforbundets Forlag. 191-205.
- Kimble, Joseph & Prokop Jr., Joseph A. (1990): Plain Language. Strike Three for Legalese. In: Michigan Bar Journal. May 1990. 418-421.

Kimble, Joseph (1993): Continuing Legal Education, 1993, What do Judges Think of Plain Legal Language? 17 Nov 1993. Sydney: University of Sydney, Faculty of Law.

Kjær, Anne Lise (1990): Normbetingede ordforbindelser i tysk juridisk sprog. ARK 56. København: Handelshøjskolen.

Klinge, Alex (1994): Legal Discourse and Modality. An Investigation of Semantic and Pragmatic Aspects of Modality in Insurance Policies. ARK 73. København: Handelshøjskolen.

Klinge, Alex (1996): Kontraktens kontekst. In: Lundquist, Lita (udg.): Indlæg fra forskningskonferencen FAGSPROG OG KONTEKST, Copenhagen Working Papers in LSP. 2-1996. København: Handelshøjskolen; København. 1-22.

Klunzinger, Eugen (1987): Einführung in das Bürgerliche Recht. München: Verlag Vahlen.

Klunzinger, Eugen (1994): Grundzüge des Handelsrechts. 8. Aufl. München: Verlag Vahlen.

Kotler, Philip & Bliemel, Friedhelm (2001): Marketing-Management – Analyse, Planung und Verwirklichung. 10. überarb. Und aktualisierte Aufl. Stuttgart: Schäffer-Poeschel Verlag

Kress, Gunther & Knapp, Peter (1992): Genre in a social theory of language. In: English in Education. Vol. 26 (2). 5-15.

Kurzon, Dennis (1986): „It is hereby performed...“ Explorations in Legal Speech Acts. Pragmatics and Beyond. VII: 6. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Lassen, Inger (1999): Accessibility and acceptability in technical manuals: a survey of style and grammatical metaphor. Ph.d. afhandling. Det humanistiske Fakultet. Aalborg Universitet.

Lauridsen et al. (1991): Lauridsen, Ole / Riiber, Theis / Søndergaard, Henning: Erstellung eines dänischen und eines deutschen Textkorpus - Fachsprache Gentechnik. In: Hermes 6-1991. Århus: Handelshøjskolen. 125-137.

Lerch, Kent D. (2004a): (Hrsg.) Die Sprache des Rechts. Band 1. Recht verstehen. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Lerch, Kent D. (2004b): Verständlichkeit als Pflicht? Zur Intransparenz des Transparenzgebots. In: Lerch, Kent D. (2004a): (Hrsg.): Die Sprache des Rechts. Recht verstehen. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 239-283.

Lerch, Kent D. (2005a): (Hrsg.) Die Sprache des Rechts. Band 2. Recht verhandeln. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Lerch, Kent D. (2005b): (Hrsg.) Die Sprache des Rechts. Band 3. Recht vermitteln. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Lötscher, Andreas & Nussbaumer, Markus (Hrsg.): Denken wie ein Philosoph und schreiben wie ein Bauer. Sprache, mit der ein Staat zu machen ist. Zürich / Basel / Genf: Schulthess Juristische Medien.

Lundquist, Lita & Müller, Henrik Høeg (1996): Cohérelle-Pentaligue. De lingvistiske kategorier bag programmet. Copenhagen Working Papers in Language and LSP. 3-1996. København: Handelshøjskolen.

Lux, Friedemann (1981): Text, Situation, Textsorte. Probleme der Textsortenanalyse, dargestellt am Beispiel der britischen Registerlinguistik. Mit einem Ausblick auf eine adäquate Textsortentheorie. Tübinger Beiträge zur Linguistik 172. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Madsen, Dorte (1994): Den juridiske teksts forankring i en retsorden. En handlingsteoretisk analyse af oversætterens beslutningsgrundlag. ARK 77. København: Handelshøjskolen.

Martin, J. R. (1992): English Text: System and Structure. Benjamins.

Meibauer et al. (2002): Meibauer, Jörg / Demske, Ulrike / Geilfuß-Wolfgang, Jochen / Pafel, Jürgen / Ramers, Karl Heinz / Rothweiler, Monika / Steinbach, Markus: Einführung in die germanistische Linguistik. Stuttgart / Weimar: Verlag J.B. Metzler.

Mellinkoff, David (1994): The Language of the Law. 8th Printing. (1. udgave: 1963) Boston / Toronto: Little, Brown and Company.

Methfessel, Wolfgang (1977): Vertragsrecht; Band I: Die allgemeinen Grundlagen des Vertragsrechts. Serie: Kohlhammer Studienbücher Rechtswissenschaft. Stuttgart / Berlin / Köln / Mainz: Kohlhammer.

MiethöheGesetz: Gesetz zur Regelung der Miethöhe. Vom 18. Dezember 1974. In: BGB (1994). Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv 5001). 35. Aufl. Sonderausgabe unter redaktioneller Verantwortung des Verlages C.H. Beck. München.

Mináriková, Marina (2006): Der deutschsprachige Rechtssatz: Untersuchungen zu seinen syntaktisch-semantischen Charakteristika im deutschen Strafgesetzbuch. Ein Beitrag zur deutschen Fachsprache als Sprachenbrücke im vereinten Europa. Schriften zu Mittel- und Osteuropa in der Europäischen Integration. Band 4. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

Mohl, Irene (1998): Fachtextsorten der Institutionensprachen IV: die Personenstandsurkunde am Beispiel der Geburtsurkunde. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 539-545.

Musielak, Hans-Joachim (1994): Grundkurs BGB. Eine Darstellung zur Vermittlung von Grundlagenwissen im bürgerlichen Recht mit Fällen und Fragen zur Lern- und Verständniskontrolle sowie mit Übungsklausuren. 4. neubearb. Aufl. München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Norre Nielsen, Jane & Wichmann, Anne: A Frequency Analysis of Selected Modal Expressions in German and English Legal Texts. In: Hermes 13/1994. Århus: Handelshøjskolen. 145-155.

Nudansk Ordbog (1986): Becker-Christensen, Christian / Heltolf, Lars / Henriksen, Carol / Widell, Peter (red.). 13. udg. København: Politikens Forlag.

Nussbaumer, Markus (1997): Sprache und Recht. Heidelberg: Julius Groos Verlag.

Nussbaumer, Markus (2004): Von Schwärmern und Skeptikern und ein Versuch, Realist zu sein. In: Lerch: Die Sprache des Rechts. Recht verstehen. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 285-295.

Nussbaumer, Markus (2007): Gesetze verständlicher machen – dass ich nicht lache! In: Lötscher, Andreas & Nussbaumer, Markus (Hrsg.): Denken wie ein Philosoph und schreiben wie ein Bauer. Sprache, mit der ein Staat zu machen ist. Zürich / Basel / Genf: Schulthess Juristische Medien. 43-65.

Ordbog over det Danske Sprog (1919-1956): Bind 1-28. Nordisk Forlag, genoptrykt 1966-70 – København: Gyldendal.

Oksaar, Els (1998): Das Postulat der Anonymität für den Fachsprachengebrauch. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 397-401.

Otto, Walter (1981): Die Paradoxie einer Fachsprache. In: Radtke, Ingulf (Bearb.): Die Sprache des Rechts und der Verwaltung. Stuttgart: Klett-Cotta. 44-57.

Pahuus, Mogens (2004): Videnskabelig metode, problemorientering og typer af videnskab. In: Christensen, J.: Vidensgrundlag for handling. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag. 11-24.

Panther, K. U. (1981): Einige typische indirekte sprachliche Handlungen im wissenschaftlichen Diskurs. In: Bungarten, Theo (Hrsg.): Wissenschaftssprache. Beiträge zur Methodologie, theoretischen Fundierung und Deskription. München. 221-260.

Pilegaard, Morten & Frandsen, Finn (1996): Text Type. In: Verschueren, Jef / Östman, Jan-Ola / Blommaert, Jan / Bulcaen, Chris (eds.): Handbook of Pragmatics 1996. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ. Co. 1-13

Reinhardt, Werner (1966): Produktive verbale Wortbildungstypen in der Fachsprache der Technik. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe. 1966/2. 183-195.

Riiber et al. (1994): Riiber, Theis / Andersen, Søren Kaas / Jensen, Niels-Ole: Rapport over undersøgelser i det danske gentekniske korpus. ARK 72. København: Handelshøjskolen.

Roelcke, T. (1999): Fachsprachen. Berlin: Erich Schmidt.

Rosenmeier, Lene (2005): Få budskabet ud – om formulering af juridiske tekster. København: Nyt Juridisk Forlag.

Sager, S. F. (1981): Sprache und Beziehung. Tübingen.

Sandrini, Peter (1998): Übersetzung von Rechtstexten. Die Rechtsordnung als Kommunikationsrahmen. In: Lundquist, Lita / Picht, Heribert / Qvistgaard, Jacques. (Hrsg.): Proceedings of the 11th European Symposium on LSP, Copenhagen, August 1997. LSP Identity and Interface. Research, Knowledge and Society. København: Handelshøjskolen. 865-875.

Sandrini, Peter (1999): Translation zwischen Kultur und Kommunikation. Der Sonderfall Recht. In: Sandrini, Peter (Hrsg.): Übersetzen von Rechtstexten: Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache. Forum für Fachsprachen-Forschung 54. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 9-43.

Schachner et al. (1995): Schachner/ Bail / Senft: Miete, Pacht und Leasing. In: Schachner, Georg (Hrsg.): Rechtsformularbuch für das Unternehmen. 3. Aufl. München: Verlag C. H. Beck. 635-641.

Schwintowski, Hans-Peter (2004): Sprachwissenschaftliche Kriterien für das Transparenzgebot. Die Bedeutung interdisziplinären Arbeitens von Rechts- und Sprachwissenschaft. In: Lerch, Kent D. (Hrsg.): Die Sprache des Rechts. Recht verstehen. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 375-386.

Schmidt, Wilhelm (1969): Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen. In: Sprachpflege. 18/1969. 10-20.

Schmidt, Siegfried J. (1972): Text als Forschungsobjekt der Texttheorie“. In: Der Deutschunterricht H. 4. 7-28.

Schmidt, Wilhelm (1977): Thesen zur Beschreibung und Einteilung von Texten. In: Postdamer Forschungen. Wissenschaftliche Schriftenreihe der Pädagogischen Hochschule 'Karl Liebknecht' Postdam. Reihe A. Potsdam. 153-171.

Schmidt, Wilhelm et al. (1981): = Autorenkolleg unter Leitung von Wilhelm Schmidt: Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung. Theoretisch-methodische Grundlegung. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

Schnapp, Friedrich E. (2004): Stilfibel für Juristen. Berlin / Hamburg / Münster: LIT Verlag.

Schubert, Klaus (2007): Wissen, Sprache, Medium, Arbeit. Ein integratives Modell der ein- und mehrsprachigen Fachkommunikation. Forum für Fachsprachen-Forschung 76. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Schwarz, Finn (2000): Direktørens kontrakt- og ansættelsesforhold. 3. udg. København: Børsens Forlag.

Searle, John R. (1982): Eine Taxonomie illokutionärer Akte. In: Searle, John R.: Ausdruck und Bedeutung. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. 17 – 50.

Selle, Sigrid (1998): Fachtextsorten der Institutionensprachen II: Erlass, Verordnung und Dekret. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 529-533.

Simonnæs, Ingrid (2005): Verstehensprobleme bei Fachtexten. Nordeuropäische Beiträge aus den Human- und Gesellschaftswissenschaften. Bd./Vol. 26. Frankfurt a.M. / Berlin / Bern / Bruxelles / New York / Oxford / Wien: Peter Lang.

Stengel-Hauptvogel, Ina (1997): Juristisches Übersetzen Spanisch - Deutsch: Immobilienkaufverträge. Forum für Fachsprachen-Forschung 41. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Stolze, Radegundis (1999): Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers. In: Sandrini, Peter (Hrsg.): Übersetzen von Rechtstexten: Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache. Forum für Fachsprachen-Forschung 54. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 45-62.

Straffeloven (2007): LBK nr 1260 af 23/10/2007 (Straffeloven). Offentliggørelsesdato: 06-11-2007. Justitsministeriet

Swales, John (1990): Genre Analysis - English in academic and research settings. Cambridge: Cambridge University Press.

Søderberg, Anne-Marie & Villemoes, Anette (1994): Undervejs. Sprog, kultur og kommunikation i den erhvervssproglige medarbejders perspektiv. København: Samfundslitteratur.

Teubner, Gunther (1989): Recht als autopoietisches System. Frankfurt: Suhrkamp.

Tipps zum einfachen Schreiben – Ein Leitfaden zur bürgernahen Verwaltungssprache bei der Stadtverwaltung Bochum (intet årstal): Stadt Bochum (Hrsg.). Organisations- und Personalentwicklung in Zusammenarbeit mit dem Germanistischen Institut der Ruhr-Universität Bochum.

Vejledning om sproget i love og andre retsforskrifter (1969): MinT. Nr. 224 - 15. Oktober 1969.

Vermeer, Hans J. (1986): Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby, Mary (Hrsg.): Übersetzungswissenschaft - eine Neuorientierung. Tübingen.

Verordnung über die verbrauchsabhängige Abrechnung der Heiz- und Warmwasserkosten: Verordnung über Heizkostenabrechnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 20. Januar 1989 (BGBl. I S. 115). Neugefasst durch Bek. v. 20. 1.1989 I 115. (Ausfertigungsdatum: 23.02.1981)

Viehweiger, Dieter & Spies, Gottfried (1987): Struktur illokutiver Handlungen in Anordnungstexten. In: Motsch, Wolfgang (Hrsg.): Satz, Text, sprachliche Handlung. Reihe: Studia Grammatica XXV. Berlin: Akademie-Verlag. 81-118.

Vlachopoulos, Stefanos (1997): Übersetzungsorientierte Stilanalyse eines common law-Vertrages. In: Lebende Sprachen: Zeitschrift für fremde Sprachen in Wissenschaft und Praxis. Berlin: Langenscheidt. 10-12.

von Eyben, W. E. (1989): Juridisk grundbog. Bind 1: Retskilderne, Bind 2: Loven, Bind 3: Dommen - Sproget, Bind 4: Forvaltningen. 4. udg. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

von Hahn, Walter (1973): Fachsprachen. In: Althaus, Hans Peter et al. (Hrsg.): Lexikon der Germanistischen Linguistik. Tübingen. 283-286.

von Hahn, Walter (1983): Fachkommunikation. Entwicklung. Linguistische Konzepte. Betriebliche Beispiele. Sammlung Götschen 2223. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

von Hahn, Walter (1998a): Vagheit bei der Verwendung von Fachsprachen. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 378-382.

von Hahn, Walter (1998b): Das Postulat der Explizitheit für den Fachsprachengebrauch. In: Hoffmann et al.: Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Halbbd. 1. HSK 14.1. Berlin / New York: Walter de Gruyter. 383-389.

Wahrig, Gerhard (1994): Deutsches Wörterbuch. neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag.

Weise, Günter (1993): Criteria for the Classification of ESP Texts. Fachsprache 15 1/2 – 1993. 26-31.

Werther, Charlotte & Helmersen, Ole (1989a): Konflikt eller konsensus. ARK 49 - Del I: En undersøgelse af danske virksomheders indgåelse af agent- og eneforhandlerkontrakter med britiske principaler. København: Handelshøjskolen.

Werther, Charlotte & Helmersen, Ole (1989b): Konflikt eller konsensus. ARK 49 - Del II: Sproglige analyser af agent- og eneforhandlerkontrakter. København: Handelshøjskolen.

White, J. B. (1982): The Invisible Discourse of the Law: Reflections on Legal Literacy and General Education. In: Michigan Quarterly Review. Vol. XXI, No 3. 420-438.

Witt, Günther (1990): Grundriss des Bürgerlichen Rechts. Allgemeiner Teil - Schuldrecht – Sachenrecht. 4. Aufl. Rinteln: Merkur Verlag.

Wydict, Richard C. (1994): Plain English for Lawyers. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.

Wüster, Eugen (1973): Kaleidoskop der Fachsprachen. In: Drozd, Ludomir & Seibicke, Wilfried (Hrsg.): Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache. Bestandsaufnahme - Theorie – Geschichte. Wiesbaden. VIII-X.

Zimmermann, Klaus (1978): Erkundungen zur Texttypologie. Tübingen: Narr.

ZPO (1989): Zivilprozessordnung. Vom 30. Januar 1877 (RGBl. S. 83) in der Fassung der Bekanntmachung vom 12. September 1950 (BGBl. S. 533). 20. Aufl. dtv 5005. Sonderausgabe unter redaktioneller Verantwortung des Verlages C. H. Beck. München.

Zweite Berechnungsverordnung: Zweite Berechnungsverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 12. Oktober 1990 (1990 S., 2178), zuletzt geändert durch Artikel 78 Abs. 2 des Gesetzes vom 23. November 2007 (BGBl. I S. 2614). Neugefasst durch Bek. vom 12.10.1990, 2178; zuletzt geändert durch Art. 78 Abs. 2 G v. 23.11.2007 I 2614.

Websites:

”Anwalt-Suchservice”: webadresse i 1999: <http://www.advo.de>
webadresse 1.9.2008: <http://www.anwalt-suchservice.de> [set 1.9.2008]

ANWALT-LISTE: <http://www.anwalt-liste.de> [set 1.9.2008]
Arkiv for ANWALT-LISTE: <http://www3.mantis.de/archives/anwalt.html> [set 1.9.2008]

„Deutsche Anwälte im Internet”: <http://www.jura.uni-sb.de/internet/anwalt.html> [eksisterer ikke længere]

Direktiv 93/13/EØF (1993): Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0013:DA:HTML> [set 1.9.2008]

Tysksproget direktiv: Richtlinie 93/13/EWG des Rates vom 5. April 1993 über mißbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0013:DE:HTML> [set 1.9.2008]

Fælles praktisk vejledning (2003): Fælles praktisk vejledning for Europa-Parlamentet, Rådet og Kommissionen til alle, der arbejder med affattelse af lovtekster i EU's institutioner.

<http://eur-lex.europa.eu/da/techleg/1.htm> [set 1.9.2008]

Tysksproget vejledning: Gemeinsamer Leitfaden des Europäischen Parlaments, des Rates und der Kommission für Personen, die in den Gemeinschaftsorganen an der Abfassung von Rechtstexten mitwirken: <http://eur-lex.europa.eu/de/techleg/1.htm> [set 1.9.2008]

Grundeigentum-Verlag: Verlag für die private und unternehmerische Immobilie

Impressum: <http://www.das-grundeigentum.de/ge-16.01.php3> [set 1.9.2008]

Mietvertrag (Fassung II-AGB/12.2006): <http://www.das-grundeigentum.de/ge-09.01.php3> [set 1.9.2008]

Helligdagene i de tyske delstater: <http://www.feiertage.net/> [set 1.9.2008]

Håndbog (2001): Håndbog for udvikling af kvalitet og effektivitet. Merkonom- og teknonomuddannelserne. Styregruppen for merkonom- og teknonomuddannelserne. Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Området for Voksenuddannelse og Folkeoplysning:
<http://pub.uvm.dk/2001/haandbog/12.htm> [set 1.9.2008]

Kieler Mieterverein: <http://www.kieler-mieterverein.de/> [set 1.9.2008]

Kieler Mieterverein: <http://www.kieler-mieterverein.de/> (Impressum – Satzung) [set 1.9.2008]

<http://www.lawfoundation.net.au/ljf/site/information/writing/pllbibl> [set 1.9.2008]

Plain Language Consumer Contract Act (1993): Pennsylvania
<http://www.languageandlaw.org/TEXTS/STATS/PLAINENG.HTM> eller
<http://members.aol.com/RulesPA/73.Cp.37.html>

Plain Language and Legislation Booklet (2006): The Scottish Government Publications. March 2006: <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2006/02/17093804/0>

<http://www.plainlanguage.gov/examples/legal/index.cfm> [set 1.9.2008]

Resumé på dansk

Formålet med afhandlingen er at undersøge den fagsproglige genre, kontrakter, for at fastslå, om der kan findes sproglige forskelle mellem på den ene side kontrakter, hvor begge kontraktparter er erhvervsfolk, og på den anden side kontrakter, hvor den ene part er erhvervsmand og den anden er lægmand, og i givet fald undersøge, hvilke forskelle der er tale om. Hypotesen er, at der kan findes de ovennævnte forskelle mellem kontrakter med de nævnte partskonstellationer, og for at undersøge og om muligt få bestyrket denne hypotese analyseres to eksemplarer af tekster fra genren, hvoraf den ene er en kontrakt mellem erhvervsfolk og den anden er en kontrakt, som involverer en lægmand og en erhvervsmand.

For at realisere det ovennævnte formål inddrages et korpus bestående af 22 autentiske, tyske lejekontrakter, som anvendes til en undersøgelse af kontraktens situation, funktion og sproglige midler. Der gennemføres endvidere en rundspørge blandt et antal jurister, der fungerer som tekstproducenter, med henblik på at undersøge deres praksis i forbindelse med kontraktformulering i relation til denne afhandlings emne. Dernæst udvikles en analysemodel på baggrund af de 22 kontrakter som redskab til at finde eventuelle forskelle, hvorefter to af kontrakterne udvælges til at teste hypotesen ved hjælp af en detaljeret analyse med udgangspunkt i analysemodellen.

Kapitel 1 indeholder en kort indledning og en gennemgang af baggrunden for at vælge parternes faglighed som parameter for undersøgelsen. Desuden findes der hér en problemformulering og en gennemgang af afhandlingens metode og videnskabsteoretiske placering inden for socialkonstruktivism og hermeneutik. Baggrunden for afhandlingen er, at mange sprogforskere har angivet, at fagsproget ændrer sig alt efter hvilken adressatkreds, sproget henvender sig til, og at tyske domstole har afgjort, at der gælder et krav om transparens for kontrakter, dvs. at kontrakter skal være formuleret klart og forståeligt. Derfor opstilles der en hypotese, om der er forskelle mellem lægmands- og fagmandskontrakter, som søges besvaret i afhandlingen.

Kapitel 2 præsenterer det korpus, som anvendes i afhandlingen, som består af 22 tyske, autentiske model- og standardlejekontrakter, hvoraf den ene halvdel indgås mellem to fagfolk og den anden halvdel indgås mellem en lægmand og en fagmand. Kontrakterne er således udvalgt ud fra tematisk emne som første kriterium, graden af faglighed som andet kriterium og graden af individualitet som

tredje kriterium. Kontrakterne i korpus er indsamlet for mere end 10 år siden, hvorfor korpus' relevans i nutiden er undersøgt ved hjælp af et pilotstudie af tre nyere kontrakter, som har vist, at sproget i to af disse i høj grad besidder de sproglige karakteristika, som juridisk sprog er kendt for, mens den tredje på visse områder udviste andre kendetegn.

Kapitel 3 giver et diakront overblik over forskningen inden for juridisk sprog. Indledningsvis fastlægges betydningen af faglighed og fagmand i overensstemmelse med Kalverkämper (1990) og Engberg (1998). Fagsprog og fagkommunikation fastlægges ud fra Hoffmann (1985) og Baumann (1992). Herefter følger der en gennemgang af vigtige forskningstilgange inden for juridisk sprog med udgangspunkt i genreanalyse og forståelighed og med særligt fokus på den tysksprogede forskning. Afhandlingens afsæt er den genreanalytiske tilgang, som kan bidrage til at beskrive kontrakterne og dermed afdække, på hvilke områder der er forskelle mellem de to kontrakttyper. Den forståelighedsorienterede tilgang spiller en rolle for afhandlingen i form af kontraktparternes for-forståelse af det juridiske univers og viden om juridiske implikationer af de sproglige midler, jf. også Gunnarsson (1982), hvor borger- og domstols-perspektivet er interessant.

Kapitel 4 behandler teksttypologisering og genre, hvor der først præsenteres en række tilgange til forskningen, hvorefter afhandlingens position fastlægges. Jeg vælger teksttypologiseringen i Engberg (1993), fordi den kan give oplysninger om kontraktens indplacering i det juridiske univers og samtidig beskrive kontrakterne nærmere. Denne typologisering placerer kontrakterne på handlingsplanet. Jeg vælger desuden Engbergs (1993 og 1998) genredefinition, som definerer genre som ”en klasse af tekster, som der ligger samme kombination af sproglige, sociale og funktionale kendetegn til grund for”. Tilgangen visualiseres i Engbergs trekantmodel, som består af de tre elementer situation, funktion og sproglige midler, som jeg behandler yderligere hver for sig i de efterfølgende kapitler og applicerer på kontrakterne i korpus med udgangspunkt i den intuitive subgenreopdeling i lægmands- og fagmands-kontrakter, som jeg foretager i slutningen af kapitel 4.

I kapitel 5 præsenteres Bibers (1991) situationsbeskrivelse som består af 8 komponenter, hvor der især sættes fokus på kommunikationsparterne. Herefter beskrives kontrakterne i korpus ud fra Bibers situationsbeskrivelse detaljeret. Særlig vigtig i denne sammenhæng er den dobbelte kommunikationssituation: I den direkte kommunikationssituation udgør kontraktparterne begge afsender og modtager, og i den indirekte situation er tekstforfatteren, som er jurist, afsender, mens

den domstolsjurist, som skal afgøre en eventuel strid mellem parterne, er modtager. Jeg får bestyrket min intuitive hypotese om opdeling af kontrakterne i subgenrer, idet der viser sig at være nogle forskelle i kontrakternes situation, først og fremmest i forbindelse med deltagerroller og -karakteristika.

Kapitel 6 beskæftiger sig med funktion, og heri præsenteres en række tilgange til emnet, nemlig de tilgange, som udelukkende analyserer officielle funktioner, og de tilgange, som analyserer såvel officielle som skjulte funktioner. Herefter analyseres kontraktens funktioner ud fra Engberg (1993), på basis af Viehweger & Spies (1987). Kontrakter hører til FASTLÆGGende tekster, dvs. de skaber et gyldigt, bindende og eksisterende sagsforhold, nærmere bestemt skaber de parternes retsforhold og fastlægger deres handlinger. Den overordnede funktion er at INDGÅ AFTALE, med de to delfunktioner SKABE RETSFORHOLD og FASTLÆGGE HANDLINGER. Disse funktioner er ens for kontrakterne i korpus, således at der må formodes at være tale om én genre.

Kapitel 7 beskæftiger sig med de sproglige midler i kontrakterne, som er det tredje element i genredefinitionen. Først præsenteres en række karakteristikker af fagsprog, juridisk sprog og kontrakter, bl.a. postulaterne om fagsprogs eksakthed, eksplicitthed, (sprog)økonomi, anonymitet og forståelighed. Inden for juridisk sprog nævnes beskrivelserne i Simonnæs (2004) og Mináriková (2006), og inden for kontrakter præsenteres bl.a. Hoffmann (1998b) og Vlachopoulos (1999). Der findes en række lovmæssige påbud om klart og forståeligt sprog i den tyske lovgivning, som efterfølgende præsenteres kort, ligesom den praktisk-normative litteratur diskuteres, bl.a. Fingerzeig (1998), som ønsker at forbedre juridisk sprog, dvs. gøre det mere forståeligt. Det kan fastslås, at karakteristikkene af fagsprog og de praktisk-normative fremstillinger giver ikke et entydigt bud på sproget i kontrakterne.

I kapitel 8 præsenteres derfor en rundspørge, som jeg har gennemført blandt 100 tyske jurister, der fungerer som tekstproducenter, om deres sproglige praksis i forhold til lægfolk. Spørgsmålet sætter fokus på, om juristerne i nogle tilfælde formulerede kontrakter forskelligt på baggrund af kontraktparternes egenskaber som fag- eller lægmænd. Undersøgelsen viser, at juristernes praksis er meget forskelligartet, men at de – adspurgt om det – er bevidste om deres praksis. De jurister, der formulerer forskelligt, gør det af hensyn til forståeligheden, og de jurister, der ikke formulerer forskelligt, gør det af hensyn til retssikkerhed og retsklarhed.

Kapitel 9 opstiller på baggrund af bl.a. kapitel 7 og en pilotundersøgelse af kontrakterne i korpus en analysemodel, som skal bruges til at afdække forskelle i de sproglige formuleringer i de to typer kontrakter. Modellen har ti elementer inden for kategorierne ”Leksis” (valg af leksemer og repetition/variation), ”Syntaks” (sætningslængde, ledstilling, repetition, periodestil, nominalstil og verbalkonstruktioner) og ”Henvisninger” (interne/eksterne henvisninger samt lovцитater og begreber fra loven).

Kapitel 10 omfatter den detaljerede analyse af to kontrakter med henblik på at afdække sproglige forskelle mellem på den ene side en kontrakt, hvor begge kontraktparter er erhvervsfolk, og på den anden side en kontrakt, hvor den ene part er erhvervsmand og den anden er lægmand. Analysen viser, at lægmands-kontrakten er modificeret inden for kategorierne ”Leksis” og ”Syntaks” i forhold til de sædvanlige fagsproglige / juridiske formuleringsstrategier. Der anvendes fx i mindre grad fagsproglige komposita og leksemer med højt formalitetsniveau, periodestil og nominalstil. I den tredje kategori, ”Henvisninger”, får lægmanden derimod ikke den hjælp, han kan have behov for i lægmands-kontrakten, fordi der i lægmands-kontrakten forekommer relativt få og ukonkrete henvisninger, hvorved lægmandens mulighed for at skaffe sig større viden vanskeliggøres. Fagmands-kontrakten er generelt set præget af den fagsproglige / juridiske skrivestil, og den indeholder mange og meget konkrete interne og eksterne henvisninger.

Kapitel 11 indeholder en konklusion på teoridelen og en konklusion på analyserne samt en perspektivering. Det konkluderes, at det er muligt at formulere en lægmands-kontrakt anderledes end en fagmands-kontrakt, hvis man indtænker en sådan læser i kommunikationen, og at det er muligt at anvende den opstillede analysemodel til at påvise forskelle inden for den sproglige formulering af de to undersøgte kontrakter.

English summary

The purpose of this thesis is to examine the professional genre of contracts in order to determine if linguistic differences exist between contracts where both contracting parties are professionals and contracts to which one contracting party is a professional and the other contracting party is a non-professional, and to examine the nature of any such differences. The hypothesis is that such differences do exist between contracts involving the above-mentioned constellations of parties, and in order to examine and possibly confirm this hypothesis two text examples within the genre are analysed, one of which is a contract between professionals, whereas the other is a contract involving a non-professional and a professional.

The realisation of the above purpose is based on a corpus of 22 authentic German tenancy contracts, which are subjected to examination in terms of their situation, function and linguistic means. Also a survey is carried out among a number of lawyers working with text production for the purpose of examining their practices when drafting contracts in relation to the topic of this thesis. A model of analysis is developed on the basis of the 22 contracts, which serves as a tool in identifying differences, and subsequently two of the contracts are selected for testing the hypothesis through a detailed analysis based on the model developed.

Chapter 1 contains a short introduction and an explanation of the reasons for selecting the professionalism of the parties as a research parameter. The chapter also includes a problem statement and a presentation of the methodology of the thesis and its relationship to the fields of social constructivism and hermeneutics in terms of scientific theory. The background for the thesis is the indication by many researchers in linguistics that professional language varies according to recipient groups and German courts ruling that a degree of transparency is required for contracts, i.e. contracts must be drafted in clear and accessible language. Therefore the thesis aims to establish whether there are any differences between non-professional contracts and professional contracts.

Chapter 2 presents the corpus of texts used in the thesis, i.e. 22 authentic German model and standard tenancy contracts, of which half were made between two professionals and half were made between a non-professional and a professional. Thus, the first criterion for selecting is thematic topic, the second criterion is degree of professionalism and the third criterion is degree of

individuality. The contracts in the corpus were collected more than ten years ago, and for that reason the contemporary relevance of the corpus is examined by means of a pilot study of three newer contracts, which shows that the language used in two of these contracts exhibit a high frequency of linguistic characteristics typical of legal language, whereas the third contract exhibits other characteristics in certain areas.

Chapter 3 provides a diachronic overview of legal language research. The chapter begins by determining the meaning of 'professionalism' and 'professional' according to Kalverkämper (1990) and Engberg (1998). 'Professional language' and 'professional communication' are determined according to Hoffmann (1985) and Baumann (1992). This is followed by an overview of important research approaches within legal language based on genre analysis and accessibility with special emphasis on German research. The thesis uses the genre-analytical approach as a platform because this approach contributes to describing and thus identifying areas in which differences exist between the two types of contract. The accessibility-oriented approach is relevant to the thesis in terms of the parties' preconception of the legal universe and knowledge of the legal implications of linguistic means, cf. also Gunnarsson (1982), whose citizen and court perspectives are interesting.

Chapter 4 deals with text typology and genre; initially a number of research approaches are presented, and subsequently the position of the thesis is established. I have chosen the text typology in Engberg (1993), which provides information on the location of the contracts in the legal universe and at the same time describes the contracts in more detail. This typology places the contracts on the action level. I have also chosen Engberg's (1993 and 1998) genre definition, which defines genre as a class of texts that are based on the same linguistic, social and functional characteristics. This approach is visualised in Engberg's triangle model, consisting of the three elements situation, function and linguistic means, which I further treat individually in subsequent chapters and apply to the contracts in the corpus on the basis of the intuitive sub-genre classification into non-professional and professional contracts which I make at the end of chapter 4.

Chapter 5 presents Biber's (1991) situational description, which consists of eight components focusing especially on the communicating parties. Subsequently, the contracts in the corpus are described in detail on the basis of Biber's situational description. Of particular importance in this connection is the double communication situation: In the direct communication situation the

contracting parties both represent sender and receiver, and in the indirect situation the text writer, who is a lawyer, represents the sender, whereas the court judge who decides any dispute between the parties represents the receiver. My intuitive hypothesis on the classification of the contracts into sub-genres is strengthened as some differences are evident in the situational features of the contracts, primarily in terms of participant roles and characteristics.

Chapter 6 concerns itself with function and presents a number of approaches to the subject, both approaches that exclusively analyse official functions and approaches that analyse official as well as hidden functions. Subsequently, the functions of contracts are analysed according to Engberg (1993), on the basis of Viehweger & Spies (1987). Contracts are DETERMINing texts, i.e. they create a valid, binding and existing relationship; more precisely they create a legal relationship between the parties and determine the parties' actions. The overall function is to MAKE AN AGREEMENT, and two part functions are to CREATE A LEGAL RELATIONSHIP and DETERMINE ACTIONS. These functions are the same for the contracts in the corpus, and it may therefore be assumed that they belong to one genre.

Chapter 7 focuses on the linguistic means of the contracts, which represent the third element of the genre definition. Initially, a number of characteristics of professional language, legal language and contracts are presented, including assumptions about the exactness, explicitness, economics (of language), anonymity and accessibility of professional language. As regards legal language, the descriptions in Simonnæs (2004) and Mináriková (2006) are referred to, and as regards contracts, Hoffmann (1998b) and Vlachopoulos (1999) are presented. In German legislation a number of statutory requirements concerning clear and accessible language exist, which are subsequently presented briefly, and the practical-normative literature is discussed, including Fingerzeige (1998), who wishes to improve on legal language, i.e. make it more accessible. It can be concluded that the characterisations of professional language and the practical-normative views do not provide a clear-cut assessment of the language in the contracts.

Chapter 8 therefore presents a survey carried out among 100 German lawyers who work with text production, in which I investigated their linguistic practices in relation to non-professionals. The question focuses on whether the lawyers draft contracts differently in some cases according to the contracting parties' backgrounds as professionals or non-professionals. The survey shows that the

lawyers' practices differ considerably but that they are conscious of their practices – when asked. Those of the lawyers who adapt their drafting according to the recipients do so for reasons of accessibility, and those who do not adapt their drafting avoid doing so for reasons of law and clarity.

Partly on the basis of chapter 7 and a pilot study of the contracts in the corpus, Chapter 9 proposes an analytical model to be used in identifying differences in linguistic drafting of the two types of contract. The model includes ten elements in the categories 'Lexis' (choice of lexemes and repetition/variation), 'Syntax' (sentence length, syntactic order, repetition, period style, nominal style and verbal constructions) and 'References' (internal/external references as well as legislative quotes and concepts).

Chapter 10 consists of a detailed analysis of two contracts with a view to identifying linguistic differences between a) a contract to which both parties are professionals and b) a contract to which one party is a professional and the other party is a non-professional. The analysis shows that the non-professional contract has been modified in the categories 'Lexis' and 'Syntax' compared to usual professional/legal drafting strategies. Fewer professional composites and fewer lexemes of high formality are used, and less period and nominal styles are used. In the third category, 'References', the non-professional does not receive the help he might require in the non-professional contract because the non-professional contract contains relatively few and non-specific references, which limits the non-professional's possibility of increasing his knowledge. The professional contract is generally characterised by professional/legal writing styles, and it contains a large number of highly concrete internal and external references.

Chapter 11 contains a conclusion on the theoretical part of the thesis, a conclusion on the analyses and future perspectives. It is concluded that it is possible to draft a non-professional contract differently from a professional contract if a non-professional reader is imagined when communicating and that it is possible to use the presented model of analysis to identify differences in the linguistic drafting of the two contracts examined.